

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

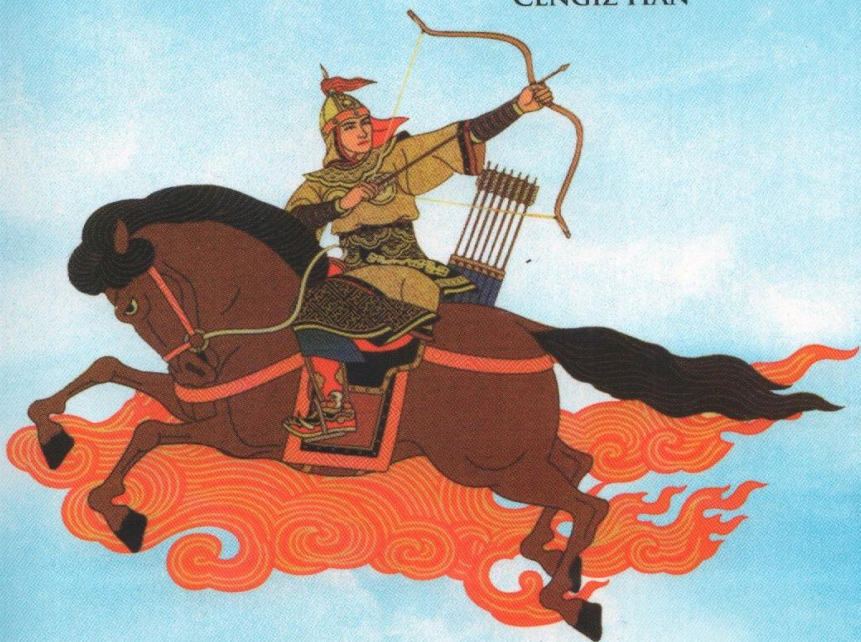
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JACK WEATHERFORD

Cengiz Han'ın Kızları

KIZLARIMIZ KALKANLARIMIZDIR.

CENGİZ HAN

Çeviri: Mehmet Bilgen

CENGİZ HAN'IN KIZLARI

Jack Weatherford

Çeviren: Mehmet Bilgen

Editör: Serap Yeşiltuna

Kapak Tasarımı: Neslihan Bilge

ISBN: 978-605-9833-37-0

T&K YAYINLARI No: 15

Birinci Basım: Mart 2016

© 2010 Jack Weatherford

İlk kez 2010 yılında ABD’de Random House, Inc.’e bağlı Crown Publishing Group’un bir markası olan Crown Publishers tarafından basılmıştır.

© 2016, T&K Yayınları

Kitabın Türkiye’deki tüm yayın hakları T&K Yayınları’na aittir. Yayınevinden yazılı izin almadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

T&K YAYINLARI®

İnternet: www.tarihvekuram.com e-posta: bilgi@tarihvekuram.com

Baskı ve Cilt: İstiklal Matbaası Yıldız Sanayi Sitesi Kat: 3 No: 131 Cevizlibağ/İstanbul

Tel: (0212) 481 92 57

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Cengiz Han'ın Kızları

*Cengiz Han'ın Kızları,
Moğol İmparatorluğu'nu Nasıl Kurtardı?*

Jack Weatherford

Çeviren: Mehmet Bilgen

***Sonsuz Mavi Gök'ün Altın Işığı
Büyük Moğol Ulusu'nun
annelerini ve kızlarını ilelebet kutsasın.***

İçindekiler

Sunuş.....	11
Giriş: Kayıp Bölüm.....	15

BÖLÜM I - İpek Yolu'nun Kaplan Kraliçeleri 1206-1241

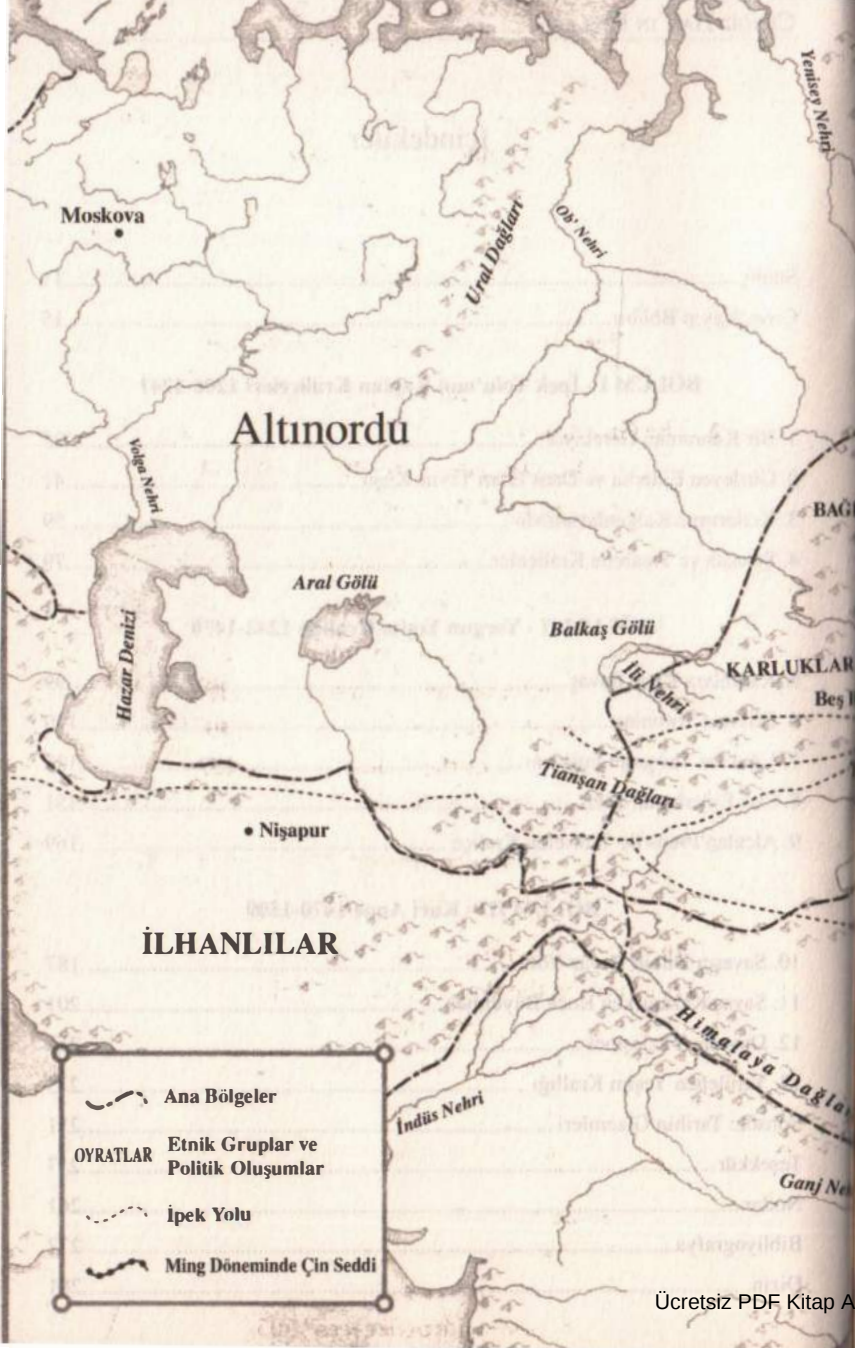
1. Bir Kahraman Gerekıyor.....	25
2. Gürleyen Ejderha ve Dans Eden Tavus Kuşu	41
3. Kızlarımız Kalkanlarımızdır	59
4. Savaşta ve Ticarette Kraliçeler.....	79

BÖLÜM II - Yorgun Yeşim Krallığı 1242-1470

5. Kadınlara Karşı Savaş.....	99
6. Direnen Torunlar.....	119
7. Uğursuz Tavşanın İntikâmı	133
8. Sarı Ejderhanın Kızı.....	151
9. Alçalan Prens ile Yükselen Kraliçe	169

BÖLÜM III - Kurt Anne 1470-1509

10. Savaşçı Dulun Beyaz Yolu.....	187
11. Savaş Kazanırken Koca Büyütmek.....	201
12. Duvarla Yüzleşmek.....	217
13. Yenilenen Yeşim Krallığı.....	233
Sonsöz: Tarihin Gizemleri	251
Teşekkür.....	257
Notlar	261
Bibliyografya.....	277
Dizin.....	281

Sunuş

Jack Weatherford ismini *Cengiz Han ve Modern Dünyayı Anlamak* adlı *Cengiz Han* ve onunla ilgili tüm önyargıları yerle bir eden kitap-tan hatırlayabilirsiniz. *Weatherford*'un, Moğollar için Büyük Tabu haline gelmiş olan *Cengiz Han*'ın mezarına ve onun anavatanına girebilen tek batılı olarak, araştırmalarının hakkını fazlasıyla verdiğini söylemek gerekir.

Cengiz Han ve Modern Dünyayı Anlamak, *Cengiz Han*'ın “barbar bir istilacı”dan, “zalim bir imparator”dan çok çok fazlası olduğunu ispatlayan bir başyapıttır. Asya ve Avrupa’yı birleştirecek büyük bir global vizyona sahip olan *Cengiz Han*, *Weatherford*'un kalemıyla tarihte hak ettiği yere ilk kez bir batılı tarafından da oturtulmuştur.

Cengiz Han'ın Kızları ise bu hikayenin biraz devamı, biraz da özü gibidir. *Weatherford*, bu büyük imparatorluğu var eden ve büyüten üstünlüğün, *Cengiz Han*'ın müthiş dehası ve kurduğu denge olduğunu keşfetmiş ve bu dengenin peşinden gitmiştir. Doğadaki kadın ve erkek dengesi! Dişi ile erkek, yer ile gök, güneş ile ay gibidir. Biri olmadan bir diğeri olmaz.

Yüzyıllar sonra *Moğolların Gizli Tarihi*'nin ortaya çıkmasından sonra bile, hâlâ gizli kalmaya devam eden bu sır ilk kez “*Cengiz Han'ın Kızları*”yla ortaya çıkıyor. “Kadın”ın Türk-Moğol tarihindeki büyüleyici ve varedici gücü!

Aslında her şey kelimenin kökeninde gizlidir *Weatherford*'a göre: “*Hatun*, Moğol dilinde en otoriter ve görkemli kelimedir. Saltanatı, ihtişamı ve muazzam gücü temsil eder. Bir şeye ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın direnç gösterip kırılmıyorsa ona *Hatun* denirdi. Bu kelime erkeğin ya da kızın isminin bir parçası da olabilir, güç ve istikrar ile güzellik ve zarafet ifade ederdi. *Hatun*'un hayranı olunan nitelikleri sebebiyle, erkekler de

sıklıkla 'Demir Kraliçe' anlamına gelen Hatun Temur ya da 'Kahraman Kraliçe' anlamındaki Hatun Batur isimlerini taşıyabiliyorlardı."

Cengiz Han'ın kızları, kız torunları, gelinleri, sülalesinde bulunan kadınlar ölümünden yüzyıllar sonra bile imparatorluğu nasıl ayakta tutmaya çalıştı, okurken hem şaşırarak hem de gurur duyacaksınız. Türk Moğol kültürünün kadına verdiği değeri ama bunun da ötesinde, kadınlar olmadan varlığını sürdürmenin ve onların yeteneklerinden, sezgilerinden, sabır ve fedakârlıklarından yararlanmadan bir ulusu ayakta tutmanın imkânsızlığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle *Dede Korkut* ve diğer Türk Destanları'nda okuduklarımızdan çok çok fazlası, *Ece Tomris* gibi efsaneleşmiş kahramanların öykülerinden çok çok farklıdır.

Süslü başlıklarıyla salına salına yürüyen bu kadınları, gerektiğinde çocuklarını büyötmeye çalışırken göreceksiniz, gerektiğinde de miğferlerini takıp yaylarını ve oklarını kuşanarak halklarını ve ailelerini korumak için mücadele ederken, ata binerken, savaşta komuta ederken, ceza davalarında yargıyı yönetirken ve geniş topraklara hükmederken...

Weatherford, *Cengiz Han*'ın kurduğı sistemi şöyle özetler: "Kızları şimdi yeni devletin etrafını çevreleyen kalkanlar gibi iken, *Cengiz Han* artık Moğol bozkırlarının dışına çıkabilir, dünyayı fethedebilirdi."

Gerçekten de kızları *Alakay Beki* ve *Al-Altun*'dan gelini *Sorkoktani Beki*'ye, torunu *Kutulun*'a, efsane komutan ve *Bilge Hatun Manduhai*'ye kadar sülalesindeki tüm kadınlar *Cengiz Han*'ın açtığı yolda üzerlerine düşen rolü oynayacaklar ve erkeklerin onun mirasına verdikleri tüm zararı telafi etmeye çalışarak imparatorluğu büyötmek ve yaşatmak için ellerinden geleni yapacaklardır.

Aslolan *Cengiz Han*'ın kurduğı devlet düzenidir. Bu düzende makamlar ve mevkiiler yeteneklere, çalışkanlığa ve zekâyâ göre belirlenir. *Cengiz Han*'ın kızlarını ön plana çıkaran biraz da bu sistemdir. Sürekli içki içen, rahatına düşkün ve yönetmekten aciz olan erkek evlatlarının varlığı *Cengiz Han*'ı liyakat sistemine itmştir. Yeteneksiz olan erkekler elenirken yetenekli olan, üstün liderlik vasfına sahip olan kızlar ön plana çıkacak ve stratejik açıdan önemli noktalara taşınacaktır.

Cengiz Han belki de bugün bile hiç bir sistemde olmayan erdemlilik, kahramanlık, cesaret ve dürüstlük kıstaslarıyla yönetmiştir topraklarını. Ona göre bu özellikler hem karakteri hem de ruhu ortaya çıkarmaktadır. Aşkla ve sevgiyle kurduğı düzenini, sevgiyle ve üstün erdemlerle devam ettirecek kadınlara bir yol açmıştır *Cengiz Han*.

Aslında attığı bir adımın imparatorluğu büyötmeye eliz vermiştir. Ölü-

münden yüz yıllar sonra bile bu erdemlilik ve sevgi düzeni yaşadığı topraklarda bir ihtiyaç olarak kendini göstermiş, onun soyundan gelenlere hep yol göstermiş, devleti ayakta tutmanın yegâne kıstası olmuştur.

Özellikle *Bilge Hatun Manduhai*'nin öyküsü bir kadının yapabileceğinin sınırı olmadığını en güzel ifadesi olmuştur. Moğolistan'da onunla ilgili filmler yapılır, senfoniler bestelenir, romanlar yazılırken ve kız çocukları hâlâ onun ismini taşıırken, bu saygı hiç de boş, gereksiz ya da abartılı değildir. *Manduhai*, cesaretin, fedakârlığın, sabrın ve iradenin simgesi olmuştur. Çünkü *Cengiz Han*'ın ölümünden 300 yıl sonra onun rüyasını gerçekleştirmeye çalışan kadın olarak almıştır tarihteki yerini.

Weatherford tüm bu bilgiye nasıl ulaşmıştır dersiniz de, bunların kulaktan dolma bilgiler ve varsayımlar olmadığı çok açıktır. Pekin'deki Yasak Şehir'den Orta Asya'ya, oradan Topkapı Sarayı'na geçip, arkeolojik alanları ve kütüphaneleri gezerek; Rusya, Çin, Moğolistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da Moğolların izlerini arayarak; Türk boylarının anavatanı olan Moğolistan'dan Bosna'ya kadar uzanan eski göç yollarının izini sürerek; *Marco Polo*'nun Güney Çin'den Vietnam'a Malaka Boğazı'ndan Hindistan'a, Basra Körfezi'ndeki Arap ülkelerinden Venedik'e uzanan deniz yolunu takip ederek.

Kısacası *Weatherford* en ufak bir iz bulabileceği her noktaya ulaşmaya çalışmış ve disiplinli çalışmasıyla kendinden sonrakilerin önünü fazlasıyla açacak bir eser çıkarmıştır ortaya.

“*Cengiz Han'ın Kızları*”nı hayranlıkla okuyacak, *Cengiz Han*'ı daha iyi anlayacak, onu anlamadan dünyayı anlamının mümkün olmadığını bir kez daha göreceksiniz.

Serap Yeşiltuna
Şubat 2016

Giriş: Kayıp Bölüm

13. yüzyılın sonlarında, bilinmeyen bir günde bilinmeyen bir el *Moğolların Gizli Tarihi*'nin politik açıdan en hassas kısmını ace-mice kesip çıkarttı. Sansürlenmiş bölümde, 1206 yazında Moğol İmparatorluğu'nu kurduğu zaman *Cengiz Han*'ın söylediği ve gelecek 150 yılda dünyaya hükmedecek iktidarı biçimlendiren sözlerle yer verilmişti. Dikkatsizlik sonucu ya da kasıtlı olarak, hangi bölümün çıkarıldığına dair geriye kalan tek ipucu şu kısa cümle idi: “*Kız çocuklarımızı ödüllendirelim.*”

Cengiz Han, yazının ön kısmında, oğullarına, erkek kardeşlerine ve iktidara yükselmesindeki katkılarına ve yeteneklerine göre diğer erkeklerle makamlar, unvanlar, topraklar ve köleler bağışlamıştı. Ancak kız çocuklarının başarı ve ödülleri ilan ettiği kısma gelindiğinde meçhul bir el kitaptan bu kelimeleri cımbızlayarak çıkartmıştı. Sansürcü ya da muhtemelen yazıyı kopyalarken değiştiren yazar son kısa cümleyi iki defa yazdı. Belki bu tekrar onun gözünden kaçtı, kim bilir belki de saklanan gizemi gelecek kuşakların görmesini istedi.

Moğolların Gizli Tarihi olarak bilinen eser, salt bir tarihten fazlasını içeriyordu: Moğol İmparatorluğu'nu kuran *Cengiz Han*'ın hayatı boyunca söylediği sözler, halkına bahsettiği temel kanunlar, yönetimin düzenlemesi ve devredilen yetkiler. Ulusal bir sözleşme ya da dünya imparatorluğu olma yolunda büyüyen bir ulusun yasalarının yanı sıra bir kabilenin ve liderinin biyografisi niteliğindeydi. Yalnızca hanedan ailesinin en önemli mensupları bu yazılara ulaşabilmişti, adını bundan dolayı almıştır.

Gizli Tarih, diğer tüm hanedanlık hikayelerinden farklı olarak, hükümdar ailenin özel hayatına oldukça detaylı ve kişisel bir bakış açısı sunar. Kitapta karı kocanın yatak sohbetleri veya kimin kimle cinsel ilişkisi ol-

duğuna dair tartışmalar, rutin aile problemleri ve dünya tarihinde oynayacakları önemli rolü bilmeyen ailenin en derin korkuları ve arzuları yer alır. Başta *Cengiz Han*'ın hayatının ilk evreleri ile ilgili olmak üzere, çoğu bölüm ve tanımlamalar kötüyecidir. Dalkavukluk etmeden, dünyanın en dikkat çeken adamlarından birinin ve kurduğu imparatorluğun gerçek tarihini korumayı amaçlayan anonim bir ifadeyle yazılmıştır. Ne var ki bu, herkese açık olduğu anlamına gelmiyordu.

Moğollar belki de tarihteki en gizemli iktidarı sürdürdüler. Muhafaza ettikleri az miktardaki kayıt, fethettikleri halkların öğrenmelerine izin vermedikleri Moğol dilinde tutulmuştu. Moğol hanları, fazla açgözlü olmadıklarını ispatlayacak şekilde mücevherlerini ve servetlerini dağıtırken, devlet hazinesine kilitledikleri belgelerini çok sıkı korumuşlardı. İranlı tarihçi *Reşidüddin* 13. yüzyılda şunları yazdı: *"Bir çağdan diğerine, gerçek tarihlerini Moğolca ifadelerle ve metinlerle korudular; parçalar düzensiz ve karışık bir halde hazinenin içine atılmış, yabancılara ve uzmanların gözlerinden gizlenmiş ve bilgi peşindeki kimselerin bunlara erişmesine izin verilmemişti."* Saklanan kayıtlardaki mahremiyet de, açık seçik belli olan karmaşa da, hükümdarların işine yaramıştı. Böylesi düzensiz kayıtlarla, belgelerin korunduğu hazinenin kontrolünü sağlayan kişi, kağıtların arasından istediği kadarını seçip aşırabilir ve saklayabilir ya da o zamanın politik gündemine faydası dokunması için parçaları ortaya çıkarabilirdi. Eğer lider, rakibinden kuşulanmaya ya da birini cezalandırmak için mazeret bulmaya gerek duyarsa, hazineden çekip alınabilecek suçlayıcı bir delil her zaman olurdu. *Cengiz Han* örneğini takiben, eski Moğol hükümdarları, etkili silahlarının bilgi birikimi olduğunu ve bilgi akışını kontrol etmenin hakimiyetin kuralı olduğunu çok iyi bilirlerdi.

Cengiz Han, içki içen, savaşta vasat ve diğer konularda zayıf olduğu çok iyi kanıtlanmış, rahatına düşkün dört erkek çocuğun babasıydı; babalarının imparatorluğuna verdikleri zarara rağmen onların adları hâlâ akıllardadır. *Cengiz Han*'ın, kızlarının üstün liderlik kabiliyetlerini fark etmesi ve onlara imparatorluğunun stratejik açıdan önemli rollerini bırakmasına rağmen, bugün bile kaç kızı olduğuna dair kesin bilgimiz yok. Yaşamları süresince yok sayılmasalardı da sahneden çekildiklerinde tarih kapıyı arkalarından kapattı ve yüzyılların arkalarında bıraktıkları izlerin tozla kaplanmasına izin verdi. Bu Moğol kraliçeler, anlamak ya da anlatmak için fazlasıyla sıra dışı, fazlasıyla farklıydılar. Onları tarihten silmek çok daha uygun görünmüştü.

Tüm dünyada, tarihin itibarlı hanedanlıkları iktidar arayışlarında belirli

benzerlikleri sergiler ve diğerlerinden farklarını kişisel kusurlar, beslenme alışkanlıkları, cinsel eğilimler, manevi tutkular ve şaşırtıcı diğer tuhaf özellikler ile gösterirler. Ancak hiçbirisi *Cengiz Han*'ın kadın varislerinin kaderini paylaşmamıştı. Tüm hanedanlıklarda olduğu gibi, bazıları kahraman, bazıları acımasız ve çoğu da bu ikisinin bir karışımıydı.

Reşidüddin'e göre, “*Bu kız çocuklar hakkında birçok hikaye var.*” Ancak bu hikayeler kaybolmuş durumda. *Cengiz Han*'ın yedi ya da sekiz kızının tümüne dair kesin bilgilere hiç bir zaman sahip olamayabiliriz ancak çoğunun hikayelerinin parçalarını birleştirebiliriz. Nesiller boyunca, *Cengiz Han*'ın kadın varisleri kimi zaman hüküm sürdü, kimi zaman da erkek kardeşleri veya erkek kuzenleriyle saltanat için rekabete girdiler. Onlardan önce veya sonra hiç bir kadın ne bu kadar çok insan üzerinde hüküm sürdü ne de onlar kadar büyük toprağı bu kadar uzun süre yönetti.

Cengiz Han'ın kızlarına ilişkin hikayeler, adlarının ve unvanlarının insanı sersemleten karışıklığıyla Çinliler, İranlılar, Ermeniler, Ruslar, Türkler ya da İtalyanların yazdığı şekilde bizlere ulaşmıştır. Her bir kaynak, kızların sayısı ile ilgili farklı bilgi verir. *Gizli Tarih*, en önemli yıl olan 1206 yılı için, *Cengiz Han*'ın sekiz damadını ve karısı *Börte*'yi tanıtır ve onların her birinin bin askerin komutanı olduğunu belirtir. Esasen birden çok evlilik gerçekleşmesinden ve çok uzak akrabaların statülerini evlilik sayesinde yükseltmelerinden ve resmi kayıtlarla *Cengiz Han*'a açıkça yaklaşma çabalarından dolayı damatlarının listesi, kızlarının listesinden daha uzundur.

Nesiller boyunca, Moğol tarihçiler ve bilginler, *Cengiz Han*'ın kızlarının isimlerini kayıtlarından bir bir sildiler. 17. yüzyılın Budist tarihçilerine kadar, anımsanan kız sayısı en sonunda bir taneye düşmüş ve o da sonraki tarihçilerin çarpıtmaları sayesinde kaybolmuştu.

Oysa dört tanesi kendi ülkelerini yöneten ve geniş askeri birliklere komuta eden kraliçeler konumuna yükselmişti. İçlerinden en az biri aydın bir kadın olmuş; çoğu, burslu öğrencileri, okulları ve dinsel ve eğitici kitapların çıkarılmasını desteklemişti. Bazıları arkalarında soyunu sürdürecekt kimseyi bırakmadan ölürken, bazıları çocuk sahibi olmuştu. *Reşidüddin*'in “*Cengiz Han onu, diğer tüm kızlarından daha çok sevdi*” diye yazdığı en küçük kız, babasının ölümünden kısa süre sonra erkek kardeşi tarafından tertiplenen hain bir suikasta kurban gitmişti.

Bu soylu kadınlar sarayda keçe ve kulaklarının neredeyse altmış santim üzerinde yükselen kuş tüyüyle özenle işlenmiş süslü başlıklar takarlar, böylece etraflarındaki herkesten ayrılır ve “*kendilerine at sırtında büyük bir ihtişam katarlardı.*” Yapabildiklerinde, çocuklarını huzur içinde yeti-

tirdiler ancak gerektiğinde miğferlerini takıp, yaylarını ve oklarını kuşanarak halklarını ve ailelerini korumak için mücadele ettiler. Asil Moğol kadınları ata biner, savaşta komuta eder, ceza davalarında yargıyı yönetir, geniş topraklara hükmeder ve bazen halka açık spor müsabakalarında erkeklerle güreşirlerdi. Komşu kültürlerin medeni kadınlarının peçe takma, ayaklarını bağlama ya da gözlerden uzak yaşama adetlerini gururlu bir şekilde reddettiler. Bazıları onlara verilen kocaları kabul etti ancak diğerleri kendi kocalarını kendileri seçti ya da hiç birini kabul etmedi. Tedbirli olmak gerektiğinde toplumun kurallarına uygun yaşadılar ancak gerektiğinde de yeni kurallar koydular.

Cengiz Han'ın kızları olmasa, Moğol İmparatorluğu da olmayabilirdi. *Cengiz Han*, kariyerinin ilk zamanlarında, yaratmakta olduğu bu denli büyük bir imparatorluğun sadece bir hükümdar tarafından yönetilemeyeceğinin farkına vardı. Ayakta kalabilmek için iktidarın birbirini tamamlayan farklı merkezlere sahip olması gerekiyordu. İnşa etmekte olduğu imparatorluğunu korumak için oğullarına güvenemedi ve gözünü Çin'den Orta Asya'ya kadar uzanan İpek Yolu boyunca hanlıklar zincirini yöneten kızlarına gittikçe daha fazla çevirmeye başladı.

Lakin neredeyse *Cengiz Han* ölür ölmez, başta erkek kardeşlerinin eşleri tarafından kızlar saldırılara maruz kaldı. Güçlü bir kadının bir diğerine karşı açmış olduğu savaş kısa bir süre sonra tek kelimeyle iktidardaki kadınlara karşı bir savaşa dönüştü. Bir sonraki nesilde yeğenleri, yani *Cengiz Han*'ın erkek torunları, ondan kalan sistematik iktidar dengesine ve kızlarının soylarına karşı saldırılarını yoğunlaştırdılar.

Moğol İmparatorluğu döneminin büyük çoğunluğunda, 1206'dan 1368'e dek, *Cengiz Han*'ın Börçigin boyundaki asil kadınlar, erkek akrabalarının yönetimin merkezinde olmasına ısrarla karşıydılar. Topraklarına sahip çıkma gayretiyle dışarıda savaşanlar yalnızca kadınlar değildi. Bazıları tüyler ürperten, korkunç ölümlerle yüzleşmiş olsalar da, kızları ve kız torunları, *Cengiz Han* tarafından onlara bağışlanmış olan miras için mücadele etmeye devam ettiler.

Asil kadınların resmi görevlerinin tehlikeye düşmesi ve sonra neredeyse ortadan kalkmasıyla, imparatorluk sarsıldı, yıkıldı ve sona erdi. 1368 itibarıyla Moğollar topraklarını kaybettiler, utançla bozkırdaki ana yurtlarına geri çekildiler ve o zamana kadar olduğundan daha ahlaksızca bir biçimde kendi aralarında mücadeleye devam ettiler. Çekişmeler, kavgalar ve akınlar, 1470 yılı civarında ansızın yeni bir kraliçe ortaya çıkana dek sürdü. *Kraliçe Bilge Manduhai*, ayaklar altında çiğnenmiş, toz içinde

kalmış Moğol sancaklarını yeniden yükseltti. Unutulmuş Moğol bilincini diriltti. Moğol ulusunu yeniden düzene soktu, yeni bir hükümdarlık yarattı ve sonra kendisinden önceki Moğol kraliçeleri gibi, o da aldırmaçlıklarla dolu bir sisin içinde kaybolup gitti.

Kelimeler ve belgeler, gece yakılan bir ateşin oluşturduğu bir gölge ya da sisli bir dağın ana hatları gibi, gerçeği bulanık bir biçimde yansıtabilir, ancak tek başlarına her şeyi kapsamak için çok küçük ve ilkeldirler. Kelimeler değiştirilmiş ya da sansürlenmiş, hakkıyla kayıtlara geçmemiş olsa dahi, gerçek değişmez. Gerçekler unutulabilir, yanlış yerleştirilebilir ya da kaybedilebilir ancak asla ortadan kaybolmaz. İnsan eli kelimeleri silebilir, el yazılarını değiştirebilir ya da bir ismi kesip çıkarabilir ancak bu sadece anıları değiştirir. Belgelerin kesilen kısımları yine de kayıp parçanın silueti olarak, neyin çıkarılmış olduğuna dair hatları barındırır.

Bir olay bir kez meydana geldiğinde, kanıtlar birkaç şekilde arta kalacaktır. Toprak her zaman hatırlar. Gerçek, onu gizleyen kumu esip savurmak için bir yerlerde gizlenir. Saçılan küllerden bir kaçı bize uzun zaman önce yakılan bir kamp ateşini gösterir; sertleşmiş çamurun içinde milyonlarca yıldır kalıcı şekilde varlığını koruyan narin ayak izleri anlık bir olayın kayıdır. Dünya, insanların unuttuklarını uzun zaman sonra bile hatırlar.

Nadiren araştırmadığımız şeylere de rastlarız. Bu müthiş kraliçelere dair bilgi edinmeye çalıştığımızda, tarihin büyük çoğunluğunun aslında gizlenmemiş, yalnızca göz ardı edilmiş olduğunu fark ediyoruz. Bu asil kadınlara dair kanıtlar içeren ufak diplomatik belge parçaları Çin mahkemelerinde, Vatikan'a yazılan mektuplarda, bazı hoş Müslüman hikayelerinde, Ermeni saray tarihçilerinde, *Marco Polo* gibi tüccarların anılarında ve Taocu veya Konfüçyüsçü tapınaklarda taşlara yontulmuş halde bulunabilir. Neyi aradığımızı bilirsek, Moğol kraliçelerini *Chaucer*'in şiirlerinde ve *Puccini*'nin aryalarında, resimli Farsça el yazmalarında ve Tibet manastırlarında asılı ipekten *thangka*'larda buluruz. Bu kraliçeler hâlâ oradalar, sadece onları yeniden görebilmemiz için sekiz yüzyıldır bekliyorlar.

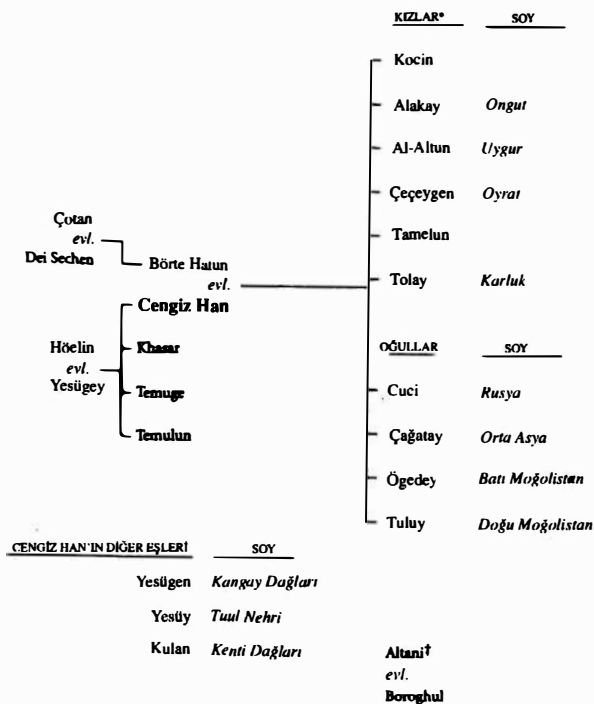
Bu kitap kayıp hikayeye ulaşmak, *Gizli Tarih*'ten çıkarılan sayfaları yerine koymak, bu ihmal edilmiş bölümün üzerindeki tozu silmek için ve yedi yüz yıldır inkar edilen geçmişimizde neler olduğunu bir kez daha görmemiz için küçük bir adım. Sansürcüler neyi okumamızı istemediler? Tarihimizle ilgili bilmemizi istemedikleri ne? Eğer gerçekler kudretli resmi görevlilerin bir neslinin onları saklamak için büyük mesafeleri kat edebileceği kadar önemliyse, şimdi bunu araştırmak da bizim için önemli olmalıdır.

BÖLÜM I
İpek Yolu'nun
Kaplan Kraliçeleri
1206-1241

*Han'ın bir kızı var
Cilveli bir edayla yürüyor
Ve yirmi kaplanın işaretini taşıyor,
Zarif bir edayla yürüyor
Ve otuz kaplanın işaretini taşıyor,
Nazik bir edayla yürüyor
Ve kırk kaplanın işaretini taşıyor,
Narin bir edayla yürüyor
Ve elli kaplanın işaretini taşıyor.*

Epik Moğol Şiiri

* Bağlar-kesin değil. Börte muhtemelen tüm kızların öz annesi değildir.

† Akrabalık durumu belirsiz

1.

Bir Kahraman Gerekliyor

Öç almak isteyen eli bıçaklı hain bir Tatar, kılık değiştirerek, *Cengiz Han*'ın yaşlı annesi *Höelin*'in konakladığı yere doğru yavaşça süründü. Kadim Tatar boyunu yok eden, askerlerinin çoğunu öldüren, onlardan bir kadınla evlenen, onların çocuklarını evlat edinen ve hatta bu çocukların isimlerini değiştirip onları Moğol yapan *Cengiz Han*'dan alacağı intikamın peşindeydi.

Askeri ve politik bir lider olarak çok sayıda düşmanı bulunan *Cengiz Han*, kesin çizgilere sahip sınırları izinsiz geçen herkesin mutlaka öldürülmesinin emredildiği, muhafızların sıkı bir şekilde korudukları bir karargâhta yaşıyordu. Ancak kendine ait başka bir ordugâhta yaşayan annesi *Höelin*, kendi yönetimine verilmiş on bin askere ve onların ailelerine rağmen, en büyük oğlu olan Han'ın ordusundaki kendi yerini en küçük oğluna bırakmış, artık ilerlemiş yaşını evinde geçiriyordu.

Yüksek hiyerarşik konumuna rağmen *Höelin*'in ordugahı, diğer tüm göçebe Moğollardan çok farklı değildi. Etrafı bozkırla kaplı, güneye açılan kapıların hattına doğru konumlandırılmış birkaç küçük *gerden* ibaretti. Batıda genellikle “*yurt*” olarak adlandırılan Moğol *ger**'i, keçe yünü sıkıştırılarak geniş, kalın katmanlı battaniyelerle yapılır ve mevsimler değiştikçe veya istendiğinde taşınırdı.

Han'ın annesinin imparatorluk ordugahının en açık işareti, *Höelin*'in

* EN. Yazarın da belirttiği gibi çeşitli Türk boylarının yaşadığı ve bizim Türkiye'de çadır olarak ifade ettiğimiz “yurt” ile bu kitap boyunca kullanılan “ger” arasında herhangi bir anlam farkı yoktur. Bu çeviride “yurt” yerine Moğolca “ger” kelimesini tercih ettik. Orta Asya Türk devletlerinde ve Osmanlı'da daha büyük ve saltanatı simgeleyen “yurt”lara “otağ” denilir ancak bu çeviride gerek Cengiz Han gerekse diğer saltanat sahiplerinin “yurt”u “ger” olarak ifade edilmiştir.

beyaz devesi ve siyah at arabasıydı. Kadınların gerleri ve arabaları vardı ancak göçebelige uygun biçimde bir kadın evinden çok, yolculuk etme biçimiyle tanınırdı. Genç kadınlar ata biner, yaşlı kadınlar at arabası sürerlerdi. Bir erkek, ciddi bir hastalık ya da ağır bir yaralanma durumu olmadıkça kadının arabasını sürmek şöyle dursun, asla binemezdi bile.

Bu zamana ait Moğol arabaları, mil üzerinde küçük tahta bir kasa ve iki tekerlekten oluşuyordu. Önde arabayı çeken hayvanların arasında uzanan iki uzun dingil vardı. Tüm arabalar aynı şekilde siyah örtü ile kaplıydı ve birbirine çok benzerdi. Bir kadın ancak hayvan seçimi ve eğitimiyle farkını gösterirdi. Sıradan kadınlar, ağır yüklü arabalarından önünde hantal bir öküzü ya da uzun tüylü Tibet öküzünü güderlerdi. Ancak *Höelin* ilerleyen yaşlarında büyük adımlar atan beyaz devesinin onu imparatorun annesine yakışan etkileyici bir edayla taşımasından hoşlanır hale gelmişti. Uzun mesafeleri kısa sürede kat etmesi ve gece bile seyahat etmesiyle bilinirdi. Beyaz olanlar şöyle dursun, herhangi deve cinsi bile Gobi'nin kuzeyinde nadirdi, bu yüzden *Höelin*'in kampını bulmak ve teşhis etmek hiç de zor değildi.

Tatar, kampa yaklaştıkça, muhafızları *Celme* ve *Cetei* dışında birkaç adam görünebiliyordu. Statüsüne yaraşır şekilde *Höelin*'in gerinin etrafında onu koruması için köpekler yerine adamları vardı. Oğlu *Cengiz Han*'ın köpeklerden çok korkmaya başlamasından bu yana, izinsiz girenleri haber veren köpeklerini yanında tutmuyordu. Tatar, muhafızların uzaklaştığı uygun bir zamana dek bekledi. İki adam, boynuzsuz siyah öküzü tek bir balta darbesiyle alnının ortasından vurarak bayıltıp kesmeye niyetlendiler; eğer bu darbe hayvanı öldürmezse bıçağı boynunun arkasına ya da boğazına sokacaklardı. Kutsallığa aykırı olacak böylesi bir hareket giriş yeri yakınında ya da güneşin altında asla yapılamazdı, muhafızlar hayvanı kuzey tarafına, gerin arkasındaki gölgeli kısma sürüklediler. Öküz kapının görüş alanının dışında olmalıydı. Fakat böylece kendileri de uzaklaşmış oldular.

Muhafızlar görüş alanından çıkar çıkmaz, suikastçı keçe kumaş örtülü bulunan 120 santimetrelik bir açıklığın oluşturduğu kapıya yönelecekti. Tatar, kapıyı açtı ve içeri girdi.

Höelin'in, karşısında duran üstü başı dağınık genç adamın hain emellerinden kuşkulananması için bir sebep yoktu. Bozkırdaki en yüksek konuma sahip anne olmasına rağmen, her göçebe ailenin yaptığı gibi misafirperverliğinden ödün vermedi. Onun çadırına gelen her yolcu, yoluna bozkırda devam etmeden önce sıcak bir yemeği ve dinlenmeyi umabilirdi. Kurumuş hayvan dışkılarının beslediği hafif ateş, gerin ve ailenin sembolünün mer-

kezi olan ve aynı zamanda yapıdaki tek pencere görevini üstlenen duman deliğinin altında bulunan açık alanın ortasında sürekli yanardı. Su ve süt her zaman hazır bulunur, yolunu kaybetmiş avcılarının, üşümüş çobanların, geri dönen savaşçıların ve oradan geçen, yemeğe, sıcağa ve basit insan ilişkilerine ihtiyaç duyan diğer yabancı yolcuların gelmesini beklerdi. Taze et yoksa *Höelin* çatı kirişine asılı kurutulmuş sığır etini suya katıp birkaç dakikada besleyici bir çorba sunabilirdi. Yolcuya, ateşin üzerinde pişen bir kase et suyuna çorba ya da koyunun kuyruk yağıyla yapılmış ufak bir atıştırma ikram edebilirdi. Çorba, Moğolların temel yiyeceğiydi ve eser miktarda tuza ilaveten nadiren içine bitki, baharat ya da çeşni katarlardı.

Kocası yaklaşık yirmi beş yıl önce Tatarlar tarafından öldürülmüş olmasına rağmen, o anda bu Tatar'la ilgili herhangi bir kuşkusu yoktu. Tatar boyları, Moğol halkıyla tamamen birleşmişlerdi. *Cengiz Han*, Tatar bir kraliçeyle evlenmiş ve karısının isteğiyle, onun ablasını da eş olarak almıştı. Kabilenin geri kalan kadınlarına iyi bir örnek olma maksadıyla, *Höelin* ailesini kaybetmiş bir Tatar'ı evlat edinmiş, onu, son dönemlerde Uygurlardan alınan alfabeyi kullanarak Moğol dilini ilk okuyup konuşabilenlerden biri olarak yetiştirmişti. Çocuk zamanla saygı duyulan bir lider haline gelmiş ve iyi bir savaşçı olmamasına rağmen kısa sürede yüksek yargıç olmuştu.

Tatar geldiğinde, *Höelin* on-on dört yaşlarındaki *Altani* adındaki kızla gerde yalnızdı. *Altani*, *Höelin*'in torunlarından ya da evlatlık çocuklarından biri olabilirdi.

Höelin ve *Altani*, kadınların işlerinin çoğunu yaptıkları ve aletlerini sakladıkları çadırın doğu tarafında kalıyorlardı. Geleneklere göre, en saygılı ziyaretçi bile habersiz bir şekilde içeri girebilir ve *gerin* batı (erkekler için kısım) kapısında sessizce oturabilirdi. Tatar da sıradan bir adama, hizmetçiye, dilenciye ya da aciz durumdaki başka istek sahiplerine ayrılmış bir yer olduğunu düşünerek böyle yaptı.

Gerin içi genelde dingin bir sığınaktı. İnsanlar fısıldayarak konuşuyordu. Küçük bir bilek ya da el hareketinin büyükannenin başına isabet edebileceği, bir tas sıcak çayı devirebileceği ve hatta çadırın alçak tavanını ya da duvarını yerle bir edebileceği ortamda hareketler en narin şekilde gerçekleştiriliyordu. Bedenleriyle olabildiğince az yer kaplayarak oturan Moğollar nadiren bacaklarını uzatır ve bunu asla ateşe doğru yapmazlardı. Erkekler genellikle bir bacağı vücudunun altına katlayıp diğer bacağı göğsüne doğru çeker, kollarını bu bacağın etrafına sarar ve hatta çenesini de bu koluna dayardı. *Gerin* içinde herkes olabilecek en gösterişsiz hale

bürünürdü.

Höelin, ziyaretçinin üzerinde bir bıçak olduğunu bilseydi bile, şaşırmaz ve telaşlanmazdı. Çobanlar genellikle bıçakları ve diğer aletleri kıyafetlerinin içine gizlerlerdi. Kadınlar ve erkekler aynı tip giyinirlerdi ve bu kıyafetler bir şeyleri saklamak için idealdi. Deri çizmeler dizlere kadar uzanırdı, ancak içleri kıştan korumaları için kalın kürk ve keçe için yeterince geniş olurdu. Başlıca kıyafetleri *del* idi: Heybetli deri kemer ya da kuşakla tutturulan, sağ göğsün üzerinden iliklenen, geniş ve uzun bir elbise. Çoğu kişi bu Moğol kıyafetinin ayırt edici özelliği olan ve soğuk havalarda biniçilik için yalıtım ve rahatlık sağlayan hacimli boyutunu fark etmişti. *Del*, bir çocuğun, bir kuzunun ya da korunmaya ihtiyacı olan diğer her şeyin etrafını sarmak için her zaman yeterince geniştir. Şiddetli soğuklar yüzünden çobanlar su mataraları ve yemek gibi bir takım gereçlerini donmaktan korumak için *del*in içine sıkıştırırlardı.

Elbiselerin kolları bir kılıcı kolayca saklayabilecek kadar geniş ve uzundu. Çobanlar, elleri çalışmak için rahat olması gerektiğinden eldiven giymezlerdi; geniş bir eldivendense, parmak uçlarını açıkta bırakan eldivenleri seçerlerdi. Bir Moğol, kış aylarında ata binerken, ellerinin hassasiyeti kaybolmasın diye dizginleri çıplak eliyle sıkı sıkıya tutmaktansa, elbisenin kolunun içine sokarak sıcaklığı korurdu.

Höelin, *Altani* ve Tatar, saçları dışında neredeyse aynı şekilde giyinmiş olabilirlerdi. Görünüşlerinin tüm süsleri ve cinsiyet sembolleri baş bölgesinde yoğunlaşırdı. Kadınlar saçlarını kabarık yaparlar ve bittten korunmak için hayvan yağları sürerlerdi. Alınlarını, geniş görünmesi için sarı bir makyaj ile öne çıkarırlardı. Buna karşı erkeklerin burunlarının tam üzerinde, alınlarının ortasında bir tutam perçem olurdu. Erkekler perçem ve kulaklarının üzerindeki birer kümenin haricinde tüm kafalarını tıraşlardı. Bu perçemleri asla kesmezlerdi, bunun yerine o tutamları “boynuz” misali örüp omuzlarından sarkıtır ve çoğu kez kulağın arkasında döndürerek bağlayacak kadar uzatırlardı.

Büyük Han’ın annesi erkeklerin hakkından nasıl gelineceğini bilir ve onlardan kesinlikle korkmazdı; şimdiye kadar kocasından olan dört, kocasının diğer karısından iki ve ayrıca dul kalmadan önce evlat edindiği dört tane olmak üzere, on erkek çocuk yetiştirmişti. Şu anda bile iki çocuğu onunla birlikte kalıyordu ve oğullarından ya da torunlarından en az bir tanesi şimdi ona silahıyla yaklaşmakta olan bu Tatar’la muhtemelen aynı yaşlardaydı.

Höelin yaşlılığında sadece *Altani*’yi değil, aynı zamanda *Cengiz Han*’ın

en küçük oğlu, kendisinin de en küçük torunu *Tuluy*'u da yetiştirmektedir. *Tuluy*, gerden kendi başına çıkıp koşturabileceği yaşa yeni erişmişti. Çocuklar emeklemeye başladığı zaman kısıtlanmak zorunda kalırlardı. Bebekler nazıkçe tutularak bir kişiden diğerine verilir ya da gerektiğinde ateşten korumak amacıyla bir iple sıkıca bağlanırlardı.

Tuluy, dört ya da beş yaşlarındayken artık kendine zarar vermeden ocağın yanına gidebilecek kadar büyümüştü. En küçük erkek çocuk olarak, özel ayrıcalıkların tadını çıkarıyor ve ona *otçıgen* ya da *otgon*, yani “ateş prensi” deniyordu. Annesinin rahminden son çıkan olduğu için, geçmişle en yakın bağ kuran oydu: Ailenin onuru ve geleceği ona dayanıyordu. Bir gün yaşlanan ailesine bakmakla yükümlü olabilecek ve onların hayvanlarının ve evlerinin varisi olacaktı. Ailesi ona *gerin* ortasındaki ateşi yakmak için kullanılan “üç taş” anlamına gelen *Tuluy* ismini vererek, onun sembolik önemini açıkça ortaya koymuştu.

Çorba ısınmadan önce, genç *Tuluy* keçe kapıyı açıp *gerin* içine koştu. Dört yaşında olmanın verdiği atılganlıkla bilinçsizce içeri koştu ve tekrar dışarı çıktı. O anda, Tatar'ın içindeki hiddet açığa çıktı. *Tuluy* kapıyı tekrar açacakken yabancı birdenbire hamle yaptı ve *Tuluy*'u kollarından kavrayıp onunla birlikte kapıdan dışarı fırladı. Bir ailenin en genç oğlunu kaçırmak, onu varisten mahrum bırakmaktı. Küçük *Ateş Prensi*'ni kaybetmenin ağır acısı yanında, böyle bir kayıp; ataların desteğinin çekilmesi ve gökyüzü tarafından kutsanmamak gibi *Cengiz Han*'ın kariyerini riske atacak olağanüstü durumlara işaret ediyordu.

Büyükannenin yardım çığlıklarından önce, *Altani* sıçradı ve çocuğu kaçıran adamın arkasından kapıyı yırttı. *Höelin* arkasından koştu ve ona yaklaştığında Tatar bıçağını çekti. *Tuluy* serbest kalmak için çırpınsa da bu bir işe yaramadı. Saldırgan bıçağını çocuğun şahdamarına ya da kalbine saplamak için onu kollarından tutup hafifçe çevirdi.

Tatar, bu pozisyonunda tuttuğu *Tuluy*'a bıçağı saplamak üzereyken, *Altani* Tatar'ın üzerine atıldı. *Gizli Tarih*'te ifade edildiğine göre, *Altani*'nin “*Bir eli örgüsünde*” (kulaklarının arkasındaki geniş saç örgüsünü kastederek), “ve diğer eli çektiği bıçağındaydı”. *Höelin*, Tatar'ın kolunu indirip silahı çocuktan uzaklaştırmak için mücadele etti ve “*kolunu öyle bir çekti ki Tatar bıçağı elinden düşürdü.*”

Saldırgan silahını yitirdikten sonra bile, *Altani* ona, onun çocuğu kavradığı gibi sımsıkı yapıştı ve Tatar ondan kurtulmaya çalıştı. *Altani*, Tatar'ı tek başına alt edemezdi, ancak ağırlığı sayesinde ve adama sımsıkı yapışınca Tatar kurtulup çocukla birlikte kaçamadı.

Gerin arkasında, muhafızlar çılgınlıkları duyduklarında öküzin boğazını henüz kesmişlerdi. Eti bırakıp, *gerin* etrafından dolanarak *Altani* ile *Tatar*'ın mücadelesinin seslerinin geldiği yöne koştular. *Altani*'ye ulaştılar, "*hayvanın kanundan kıpkırmızı olmuş elleriyle*" keserken kullandıkları aletlerini kavradılar. Baltalı olan *Tatar*'a vurdu. İki muhafız "balta ve bıçak" ile saldırganın işini bitirirken, *Altani*, *Tuluy*'u tutup diğer tarafa çekti.

Bu olaydan kısa süre sonra muhafızlar çocuğu kurtarmanın itibarını hangisinin hak ettiği konusunda çekişmeye giriştiler: Baltayla vurarak bayılan mı yoksa onu bıçaklayan mı? Adeta kendi kendilerini kutlarcasına yüksek sesle: "*Biz orda olmasaydık ve hızla koşup zamanında yetişemeseydik, onu öldüremezdik, Altani ve bir kadın ne yapabilirdi?*" dediler; saldırgan "*çocuğun hayatına zarar verebilirdi.*"

Muhafızların böbürlenerek konuştuklarını duyan *Altani* onları *Tuluy*'u koruma şerefinden men etti. Ne yapmış olduğunu onların da anlamalarını istedi. "*Koştum ve yakaladım, örgülerinden tutup bıçak tutan elini çektim*" diye belirtti. "*Eğer bıçak düşmeseydi, Cetei ve Celme gelmeden önce çocuğa zarar veremez miydi?*"

Celme ve *Cetei* ödül ve terfi almalarına rağmen, *Cengiz Han* bu olayın kahramanının kim olduğunu açığa çıkardı ve "*olaydaki asıl erdem, fikir birliğiyle Altani'ye atfedildi.*" *Cengiz Han* onu herkese örnek gösterdi. Moğol düşüncesine göre, zorluklar bizi seçerken biz de onlara nasıl karşılık vereceğimizi seçeriz. Kader, fırsatlar ve felaketler sunar ve hayatımızın erdemi bu öngörülemeyen anlardan meydana gelir.

Moğollar ve kuşkusuz özellikle de *Cengiz Han* ani kişisel eylemlerle elde edilen beklenmeyen kahramanlığa büyük önem veriyordu. Bunlar sadece kişinin karakterini değil, aynı zamanda ruhunu da açığa çıkaran anlardı. Çoğu kişi korkuyla kalakalır ya da tereddütle elden ayaktan kesilmiş gibi olurdu. Harekete geçen kahraman zaman zaman başarısızlığa uğrar ama her şeye rağmen elinden geleni yapar. Böyle insanlar ilahi olarak kutsanmış ve sert, güçlü, boyun eğmeyen ruhla yaratılmış *baturdan* esinlenmiş ruhen seçkin bir tabakaya aittir. Çoğunlukla "*kahraman*" olarak nakledilen bu kelime Moğolcada çok daha önemlidir, eylemin arkasındaki kişiye vurgu yapar; kahramanlar *baatuud* olarak bilinen onurlu bir sınıfı oluştururlar.

Cengiz Han, kişisel çıkarlarını ve hayatlarını göz ardı ederek hemen kararlı bir şekilde herkeste geçen *baturların* hizmetlerini her an gözlemlerdi. İnsanüstü fiziksel güce sahip Yunanlı erkek kahramanlardan farklı olarak; *batur*, kadın ya da erkek, genç ya da yaşlı ve bu durumda olduğu gibi çoğu

kez sadece bir çocuk bile olabilirdi. En önemlisi, *batur* her türden ailenin çocuğu olabilirdi. Ancak *Cengiz Han*'ın deneyimlerine göre, *baatuud* ender olarak zengin ailelerden ya da aristokrat ve kudretli boylardan gelirdi. *Cengiz Han*, *baatuud* ruhuna, askeri ve politik sistemini etrafında şekillendirecek kadar büyük bir önem vermişti. Ona göre ideal devlet bu seçkin kahramanlarla ve bu gerçek aristokrat ruhla yönetilirdi.

Bu bağlamda, *Cengiz Han* doğuştan gelen aristokrasiye inananlardan önemli biçimde ayrılıyordu. Bu aristokratik eski boylar kuşaklar boyu bozkırlardaki kabilelere hükmetti ve atalarından doğuştan gelen güçleri konusunda ısrarcı oldu. Diğer engellerden ziyade bunlardan türeyen tutum ve davranışlar *Cengiz Han*'ı engelledi. Doğuştan gelen soyluluk *Cengiz Han*'ın ebedi düşmanıydı ve onu kahramanlarını yani *baatuud*ları, cesur ruhların asaletini bir araya getirerek yenmeyi hedefledi.

Cengiz Han'a hayatı boyunca yabancı, değersiz bir ast rütbeli muamelesi yapıldı. Moğollar bozkırda başkalarının yaşamına müdahale ederlerdi. Ormanlar ve göllerle kaplı kuzeydeki uzak topraklarda avcılık yaparak ağaç kabuklarından, koni biçimli çadırlarda geçici olarak yaşarlardı. Nesiller ilerledikçe Modern Moğolistan'ın kuzeyindeki *Onon* ve *Kerlen* Nehirlerinin kaynağı olan coğrafyada yer alan *Burhan Haldun Dağı* bölgesindeki ormanların dışına çıktılar.

Avcılık kötü gittiğinde, gizlendikleri güvenli dağlık bölgeye hızla geri dönmeden önce hayvanlarını, kadınlarını ve ellerine ne geçerse çaldıkları hayvancılık yapan kabilelerin artıklarıyla geçindiler. Yüzyıllarca hayvan güden eski Türk bozkır kavimleri ilkel Moğolları hor gördüler, onları köle gibi görüp hediye olarak ormandan kürk ya da av hayvanı getirmelerini beklediler. Moğolları baskınlarda kendilerine yardım edecek savaşçılar ya da hayvanlarını güdecek yararlı kişiler olarak gördüler veya bazen onlardan kadın kaçırdılar. Hayvancılık yapan gelişmiş kavimler olan Tatarlar, Naymanlar ve Keraitler de genel olarak Moğolları küçümserlerdi.

Yuvarlak yüzleri, çıkık elmacık kemikleri ve at sırtındaki hayatları yüzünden çarpılmış bacakları ile Moğolların görünüşleri onları Asyalı komşularından ayırıyordu. Hayvan yağıyla temizlendiklerinden yağlı ve fazlasıyla soluk bir tenleri vardı, vücutları neredeyse tüysüzdü. Güney Asyalı bir tarihçiye göre Moğollar "*beyaz şeytanlara çok benziyorlardı.*" Sert soğuklara maruz kaldıkları için yanakları, adeta şeffaf olan tenleri üzerinde öylesine kırmızı görünürdü ki "*ates gibi yüzleri*" olarak tarif edilirdi.

Geniş ağızları ve yedikleri yemeklerdeki nişasta eksikliğinden ötürü çürümeyen ve rengi bozulmayan çarpık büyük dişleri vardı. Ten rengi bir yana, Moğolların en ayırt edici özelliği göz şekilleriydi. Bir takım Çinli yorumcular Moğolların alışılmışın tersine kırışmayan göz kapaklarına dikkat çekmişlerdi. Yalnızca yaşamlarının sonlarına doğru ya da çok yorgun olduklarında gözlerinin etrafında kırışıklık oluşmaya başlıyordu. İranlı gözlemciler Moğolları “*kedi gözü*” ne sahip olmakla anmışlardı. Bir diğer Müslüman tarihçi “*gözleri pirinçten bir gemiye bile delik açabilecek kadar çekik ve sivri*” diye yazmıştı.

Batının Hristiyan Nayman Kabilesinin Kraliçesi *Gurhesu*, uygar bozkır insanların Moğollara karşı tutumunu şöyle özetlemişti: “*Moğollar her zaman leş gibiydi ve pis kıyafetler giyerlerdi. Çok uzakta yaşıyorlar; orada kalmalarına izin verin.*” Sadece Moğol kadınların potansiyel faydalarını gıptayla kabul etmişti. “*Belki de onların kızlarını buraya getirebiliriz ve eğer ellerini yıkarlarsa, ineklerimizin ve koyunlarımızın sütünü sağmalarına izin verebiliriz.*”

Cengiz Han bu marjinal ve küçük kabilede, toplumdan dışlanmış, önemsiz bir ailede büyümüşü. Esir bir kadının çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve ona bir Tatar savaşçı tarafından kısa süre önce öldürülen babasının adı (*Timuçin*) verilmişti. Babası, Börçigin boyundandı ve bu soy bir zamanlar egemen bir hana sahipken şimdi kendilerine ihtiyacı olanlara gayri resmi köleler olarak hizmet ediyordu. Çocuk dokuz yaşına girmeden önce, babasını Tatarlar öldürmüştü ancak *Timuçin*’in ailesine yapılabilecek en büyük kötülüğü Moğol akrabaları yaptı. Amcaları esir karısına ve çocuklarına karşı hiçbir sorumluluk hissetmeden, ölen babasının hayvanlarına el koydular ve dul kadınla çocukları şiddetli kışın ortasında, bozkırda açlıktan ölmeye terk ettiler. Tüm bunlara karşı hayatta kalmayı başaran genç *Timuçin*, Tayiçüüd kabilesi tarafından alikonup esir edildi ve tıpkı bir öküz gibi boynuna tasma takıldı. Esareten kurtulunca, annesi ve kardeşlerine bakabileceği en ıssız yere kaçtı.

Üç erkek kardeşi, iki üvey erkek kardeşi ve sadece bir küçük kız kardeşiyle toplumdan dışlanmış olarak yaşayan *Timuçin*, çevresinde yetişkinlerden yoksun, her yanı erkek çocuklarla sarılmış bir şekilde yaşadı. Hayatının başlarından beri *Timuçin*’in erkek akrabaları onu defalarca başarısızlığa sürüklemeye çalışıp en kritik anlarda tehdit ettiler. *Timuçin* yirmi yaşına geldiğinde, üvey ağabeyinin fiziksel şiddetinden ciddi biçimde rahatsız olunca onu öldürdü.

1179 yılında, annesinin kayminden uzak bir akrabası olan *Börte* ile ev-

lendi. *Timuçin* on altı, *Börte* on yedi yaşındaydı. Çiftin hayatlarını birlikte geçirmeleri beklenirken, Merkit kabilesinden düşmanları saldırdı, *Börte*'yi kaçırıp başka bir adama verdiler. Yeni karısını kurtarmak için her şeyi göze alan *Timuçin*'in izleri takip ederek *Börte*'yi kurtardığı sırada, azimli ruhu ve hedefine ulaşmak için gereken şiddeti gösterme eğilimi ortaya çıktı ve Merkitlerin büyük kısmını öldürdü.

Börte'nin kaçırılması genç *Timuçin*'i bozkır siyasetine itti. Bu siyaset, sürekli devam eden düşük düzeyli düşmanlıkların aşırı şiddet ve yıkıcılık nöbetleriyle kesildiği bir yapıya sahiptir. *Timuçin*, *Börte*'yi Merkitlerden kurtarmak amacıyla, dönemin en güçlü lideri olan Keraitlerden *Ong Han* ve çocukluk arkadaşı *Camuka* ile iş birliği yaptı. Yeni birleşmeler yeni düşmanları yarattı ve bozkırda dışlanmış şekilde büyüyen çocuk kendini hanedan çekişmelerinin, kan davalarının ve bozkır siyasetinin hainliklerinin girdabında buluverdi.

Keraitlere göre babası ve Börçigin boyunun tüm erkekleri gibi, *Timuçin* de sadece gerektiğinde savaşa gönderilecek ve çok tehlikeli ya da sıkıcı görevler verilecek başka bir Moğol köleydi. *Timuçin* büyük sadakati ve savaşlardaki başarıları sayesinde üstlerinin takdirini kazanacağını umuyordu.

Karakteristik olarak bozkır göçebeleri birleşip boyları oluşturur ve dolayısıyla Tatarlar ve Keraitler gibi bir kavim halini alır ve hatta Naymanlar gibi kavimler birliği meydana getirirlerdi. Zamanla daralmaları ya da genişlemelerine rağmen, bu birlikler kuşaklar hatta yüzyıllar boyu sürdü. Moğollar sürekli bir hanın egemenliği altında birleşmeye çalıştılar ama bu birlik hep başarısız oldu. Moğollara aynı dili ve kültürü paylaştan düzensiz boylar pek denemezdi, kendi aralarında sık sık mücadele ederlerdi. Aynı boyun içinde bile aileler arasında kan davaları, bölünmeler ve rakip boya ya da düşman kavme geçişler sıkça yaşanırdı.

Timuçin'in annesi Moğol değildi; annesinin ailesinin mensup olduğu Kongirad boyu ile ittifak amaçlı resmi bir evliliği görüşmek, *Timuçin*'e bozkır dünyasında yükselmesi için bariz bir fırsat sunmuştu. 1184 yılı civarında, *Timuçin* yirmi iki yaşlarındayken, tek kız kardeşi *Temulin* ile İlkirelerden *Botu*'nun evlenmesine karar verdi. Böylesi bir evlilik ittifakı geleneksel yollarla iki boyu birbirine bağlayacaktı ve *Timuçin*'in *quda* (dü-nür) olarak bilinen, evlilik yoluyla elde edilen kalıcı ittifak kurma arzusunu göstermişti. *Timuçin* böyle konularda oldukça acemi olduğundan evliliği düzenleyen kişi annesi *Höelin* gibi görünüyordu.

Evlilik öncesi, *Botu* "içgüveysi" olarak gelmişti, yani onlara karşı olan görevinin bir şekli olarak gelinin ailesiyle yaşayacaktı. Bozkır gelenekle-

rine göre, damat adayı ya da nişanlı erkek, müstakbel karısının ailesiyle yaşırdı. Benzer şekilde, *Timuçin* müstakbel karısı *Börte*'nin ailesine, onların yaşam şeklini öğrenme, gözetimlerinde olma ve hayvanlarına bakması beklentisiyle sekiz yaşındayken verilmişti. Çocuklar yetenekli bir çoban olduklarını kanıtlamak zorundaydılar ve çocukken kendi ailelerinden aldığı temel bilgilerin ardından gelinin ailesince dikkatle izlenerek yetişkin bir erkeğe dönüşürlerdi. Eğer tembel ve yetersiz olursa, aile onu geri gönderirdi. Eğer sıkı çalışmaya ve müstakbel kayınvalide ve kayınpederi tarafından uygulanan disipline katlanamazsa kaçabilirdi. Eğer bu ilişkiyi yürütebilirlerse, nişanlı gençlerin evliliği doğal akışında yavaş yavaş gelişerek bir çiçek gibi açardı.

Eğer erkeğin ailesi, gelinin ailesine bir takım hayvanlar, (bu hayvanlar genellikle at olurdu) sunarsa geline karşı yükümlülükler bazen azaltılır ve hatta bazen de tamamen ortadan kalkardı. *Timuçin* ve müstakbel kayınbiraderinin, farklı önceliklerle yürüttükleri evliliğin düzenlenmesi süreci, *Botu*'nun bir başka aile üyesiyle yaptığı günlük bir konuşmasında açığa çıktı. *Timuçin*, *Botu*'nun kaç atı olduğunu sormak suretiyle aslında onun hakkında daha fazlasını öğrenmeye çalışıyordu. *Botu* soruyu, gelinin ailesine karşı olan bir yükümlülük yerine evlilik için yapılan bir at pazarlığıymış gibi algıladı. Otuz atı olduğunu ve *Temulin* için on beş tanesini *Cengiz Han*'a vereceğini söyledi.

Kız kardeşi için teklif edilen at sayısını duyan *Timuçin* kız kardeşinin hatırına rağmen öfkelen-di. Bu, *Timuçin*'e müstakbel damadın onu değerli bir müttefik değil kız kardeşini birkaç ata satan barbar bir Moğol olarak gördüğünü gösteriyordu.

"Eğer biri evlilik kararı alıp da ona değer biçerse" dedi öfkeyle, "bu kişi bir tüccar gibi davranıyordur." *Timuçin* adama öğütlerde bulunmaya başladı: "Bir atasözü der ki: 'Amaçlar ortak ise talih kederin içinde gizlenmiştir.'" Sonra bu atasözünü içinde bulundukları durumla açıkladı. "Siz *İkire* halkının *Botu*'nun izinden gidip bana sadakatle hizmet etmeniz kafidir." Görev her zaman servetten, sadakatse her zaman paradan önemliydi. Genç adamların hararetle biçimde yaptıkları bu takasa rağmen, bu evlilik muhtemelen *Höelin* ve onun damadın ailesiyle olan bağları sayesinde tatlıya bağlandı.

Bu ilk görüşmeler sırasında genç *Timuçin* ailesindeki kadınlara yönelik yaklaşımında hayat boyu uygulayacağı katı bir prensibi açık şekilde ortaya koymuştu: Kadınlar asla hayvanlar veya mallarla değiş tokuş edilmeyecekti. Bu kişisel ifadesini iktidara gelir gelmez yasa haline getirdi.

Timuçin'in, annesinin akrabalarını müttefiki ya da belki kölesi yapma tutkusu, onun bozkır siyasetindeki yükselme hırsını gösteriyordu. *Timuçin* bu ilk ittifakta çok az başarılı olmuş olsa da, 1189 yazından sonra, yaklaşık yirmi yedi yaşlarındayken, Moğol kabilesinin kendine ait olan küçük kısmında, han yani boy şefi seçilebilmek için yeterli desteği vardı. Henüz bozkırdaki küçük bir grubun çok da önemli olmayan bir lideriydi ancak bu andan itibaren o artık *Cengiz Han* olarak bilinmeye başladı, "*Boyun eğmez ve Yüce Han*." Şimdilik unvanı, böylesi küçük bir grubun lideri için haddinden fazla görünüyordu ancak yıllar geçtikçe o bu unvana muhtemelen herkesin o zamanlar ummuş olduğundan daha fazla anlamlar yükledi. *Cengiz Han*, atalarının vefalı yoldaşı olan ve kardeşleri onu terk ettikten sonra onun yemesi için avladıklarıyla hayatını kurtaran avcı şahin imgesini totem olarak kullandı. Avcı şahinler her zaman dişiydi. Dişi şahinin vücut ağırlığı ve boyutu erkeğinkinden yüzde 30 daha fazlasına erişir, böylelikle daha büyük avları yakalar, daha iyi annelik eder ya da esaret altında daha değerli avcılar olurlardı.

Sonraki on yıl *Cengiz Han*, Kerait derebeyi *Ong Han*'ın emrinde savaşmaya odaklandı. Efendisinin kaçırılan aile fertlerini kurtarıyor, Han'ın şerefine yönelik hakaretlerin öcünü alıyor veya Han'ı yüz üstü bırakan mütteliklerin peşine düşüyordu. Bozkırın en iyi okçusu, en hızlı sürücüsü ya da en kuvvetli güreşçisi değildi ama en iyi savaşçısı olduğunu kanıtlamıştı. Büyük azmi, yeni taktikler denemedeki kabiliyetiyle birleşerek onu bozkırda daha saygıdeğer olmasa da gitgide daha korkulan bir lider haline getirmişti.

Cengiz Han, savaşlarda devamlı elde ettiği büyük başarılarını bir kez daha evlilik konusunda sosyal bir avantaja dönüştürmüştü. 1201-1202 yıllarında en büyük oğlu *Cuci* yirmi; en büyük kızı *Kocin* on beş-on altı yaşlarındaydı. *Cengiz Han* çocuklarını efendisi *Ong Han*'ın ailesinden birileri ile evlendirmek için kendini yeterince başarılı ve güçlü hissediyordu. Sadık müttelikler olarak geçirdikleri onlarca yılın ardından son dönemlerde *Ong Han* ve *Cengiz Han* birer baba ve oğul olarak karşılıklı yemin ettiler. *Cengiz Han* bu ilişkiyi sıkı tutmak için yeni babasına iki evlilik önermişti: "*Sevginin zirvesinde daha çok sevginin olmasına izin verin.*"

Cengiz Han öncelikle büyük oğlu *Cuci*'nin *Ong Han*'ın kızı ile, sonrasında da en büyük kızının *Ong Han*'ın torunu ile evlenmesini önerdi. *Cengiz Han* yalnızca kızının evliliğini önermiş olsaydı, bu bir kölenin hükümda-

rına gösterdiği saygısı olur; kızı bir hediye olmuş olurdu. İki yönlü evlilik teklifiyle *Cengiz Han*, Moğolları Keraitlerle, kendini de *Ong Han*'ın diğer oğluyla bir tutmuş olacaktı.

Bu konuma gelmenin bir tehdit olduğunu anlayan müstakbel damadın babası, *Ong Han*'ın oğlu *Senggum*, hararetle itiraz etti. Bu iki evlilik sayesinde *Cengiz Han*, *Ong Han*'ın ailesiyle çok yakın bağlar kurarak yaşlı Han öldüğünde *Senggum*'u kolayca bir kenara itip yeni lider olabilecekti.

Moğol gerinde, çadırın onursal mekanı her zaman kapının tam karşısındaki kuzey kısmıdır. *Senggum* yakınırken gerle ilgili bu benzetmeleri hatırlattı: “Eğer bizden bir kadın onlara giderse, kapıda durup gerin kuzeyine bakacak. Eğer onların hoyundan bir kadın bize gelirse, çadırın kuzeyinde oturup kapıya ve ateşe bakacak.” *Ong Han* bu sözlerden etkilenip, evlilik önerilerini geri çevirdi.

Bu red cevabı, *Cengiz Han* ile eski müttefiki ve önderinin ilişkisini sekete uğrattı. Yaşlı Han yıllarca birlikte yakından çalıştıktan sonra fark etti ki *Cengiz Han* ne kadar başarılı ve meziyetli de olsa; kendi kanından olan kişiler daha aciz olsa bile, bir Moğol'u kendisi veya Keraitler ile eşit göremeyecekti. Geleceğin fatihi ne kadar iyi bir savaşçı ve sadık bir köle de olsa, amirlerinin gözünde sadece bir Moğol olduğunu bir kez daha hatırlamıştı. Kırklarında olmasına rağmen, muhtemelen onu hâlâ genç olduğu zamanlarındaki gibi değerlendirmiyorlardı. Görevini yerine getirmişti ancak Keraitler emirlerini yerine getirmeye istekli olan daha genç birini bulabilirdi.

İçten içe kaynayan kırıngılık, sert bir öfkeye dönüştü ve *Cengiz Han*'ın Moğolları ile Keraitler arasında bir savaşın kopması uzun sürmedi. Bu defa kaybeden *Cengiz Han*'dı. Bu zamana kadar Keraitlerin emri altında cesaretini ve yeteneğini sergilemişti ancak bu defa tamamen tek başına kaldı ve diğer kabilelerden çok az destek gördü. 1203'te Keraitler Moğolları sürdüler, *Cengiz Han* da geriye kalanlarla Moğolistan'ın doğusuna kaçtı. Bu, *Cengiz Han*'ın profesyonel hayatının en aciz zamanlarıydı. Neredeyse çeyrek asırlık savaşın ardından, hayattaki konumunu yükseltmeye ve kendini soylu boylarla eşdeğer görmeye cüret etmiş, orta yaşlı, başarısız bir adamdı. Birlikte yemin ettiği kardeşi ve çocukluk arkadaşı *Camuka* uzun süre önce ona sırtını dönmüştü. Akrabalarının çoğu onu terk etti ve yenilgi-den sonraki kargaşada diğerleriyle olan bağları da koptu. Çocuklarının bir tanesini bile evlendirmede başarılı olamadı. Oğulları ufak yardımlar sundu ama artık hiçbirinin bir kahraman olmadığı görülüyordu.

Şiddetli krizler ve büyük tehlikeler süresince *Cengiz Han* sık sık *Burhan*

Haldun Dağı'na kaçardı. Bu dağa karşı güçlü bir manevi bağı vardı ve onun koruyuculuğuna inanırdı. Moğollar Gök Tanrı'ya bağlı dağları erkek; Tabiat Ana'nın kutsal kanı olan suları dişi olarak görüyorlardı. Ancak Kerait hükümdarlığı ve ordusuna yakın olması dolayısıyla *Cengiz Han* bu defa *Burhan Haldun*'a kaçmayı güvenli bulmamıştı. Onun yerine daha doğudaki *Kalka Nehri*'ne sığındı.

Cengiz Han'ın ordusu ve önceki destekçileri küçük bir grup olarak kalmıştı. Yine de doğu, annesinin anayurduydü ve tek kız kardeşi orada evlenmişti. Aradan geçen yıllarda, *Temulin* çocuk sahibi olamadan ölmüştü ancak *Cengiz Han* kızlarından birinin evliliği hakkında görüşmeyi mümkün görüyordu. Ümitsizlik içinde, bir ittifak kurmak amacıyla annesinin akrabalarından *Terge Emel*'e yöneldi.

Terge Emel geçmişte hiçbir zaman *Cengiz Han*'dan yana olmamıştı ve genel olarak da Moğollara herhangi bir sempatisi yoktu. *Camuka*'nın yakın arkadaşıydı ve *Cengiz Han*'ın yüz yüze geldiği diğer rakiplerinden olduğu görülüyordu. Baştaki tüm bu husumete rağmen, *Cengiz Han* evlilik ittifakı teklifi karşısında *Terge Emel*'in geçmişi görmezden gelebileceğine ve onu koruyabileceğine inanmıştı.

Öneri, nazik bir rica ve evlilik dayanışması şeklinde olmalıydı, ancak teklif başarısız olursa *Cengiz Han* annesinin ilişkileri sayesinde kendisine katılacaklarla savaşa girmeye hazırdı. “Eğer razı olup bize katılmazlarsa” diye açıkladı, ateş yakmak için yakacak toplayan kadınları çağırıştıran bir şekilde, “gideriz, onları etraftaki kuru at gübreleri gibi toplayız ve buraya getiririz!”

“Kızın kurbağaya benziyor.” dedi *Terge Emel*, *Cengiz Han*'a. Bu, alışılmadık görüntüleri yüzünden Moğollara yapılagelen en aşağılayıcı betimlemeydi. “Onunla evlenmeyeceğim.”

Terge Emel'in *Cengiz Han*'ı bu şekilde küçümsemesi, Moğolların bozkır kavimleri hiyerarşisinde ne kadar altta olduklarını gösteriyordu. Bu defa *Cengiz Han* önemsiz bir grubun değersiz bir liderinden çok az fazlasıydı, onu ve yandaşlarını sonsuza dek ortadan kaldırmak üzere görünen küçük düşman çemberinin ötesine geçmesi mümkün görünmüyordu. *Terge Emel*'in *Cengiz Han*'la akrabalığı onur verici değildi ve bunlar sadece *Cengiz Han*'ın babasının karısını başka bir kavimdeki ilk kocasından çıkarmış olduğu için gerçekleşiyordu. Böyle bir suçun sevgi dolu bir akrabalık bağıni oluşturmaması kolay değildi.

Terge Emel'i evlilik anlaşmasına ikna etmekte başarılı olamayınca, kaybedecek bir şeyi kalmayan *Cengiz Han* onu öldürdü.

1203 yazında, *Terge Emel*'in ölümünün ardından, *Cengiz Han* ordusundan geriye kalanları yanına alarak Moğolistan'ın doğusundaki, *Baljuna Suları* dediği bilinmeyen bir yere doğru gitti. Hiç yiyecekleri kalmayan *Cengiz Han* ve adamlarının hayatta kalmak için sadece çamurlu göl suları vardı, sahip oldukları tek atı da çoktan yemişlerdi.

Bu şiddetli fiziksel ihtiyaçlar ve duygusal tükenmişlik içinde *Cengiz Han* ufka doğru baktı ve beyaz bir deve üzerinde kendisine doğru yaklaşan bir adam gördü, adam yazın hararetiyle oluşan titrek ve bulanık bir seraba benziyordu. Arkasından, malzemelerin yüklendiği birçok deve ve bir koyun sürüsü gelmekteydi. Bu adam *Hasan*'dı: Develeriyle Gobi'yi Moğolistan yönünde geçen, samur kürkü ve sincap postu ticareti yapan bir tüccardı. *Cengiz Han*'ın ordusu açlıktan yavaş yavaş ölme ya da düşmanın eline düşme tehlikesi altındayken, oralarda su arayan *Hasan* tam zamanında gelmişti.

Hasan'ın, Sartak (Moğolların hem Müslümanlar hem tüccarlar için kullandığı isim) olduğu söylene de, o farklı bir etnik gruptandı. Dokuz yüz kilometre güneyde, Gobi'nin hayli ötesindeki Hristiyan Türk kabilesi Ongutların şefi *Ala-Kuş* tarafından gönderilmişti.

Moğolların o anda satacak bir şeyleri olmamasına rağmen, *Hasan* onlara, bu cömertliğinin bir gün fazlasıyla kendisine geri ödeneceğini umarak, yemeleri için koyun ve zinde atlar sundu. Bu beklenmedik yardım, gölün ruhunun ilahi bir müdahalesiydi; *Cengiz Han*'ın adamları kuşkusuz Ongut görüntüsü almışlardı ve sunulan yiyecekler liderleri ve yaptıkları işe cennetten gelen bir lütuftu.

Baljuna Suları'ndaki hadise *Cengiz Han* için umutsuzluğun son dakikalarmı, ordusunun son yenilgisini belirtiyordu. O günden sonra, nadiren terslik yaşasa da, her zaman galip gelip başarılı oldu. *Kalka Nehri*'nin ruhu *Baljuna*'ya şükretmeyi ya da yeni müttefikleri Ongutlara olan borcunu hiç-bir zaman unutmadı.

1203 yazı *Cengiz Han* ve Moğollar için dönüm noktasıydı. Yabancı bir tüccar tarafından kurtarılmış, kendilerini yenilemiş ve onlara ilahi bir işaret gibi görünen ve halkın *Cengiz Han*'ın etrafında toplandığı anayurda geri dönmüşlerdi. *Cengiz Han* ve adamları, mağlubiyete rağmen, tavırlarından asla vazgeçmeyerek dayanıklılıklarını ve azimlerini kanıtlamışlardı. İnsanlar onları bir grup kahraman olarak selamlıyordu.

Bozkırdaki hava, birden değişti, yeni destekçileri *Cengiz Han* için bir

araya geldi. Evlilik yoluyla elde edeceği ilk ittifakını erkek kardeşi *Ong Han*'ı Moğol yardımıyla tahtından edip Keraitlerin hanı olabileceğini uman *Caka Gambu* ile yaptığı görüşmelerle hızlı bir şekilde gerçekleştirdi. *Cengiz Han* bu yeni ittifakı güçlendirmek için *Caka Gambu*'nun kız kardeşini eş olarak kabul etti. *Caka Gambu* da *Cengiz Han*'ın on yaşındaki en küçük oğlu *Tuluy*'u, ondan birkaç yaş daha büyük diğer kızı *Sorkoktani*'ye koca olarak aldı.

Rakip grup Keraitler ve Ongutlarla yaptığı evlilik anlaşmalarıyla *Cengiz Han*'ın şansı dönmüştü. Sonraki iki yılda, bozkırdaki tüm rakiplerini mağlup etti ve annesine beyaz bir deve hediye etti, bu muhtemelen *Hasan*'ın Moğolları kurtarmak için kullandığı deveydi.

Kalka Nehri ve *Baljuna Suları*'nin serüvenleri sadece *Cengiz Han*'ın politik talihini değiştirmekle kalmayıp maneviyatında da hemen fark edilmeyen, derin bir değişimi ortaya çıkartmıştı. Hayatının büyük kısmını babasının topraklarında geçirmiş ancak hayatı annesinin topraklarında kurtulmuştu. Hayatının çoğunu eril dağların manevi yardımına inanarak geçirmişti ancak onu kurtaran dişi sulardı.

Cengiz Han bu zamandan sonra bu manevi ikiliyi dilinden düşürmedi. Yeni vizyonuna göre, her insanın kaderi *Gök Tanrı*'nın gücü ve *Tabiat Ana*'nın koruyuculuğunun desteğine ihtiyaç duyardı. Biri olmadan diğeri başarısızlığa mahkumdu. *Cengiz Han* başarısının kaynağını "*Cennetin ve Yeryüzünün çoğalttığı güç*" le tanımlıyordu. *Gizli Tarih*'te belirtildiği gibi, esin kaynağı ve kaderi "*Aziz Cennet*" olarak adlandırılıyor ancak "*Tabiat Ana sayesinde başarıya ulaşıyordu.*"

Gökyüzü ilham verir; Yeryüzü tasdik ederdi. Herkes Gökyüzü'nden ilham alabilir, özlem, tutku ve hırsla dolabilirdi, ancak yalnızca Yeryüzü'nün özverili ve sürekli çabaları bu arzuları ve ilhamı gerçeğe dönüştürebilirdi. Dünya, yukarıdaki gökyüzü ve cennet ile aşağıdaki yeryüzü ve suyun birleşimiydi ve Moğollar göğe ya da suya hakaret veya saygısız sözler söylemesini ağır bir günah olarak değerlendirirlerdi. Yeryüzünün kuru kemiklerine hayat verdiği için "*Su Ana*" olarak adlandırılan ve bazen *Dalay Ege* "*Gazar Ece*" de denen *Toprak Ana*'nın krallığında yaşarız.

Toprak Ana başarıya engel ya da destek olurdu. *Cengiz Han*'ın avlamak ve yemek için bulduğu ya da ondan tamamen kurtulmayı başaran hayvanları o kontrol ederdi. Suyu var eder ya da sudan mahrum bırakırdı. *Cengiz Han* ne zaman tehlikesinin ortasında kalsa *Toprak Ana*, onu ormanlarındaki

ağaçların içinde saklayarak ya da karanlıkla örterek hayatını kurtarırdı.

Ne zaman biri başarılarıyla böbürlense ya da *Toprak Ana*'nın bu başarıyı bağışladığını reddederek kendi çıkarlarını gözetse, onun kendini sudan daha üstün tuttuğu düşünülür. Bu şekilde nitelendirilmemek için *Cengiz Han* elde ettiği başarılarda *Gök Tanrı*'nın ve *Tabiat Ana*'nın rolünü titizlikle kabullenirdi.

Erkek ile dişi arasındaki denge, *Cengiz Han*'ın manevi dünya görüşünün yanı sıra, politik strateji ve taktiklerindeki temel prensibi haline de gelmişti. Bu teolojiyi *Toprak Ana* ve *Gök Tanrı* inancına dayanan, hayatın fikri ve ilahi birlikteliği şekillendirmişti. Doğru dengeyi ve birleşimi tutturmak ve korumak, insanları, aileleri ve ulusu ayakta tutardı. *Cengiz Han* için, varoluşun ikiliği üzerinde tartışmak ve doğru dengeyi tutturmak, ömür boyu süren bir arayışa dönüşmüştü.

Yeryüzünün doğaüstü gücünü ve buna binaen göllerini ve nehirlerini başarının kaynağı olarak şereflelendirmek için *Cengiz Han*'ın Moğol halkı, suyun dişi faktörüyle güçlü bir kültürel ve manevi birlik sergiledi. Halk, Moğol İmparatorluğu diye tanınmasından önce çoğunlukla, okyanustan epey uzakta, kuru Moğolistan Platosu'nda yaşayanlar için hiç de uygun olmayan bir biçimde "*Su Moğolları*" olarak anılırdı. Avrupalılara ait Asya haritalarında kabilesi her zaman *Su Moğolları* ya da bunun Türkçe karşılığı olan *Suu Mongol* olarak belirtilmişti. Bu alışılmadık ifade, Batı haritalarında 17. yüzyıl sonlarına kadar bu şekilde devam etti. Ancak bu ismin Moğolların kastettiği gibi *Toprak Ana*'nın hayat veren maddesi ve aynı zamanda dişi bir güç olan suyun önemli rolü ile bağlantısının farkına varılmadığı görülmüyordu.

Küçük kabilesi yıllar önce onu lider seçtiğinde *Cengiz Han* kendine dişi *Mavi Göl* ile eril *Kara Kalp Dağı* arasında manevi bir yer alma onurunu seçmişti. Şimdi ise tüm bozkır kabilelerinin kendisinin en tepedeki lider olmasını isteyecekleri manevi dengeye sahip bir konum seçecekti.

Nehirler ve dağlar sadece isme ve cinsiyete sahip olmayıp saygı ifade eden unvanlar da doğururlardı. Dağlar yeryüzünün kemikleri idi; erildiler ve en yüksek dağ her zaman han unvanına sahipti. Asla kurumayan nehirler ve göllere hatun, yani "kraliçe" ve Moğolların ana yurdundaki *Onon*'a da *Ana* denirdi. *Cengiz Han*, birbirlerini tanımaları için kabileleri *Burhan Haldun*'un yanındaki *Onon Nehri*'nin kaynağına davet etti. Moğol İmparatorluğu'nu baba dağ ve ana nehir sayısında burada kuracaktı.

2.

Gürleyen Ejderha ve Dans Eden Tavus Kuşu

“Gelecekler mi? Gelecekler mi?”

1206 kışının sonlarında ve baharında, Moğolistan Platosu'ndaki göçebe kavimler için bu önemli bir soruydu. Süregelen kavga, mücadele ve saldırılardan bitap düşen *Cengiz Han*, liderliğini resmen kabul eden olası rakiplerini ve müttefiklerini bir araya getirmek amacıyla bozkırda geniş bir politik buluşma ya da parlamento olan Kurultay'ı toplamak üzere elçiler gönderdi, böylelikle yeni bir saltanat çerçevesinde kalıcı bir barışı ilan edebilecekti.

Eğer gelirlerse, *Cengiz Han* onları yeni bir kabile olarak yeniden örgütleyecek, yeni kanunlar düzenleyecek ve yeni bir devlet ilan edecekti. Karşılığında, onlara daha fazla refah ve saygınlık ile barış vaat etti. Yirmi yıldan uzun süren savaş süresince bozkırdaki tüm kavimleri azimle fetheden ve hüküm süren boyları yok eden *Cengiz Han* savaşma yeteneğini kanıtlamıştı ancak şimdi onları kontrol edebilecek miydi?

Kurultay'da resmi oylama olmazdı, göçebeler gelmekle ya da gelmemekle oy kullanmış olurlardı. Gelmekle *Cengiz Han* ve yeni saltanatı desteklemiş, gelmemekle onları düşman ilan etmiş olacaktı. Çoğu kişi *Cengiz Han*'ın yanında; çok azı da ona karşı savaşmıştı. Çoğu *Cengiz Han*'la zafer kazanmışken diğerleri Moğol askerleri tarafından yenilgiye uğratılmışlardı.

Toplanma yeri özenle seçilirdi. Binlerce hayvana yetecek miktarda su ve otlağa sahip olacak büyük ve geniş bir alana ihtiyaç vardı. *Cengiz Han*, düşmanlarından saklandığı ruhani sığınağı, *Burhan Haldun Dağı*'nın güneyindeki *Onon* ve *Kerlen Nehirleri* arasındaki açık bozkırı seçti. Moğollar, bozkırın kuzey kesimindeki avlanma bölgesi olan daha ormanlık güney

kesimde yaşıyorlardı ve *Cengiz Han* buluşmanın, doğduğu yer ve atalarının toprağı olan bu bölgede yapılmasını istedi.

Buluşma alanı belli fiziksel gereksinimleri karşılarsa da, hayli olağan dışıydı, özellikle de haberin verildiğı kavimlerden gelen yabancı biri için. Bozkırın dağık sınırındaki bu bölgede bu kadar önemli bir kurultay hiç düzenlenmemişti. Büyük kabile imparatorlukları olan Türkler, Uygurlar ve Hunlara bakıldığında, bozkır hayatının odak noktasının binlerce yıl boyunca daha batıda, göçebe güzergâhının doğal kavşaklarını oluşturan ve Orhun olarak bilinen nehirler sisteminin yanında olduğu görünüyordu. Hunlar göç yollarını bu kesişim noktalarından Avrupa ve Hindistan'a çevirdi. Burada kabileler daima yabancı malların ticaretini yaptılar; farklı inançlarla kucaklaştılar: Önce Maniheizm ve sonra ikizi Hristiyanlık. Orhun boyunca kavimler bir zamanlar küçük şehirlere, tapınaklara ve hatta biraz da tarıma sahiptiler. Moğolların şöhetlerine kavuşmalarından neredeyse beş yüz yıl önce kadim Türk dilinde ve Çince anıtlar dikmişlerdi. *Cengiz Han* yer seçimini yaparken eski kültürel merkezden uzaklaşarak bozkır geleneklerini ihlal etti ve kavimlerin geleceğini ne kadar farklı planladığını gösterdi.

Böyle büyük bir kurultay *Burhan Haldun*'da hiç düzenlenmediğinden oraya ilk defa gelecek olan binlerce insan için hazırlık yapılması zorunluydu. Hazırlıklar *Kerlen* ve *Onon*'da bir uçtan bir uca uzanan kalın buz kütleleri büyük parçalara ayrılıp erimeden önce gerektiğı gibi başladı. Bir grup insan uzun çamları kesmek ve onları öküz sürüleri ile sahnenin yer aldığı zemine taşımak üzere dağlardaki ormanlara gönderildi; bu ağaclar, yaz faaliyetlerine hazırlanacak merasim çadırını dik tutmak için kazıklar halinde kesilmeliydiler. Ateşin yakılması için, kurutulmak üzere odun ve gübre yığınları toplanmalıydı.

Toplantı alanına giden asıl yolun güzergahı hayvanlardan arındırılmalı, sürüleriyle gelecek katılımcıların geçmesi muhtemel yollardaki otlaklar düzenlenmeliydi. Bölgeye yakın yerlerde daha da büyük araziler ayrılmalıydı. Bu alan, eriyen karlar otların yeşermesine müsaade ettiğinde hayvanların hepsini çabucak tüketmemesini garantiye alacak kadar büyük olmalıydı. Geniş meralar göçebelere eşlik eden sürülerin beslenme yeri olacaktı.

Geniş demir kazanlar, öküzlerin çektiğı arabalarla kilometrelerce taşınırdı. Bunlar Moğolistan Platosu'ndaki en büyük metal objelerdi; bazıları koca bir atı ya da öküzü pişirebilecek kadar büyüktü. Her biri çok kıymetliydi ve bir araya getirilerek sadece binlerce kişiye yemek sağlanmış olmu-yor, aynı zamanda bolluk ve bereketi de etkileyici bir şekilde göz önüne

seriyorlardı. İnsanlar geldiğinde ateşin üzerinde günler ve geceler boyunca yemek yapılabilecekti.

Kurultay'ın etrafında kilometrelerce uzanan bölgede askerler halkın kamp yapacağı alanı hazırlayıp düzenlediler. Moğollar üç tane küçük *gerin* ya da bunlardan binlercesinin toplanabileceği aynı basit düzeni uyguladılar. Esas *ger* ortada, diğerleri doğu ve batı kanatlarında konumlandırılmıştı. On iki ilave kampın her biri aynı şekilde düzenlenerek 13 toplamına ulaşılmasını sağlayan ana kampın etrafına dizilmişti. *Cengiz Han*'ın annesi ve her bir eşi, hizmetkârları ve korumalarıyla beraber kendilerine ayrılan konaklama alanında kalıyorlardı.

Tüm hazırlıklara rağmen sonuç belirsizdi. *Cengiz Han* tüm sözlerini tutabilecek miydi? Gelenler onun yeni saltanat denemesine, yeni devletine yeterince güvenecekler miydi? Gelecekler miydi acaba?

Cengiz Han'a sadakat yemini etseler ve kurultaya katılma sözü verseler bile, son dakikaya kadar kolayca çekimser kalabilirlerdi. *Ger*lerini ve hayvanlarını toplayıp, *Cengiz Han*'ın ulaşamayacağı uzak bir bozkıra kaçabilirlerdi. Gerektiğinde henüz *Cengiz Han*'ın gücünün erişemediği, Gobi'nin güneyindeki Çinli, Türk ya da Tibetli komşu kavimlere sığınabilirlerdi.

Kurultay, halka sadece bir lider vermekten çok daha fazlasıydı; onların kimliklerini de şekillendirecekti. Eski düşmanlarının komplolarını engellemek için, *Cengiz Han*'ın tebaasının çoğu akrabalarından ayrılıp yabancı gruplara katılacak, bazı durumlarda ana yurtlarından koparılıp kendilerine gizli topraklar tahsis edilerek isimleri değiştirilecekti. Yapılan bu yeni düzenleme yalnızca kimlerin geleceğinin belirsizliğini arttırdı.

Bahardan yaza geçildiği sırada ilk bir kaç aile hayvanlarıyla gelmeye başladı. Öküzlerin ve Tibet sığırlarının çektikleri arabalarında; atlarına ve develerine binerek, yanlarında yazın ihtiyaçlarını karşılayacak ve otlaklara zarar vermeyecek kadar küçük sürüleriyle geldiler. Hayvanlarına bozkıra eriştikleri en uzak noktada kulak işaretleri ve damgalar basıldı: Güneş ve ay, ateş ve su sembolleri bayrakları ve atların kalçasını süsledi.

Moğolların yakınları ve *Cengiz Han*'ın eşlerinin akrabaları geldiler. Türk kavimleri ve bozkır Tatarları egzotik turkuaz ve mercan aksesuarlı keçe kıyafetlerle geldiler. Batılı kabileler av kartalları ile; doğulu kabilelerse kar leoparı ya da antilop derisi battaniyeleri ve ayı postu hahıları ile gelirken, Sibiryalı Orman Halkının temsilcileri kürk ve geyik postu giymiş halde geldiler. Ongutlar develerinin tepesinde geldiler ve bu üçra iç bölgelerde görülen en güzel işlenmiş ipek ve yumuşak deve yünü giyecekler getirdiler.

Şamanlar davullarıyla çalıp kurganlar gibi dönerken geldiler, kıyafetlerine

tutturulmuş uzun kurdeleler onları ayakları yerden kesilmiş ve rüzgarda uçuyormuş gibi gösteriyordu. Delikanlılar yeni tıraş olmuş şekilde, yeni ulusun kutlamalarında düzenlenecek yaz oyunlarını kazanma planlarıyla ve en güzel atlarla geldiler. Kızlar, uzun çubukları daldırarak havaya süt saçtıkları kovalarla geldiler. Yaşlı adamlar, birbirlerine vurduklarında hava durumunu kontrol altına aldıkları ve güneşin ve nadir yağmurların ideal bir karışımını çağırmakta kullandıkları büyülu taşlarıyla geldiler.

Belki kuşaklardır kan davası gütmekten bitap düşüp barış için kaygı duyduklarından, belki de sadece bir kez daha reddetmiş olmalarına rağmen *Cengiz Han*'ın gücünün korkusuyla, Moğolistan Platosu'ndaki neredeyse tüm kavimlerin liderleri geldi. Tatarlar, Naymanlar, Merkitler, Jurkinler, Keraitler ve başka isimler altındaki düzinelercesi geldi. Ancak, şimdi *Cengiz Han*'ın uyrukları olmayı seçerlerse tüm bu antik ve asil isimler yasaklanacaktı. Bu yaz sonrasında, uzun zamandır küçümsedikleri, alay ettikleri ve hor gördükleri Moğol ulusunun bir parçası olacaklardı.

Muazzam et ve mayalanmış sınırsız süt ziyafetiyle ve Moğolların alışıldık sporları olan at binme, okçuluk ve güreşlerle kutlamalar yapan halk eğlenmekle meşgulken *Cengiz Han*'ın da çok önemli bir meşguliyeti vardı: Dünyayı fethedecek ordusunun üstün bir silaha dönüştürülmesi. Yürürlüğe koymak üzere yeni kanunlar oluşturup, yüksek bir mahkeme kurdu. Arkadaşlarını, müttefiklerini, erkek kardeşlerini, annesini ve hatta ona önemli hizmetlerde bulunan yabancıları ödüllendirdi.

İşin en baskın tarafı boşanmaydı. Daha da garip olanı *Cengiz Han*'ın kendini yapmaya mecbur hissettiği bu işe isteksiz oluşuydu. Erkek kardeşi, bozkırın yüce lideri *Ong Han*'ın yerini almak isteyen *Caka Gambu*, eski müttefik *Cengiz Han*'ı bir araç olarak gördü. Kızı *İbaka*'yı *Cengiz Han*'la evlendirmiş olmasına rağmen, *Caka Gambu*'nun iktidarı paylaşmak gibi bir niyeti yoktu ve *Ong Han*'ı mağlup ettikten sonra bu iki müttefik bir anda birbirine düştü. Evlilik politik nedenlerden ötürü gerçekleşmişti ve *Caka Gambu* Moğollara ihanet edince *Cengiz Han*'ın, isyancının kızıyla evliliği politik nedenlerle sona ermek zorundaydı.

Cengiz Han karısından ayrılınca, hayatının en dokunaklı açıklamasını yaptı: "*Kalbime girmiş ve içime işlemiştin.*" Büyük Han'ın bile kanunlara itaat ettiğini ve durumun gereğini kişisel tutkularına feda etmediğini göstermek için onu boşamak zorundaydı. "*Ne kötü bir karakterin olduğunu söyledim,*" diye açıkladı ona, "*ne de çirkin görüldüğünü.*" Ailenin dışındaki bu kız için yapabileceği en iyi şey, onu başkomutanlardan ya da yakın arkadaşlarından biriyle evlendirmekti. "*Önemli bir kurala karşı hürmetim*

dolayısıyla seni Curçeday'a sunuyorum." Ona olan saygısını ve sözlerindeki samimiyeti göstermek için, onun kraliçe olarak kalmasına izin verdi ve ailesine, sanki hâlâ evlilermiş gibi ona daima bir kraliçe olarak saygı göstermesini buyurdu. Ve ayrıca öldükten sonra bile ona kraliçe olarak muamele etmelerini ve böylece *Cengiz Han*'ın kanunlara riayet ettiğini hatırlamalarını emretti. *"Gelecekte, benim soyumdan gelen ve görevlerine ilişkin kuralların bilincinde birileri tahtımıza oturduğunda, benim sözlerime karşı gelmemelidir."* İbaka'ya ve kız kardeşi *Sorkoktani*'ye olan şefkati sayesinde, adı geçen ikincinin genç *Tuluy* ile evli kalmasına karar verdi, bu karar ileride hanedan ailesi için dramatik sonuçlar doğuracaktı.

Bir rakibini cezalandırmış olan *Cengiz Han*, kendisine en sadık olanları ödüllendirmeye başladı. Tüm kavimlerin yeni lideri olarak onu en çok zorlayan görev, fethettiği toprakları bölüştürmek ve yöneticiler atamaktır. Bu toprakları erkek çocuklarına ya da komutanlarına değil, eşlerine verdi.

Her kadın kendi bölgesini ve kendi bağımsız ordosunu (bazen ordu olarak da yazılabilir), yani "maiyetini" yönetebilirdi. *Börte Hatun* ordosuyla bir zamanlar büyük ölçüde Tatarların, daha önce de Jurkin kavminin elinde olan *Avarga* akarsuyunun yanındaki *Kodoe Aral*'da *Kerlen Nehri*'nin büyük kısmını aldı. *Kulan Hatun*, Moğolların ana yurdu olan *Burhan Haldun* yakınındaki *Kenti Dağları*'nı aldı. *Yesüy Hatun*, *Kerait* hükümdarı *Ong Han*'ın ordosu dahil *Tuul Nehri*'ni aldı. *Yesüy*'ün ablası *Yesügen Hatun*, *Naymanların* bölgesi olan *Hangay Dağları*'nı aldı.

Cengiz Han yeni fetihlere başlamak üzere olduğu ve bu nedenle yeni müttefiklere ihtiyaç duyduğu için ele geçirdiği bölgeleri eşlerine bağışlamıştı. Bu işin en önemli kısmı, yeni evliliklere rıza göstermeye, karar verilen evlikleri onaylamaya ve mevcut evlilikleri resmen kutsamaya dayanıyordu. *Cengiz Han* savaşları mücadele ederek kazanmıştı ancak şimdi barışı, evlilik bağları yoluyla garantiye almanın peşine düşmüştü. Geleneklere göre, bozkır hanları eşlerini kendilerine bağlı boylardan alırdı ancak *Cengiz Han* sahip olduğu dört eşten fazlasını hiçbir zaman almadı. En önde gelen daima *Börte*'ydi ve onun çocukları diğerlerinden daha öncelikliydi.

Cengiz Han daha fazla eş almaktansa, çocuklarının evlilik bağı kurmasından yanaydı. Büyük oğlu ve kızında, yeni bağlar kurma yolundaki müzakereler iki defa başarısızlığa uğrayınca, daha sağlam bir seçeneğe yöneldi. *Cengiz Han*'ın kız kardeşi *Temulin* ile evli olan sadık İkiirelerden *Botu* ile başka bir birliktelik hakkında görüştü; büyük kızı *Kocin*'i *Botu* ile evlendirmeyi planladı.

Cengiz Han büyük kızı ve oğlunun evlilikleri için yaptığı görüşmeler-

de bu defa sorun yaşamadı. Üç kızını geleneksel *quda* (dünür) sistemine göre Moğollarla evlendirdi. Üç damat da annesi *Höelin* ve karısı *Börte*'nin akrabasıydı. Karısı *Börte*'nin bir akrabasıyla evlenen *Hocin*'in yanı sıra, beşinci kızı *Tumelun* annesinin bir başka akrabasıyla evlendi. Tarihçilere göre *Cengiz Han*'ın kız kardeşi *Temulin* ile isim benzerliği yüzünden bu evlilik bazı karışıklıklara neden olacaktı.

1206'daki Kurultay'ın katılımcılarının çoğu bozkırdandı, ancak dünyanın diğer ucundan da bazı temsilciler geldiler; bunların arasında *Cengiz Han*'ın yeni bulduğu müttefikler, Ongutlar da vardı. Tüccar *Hasan*'la *Baljuna*'daki beklenmedik karşılaşma, *Cengiz Han*'da olduğu gibi, bir kısmı *Cengiz Han*'ın destekçisi olmuş bulunan Ongutlarda da derin bir etki yaratmıştı.

Moğollar ve Ongutlar arasındaki bu plansız ancak kesin birleşme, *Baljuna*'daki kurtuluştan iki yıl sonra, 1205'te gerçekleşti. Bu destekçilerin Tatarları ve Keraitleri yenmek üzere toplanmasının ardından, *Cengiz Han*'ın bozkırda yüzleşeceği güçlü tek birlik kalmıştı: Naymanlar. Nayman lideri, desteğini *Cengiz Han*'dan çekmesi ve Moğollara karşı başlatacakları savaşta kendilerine katılması için elçilerini Ongut lideri *Ala-Kuş*'a gönderdi. Böyle bir ortaklık, farklı tarafların yeni birleşiminden oluşan devleti parçalamaya ya da en azından daha da büyümesini engellemeye yarayacaktı. *Ala-Kuş*, onların bu ortaklık teklifini geri çevirmekle kalmayıp, Naymanların planladığı bu tuzağa karşı uyarmak üzere elçilerini *Cengiz Han*'a gönderdi. Geleneklere göre, elçiler *Cengiz Han*'ın ordugâhına geldiklerinde kendi uygarlıklarından hediyelerle gelirlerdi; bu defaki hediye daha önceden Moğollar tarafından bilinmeyen ancak dünya imparatorluğu olma yolundaki başarılarında çok büyük etki sahibi olan üzüm şarabıydı. Aralarındaki değerli ilişkinin farkında olan *Cengiz Han*, kızı *Alakay Beki* ile Ongutlardan *Ala-Kuş*'un oğlunun gelecekte evlenmesine karar verdi.

Cengiz Han çocuklarının evlilikleri üzerine daha önce yaptığı görüşmelerin başarısızlığının ardından, kızlarını yalnızca en güvenilir müttefikleriyle evlendirdi. Kızlarının hiçbirinin asla ne bir rakibiyle ne de ast ya da üstüyle evlenmesine izin vermedi. Erdem ve başarı yolunda yükselmeye verdiği öneme rağmen, soy ayrımcılığı konusundaki katılığını sürdürdü. Kızları bozkırın aristokrat erkekleriyle evlendi ve ardından o bu uygulamayı özenle seçilmiş komşu hükümdarlıkları yönetecek kadar yaygınlaştırdı.

Cengiz Han'ın oğulları da kızları gibi aynı kuda ittifakından ailelerle evlendiler. Ayrıca *Cengiz Han* ve oğulları farklı olarak bazen asil kadınlarla ve mağlup kavimlerin kızlarıyla evlendiler. Her durumda *Cengiz Han* da

oğulları da bir dulla ya da ölen bir hanın kızıyla evlenmiş oldu, dolayısıyla bu şüphe götürmez bir şekilde *Cengiz Han*'ın ailesindeki erkeklerin önceki hükümdarları yerinden ettiğini gösteriyordu. Böylelikle *Cengiz Han* en küçük ve en büyük oğullarını *Ong Han*'ın yeğenleri olan Kerait prensesleri ile evlendirirken, kendisi de iki Tatar kraliçe ile bir Merkit prensesini eş olarak aldı.

Evlilik töreninin bir parçası olarak, Moğol gelin *gerin* önünde durur ve *hoqta* denen uzun kraliçe başlığını ve tüm mücevherlerini takardı. *Gere* girmeden önce, onu kutsayacak iki büyük ateşin arasından yürürdü ve böylece evliliğe en saf halde girdiğine inanılırdı. Düğün büyük törenle kutlanmazdı ancak devamında sekiz gün boyunca halk, çifte hediyeler getirirdi. Sekizinci günde bu aile enfes bir ziyafet verirdi. *Petis de la Croix*'un da belirttiği gibi, "*Bu ziyafetler nadiren kavgasız biterdi çünkü likör ikramında çok cömerttiler.*"

Kocanın, yeni karısı için özel bir yer hazırlatması gerekirdi. Bir keresinde Han, ev hazırlatmadığı durumda yeni kraliçeyi önceki karısının *gerine* götürdü. Eski kraliçe genç kadına karşı misafirperverlikten uzak olsa da, karşı çıkmadı ve uyumaya gitti. Görünüşe bakılırsa çiftin evliliğin gerekliliğini yerine getirmeyi deneyeceğinden şüphelenmemişti.

Ancak Han gece boyunca gelinine karşı şehvetle doldu. Yan tarafta uyuyan eski Kraliçe, uyandı. "*İkinizin, hele de bu yatakta sevişmenizi nasıl izleyebilirim?*" diye sordu öfkeyle.

Gece olmasına rağmen, kıdemli kraliçe onlara dışarı çıkmalarını emretti. "*Gerimi terk edin!*" Etrafta başka ger olmadığından dolayı Han ve yeni karısı geceyi dışarıda geçirdiler. Ertesi gün, yeni kraliçe için bir yer hazırlanana dek onu akrabalarının yanına yerleştirdi. Kocasını han bile olsa, *gerin* çatısının altında kadının sözü geçerdi.

Gelinin ilk keçe evi kocasının ailesinden gelirdi ancak yıllar geçtikçe "*anne keçesi*" denen yalıtımlı örtülerini açıp "*kız keçesi*" denen yeni bir örtüye dönüştürmek için yün döverdi. Bu yolla elleri, teri ve ruhu keçenin bir parçası haline gelir ve *ger* ona daha fazla ait olurdu. Neticede, "*kız keçesi*"ndeki katmanlar onun da gelinleri için yeni *gerler* yapmasına yardımcı olur ve böylece her nesle ait duvarlar, nesiller boyu evlenip aileye katılan kadınlar tarafından meydana getirilirdi.

1206 yılı yazındaki kutlamalar ve meşguliyetler süresince *Cengiz Han*, *Tuluy*'un hayatını kurtaran genç *Altani*'yi metheden uzun konuşmalar yaptı

ve onu annesinin evlatlık aldığı yetim *Borogul* ile evlendirdi. *Cengiz Han*, bir *batur* ya da kahraman olarak *Borogul*'u üç erkek kardeşi, dört oğlu ve dört üvey erkek kardeşinden ayrı tutardı. *Borogul* on yedi yaşında genç bir savaşçıyken, savaş alanında vurularak atından düşen ve kan kaybından bayılan, *Cengiz Han*'ın üçüncü oğlu prens *Ögeday*'ın hayatını kurtarmıştı. Düşmanların çok yakında olmasına rağmen *Borogul* gece boyunca *Ögeday*'a bakmış, boynundaki kanı devamlı emerek iltihap kapmasını ya da kanının zehirlenmesini önlemeye çalışmıştı. Şafak sökerken *Borogul*, *Ögeday*'ı atının arkasına koydu ve onu sıkıca tutarak devriye gezen düşmanları da atlatarak babasına sağ salim getirdi.

Konuşma *Altani*'nin ve benzer şekilde *Borogul*'un cesareti üzerineydi, onları yalnızca kahraman ilan etmekle kalmayıp kendi oğullarının ne denli başarısız olduklarını da belirtiyordu. Oğulları, yetişkinliklerinde bile hâlâ kurtaran değil, kurtarılanlardı. Başkalarının kahramanlıklarına bel bağlıyorlardı. *Cengiz Han* için ne acıydı ki, kendi kahramanlıklarını hiç sergileyememişlerdi.

Cengiz Han her bir kızı evlilik arifesindeyken onlara sorumluluklarının ve daha da önemlisi herkes için haklarının ve yetkilerinin neler olacağını açıkça anlattı. Kızlarıyla direkt olarak konuştu (ya da daha sonra bazı durumlarda okumaları için kendi adına metinler hazırlattı) ancak asıl hitap edilecek olanlar kızları değil, onların katılacağı halklar olmalıydı. Oğullarının evliliklerinde böyle açıklamalar yapmadı ve normal bir erkekten bir koca olarak beklenecek sorumluluk ve güç dışında özel bir akıl vermedi. Oysa ki *Cengiz Han*'ın kızlarına yönelik konuşmaları kendi fikirlerine ve kızlarının imparatorlukta üstlendiği rollere dair kesin bir bakış açısı sunuyordu. Kurmaya niyetlendiği yeniliklere açık imparatorluğa dair bir ipucu olarak bu kararları doğrultusunda damatlarına hiçbir iktidar bahsetmemiş ve aslında onların isminden bahsetmemeyi ya da onlarla ilgili yorum yapmamayı tercih etmişti.

İranlı ve Çinli tarihçiler daha sonraki evlilikler ile ilgili kayıtlara sahiptir ancak *Cengiz Han*'ın ilk kızı *Kocin*'e yaptığı konuşma açıkça kaybolmuş ya da sansürlenmişti. Küçük bir tanesi bugüne kadar ulaştı: *Altani*'nin düğününde *Cengiz Han*'a atfedilen konuşma. Bu sözler *Cengiz Han*'ın o zamanlar ilk kızının evliliğiyle ilgili neler düşündüğünü yansıtıyordu ve *Altani* için söyledikleri de benzer şekildeydi.

Cengiz Han bu evlilikleri düzenlerken, damat ile gelinin eşit olduğunu beyan etti. Devlet-saltanat kavramının karı koca ilişkisi gibi olduğunu bir Moğol benzetmesiyle söyle belirtti: Evlilikte çift, bir arabanın dingili

gibidir. *Cengiz Han*'ın belirttiği gibi, “iki dingilli arabanın bir dingili kırıldığında öküz onu çekemez. . . İki tekerlekli bir arabanın bir tekerleği kırıldığında, araba hareket edemez.”

Hareket halindeyken araba ailenin varlığını taşır, durduğu zaman ailenin kileri, ambarı ve hazinesi görevi görür. Göçebeler sahip olduklarının büyük çoğunluğunu arabalarında tutarlar, bu şekilde bir sorun çıktığında dair ilk sinyallerini aldıkları anda kaçmaya hazır olabilirler. Arabadaki mülkiyetinin bir uzantısı olarak para, takas ve ticaret ile ilgili tüm meseleleri evli kadın idare ederdi. Kaydedilmiş ilk gözlemlere göre, Moğol erkekleri parayı ve ticaret işlerini idare etme konusunda isteksizdiler. “*Erkeğin kaderinin idaresi*,” İran raporlarına göre “*kadına aitti: Uygun olduğunu düşündüklerinde alır satarlardı.*”

Cengiz Han yeni bir ittifak gerçekleştirmek istediğinde, “*aynı arabayı çeken çift*” tabirini sık sık kullanmaya başladı. *Altani*'nin evlilik kararı araba benzetmesindeki yaratıcılığı gözler önüne sermişti. *Cengiz Han*, birbirine abi, baba ya da oğul diye hitap eden iki erkeğin liderliğini, *Borogul* ve *Altani* gibi bir kadın ile bir erkeğin imajına çevirmişti. Bu sayede, *Gök Tanrı* ve *Toprak Ana*'nın olağanüstü ahenginin manevi geleneklerini tekrarlamaya çalışıyordu. Bu andan itibaren koca savaşa giderken karısı eve ve buna bağlı olarak günlük hayata dönmekle yükümlüydü. Bu sistem Moğol kültürel geleneklerinde çok şeyi ifade ederdi. *Altani* ve *Borogul*'un evlilik konuşmasını yapmasından kısa bir süre sonra *Cengiz Han*, kocayı askeri göreve gönderdi.

Cengiz Han kızlarını ve onların kocalarını bir arabanın iki dingili olarak tanımlarken, işgücü ayırma da yeni askeri ve politik hedefler getirdi. Koca, savunma ya da saldırı sırasında orduyu yönetirken karısı evinde kabileyi yönetirdi. *Cengiz Han* kızlarının ve etrafındaki diğer kadınların sonsuz güvenini kazanmıştı. “*Her kim ki evinde düzen sağlayabilirse, topraklarında da sağlayabilir.*” Askeri seferler uzadıkça, işgücündeki ayırım da katlaşılarak komuta yetkisine dönüşmüştü. İkili dingil sisteminin kalbi gibi işlevi de oldukça basitti: Kadın evini yönetir, erkek de dışarıda hizmet ederdi.

Cinsel konularda bile, Moğol kadınları daha fazla kontrole sahipti. Moğol erkekleri evlilikte cinsel anlamda utangaç olarak nitelendirilirdi ve kadının görevlerinden biri de kocasını kendi rolüne ikna etmektir. Cinsel becerileri ve rahatlıkları ile ün salmış hoş mizaçlı Türkler ve İranlılar gibi karşılaştıkları diğer erkeklerden farklı olarak Moğol erkeklerinin başka ilgi alanları ve mesuliyetleri olduğuna inanılırdı. Eğer karısı, kocayı evlilikteki

rolünü layıkıyla yerine getirmeye ikna edemezse, bunu telafi etmek için elinden geleni yapardı. *Cengiz Han*'ın oğlu *Ögeday* bir güreş şampiyonunun evliliğine dair kadına kocasıyla hakkında şunu sormuştu: “*Seni memnun etmek için elinden geleni yaptı mı?*”

Kadın hayal kırıklığı içinde kocasının ona henüz dokunmadığını çünkü gücünü tüketmek ve antrenmanlarını aksatmak istemediğini söyledi. *Ögeday* güreşçiye yanına çağırdı ve ona bir koca olarak yerine getirmesi gerekenlerin sportif faaliyetlerden çok daha önemli olduğunu anlattı. Şampiyon güreşi bıraktı ve karısına yöneldi.

Evlilikte seks, aşktan daha kolay yoluna koyulabilen bir şeydi. Moğollar aşkın öneminin farkındaydılar ve daima evlilikte olması gerektiğine inandılar. 20. yüzyılda kullanılan, geleneksel evlilik konuşmalarının birinde *Cengiz Han*'ın kızlarının evliliği, ejder ve tavus kuşununkiyle kıyaslanmıştı: “*Ejderha mavi bulutların arasında gürler, tavus kuşu yeşil avluda şarkı söyleyerek dans eder... Ayı düşseler bile... Tutkulu şarkıları adeta bir bütün olur.*”

Vazife, aşkın üzerindedir ve bir *batur* daima vazifeleri aileye; vatanını aşka tercih eder. *Cengiz Han* ve *Börte* aşkla evlendiler ancak çocuklarının hiçbirinin böyle bir şansı olmadı. Her birinin evliliği devletle ilgili gerekçelerle yapılmıştı ama yine de aşka dönüşmesi umuluyordu. Yine de *Cengiz Han*'ın kızlarından ve oğullarından talep ettiği duygusal fedakârlıklar kızlarıyla evlenen adamların ödediği bedele nazaran önemsizdi.

Cengiz Han'ın kızları hem prenze hem de prensese verilen onursal *beki* unvanını taşırdı. Yine de, onlarla evlenen erkekler *han* ya da *beki* unvanı almazlardı. Genellikle “*damat*” anlamına gelen özel *küregen* unvanı verilirdi ancak bu durumda anlamı “*prens koca*”ya daha yakındı. Bir adam bu unvanı ancak *Cengiz Han*'ın kızıyla evlenirse edinirdi. Eğer karısını kaybederse, unvanını da kaybederdi. *Küregen* kolayca değiştirilebildiği için tarihçiler genellikle isimlerinden çok sadece bu adı kullandılar. Moğolların günlük hayatındaki asıl pratik amaçlar için, görevi hangi erkeğin yerine getirdiği fazla önem taşımazdı. Eğer biri ölürse, bir başkası derhal onun yerine geçerdi. Bu değişim genellikle son kocanın erkek çocuğu, erkek kardeşi ya da yeğeni aracılığıyla olurdu.

Küregen, Moğol İmparatorluğu'nda eşsiz bir yer tutuyordu. Bunlar *Cengiz Han*'ın yakın akrabalarının yüksek saygınlığına rağmen, nadiren etkin bir askeri ya da mülki makama sahip olurlardı. *Cengiz Han*, *küregen*leri kelimenin tam anlamıyla avucunun içinde tutardı; çoğu asil muhafız *kes-hig* kapsamına atanırdı ve böylelikle *Cengiz Han*'ın kişisel ordugâhının

özel bir parçası olurlardı. Bu üstün yetenekli adamlar *Cengiz Han*'ın sıkı denetimi altında ve ondan asla fazla uzaklaşmadan kendi kabilelerindeki ya da akraba boylardaki binlerce savaşıyı birleştirerek kendi askeri birliklerinin lideri olurlardı. Bu şekilde, *küregen*in kabilesindeki en iyi savaşçılar her zaman kabilelerindeki çoğunluktan ayrılırlardı. *Küregen*in hiyerarşiyile yükselmesinin, bağımsız gücünü kullanmasının ya da kendi savaşını başlatmasının hiçbir yolu yoktu. Moğol toplumundaki yerleri saygındı ancak pek imrenilen bir pozisyonda değillerdi.*

Küregenler, *Cengiz Han* tarafından yeniden canlandırılıp güçlendirilen evlilik geleneğine göre, kayınpederlerinin emrinde hizmet ederlerdi. Damatlar, kayınbabalarının keçilerini, develerini ve sığırlarını gütmek yerine, askerlerine bekçilik ederdi; *Cengiz Han*'ın ordusunda hizmet eder ve onun savaşlarında çarpışırlardı. *Cengiz Han*, *küregen*lerini genellikle en tehlikeli görevlere gönderdiğinden öldürülme ihtimalleri buna bağlı olarak bir hayli yüksekti. Çoğunun uzun süre evlerine dönme şansı olmazdı. *Cengiz Han*'ın damadı olmak küçük bir çoban için olduğu gibi yalnızca bir çıkarlık aşamasından meydana gelmezdi; bu adamların kariyerleri genellikle kısa ve ölümcül olurdu.

Bir kabile için *Cengiz Han*'ın onların liderini kızlarından biriyle evlendirmek üzere seçmesi itibar ve maddi faydalar kazandırır. Ancak damat için bu şeref neredeyse kesin bir ölüm hükmü gibiydi. Kabilesinin refahı için adeta bir kurbanlık gibiydi. *Cengiz Han* için savaşta canını feda edebilir ve böylece kabilesine fayda sağlamış ve evlatlarını ödüllendirmiş olurdu. *Küregen* sert bir pazarlığın içine girmiş olurdu.

Cengiz Han ayrıca, diğer uluslarla bütünleşmek ve bu sayede kendi gücünü arttırmak için, oğullarının evliliklerini de kullandı. Fakat oğulları geline karşı yükümlü oldukları hizmetlerini yerine getirmezlerdi çünkü çok sayıda karıları olur ve görevlerini tamamlayamazlardı. *Cengiz Han*'ın gelinleri de damatları gibi hükümdar ailesiyle birlikte yaşarlardı. Kendi kabilesindeki gücü kaybeden ve kaderleri hayatlarını kolayca kaybetmek üzerine yazılmış *küregen*lerden farklı olarak, gelinler çok daha önemli bir konuma sahiptiler. Önceleri esasen güçlü erkeklere verilen şerefli unvan *beki* ya da *hatun*, yani kraliçe olurlardı. Bu kuşkusuz salt bir saygı ifadesinden çok daha fazlasıydı.

Hatunlar, kabilelerinin elçileri gibilerdi. Müzakereleri yürütür, iletişim

* EN. Bununla birlikte "küregen" unvanı ile büyük bir imparatorluk kuran Timur'un durumu bir istisnadır. Timur, Cengiz Han'ın beşinci göbekten kız torunu Saraymülk Hanım ile evlenerek "küregen" unvanını almış ve bu unvan ile kendisine manevi bir otorite sağlamıştır.

ağını kurar ve kendi boylarından gelen ziyaretçileri ağırlarlardı. *Cengiz Han*'ın kayınpederinin söylediği gibi, kabilesinin kızları "arabulucu" gibi hareket ediyorlardı. Kabilesiyle yaşamasa da, her *hatun*, *Cengiz Han*'ın hükümdarlığında büyük kararlar alınırken kabilesini temsil eden, evinden uzak bir kraliçeydi. Kabilenin başarıları onun başarılarına bağlıydı.

Eşin elçilikle ilgili pozisyonu yalnızca kocasıyla kişisel ilişkisini değil, kabilesinin diplomatik durumunu da yansıtırdı. Kraliçeler dikkatlice düzenlenen sıralamaya göre oturur ve saray geleneklerinde diğer kraliçelere göre oturma şekli kabilelerinin Moğol ulusundaki konumunu açıkça yansıtırdı. *Cengiz Han*'dan bir kuşak sonra ülkenin en yüksek makamı için çekişmeye başladıkları döneme dek bu gelinlerin kraliçe olarak sahip oldukları güç yıllarca istikrarlı bir şekilde arttı.

Hatun, Moğol dilinde en otoriter ve görkemli kelimedir. Saltanatı, ihtişamı ve muazzam gücü temsil eder. Bir şeye ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın direnç gösterip kırılmıyorsa ona *hatun* denirdi. Bu kelime erkeğin ya da kızın isminin bir parçası da olabilir, güç ve istikrar ile güzellik ve zarafet ifade ederdi. *Hatunun* hayran olunan nitelikleri sebebiyle, erkekler de sıklıkla "*Demir Kraliçe*" anlamına gelen *Hatun Temur* ya da "*Kahraman Kraliçe*" anlamındaki *Hatun Batur* isimlerini taşıyabiliyorlardı.

Moğollar, yeni çocuğun kemiklerini yaratan spermi temin eden olarak babanın rolünü kabul etmişlerdi, ancak eti ve kanı anne verirdi. Bu nedenle erkek soylar "*babanın kemiği*" anlamına gelen *yas*; daha geniş akrabalık sistemi ise "*rahim*" anlamındaki *urug* olarak bilinirdi. *Cengiz Han*, hanedanlık ailesine *Altın Rahim* anlamına gelen *Altan Urug* adını vermişti.

Cengiz Han'ın soyundaki çocukların baba tarafı genellikle şüphelidir. Moğolların soyundaki en önemli atalardan biri olan *Alan Goa*'nın kocasının ölümünden sonra üç oğlu vardı. Ama o, hangi babadan geldiklerinin bir önemi olmadığı konusunda ısrar etti. Çocuğun kemiklerinin kökeni, çıktığı döl yatağından daha az önemlidir.

Cengiz Han'ın karısı *Börte* kaçınılmaya yakın bir zamanda ilk çocuğuna hamile kalmıştı, *Cengiz Han* kimden hamile olduğunun anne haricinde kimsenin meselesi olmadığına direndi. "*Oldu,*" der kayıtlar sürekli olarak. "*Erkekler savaşırken oldu; erkekler ölürken oldu. Parlak gökyüzü cennete yükselirken, ulus kargaşadayken, insanlar yataklarında ya da kuşlar yuvalarında rahat nefes alamazken, bu oldu.*"

Önemli olan tek şey ailenin çocuğu yetiştirmedeki başarısıydı. *Gizli Tarih* annenin kendini çocuğa adanmasını güçlü ve etkili bir şekilde anlatmıştı: "*Anne çocuklarını beslemek için açlığının sınırlarını zorlardı. Onları*

nasıl yetiştireceği konusunda daima kaygılanırdı. Onları temizler ve onlara yürümeyi öğretmek için topuklarından desteklerdi.” Erkek çocuğunu adama dönüştürmek anne için uğraş gerektirirdi. “Onları omuzlarından çekip uzatarak adam haline getirirdi. Onları enselerinden çekerti, diğer adamların uzunluğuna erişmeleri için. Bunları yapardı çünkü güneş kadar parlak ve bir göl kadar geniş bir kalbe sahipti.”

Kadınların satılmasının ya da takasının yasaklanması, kabilelerin evliliğe ilişkin uygulamalarından *Cengiz Han*’ı ayıran ilk önemli adımdı ve kızlarının ve gelişmekte olan imparatorluğun tüm kadınlarının sosyal konumlarını böylece gitgide değiştiriyordu. Kadınlara dair kanunları, ideolojik bir pozisyon ya da özel bir manevi ilhamdan değil, kişisel deneyimleri ve uyumlu bir toplumu sürdürmenin getirdiği pratik ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu. Dişi ile erkek, yer ile gök, güneş ile ay arasındaki doğal uyum toplumdaki ve ailedeki kadın erkek ilişkisinin pratik uygulamalarıydı.

Cengiz Han bozkırın sadece muhalif olan kavimlerinden kuşkusuz daha hırslı ve tutkuluydu. Yine de imparatorluğunu genişletmek için yeni fethettiği insanları yönetecek birilerine ihtiyacı vardı. Birilerini görev başında bırakmak zorundaydı. İdeal olarak, istikrarlı ve yetenekli oğullara sahip olmalı ve yeni fethettiği ülkeleri idare etmeleri için onlara vermeliydi; ancak oğulları kesinlikle bu kapasitede değillerdi. *Cengiz Han* işinin ehli oğulları olmadığından komutanları göreve sevk ederdi ancak çok defa ailesinden ya da ailesinin dışından birçok adamın ihanetine uğramıştı. *Büyük İskender*’in, imparatorluğu liderleri ölür ölmez kendi aralarında bölüşen komutanlarına aşırı güvenmesinin sonuçlarını muhtemelen yakından biliyordu.

Etrafındaki kadınlar *Cengiz Han*’ı motive ediyor ve devamlı onu mutlu etmeye çalışıyorlardı. “*Eşlerim, gelinlerim ve kızlarım kızıl bir ateş misali renkli ve parlak,*” demişti. “*Ağızlarında şeker gibi tatlı bir tat olmasını sağlamak, kıyafetlerini altınla donatmak, onları hızlı atlara bindirmek, tatlı ve temiz su içmelerini sağlamak, hayvanlarına otlak temin etmek, zarar verecek dikenleri gidecekleri yollardan temizlemek ve onların otlaklarında yabancı otların ve dikenlerin büyümesini engellemek yegane amaçlarımdır.”*

Cengiz Han’ın annesi ve eşleri yeni uluslara komuta etmek ve sunduklarından faydalanmak için çok yaşlılardı, ancak yeni nesil kadınlar öncekinden daha uygundular. Bozkırda bir birlik sağlamanın ardından *Cengiz Han* dikkatini yabancı uluslara yöneltti ve kadınların yurt dışında bir imparatorluğun kurulması sürecinde şimdi daha önemli roller üstlenmeleri bekleniyordu. Hiç değilse üç kızı yakın akraba boylardan erkeklerle evlenmişlerdi ve bu evlilikler yeniden şekillenen Moğol ulusunun kemiklerini

güçlendirecekti; ancak şimdi diğer dört kızı Moğol dünyasının ötesinde, komşu ülkelerin topraklarında çok daha fazla gayret gerektiren görevlerle yüzleşmekteydi.

1206 yazının bitmesiyle *Cengiz Han* bozkır kavimlerini bir ulusa ya da belki de tam anlamıyla seyyar bir ülkenin eşlik ettiği geniş bir orduya dönüştürdü. Normalde, bozkır görüşmelerinin sonunda muhtelif kabileler günlük rutinlerindeki ufak değişikliklerle kendi hayatlarına dönerken 1206'daki Kurultay sonrasında *Cengiz Han* onları dışarı çıkarmaya ve dünyayı fethetmeye hazırlandı. Şimdi bozkırdaki tüm kabileler onu hanları olarak kabullenmişti, artık yeni duruma hazır ve Moğol ulusunun zaferin kaynağı olmasını sağlayacaktı. Sonraki yirmi yıl *Cengiz Han* ve Moğol Ordusu tarihteki en geniş imparatorluğu kurdu ve yönetti. Bu yirmi yılda, Romalıların, İranlıların, Yunanlıların ya da Çinlilerin yüzyıllar boyu süren çabalarıyla sahip olduklarından çok daha fazla insana ve toprağa sahip olacaktı.

100.000 savaşçıya sahip 1 milyon kişilik bu denli küçük bir devlet ile yüz binlerce kişilik ordulara ve milyonlarca insana sahip ülkeleri nasıl fethedebilmişti? Kendininkinden yüz kat daha büyük toprakları ve binlerce kat büyük orduları olan devletleri nasıl mağlup edebilmişti?

Cengiz Han'ın güçlü atları ve okçulukta iyi yetiştirilmiş mükemmel süvarileri vardı ancak bozkır zaten böyle atlara ve okçulara binlerce yıldır ev sahipliği yapıyordu. Onun başarısının sırrı teknolojiye değildi; bu güç eşsiz karizmasından ve insan gücünü organize etme kabiliyetinden kaynaklanıyordu.

Cengiz Han hedeflediği zafer için en geniş sınırlara ulaşmak amacıyla tüm kaynaklarından olabildiğince yararlanmak zorundaydı. Kendininkinden defalarca büyük ordulara karşı koymak için her bir savaşçısının verimliliğini ve kadınlar dahil her bir Moğol'un hünerini en üst seviyeye çıkarmalıydı. Böylece 1206'da yasalar çıkarıp devletini kurduğunda annesi, karıları ve hepsinden çok kızları üzerinde özel sorumlulukları bulunuyordu. Bir kuşak sonra İranlı bir tarihçi şunları yazdı: "*Cengiz Han oğullarını sinayıp onların neye uygun olduğunu anladığında, Büyük Han makamı ve tahtı için bir takım tereddütler duydu.*"

Soyutlanmış Moğolistan Platosu insanları binlerce yıl korudu. Geçmişte ara sıra Gobi'nin dışındaki yerleşik insanlara saldırmak için akınlar yapsalar da, fethetmek anayurdu bırakıp yeni yerlere yerleşmek demekti. *Cengiz*

Han, Moğolları dünyanın diğer kesiminden ayıran coğrafi engelleri nihai olarak aşmak üzereydi. Onun sisteminde Moğol savaşçılar bozkırdaki ana üslerini belirleyerek ileri ve geri hareket edip savaş cephesini değiştirebilirlerdi. Gobi bir engel olmaktan çıkıp, dünya hakimiyetine giden yoldaki bir istasyon haline gelmişti.

1206'dan önce Moğolistan'ın dışında kimse oraya gelen ve giden göçebelere yeterince dikkat etmiyordu. Barbarların han olarak kimi seçtiğinin veya bu yabanilerin akşam yemeği için sıçan mı kuzu mu yediklerinin bir önemi yoktu. Büyük medeniyet merkezlerinin kayda geçireceği çok daha önemli meseleleri ve uçsuz bucaksız Gobi'nin koruduğu çok uzaklardaki yabani çoban kabilelerinden dolayı endişelenmekten çok daha önemli politik konuları vardı. 13. yüzyıl başlarında Moğolistan Platosu'nun dışındaki medeniyetin gücü azalmaktaydı. Dünya coşku içinde olsa da kayda değer bir başarı yoktu. Henüz bitmiş olan 12. yüzyıl cansız bir devir olmuştu. Teoloji ve inançlar, tarihi ileri götürebilmek adına cılız güçlerini harcamış ve dünyayı bitmek bilmeyen din savaşları ve saçma teolojik tartışmalarla sarsmıştı. Geçmişteki yaşlı imparatorluklar parçalanmış, ancak modern ulus devletler henüz kurulamamıştı. *İskender* ve *Sezar* gibi büyük kahramanların dönemi, yerini tüm erkekler arasındaki en güçlü hükümdar olduğunu ya da Tanrı tarafından gönderildiğini kanıtlamaya çalışan, küçük, önemsiz suçlulara bırakmıştı. Dünya hâlâ arayış halinde bekliyordu ve dünyaya şekil verecek yeni liderin soğuk kuzey ovalarından süt ve koyun eti kokusu ve kürk elbisesiyle at sırtında geleceği kimsenin aklından geçmezdi.

Müslümanlar merkezi coğrafik konumları, evrensel inançları ve ticaretleriyle medeniyetin en önemli noktasını oluşturuyorlardı. Ancak son yüzyıllarda dünya haritası yüzlerce parçaya ayrılmıştı ve bu küçük parçalar devamlı değişen zalim fatihler, zoraki evlilikler ve haince ihanetler aracılığıyla bir takım aristokratlar, diktatörler ve eşkıyalar tarafından yönetilmeye başlamıştı. Her bölge kendi bölgesel uygarlığı bünyesinde sürekli değişen bir avuç devletten oluşuyordu ve hepsi Müslümanların gelişiminin gerisinde kalmıştı. Vikingler, Amerika'dan Akdeniz'e kadar uzanan karmakarışık toprakları kontrol ediyordu; Türkler Orta Asya ve Hindistan'da sayısız hanedanlık kurmuştu. Yalnızca Araplar gerçekten uluslararası bir medeniyeti iddia edebilirdi.

Nihayet 1206'da Araplar topluca geri çekilmeye başladılar. Türkler Orta Asya'dan Araplara baskı yaptı ve Arapların inancı olan İslam'ı benimse-

melerine rağmen Arap hakimiyetini reddettiler. Avrupalılar, Arapları İberya'dan kovmak üzerelerdi ve Haçlılar büyük meydan okuma için İslam'ın Kutsal Topraklar'daki kalbine doğru harekete geçmişlerdi. Kürtler* ve diğerlerinin yardımı sayesinde, Araplar Müslüman topraklarının merkezini Haçlılara karşı ellerinde tutmayı başardılar ancak ağır zarar görmüşler ve ciddi şekilde güç kaybetmişlerdi.

Moğol Kurultayı sırasında Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılan şövalyeler arkalarında bıraktıkları Venedik ve başka Avrupa limanlarına doğru yelken açmışlardı. İslam'ı çökertmek için çıktıkları yolda tümüyle başarısız olmuşlardı ancak onun yerine Bizans'ın Ortodoks Hristiyanları yağmalanıp öldürülmüştü. Haçlılar tecavüz etti, yağmaladı ve yaka yıka Avrupa medeniyetlerinin en eski merkezlerine doğru yol aldılar. Ortodoks Piskoposluğu tahtına bir fahişe oturttular, kiliselerin duvarlarındaki altınları söktüler, antik el yazılarıyla örtülmüş mücevherleri bulup çıkardılar ve dünyanın en büyük kütüphanesindeki kitapları yaktılar. Tarihi hazineleri ve rahibeler dahil genç bakireleri aralarında oyuncak gibi bölüştüler. Bizans'ı yerle bir ettikten kısa süre sonra Yahudileri ortadan kaldırmaya ve henüz din değiştirmemiş ya da Roma'nın yetkisindeki Hristiyanlığı farklı yorumlayan Avrupalılara karşı olan daha küçük Haçlı seferlerine başlayacaklardı.

Rakip boylar devamlı olarak Japonya'nın, Kore'nin, Avrupa'nın ve Güney Asya'nın toplumsal dokusunu parçalıyordu ve bir feodal hükümdarın bir diğeriyle savaşması toplumu şiddetle sarsmıştı. Hem seküler hem dini hükümdarlar herkesin birbiriyle savaştığı aynı feodal mücadeleyi verdiler. Uğraşlarının esas alanı adam kaçırma ve fidye gibi görünüyordu. Müslümanlar batıda Hristiyanlara, doğuda Hindulara ve Budistlere ve her yerde dinsizlere saldırdılar. Hristiyanlar herkesle fakat genelde kendi aralarında savaştılar, piskoposlar piskoposlara saldırdı, papalar kralları aforoz ettiler, krallar papa karşıtlığı oluşturdu.

Moğolların başrolde olduğu tarih döneminde, Çin, eninde sonunda dünya uygarlığının merkezi haline gelecekti. Ancak o zamana kadar Çin'in rolü ana aktörlerden oldukça soyutlanmış şekilde, tek kişinin nadiren uzun süreli egemen olabildiği ve birbirleriyle durmadan çarpışan hanedanlıklar ve çeşitli büyüklükte krallıklardan oluşan bölgesel bir güç olmaktı. Moğollar

* EN. Yazarn bahsettiği Haçlı Seferleri sırasında Arap Halifelerini ve Kutsal Toprakları (Kudüs) savunan askerler Selçuklu Türkleri ve atabeylikleridir. Ünlü komutan Selahaddin Eyyubi bu Haçlı Seferlerini durdurmuş ve hem İslam dünyasında hem de Hristiyan dünyasında büyük bir şöhrat edinmiştir. Selahaddin Eyyubi bir Selçuklu atabeyidir. Ve kökeni Türk'tür. Bununla birlikte Selahaddin Eyyubi'nin Kürt kökenli olduğu yolunda genel bir kabul bulunmaktadır. Fakat döneme ait tüm resmi ve gayriresmi yazışma ve eserlerde Selahaddin'den Kürt olarak bahsedilmemektedir.

kuzeyde toplandığında Çin uygarlığının kalbi, Güneyli Sung Hanedanlığı'nın başkent Hangzhou'dan hükmettiği 60 milyonluk bir krallıktı. Kuzey Çin'de Mançurya'nın Cürcet kabilesi Jin Hanedanlığı olarak 50 milyondan fazla Çinli'ye hükmediyordu. İran ve Çin arasındaki İpek Yolu, Şia Hanedanlığı'na bağlı bulunan ve Tibetlilerin akrabaları olan Tankutlar ve uzak batıdaki Karahitayların hükümdarlığı altındaydı. Tibet, güneydeki küçük krallıklar ve bağımsız kabileler gibi soyutlanmış bir bölge olarak kalmıştı. Her biri kısa bir süre sonra *Cengiz Han*'ın Moğolları'nın eline düşecekti.

3.

Kızlarımız Kalkanlarımızdır

Bozkır tek başına, *Cengiz Han*'ın, yandaşlarını mutlu etmek için ihtiyacı olan kaynaklardan yoksundu. Sütü, eti ve huzuru olan bu insanlar artık daha fazlasını arıyordu: Mücevherler, altın ya da gümüş aksesuarlar; çadırları, atları ve kendileri için süs eşyaları, yani *tangsuq* istiyorlardı. Her parçanın, yarattığı görkem yanında geldiği yerin ruhunu taşıdığına da inanılırdı. *Tangsuq* ne kadar uzaktan gelmişse etkisi o kadar güçlü, faydası o denli çoktu. Deniz kabukları okyanusun sihirli sesini açığa çıkarıp, altın Güneş'in sıcaklığını ve gümüş de Ay'ın serinliğini taşıran parıltıyan tavus kuşu tüyleri gökkuşağını yansıtır ve şarap da sisler ardından gelen bir kahkahayı oluştururdu.

Cengiz Han, kabileleri karizması ve kudretiyle birleştirmişse de sadece güçlü bir ordu ve stratejik evlilik anlaşmaları onların sadakati için yeterli olmayacaktı. *Cengiz Han*, *Sonsuz Mavi Gök*'ün kendisini kutsadığını ve desteklediğini göstermek için ulusuna yeni zenginlikler sunmalıydı. İnsanların kendileri için gerçekleştiremeyeceklerini onlara sağlamalı, eski liderlerinin elde edemediğini sunmalı, onları lüksün ve yeniliklerin durmadan değiştiği dünya pazarıyla buluşturmalıydı.

Moğolistan Platosu aslında at sürüleri ve aylak aylak dolaşan keçiler için mükemmel bir yurt olmakla birlikte bazı lüks tarafları da vardı; dünyanın en önemli ticaret yolunun hemen yanındaydı; İpek Yolu Moğolistan Platosu'na çok yakındı fakat Moğolların *govi*, yabancıların ise *Gobi* ismiyle andığı taş, kaya ve kumdan oluşan bölgenin sekiz yüz kilometre ötesinde, oldukça uzakta kalmıştı.

Moğollar şehir medeniyetlerinde işlerine yaramayan bazı önemsiz ticari mallara rastladılar. Elleri varken yemek yemek için çubuklara ihtiyaçları

yoktu. Porselenler göçebe hayatın sert koşullarında zaten sağlam kalamazlardı. Moğollar etin doğal lezzetini tercih eder, Güneylilerin çok sevdiği baharatlara ya da tatlı aromalara ilgi duymazlardı. Moğollara göre koku, kişinin kimliğinin bir nevi parçası olup parfümler şaşırtıcı şekilde herkesin çiçek ve meyve kokmasını sağlardı, böylece diğer Moğollardan daha çok, uçan böcekleri, sivrisinekleri cezbederdi. Biraz değeri olan el yazmaları ve dini metinler, göçebelerin arabalarındaki kısıtlı yeri işgal etmemeleri için ezberlenmeliydi. Zaten sadece Höelin'in Tatar oğlu okumayı biliyordu ve o da yüksek yargıçlık göreviyle oldukça meşguldü.

Yine de piyasada Moğolları büyüleyen pek çok şey vardı. Yumuşak ve narin deve ve keçi yünü battaniyeler adeta kuş tüyündendi. Tüccarlar taze kar gibi tenden süzülüp kayan ipek kıyafetler satıyorlardı. Tekstil ürünlerine işledikleri parlak renkli çiçekler ve kuşlar her an canlanacak gibiydi. Tüccarlar küçük ceylan derisinden çantalarda süt beyazı inciler, akşam güneşi kıvıllığında mercanlar ya da neredeyse yenecek kadar yumuşak fildişleri taşıyorlardı. İpek Yolu bozulmayan, çürümeyen ve kırılmayan bıçak, tencere, tava ve üzengiler yapmaya yarayan demiri getirdi. İpek Yolu üzerindeki kasaba ve şehirlerin halkı, çelik çubukları çakmak taşlarına sürterek kıvılcım oluştururken içecekleri zehri ve büyüleri etkisiz hale getiren gümüş kaselerde servis ediyorlardı.

Gobi'nin ötesindeki tüccarlar saçları düzeltmeye yarayan narin oymalı taraklar satıyor, karanlıkta ya da kum fırtınalarıyla kararan günlerde güneyi ve kuzeyi gösteren sihirli göstergelerle yolculuk ediyorlardı. Meleklerin sesinin eşliğinde müzik aletleri çaldılar ve buz üzerinde dans eden tumaların sesine benzer pirinç zillerle şeytanları korkuttular. İlaçlarının, körlerin görme yeteneğini geri kazandırdığı ve kısırları doğurganlaştırdığı söyleniyordu. Bambu ağacı suda yüzebilecek kadar hafif ama aynı zamanda metal kadar da sertti ve ışık, cam ve renkli kristal boncukların içinden geçebiliyordu. Kozmetik, yaşlanmış kadınların güzelliklerini yeniden canlandırırken iksirler yaşlı insanların cinsel güçlerini geri getiriyordu. Pazarların yenilikleriyle kıyaslandığında, göçebe hayatı donuk, inek ve atların bolluğu anlamsız, çobanların kıyafetleri ise sade görünüyordu.

Güneyin lüks mallarını temin etmek için Moğolların bir şeyler alıp satması gerekiyordu. Tibet öküzleri, inekler, koyunlar ve keçiler Gobi'yi geçemez, atlar ve develer ağır yün ve deri yüklerini taşıyamazlardı. Kuzeyin en değerli ürünleri evcilleştirilmiş hayvanlarla değil, yaban hayvanları ara-

cılığıyla getiriliyordu: Antilop derisi, siyah ve kahverengi samur postları, kaplan ve kurt derileri, ayı pençeleri ve mus, ren geyiği, dağ keçisi ve yabani keçi boynuzları. Moğollar, tuma ve tundra kuğularının tüylerinden oluşan geniş stoklarının yanı sıra, avcı şahinler de getirirlerdi. Marmot, sincap ve köpek kürklerinin bile ticareti yapıldı. Güneyli eczacılar ilaç yapımında kullanmak için yabani hayvanların dil ve dişlerinden kuyruk ve testislerine kadar vücutlarının bazı parçalarını toplamayı amaçlıyordu.

Bu malların büyük çoğunluğu Moğol bozkırlarının ötesinde bulunuyordu: Hayvanlarıyla kuzeydoğudaki Amur Nehri'nden ya da kuzeybatıdaki Baykal Gölü yakınlarındaki ormanlardan geldiler. Moğollar kuzeydeki daha sonra Sibiryaya olacak olan bölgeye Sibir derlerdi ve sonradan adını Oyrat olarak kısalttıkları kabileyi *Orman Halkı* anlamına gelen *Oi-yinîr-ged* olarak adlandıırırlardı. Bu gruplar, Kuzey Kutbu yakınlarındaki taygaya (Sibirya'da çok geniş alana yayılan iğne yapraklı ağaçlarla kaplı bölge) komşu olan ve ağaçlar arasında bulunan küçük bir av kampında yaşıyorlardı. Atlar bu kadar kuzeyde yaşayamayacağı için bazı gruplar köpeklerle ya da ren geyikleriyle çekilen kızaklarla orayı terk ettiler. Hayvan derileri ve kürkleri giyiyor, ormanlardaki vahşi hayvanları yiyor ve ağaç kabuğundan çadırlarda yaşıyorlardı. Oyratlar için ipek ve çay; bambu ya da kitaplar kadar tuhafken, bozkırların sert yünü ve keçisi bile birer lükstü.

1207'de, ulusun kurulmasından yalnızca bir sene sonra, *Cengiz Han* en büyük oğlu *Cuci*'yi kuzeyli kabilelere boyun eğdirmesi için bir orduyla Sibiryaya sevk etti. *Cengiz Han*'a ilk katılanlar Hovsgol Gölü'nün batısındaki Şişigt Nehri boyunca yaşayan Oyratlar oldu. Açık bozkırda sürü besleyerek yaşayan kabilelerden farklı olarak Oyratlar ağaçlarla kaplı alanda avlanarak yaşıyorlardı. *Cuci*'nin seferinin öncesinde bozkır savaşlarında etkin olmamışlardı ancak *Cengiz Han*'ın *Camuka*, Merkitler ve Naymanları da içeren bir dizi düşmanına sözde bağlılık borçları vardı. Yine de şefleri Oyratların geleceğinin refahının Moğollarda sağlanacağını derhal fark etmişti ve Moğollarla anlaşmaya daha istekliydi.

Cengiz Han Oyratları kabul etti ve iki şefin oğullarıyla evlilik tasarıları yaptı. *Cengiz Han*'ın kızı *Çeçeygen*, *İnalçı* ile evlendi. *Cengiz Han* daha sonra *Cuci*'nin kızı olan torununu şefin diğer oğlu *Torolçı* ile evlendirerek bağları güçlendirdi. *Cengiz Han*'ın evlilik hükümleri her kadının evlenmesiyle daha da güçlenerek kadınların hükümranlığının netleşmesinde daha fazla rehberlik etti. Onun niyetlerini *Çeçeygen*'in evliliğindeki sözlerinden daha iyi ifade edebilecek bir şey yoktur: "*Han babanın kızı olduğun için, Oyrat kabilesinin halkına hükmetmek üzere gönderildin.*" Bu defa ikinci,

ortak ya da diğer hükümdardan bahsetmedi. *Çeçeygen* Oyratları eskiden olduğu gibi yönetmeyecek; sadece eski hanlarının yerine geçen biri olmayacaktı. “*Oyrat halkının düzenini sağlamalı ve onları kontrol etmelisin.*” talebinde bulundu babası. “*Sözlerin, bilgeliğini göstermelidir.*”

“*Buraya bir çadır kuracaksın*” dedi kızına, “*fakat kayınvalidenin ailesinde sakın yabancı biri olma!*” İsmi ihmal edilmesi ya da yeni damadın veya onun babasının soyundan herhangi bir şekilde bahsedilmemesi, onun sadece Oyratlar üzerindeki hakimiyetini bırakacak olmasını ifade etmiyordu; artık onlarla birlikte anayurdunda bile yaşayamayacaktı. Kocasını kendi kadın akrabalarıyla beraber *Çeçeygen*’i orada bırakıp, *Cengiz Han*’ı izlemek ve Moğol ordusuyla birlikte savaşmak için uzak kalacaktı.

Cengiz Han her zamanki gibi evlilik hükümlerine bazı kişisel öğütler de ekledi. “*Her zaman samimi olun*” dedi, “*Ruhlarınızı, gece ile gündüz gibi bir tutun.*” Ve şunu da babacan ve endişeli bir tavırla ekledi: “*Erken kalkın ve gece geç yatın.*”

Çeçeygen’in Oyratlar üzerindeki makamı Moğollara Arktik bölgesine giden tüm yollar boyunca ticaret güzergâhlarının kontrolünü bahşetti. Bu yeni ticaret kaynağına rağmen *Cengiz Han* hâlâ İpek Yolu’na erişmek istiyordu.

İpek Yolu’nun üç ana medeniyet yani Çin, Hindistan ve Akdeniz ile olan bağlantıları sayesinde Müslüman ülkeler, bu kıtalararası üçgende ticari güce sahip olmuştu. Ticaret ağının başlangıçta sekiz bin kilometre olan uzunluğu, alternatif ve tali yolların da eklenmesiyle iki üç katına ulaşmıştı. Doğuda güzergâh antik Çin kenti Şian’dan başlarken batıda düzinelerce akarsuyla ayrıldığından Akdeniz ve Hindistan’ın herhangi bir ana kenti son varış noktası olarak da adlandırılabilir.

Ticaret rotaları genelde coğrafi açıdan en düşük direnci gösteren yolu takip eder. Söz konusu İpek Yolu olunca, dağların ve çöllerin mümkün olduğunca etrafından dolaşılırdı. Yolcular Batı Çin’de iki zorlu engeli aşmak zorundaydı: Tiyanşan (Tanrı) Dağları ve tehlikeli Taklamakan Çölü. Doğuya gittikçe iki büyük zorluk daha onları bekledi: Tibet ve Moğolistan Platoları. Neyse ki ticaret yapanlar için Kansu Koridoru diye anılan bölge bir baca ya da kanyona ulaşan su misali iki plato arasında ticaret için bir geçit işlevi görmekteydi. Bin altı yüz kilometre uzunluğundaki bu yol, Dunhuang’dan Şian aracılığı ile ve en doğuya, Çin’in kalbine inen tek yoldu.

Bu koridoru kim yönetiyorsa tüm İpek Yolu'nun mutlak hakimi demekti. Bin yıllık dönem boyunca bir tarafta Çin, diğer tarafta Türk ve Tibet boyları olmak üzere üç ana rakip var olmuştu. *Cengiz Han*'ın Moğolistan'daki gücünün artmasıyla Tankutlar koridoru işgal etmiş ve kazançlı ticaret yolunu inatla kontrol etmeye çalışmıştı.

Kendilerini Muhteşem Beyaz Irk olarak tarif eden Tibetli Tankut halkı 10. yüzyılda ticaret koridorundan yararlanmak için göçebe hayatını bırakarak yüksek platolarından indi. Tankut halkı, Sogdianlar gibi eski Orta Asya tacirlerinin aksine kendi dillerini kullanarak yazdıkları yazılarda Çince karakterler görülmesinden de anlaşılacağı gibi Çin etkisi altındaydı. Tankutlar kendilerini Budizm'e adanmış ve İpek Yolu boyunca İslam haki-miyetine karşı koydular. Fakat Budizm'le, tanrıbilimsel okul ve kurumların çeşitliliğini desteklediler.

Tankutlar, *Cengiz Han*'ın tüccar değil, ticareti kontrol etmek isteyen bir fatih olduğunu düşündüler. *Cengiz Han* bozkırı birleştirir birleştirmez Moğollara en yakın Tankut şehirlerine saldırımları için kuvvetlerini güneye gönderdi. 1205'in başlarında küçük bir süvari ordusunu güneye, Tankutların savunma sistemini araştırması için gönderdi. Görünüşe göre duvarlarla çevrili, aşırı derecede tahkim edilmiş Tankut şehrine saldırımlar için bir çoban kampını ele geçirmekten fazlası gerekecekti. Ancak *Cengiz Han* deneyerek ve yanılarak azimle art arda küçük zaferler kazandı. Her galibiyet karşılığında Tankutlardan pay olarak deve ve ticari eşyalar alındı ancak sürekli bir akış sağlanamadı. Her yenilgiyle birlikte Tankutlar daha fazla hayvan ve eşyayı haraç olarak vermeye söz verdi ancak Moğollar Gobi'nin kuzeyine doğru gözden kaybolduklarında yenik kentler ödemeyi kesti. *Cengiz Han*'ın seferleri askeri başarısı ile kuşatma ve Gobi'de ileri geri yapılan manevralar konusunda adamlarını nasıl doğru eğittiğini kanıtlarken istediği maddi sonuçları sağlayamıyordu.

Tek başına askeri güç elde etmenin yetmeyeceğini bilen *Cengiz Han*, Ongut lideri *Ala-Kuş*'un ailesiyle bir evlilik için söz verdiği kızı *Alakay Beki* üzerinden bir strateji planlamıştı. *Alakay* on altı-on yedi yaşlarındayken onu Ongutlara gönderme kararını vermişti.

Cengiz Han ve *Börte*'nin kızı *Alakay* 1191 yılı civarında doğduğunda *Börte* otuzlu yaşlarındaydı. Bazı bilginler isminin "*Sibiryalı Marmot*" anlamına geldiğini, bazıları ise babasının doğumu ile bağlantılı, daha gizemli bir anlam ifade ettiğini savunur. *Alakay*'ın doğumu esnasında yaşanan ve tam olarak bilinmeyen bazı olaylardan ötürü ismi, etimoloji literatürüne "*avuç, el ayası*" olarak girdi. İsmi kökeni *Cengiz Han*'ın ana rahminden

çıkıtığında eline yapışmış kan pıhtısı ile de yakından ilgilidir. Doğum sırasında bebeğin eline yapışan kan, kişinin bir gün dünyayı yöneteceğinin işaretiydi. Doğru ya da yanlış, baba kızın doğumlarındaki bağlantı sayesinde bazı insanlar onu babasınıninkine benzer şekilde önemli bir konuma getirdi. Hanedan ailesinin benzer hikayelere sahip başka bir üyesi daha yoktur.

Moğol geleneği çerçevesinde *Börte*, çocuklarının, kocasının geniş gücü sayesinde sahip olduğu hizmetliler tarafından yetiştirilmesini reddetti. Çocukları yetiştirmekle *Börte* ve kayınvalidesi *Höelin* yükümlüydü ve *Börte*, ulusa hizmet konusunda çocuklarına kocası *Cengiz Han*'dan kat kat daha çok fikir aşıladı. *Börte* Kongiradlıydı ve kabilesinde, Moğolların baskı ve şiddete bağımlılığının aksine, kamusal yaşam ve diplomasi odaklı daha ince bir yaklaşım hakimdi. *Börte*'nin babasının açıkladığı üzere Kongiradlılar oğullarının sahip olduğu güce bağımlı değildi, kendilerini korumak için, kızlarının güzelliklerine ve akıllarına güvenirlerdi. Kızlar siyah develerin çektiği arabalarla taşınır, güçlü adamlarla evlenir ve kraliçe olup müzakerelerde bulunur, aracılık eder ve onları korurlardı. "*Antik çağdan beri*" derdi *Börte*'nin babası, "*Kongirad halkının kızları onları koruyan kalkanlardı.*"

Kızlarından bu rolün hakkını vermesini bekleyen bir kabilede büyümüş olan *Börte* aynı değerleri ve beklentileri kendi kızlarına da aktardı. Kızlarının, yönetmeleri için yetiştirdi.

Alakay Beki, Moğol Platosu'nun Börçigin boyundan gelen ve Moğol kurallarını yerleşik Çin halkına öğreten ilk kadındır. Moğol bozkır toprakları ile Çin'in tarımsal ve kentsel topraklarını birbirinden ayıran seti kaldırdığı için, asırlardır süren savaşlar yüzünden temsil ettiklerinden nefret eden ve korku duyan yaklaşık 100 milyon insanla karşı karşıya geldi.

Alakay'ın büyüdüğü bozkır toprakları, yönetmeye gittiği topraklara hiç benzemiyordu. Ongutlar, Gobi'nin güneyinde, göçebe çobanların bölgesiyle Çin'in yerleşik çiftçileri arasındaki sınırda yaşıyorlardı. Uzun ve kalın duvarlarla çevrili ticaret şehirleri vardı. Ongutlar yılın bir kısmını binalarda diğer kısmını ise keçeden yapılmış çadırlarda geçirirler ve tapınaklarda ibadet ederlerdi. Ongutlar en eski kuzey Asya medeniyetlerinden biriydi.

Cengiz Han kızlarının arasındaki rekabeti önlemek için kocalarını kendi ordusundan uzaklaştırmakla kalmadı, kocalarının diğer eşlerini de saf dışı bıraktı. Yalnız Moğol halkından olan eşler başkanlık edebilecekti. Eğer bir *küregen*in birkaç eşi varsa, soylu bir Moğol kıızıyla evlenmek için önce diğer eşlerinden boşanmak zorundaydı ve evlendikten sonra da Büyük Han'ın izni olan bazı istisnalar hariç başka bir kadın daha alamazdı.

Diğer kadınlardan boşanmak, onlardan olan çocukların statüsünde değişiklik yaratmazdı. Meşru ve gayrimeşru çocuklar arasında ayrım yapan Barok dönem prosedürlerine göre yönetilen toplumların aksine Moğollar tüm çocukları eşit sayardı. Hiçbir çocuk *Sonsuz Mavi Gök*'ün rızası olmadan doğmazdı. Dünyada bir çocuğu gayrimeşru ilan etmeye cüret edebilecek akla yatkın ne bir hukuk ne de bir görgü kuralı olabilirdi.

Var olan eşlerden boşanılabildi ve yetkileri kısıtlanabilirdi fakat çocuklar, özellikle de erkekler, gelecekte sahip olacakları güçten öyle kolayca mahrum edilemezdi. Başka toplumlarda bunun gibi varisler ve potansiyel rakipler neredeyse ölümle burun buruna gelirdi ama *Alakay Beki* kocasının kendisinden olmayan diğer çocuklarını korumak amacıyla dizginleri ele aldı ve rakip bir yönetim oluşturmamaları için onları kendisine olabildiğince yakın tuttu.

Moğol ulusunun kırsal topraklarını Asya'nın en büyük fetihlerinden birine dönüştüren ilk adım, esasen *Alakay Beki* sayesinde atıldı. Evlilik hükmüyle babası *Alakay*'a şaşırtıcı bir görev yükledi. Gelecek istilalara hazırlık aşamasında kızına: "*Sen benim diğer bir ayağım olmalısın.*" dedi. Bunun başlıca bir askeri görev olduğuna dair hiç kuşku bırakmadı. Kızı yalnızca yönetmeyecekti, hükmedecekti; dolayısıyla Moğolların kabile devletinden dünya çapında bir imparatorluğa doğru genişlemesi başladı. "*Ben seferdeyken, benim yardımcım olmalısın, ben dörtlüye giderken, atım olmalısın.*"

Ne kadar genç yaşta olsa da, üstlendiği görev, *Alakay Beki*'nin, kendi kararlarını kendisinin vermesini gerektiriyordu. "*Hiçbir arkadaş, senin kendi bilge kalbinden daha iyi değildir.*" dedi *Cengiz Han* kızına. Etrafındakilerin şikâyetlerini duyabilecek olmasına rağmen kendine güvenmesi için ayrıntılara girdi. "*Güvenebileceğin çok şey olsa bile, kimse senden daha güvenilir değil.*" diye açıkladı. Çok büyük bir güce ve haliyle çok fazla sorumluluğa sahipti. "*Çoğu insan senin yardımcın olabileceği halde, kendi bilincinden başka kimse sana daha yakın olamaz.*" dedi, varlığı her şeyden önemli olan kızını dikkatli olması için uyarırken. "*Değer vereceğin onca şey olmasına rağmen, başka kimse kendi hayatından daha kıymetli değildir.*"

Aynı zamanda kendini koruması ve güzel alışkanlıklarını geliştirmesi için baba nasihatlarında da bulundu. Başarılı bir hükümdar olabilmenin anahtarı olarak sürekli bir şeyler öğrenmesi gerektiğinin önemini vurguladı. "*Tedbirli, sebatlı ve cesur*" olmasını söyledi. Belki de en önemli sözleri, "*Unutmamalısın, hayat kısa; şan ise ebedidir!*" oldu.

Moğol kraliçelerinin taç törenleriyle ilgili Moğollar tarafından yapılan hiçbir açıklama bulunmamaktadır. Yabancı kaynaklardan gelen tek ipucuna göre, Moğollar kraliçenin göreve atamayı, yeni ilan edilen Han'ınkiyle benzer şekilde beyaz keçe halı üzerinde otururken gerçekleştirirdi.

Evden ayrılmak, uzaktaki yeni hayatı için annesinin *gerinden* ayrılan *Alakay* ve diğer kız kardeşleri için kolaydı. Anne ve kız *gerin* önünde durur, kız önce sağ sonra sol yanağını annesine uzatır ve anne Moğolların geleneksel öpüşme tarzı olarak iki yanağı da koklardı. Bu koklama annenin her bir çocuğunun kokusunu tekrar bir araya gelene dek hatırlamasını sağlardı. Anne bazen sol yanağı koklamayı reddeder ve “*soldakini döndüğünde koklayacağım*” derdi. Bu sözleriyle kelimelerin gücünü gösteren anne, tekrar bir araya geleceklerini garantilemeyi umardı.

Kız yola çıkmak üzere atına bindiğinde, arkasında bıraktığı *gerine*, geçmişine dönüp bakmaz, sadece önüne, geleceğine bakardı. Tüm Moğol anneler gibi *Börte* de tek bir damla gözyaşı dökmeden onun gidişini izledi. Moğol bir anne asla çocuklarının yanında ağlamazdı. Annenin vücudundaki sıvılar içinde en tehlikelisi gözyaşı idi. Annenin kanı, rahminde büyümekte olan bebeğe can verirken, sütü doğumdan sonra bebeği beslerdi. Tükürüğü, çiğneyip bebeğin ağzına verdiği yemekleri ıslatmaya ve idrarı çocuklarının yaralarını sterilize etmeye yarardı. Ancak annenin gözyaşları tehlikeli bir güce sahipti; anne ne denli büyük bir acı hissediyor olursa olsun, çocuklarının yanında onlara zarar verecek korkusuyla asla ağlamazdı.

Anne ağlamak yerine, eski bir bozkır ritüeli sergilerdi. Bir kova süt alır, çocuğu giderken *gerinin* kapısında durup sütü delikli bir kaşığı andıran tahta bir çubukla (*tsatsal*) havaya saçardı. Sağ koluyla *tsatsalı* yukarı aşağı hareket ettirir ve sütü, çocuğu gözden kaybolana dek havaya serperdi. Süt özel bir ibadeti teşkil ederdi; annenin çocuğunun önüne beyaz bir yol serme umudunu taşırdı. Yollar beyaz taş ve kumlardan yapıldığı için, ayın ve yıldızların ışığını yansıtır ve bu sayede gündüz kadar gece de yolculuk edilebilirdi. Bilhassa *Alakay*'ın Gobi'nin güneyini geçmesi için, hayvanların aşırı sıcaktan fazla etkilenmemeleri ve bu yüzden daha çok suya ihtiyaç duymamaları açısından gece yolculuğu yapmak daha uygundu. Beyaz yol, özgürlük vaat etmesine rağmen aynı zamanda gündüzün alışıldık siyah yolundan daha fazla tehlikeyi barındırırdı. Gecenin karanlığında yolculuk edildiğinden beyaz yol kolaylıkla suçlu, baştan çıkarıcı, ve günahkâr toprakların çıkmazına sokabilirdi. Anne, sütü serpererek çocuğuna gerektiği gibi davranma yükümlülüğünü hatırlatırdı.

Kızı ufukta kaybolunca, anne süt kovasını indirir, *gerinden* ve ailesinden

uzaklaşır, yüz üstü yatar ve acısını toprağa doğru ağlayarak atardı. *Tabiat Ana* her zaman annenin kederine anlayış gösterir ve onun gözyaşlarını saklardı.

Çocukları ondan uzak kaldıkça, Moğol anne evden uzakta olan her bir çocuğuna ve ailenin diğer mensuplarına doğru süt serpmek üzere her sabah kovası ve *tsatsali*yla, dışarı çıkardı. Topraksız halklar için *tsatsal* ile süt serpmek aynı zamanda işgal edilmiş toprakları işaretleme görevini görürdü. Bu ritüel, ailenin görüş alanının dahilinde olan her yündeki toprakları, suları ve otlakları kullanması için toprağın ruhunun izninin ve kutsamasının arayışıdır. *Tsatsal* ritüeli ailenin mekanını, birbirleriyle olan ilişkilerini konumlandırır ve aynı zamanda da coğrafi konumunu, manevi bağlarını ve sosyal uyumunu belirlerdi.

Devrin diplomatik usullerine göre *Cengiz Han*, *Alakay Beki*'yi komşu krallığın lideri *Ala-Kuş* ya da liderin oğlu veya yeğeni ile evlendirerek hüküm sürmeye gönderdi. İlk kocasının gerçek kimliği hâlâ belirsiz ancak o zamanlar, gerektiği üzere ya da tercih ettiği gibi peş peşe evlendi. Kocalarının kimliklerindeki karmaşa birçok farklı kuşaktan bilim adamına engel teşkil etti ancak bu belirsizlik aynı zamanda *Alakay*'ın yönetiminde erkeklerin önemsizliğini de örneklemiş oldu. Moğol kraliçenin kimliği ydi önemli olan; ona refakat edenlerinki değil.

Alakay'ın saltanatı bugünkü Çin'in İç Moğolistan bölgesinin geniş bir alanını ele geçirdi. *Alakay Beki*'nin çok kültürlü krallığı babasının gelecekte kuracağı imparatorluk gibi Moğol, Türk ve Çin alemine yayıldı. İkisinin eğitimli ve okuryazar olduğu bu üç medeniyetin kesişme noktasında yer alan konumu sayesinde, onun hakkında Oyrat'ın kraliçesi olan kız kardeşi *Çeçeygen* hakkında sahip olduğumuzdan daha fazla bilgiye sahibiz. Bu bilgi Moğol tarihçilerden değil, Moğol kraliçeleri hakkındaki merakı yoğun olan komşularından kaynaklanmaktadır.

Ongutların lideri olarak *Alakay Beki*, hiçbir zaman tek başına bağımsız bir güç olmayan ve güçlü fetihler gerçekleştirmeyen bir boyu yönetti ama onların tarihi Moğollarinkinden çok daha uzaklara yayıldı. Ongutlar, önceki iki bin yıl boyunca Çin'in kuzey sınırlarının tarihine hükmetmiş olan ve Türk dili konuşan gruplardan biriydi. Tarihin sayfalarına sekizinci yüzyılda, 618 ve 907 yılları arasında Çin'deki Ting Hanedanlığı süresince Moğolistan Platosu'nda yer alan güçlü Türk imparatorluklarının bir parçası olduklarında girdiler. Kuzeyde yaşamaya elverişli Gobi ile güneyde Sarı Irmak'ın tarımsal topraklarının arasında kalan uzun bölgede dolaşırlar.

Komşuları, Ongutlara farklı isimlerle hitap ettiler, ancak her isim kimlik-

lerini, konumlarını ve çevrelerindeki daha kuvvetli güçlerle olan ilişkilerini yansıtıyordu. Bölge çok geniş ve az nüfuslu olsa da, kökeni Çince'den gelen Ongut adının da kısaca özetlediği gibi ekolojik açıdan tutarlı bir görüntü veriyordu. Onlara çöl ile tarıma elverişli arazilerin geçiş bölgesini temsil eden, "*Kumlu Çakıl kabilesi*" anlamına gelen '*Şatuo*' diyorlardı. Çinliler Ongutlara, aynı zamanda onları *Siyah Tatarlar* dedikleri vahşi Moğollardan ayırt etmek için *Beyaz Tatarlar* da derlerdi.

Moğollar onlara tutarlı bir şekilde Ongut olarak hitap ettiler. 13. yüzyılda Pers* tarihçiler tarafından kaydedilen etimolojiye göre, isimlerini '*duvar*' kelimesinden almışlardı. Dolayısıyla, Cürcetlerin Jin Hanedanlığı himayesindeki coğrafi ve fiili konumlarını temsilen onlar *Duvarın İnsanları*'ydılar. Bu etimoloji ister doğru ister yanlış olsun, "*Duvarın İnsanları*" adlandırması tarihlerini tam olarak kapsıyordu: Bilindiği üzere Çin'deki yerleşim alanlarını diğer bozkır kabilelerinden korumuş ve güçlendirmişlerdi. Diğer bir etimolojiyse kapı ya da açılış kelimelerinden türemişti ve bu adlandırma aynı zamanda Çin'in girişinde pek de iyi olmayan bir set oluşturan Moğolları vurguluyordu.

Kuzeydeki Çin Hanedanlıklarına bağlılıkları yüzünden Ongutlar ayrıca bir çeşit sınır devriyesi olan *Tiande Jun* denen, askeri makamı belirten resmi bir unvana da sahipti. Sınırları koruma istekleri ve Çinli ya da diğer yönetici için çalışmalarına rağmen Ongutlar Türk dillerini özenle korudular ve Hristiyanlık gibi yabancı dinleri benimsediler; bu onları Çin nüfусundan ve Song ve Jin hanedanlıklarının yönetiminden keskin bir şekilde ayırıyordu.

Marco Polo, bu insanların kendilerine Ongut'un tekil hali olan Ung olarak hitap ettiğini yazdı. Buna rağmen onlar için, yaşadıkları askeri sınır bölgesini temsil eden ve *Tiande Jun* unvanının Latin harflerinin tercümesi olan, daha resmi *Tenduc* ismini kullanmayı tercih etti. *Marco Polo*'nun yolculuklarının ardından Ongutlar batıda *Tenduc* olarak bilinmeye başladı. Hollandalı haritacılar uzak Asya topraklarını çizmeye başladığında devamlı olarak, Pasifik kıyılarından Arktik Denizi'ne kadar çeşitli yerlerde konumlanan bu kabileyi önemli bir statüye ulaştıran bu ismi kullandılar.

Çin ve İpek Yolu uygarlıklarıyla yapılan bağlantılar vasıtasıyla Ongutlar, Moğollardan ve diğer bozkır kabilelerinden çok önceye dayanan ilkel edebi geleneği geliştirdiler. Politik iklim ve değişen hava koşullarına

* EN. Yazarın bahsettiği "Pers tarihçiler" ibaresi tarihsel olarak yanlıştır. 13. yüzyılda Selçuklu Devleti İran'da hüküm sürmüştür. Dil olarak Farsçayı kullandıkları için tarihçiler Türk olan Selçuklulardan genellikle "Fars" veya "Pers" olarak bahsetmektedirler.

bağlı olarak bazen tarlaları sürdüler, bazen de sürüleri götüldüler. Yerleşik topluluklar olarak yaşadılar ve zaman zaman şehirler inşa ettiler ancak daha sonra gerektiğinde ya da avantajlı olduğunda göçebe hayatına geri döndüler. Tarımsal ve hayvansal yaşam tarzlarının birleşimi en çok arzu edilen ticaret malları için malzeme sağladı. Bozkırdaki develerin tüyleri ile güneydeki Çin ipeğinin birleşimiyle yaptıkları ipek ve deve tüyünden lüks kumaşları üretilip pazarladılar.

Ongut liderler, bozkırda yükselecek bir sonraki gücü keşfetme ve ona yardım etme yeteneğine sahiptiler. Liderlerinin başarısı, her bir yeni hanedanlığın bozkır kabilelerine karşı acil yardım ihtiyacı karşısında kendilerinin yeteri kadar yararlı olduğunu kanıtlamasından ileri gelmişti. Yükselen fatih *Cengiz Han* ve Moğollarıyla yapılan ittifak haricinde, Ongutlar geleceğe hükmedecek güçleri bir araya toplamak için daha belirgin ya da kendileri için daha fazla avantaj sağlayacak bir yeteneğe sahip olmadılar. Kararda henüz görüş birliği sağlanamamıştı ve Ongutların görüşleri, yeni ittifaklar isteyenlerle Jin Hanedanlığı ile eski ilişkilerini korumak isteyenler arasında keskin bir şekilde ikiye ayrılıyordu.

Alakay Beki'nin Moğolistan Platosu'ndan ayrılışı, *Cengiz Han*'ın Gobi'nin güneyindeki büyük uygarlıklar ve krallıklar boyunca genişlemesini başlattı. Şehirler ve krallıklar Moğollardan önce uçsuz bucaksız genişliğe uzanıyordu; milyonlarca Çinli köylüsü ve zanaatkarıyla Cürcet krallığı; küçük fakat üretken Kore krallıkları; egzotik ve gizemli Tibet toprakları; Güney Çin'in yozlaşmış fakat gösterişli küçük Song İmparatorluğu; tek tük çeşitli Yunnan krallıkları ve isimleri ile insanların Moğollara tamamen yabancı olduğu daha birçokları.

Moğolların, bu uzak toprakların bolluklarını tatmadan önce, Gobi'nin güneyindeki güvenli yerlere gitmeleri gerekiyordu. Gobi güneydeki kabileleri kuzeydekilerden koruyan engin bir kaya ve çakıl okyanusu gibi görünüyordu. İyi şartlar altında Gobi'yi geçmek altı hafta alıyordu ancak bu haftaları seçme konusunda çok dikkatli olmak zorundaydılar. Küçük bir hata yüzlerce savaşçının ve atın ölümüne kolaylıkla yol açabilirdi.

Moğollar Gobi'yi ilkbaharda geçemezlerdi çünkü atlar ve askerler genellikle, tüm ordunun üzerini kaplayabilecek korkunç kum fırtınalarına karşı koyamayacak kadar zayıftı. Yazlar çok sıcak, kışlar çok soğuktu. Sonbahar, ancak minimum ot ve su ihtiyacını gidermeye yetecek yağışı sağladığı yıllarda yolculuk için uygundu. Uygun bir sonbahar mevsiminde bile, geç kalmış sıcaklık dalgası ya da daha büyük ihtimalle erken gelen kış koşullarının yanlış hesaplanması orduya ciddi bir engel teşkil ederdi.

En iyi şekilde geçmiş olduğunda bile ordu zayıf düşer ve yabancı saldırılara karşı savunmasız kalırdı. Gobi'yi sonbaharda geçmek demek, güneye kışın başında varmak demektir; kış, Moğolların saldırmayı sevdiği bir dönemdi ancak atların otlaması ve zorlu göçün ardından güçlerini toparlamaları için elverişli bir zaman değildi. Ordunun, yeniden canlanmaları aylar sürecek olan bitkin atları, dirileriyle değiştirmek için geniş bir stoğa ve çölde geçen neredeyse iki aylık mahrumiyetin ardından adamları için gıdaya ihtiyacı vardı. Adamlar ve hayvanlar toparlandığında, onları yeniden çetin Gobi'ye sürebilecek herhangi bir güneyli orduya karşı kendilerini korumaları gerekiyordu.

Alakay Moğol ordusunun önüne çıkan tüm engellerin üstesinden geldi. Ongut topraklarını kontrol altına alarak, ordunun yiyecek içecek ihtiyacını ve onları güneyli saldırılara karşı koruyacak yeni atları tedarik etti. *Alakay*'ın krallığı, düşman topraklarına inşa edilmiş bir kaleydi.

Cengiz Han'ın yaklaşık 100.000 askerli ordusu güneydeki Cürcetlerin onda biri kadar olduğu için, saldırılar kadar taktiksel geri çekilmelere de önem veren bir plan tasarladı. Böyle bir stratejinin başarılı olabilmesi için, geri çekilebileceği ve korunmayı garantileyen bir mekana ihtiyacı vardı. *Alakay*, ordusu için bu barınağı sağladı. Moğol ordusunun hem öncü birliği hem de güvenliği oldu.

Alakay'ın iki kız kardeşi de derhal diğer iki Türk grubuna kraliçe olarak onu izlediler: Bugünkü Çin'in batısındaki Xinjiang (Sincan)* bölgesindeki Uygurlar ve kuzeybatıda, bugünkü Kazakistan'ın olduğu yerdeki Karluklar. Askerlerin cephe hatlarına sevk edilmesi gibi, kız kardeşleri de *Cengiz Han*'ın Çin'e planladığı geniş çaplı saldırının bir parçası olarak apar topar evlendirildiler.

Cengiz Han'ın, gönüllü olarak imparatorluğuna dahil olan insanlara iki taraflı muamelesi ve ona karşı direnenlere sert müdahalesi birçok küçük grubu hükümdarlarını rakiplerine şikayet edip onlardan yardım istemek yönünde kışkırtmıştı. Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olan askeri yükümlülüklerin sert koşullarına rağmen, *Cengiz Han*'ın kültürel ve dini toleransı özellikle farklı dili konuştuğu ya da farklı dine mensup olduğu için suistimale uğradığını düşünen insanları kendine çekmişti. En doku-naklı savunma asırlar önce Moğolistan'ın merkezindeki bölgede yer alan

* EN. Bugün Çin'in işgali altında olan Doğu Türkistan.

Orhun Nehri'nde ortaya çıkan ancak sekizinci yüzyılda Çin'in batısındaki vahalara yerleşen Uygurlardan geldi.

926'dan 1125 yılına kadar Çin'in batısını yöneten sadık Budist hanedanlığına bağlı olan ve aynı zamanda Batı Liao olarak da bilinen Karahitaylar, Liao Hanedanlığı'nın bir kolu olduktan sonra Uygurların İslam'ı benimseyen çoğunluk kesiminin bağımsızlığına son vermişlerdi. Karahitay hükümdarları bölgenin tüm varlığını, şimdiki Kırgızistan'da bulunan Isık Gölü batısındaki Çu Nehri yakınında bulunan başkent Balasagun'a taşıdılar. 1209 yılında Uygurlar yerel Karahitay yetkililerini öldürerek ayaklandılar ve Uygur lideri *Cengiz Han*'a onları koruması için ihtiraslı ve acil bir talepte bulundu. Bu sıralarda *Cengiz Han*, Kerlen Nehri'nde yaşıyordu ve Çin'e saldırı hazırlıkları yapıyordu. Uygur lider, "*İlahi Görkem*" anlamına gelen *İdikut* unvanı aldı.

Moğol tarihine göre, "*Bulutlar dağıldığında Güneş Ana'yı gören biri gibi*" diye minnetini ifade etti *İdikut*'un elçisi, "*üzerindeki buzun eriyip nehrin suyunun ortaya çıkışı gibi, Cengiz Han'ın şanından büyük mutluluk duydum.*" Pers tarihçi de neredeyse aynı sözleri kayda geçmişti: "*Bana göre göğün bulutlardan sıyrılıp ardından parlak güneşin ortaya çıkarak nehirlerde donan buzun kırılması ve saf suyun görülebilmesi gibiydi.*"

İdikut fazlasıyla kişisiz olan bir ricada bulundu. "*Eğer lütfederseniz*" dedi, kendini alçaltarak, "*altın kemerinizin bir halkasını, kırmızı paltonuzun bir ipliğini edinmek isterim, beşinci oğlunuz olur ve size hizmet ederim.*" Pers tarihçileri *İdikut*'un *Cengiz Han*'ın kızı *Al-Altun* ile evlenmesini, bir kölenin bir soyluya dönüşmesi olarak tanımlamıştı.

Kansu eyaleti üzerinde çalışan 20. yüzyılın Japon arkeologları Uygur Prensi *Hindu*'nun ailesinin tarihini Moğolca ve Çince anlatan bir yazıt buldular. Uygur ailesinin nasıl *Cengiz Han*'ın kudası olduğuna dair ek bilgiler vardı ve birkaç detayın da kayıp olduğu bir yazıttı.

"*Sonsuz Cennetin Korunmasıyla*" diye başlıyordu yazıt, "*Büyük Moğol İmparatorluğu Hükümdarlığı'nın kaderinde tüm ulusları birleştirmek vardır. . . Cennetin isteklerine uygun olarak, seferlere çıkılmış, büyük işler başarılmıştır. . . Ve uluslar bir araya getirilerek Uygurların İdikutları tebasıyla birlikte Kutlu Cengiz Han'a itaat etti.*"

Beşinci çocuk olma talebi Uygur liderinin gerçek arzusunun ihanet etti; bundan hareketle *Cengiz Han* *İdikut*'un şahsen gelmesini istedi. *İdikut* hediyeler olarak "*altın, gümüş, küçük büyük inciler, ipekler, sırmalar, Şam kumaşları ve satenler*" ile geldi. Bu kıymetli parçalara ilaveten, evlenerek girmeyi amaçladığı Moğol hükümdarlık ailesini temsil eden hediyeler de

getirdi. *Börte*'nin *Cengiz Han*'la ilk evlendiğinde getirdiği ve akabinde *Cengiz Han*'ın da *Ong Han* ile ilk ittifakını gerçekleştirirken kullandığı siyah samur kürkleri getirdi. Uygur *İdikut* ayrıca beyaz akdoğanlar ve beygirler de getirdi.

Yazıtlara göre *Cengiz Han*, gönüllü olarak ve “*Cengiz Han'ın askerlerini mağdur etmeye ve atlarını terletmeye*” sebep olacak bir Moğol istilasına mahal vermeksizin geldiği için onu kabul etti. *İdikut*, *Cengiz Han*'a samimiyetle hizmet etti, Tankutlara ve Müslümanlara karşı yapılan birçok seferde alınının ağıyla savaştı. Yazıtlarda onun hakkında yazanlar şu şekildedeydi, “*İmparatora minnetle hizmet etti, İmparatorluğa zararlı olacak eylemleri cezalandırdı; faydalı işler yaptı.*”

Alakay Beki'nin saltanatındaki kayıtların aksine, *Al-Altun*'un Uygur krallığını nasıl yönettiğine dair belge yok ancak günümüze taşınan belgeler kız kardeşi *Alakay*'inkine benzer bir rol üstlendiğine değinmekte. *Prens Hindu*'nun Çince ve Moğolca dillerindeki yazıtı Uygur liderini, “*devleti koruyan ve savunan ve Cengiz Han için saldırıları etkisiz hale getiren*” ve “*düşmanları püskürtüp uzaklaştıran*” biri olarak tanımlamıştır. Kelimeler tam olarak *Gizli Tarih*'in *Cengiz Han*'ın ailesindeki kadınların rolünü betimlemesini yansıtıyordu: Onlar imparatorluğu koruyan kalkanlardı.

Cengiz Han kızı *Al-Altun*'u Uygurlara açık bir mesajla gönderdi. Ona, bir Moğol kraliçesi olarak, üç koca verdiğini söyledi. İlk kocası milleti idi. İkinci kocası, itibarıydı. Evlendiği adam ancak üçüncü kocasıydı. Bu üçü arasında, önceliklerinin milleti ve görevleri olduğuna açıklık getirdi. “*Eğer milletini kocan olarak görürsen ve ona özenle hizmet edersen itibarını kazanırsın.*” Eğer bu öncelikleri koruyabilirse, fiziksel kocasıyla da ilişkileri yerine oturacaktı. “*Eğer itibarını kocan olarak görür ve onu özenle korursan*” diye devam etti, “*evlendiğin adam seni nasıl terk edebilir ki?*”

Cengiz Han'ın tüm kızlarında olduğu gibi, *Al-Altun*'un isminin de doğduğu zamanki adı mı yoksa *Cengiz Han*'ın adamlarına verdiği tarzdaki yeni unvanı mı olduğunu anlamak zor. *Al-Altun*, bir unvan gibi görünen *Il-kaltun*, *Il-khaltun* ve *Il-galtun* gibi değişik yazılışlara sahip. Bir Moğol terimi olan *il* ikincil görevlerdeki insanlar için kullanılırdı. *Cengiz Han*'ın erkek torunlarının zamanında, İran ve Irak'taki Moğollar “*Vekil Hanlık*” anlamına gelen *İl Hanlığı* ismini almışlardı ve hükümdar da *İl-Han* veya “*İlhan*” olarak bilinirdi. *Al-Altun*, “*Genel Valilik*” anlamına gelen unvanın atası gibi görünüyordu. Çoğu kızın isminin *Al* ile başlaması bir kaçının yeni ancak bu isim-unvan düzenine bağlı olduğunun belirtisiydi.

Al-Altun, Uygurları yönetirken *Alakay*'in Oyrat topraklarındakine ben-

zer şekilde ve imparatorluğun sonraki aşaması için aynı öneme sahip olan faaliyetlerde bulundu. Uygurlar çölde bir dizi vahayı, (bugünkü Çin'in batısındaki Urumçi'nin kuzeybatısındaki "Beş Şehir" anlamına gelen başkent Besh Baliq dahil) ve yaklaşık on beş metre kalınlığında ve beş kilometre uzunluğundaki toprak duvarla çevrili ve güçlü askeri kuvvetlerle korunan Turfan vahasını işgal etti. Şehrin iç bölgesindeki diğer duvar hükümdarı ve beraberindekileri koruyordu.

Hami ve Turfan gibi kavun ile alkol yapımı için üzüm çeşitleri sağlayan, uygarlığın durağan vahalarındaki yerleşim bölgeleri, İpek Yolu'nun geniş çölleri boyunca yayılmıştı. Turfan, yeryüzünün yaşanması en zor bölgelerinden birinde, yaklaşık on üç bin kilometrekarelik bir çöküntüden ibaretti. Avrasya kıtasının ortasında, okyanustan olabildiğince uzak bir bölgeydi. Turfan, Pasifik Okyanusu'ndan büyük kesimi çöl olan yaklaşık üç bin kilometrelik bir mesafedeydi ve vaha Çinli yetkililerin kontrolünden olabildiğince uzaktaydı. Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 80 metreydi, bazı bölgeleri deniz seviyesinin neredeyse 150 metre altındaydı; günlük sıcaklıklar yazın 38 derecenin üzerine çıkar ve kışın suyun donma sıcaklığının altına inerdi. Neredeyse hiç yağış almayan, sadece yeraltı suyu ile sulama yapan çiftçiler için hayat kaynağı olan Turfan gerçek bir Ölüm Vadisiydi.

Kuşaklar boyunca, bu izole bölgede yaşayanlar, civardaki dağlardan eriyen karlara ulaşmanın bir yolunu bulup onları derin sulama kanalı sistemine yönlendirdiler. Normal şartlarda yüksek sıcaklıklar, kuru hava ve acımasız güneş, sulama hendeklerinin hızla kurumasına neden oluyordu. Karez olarak bilinen ve Orta Asya'daki *qanat* sistemine benzeyen Turfan'ın sulama tünelleri, suyun buharlaşmasını engelliyor ve ihtiyaç olan bölgeye taşınmasını sağlıyordu.

Turfan'daki yerleşim bölgelerine dair 982 yılında bir Sung elçisinin yaptığı tasvirler, Uygur topraklarının vahalarındaki yerleşim bölgeleriyle neredeyse aynıydı: *"Bölge hiç yağmur ya da kar almıyor ve son derece sıcak ve en sıcak mevsim geldiğinde yerliler oyulmuş mağaralara taşınıyor. . . Evleri beyaz kille örtülü ve Altın Dağ'daki Jinling'ten gelen sular doğrudan bölgeye akıyor ve bahçelerini sulayıp değirmenlerini döndürmek için başkente dağıtılıyor. Bölgede beş çeşit tahıl yetişiyor fakat karabuğday bulunmuyor. Soylular at eti yerken, halk keçi ve kümes hayvanı eti yiyor."* Bu rapor daha sonra insanları *"okçuluk ve biniciliğe düşkün"* olarak tarif etmişti. Kadınlar *"yağlı başlıklar giyiyor. . . Gezintileri çok seviyorlar ve daima yanlarında müzik aletlerini götürüyorlar."*

Uygur aristokrasisi geniş at sürüleriyle birlikte göçebe hayat tarzını sür-

dürdü. Yazları Tanrı Dağları'ndaki yurtlarında geçirdiler ve daha serin aylarda vahadaki şehirlerine geri döndüler. Emirlerindeki köylüler vahalarda kalıp kavun karpuz ektiler, onları inek dışkısıyla gübrelediler ve şiddetli güneş ışığından korumak ya da toprağın neminin aşırı miktarda buharlaşmasını önlemek için kritik dönemlerde hasırlarla örttüler.

Moğol sarayının sadeliğiyle ya da kız kardeşlerinin saraylarıyla kıyaslandığında, *Al-Altun* lüks bir ortama girmişti. Uygur şehirleri, İpek Yolu boyunca konumları ve vahalardaki küçük fakat hayli kozmopolit pazarları sayesinde büyük uygarlıklarla bağlantılar sağlamış ve Avrasya'dan mallar, gelenekler ve yeni kelimeler edinmişti. Uygur hükümdarı, inciler ve mücevherlerle bezeli yüксеğe konumlandırılmış altın tahtından resmi görevleri yönetirken kırmızı kaftan giyer ve altın taç takardı. Bu tanımdaki kültürel temaslar, tahtın altındaki platformun Çin'den gelmesi ve Uygurların 'taç' anlamında, bin yıldan uzun bir süre önce *Büyük İskender*'in istilasıyla ağır şekilde etkilendikleri Yunanlılara ait bir ifade olan *diademadan* gelen *didim* kelimesini kullanmasıyla açıkça görünüyordu.

Moğol İmparatorluğu boyunca Uygur sarayının kozmopolit modası Çin tekstilinin, Orta Asya tasarımlarının, Moğol lezzetlerinin ve Türk el işi ustalığının etkisi altında kaldı. Arkeolojik kazılar kuru şartlarda iyi korunmuş dokuma kumaşları ve karmaşık fakat altın ipliklerle büyük bir ustalıkla geometrik şekilde işlenmiş kaftanları ortaya çıkardılar. İslam aleminde olduğu kadar Çin'de de hayli popüler olan parlak zıt rengin üzerine altın sarısı gibi yalın renk kombinasyonları uygulanması ve yüksek düzeydeki zanaatlar gelişmiş el işi sektörünün kanıtlarıydı.

Bir kaftanda insan başlı ve başı taçlı iki şahlanmış aslanı tasvir eden çiçek desenli bir motif olurdu. Motifteki çifte hükümdar birbirinden farksız görünürdü, cinsiyet belirtisi olmazdı. Böyle bir kaftan günlük hayattaki resmi seremonilere başkanlık ederken veya Moğol İmparatorluğu'na uzaktan gelen elçileri kabul ederken ya da elçileri gönderirken *Al-Altun* tarafından giyilmiş olabilirdi.

Uygur vahalarında yetişen üzümlerin bolluğu kuru üzüm ve şarap ticaretinden kazanç sağladı. Üzümlerden üretilen şaraplar, Moğolların alışkın olduğu fermente içkilerden daha yüksek oranda alkol içerirdi. Üzümler uygun zamanda hasat edilmeliydi ancak bir defa şarap yapıldığında, alkol yıllarca saklanırdı ve bu sayede mevsime bakılmaksızın tüketilirdi.

Moğolların, fermente edilmiş kısırak sütünün bir formu olan ve *airag* olarak bilinen, Türkçe adı kırmızı olan hafif alkollü bir içkisi vardı. Geleneksel Moğollar için, *airag* kısırakların bolca süt üretebildiği ağustostan eylül

ayına kadar içilebilen mevsimsel bir içkiydi. Çobanlar için, gün ve gece boyu hayvanları sağlamak, sonu gelmeyen bir rutindi. Sütü geniş tulumlara doldurur ve mayalanana kadar sık sık çalkalarlardı. *Airag* birkaç gün içinde ideal haline gelirdi. Erkekler özellikle az içmezlerdi çünkü alkol miktarı zaten azdı ve birkaç ay dayanıyordu. Sonbahar boyunca yeteri kadar atı olan erkekler bolca *airag* içmeleri ve ilave ettikleri nadir marmot etiyle böbürlenirlerdi. Bu özel gelenek yüzünden kimse ölçülü olmayı öğrenmedi ya da buna gerek duymadı. Kusmak ve ishal olmak sert kıştan önceki verimli sonbahar aylarında erkeğe özgü belirtilerdi.

Alakay Beki'nin himayesindeki Ongut toprakları, *Cengiz Han*'ın Çin'in birçok krallığını fethetmesi için bir temel sağladı; Uygur krallığının İpek Yolu'ndaki etkisi sağlamlaştı. Bu kontrol Moğollara ihtiyaçları olan ticari bir üs ve aynı zamanda da ticari malların Çin'e girişi çıkışının kontrolünde askeri avantajlar sağladı. Yine de, Çin kendi ihtiyaçlarını tedarik edebiliyor ve ihracata fazla bel bağlamıyordu, böylece İpek Yolu'nun bu şekilde kontrol edilmesi Çin'in uygarlık merkezlerine sadece dolaylı ve az bir zarar verebildi.

Koyun yılı olan 1211'in ilkbaharında, *Cengiz Han* kimliği bilinmeyen bir kızını Uygurlar gibi, Karahitaylar tarafından yönetilen fakat daha batıda yaşayan Karluk Türklerinden *Arslan Han* ile evlendirdi. Moğollar Arslan'a onay verdiklerinde başkentleri bugünkü Kazakistan'daki İli Nehri'nde idi. "*Karın Efendileri*" anlamındaki Karluk ismi anayurtları Tanrı Dağları'nın karlı doruklarından alınmış olabilirdi. Arslan "Aslan" demekti ve ismin anlamı Arslan Han ya da "Aslan Kral" idi.

Arslan Han Moğol prensesiyle evlendiğinde *Cengiz Han* "*Ona nasıl Arslan Han diye hitap edilebilir?*" diyerek unvanını elinden aldı. Eğer han unvanını taşımasına izin verilseydi halktan bazıları onun asil Moğol karısından daha üstün olduğunu ya da en azından ona denk olduğunu düşünebilirdi. *Cengiz Han* Karluk liderinin ismini, Orta Asyalılar için kullanılan genel bir Moğol terimi olan ancak bir tüccarı çağrıştıran "Sart"ın Arslan'ı" anlamındaki *Arslan Sartaktay* olarak değiştirdi ve aynı zamanda ona damat ya da refakatçi damat anlamındaki *küregen* unvanını verdi.

Gizli Tarih'in sansürlenmiş kısmında bu kız çocuğunun ismi yoktu. Bazı bilginler onun *Tolay* olduğu sonucuna vardı. İsmi en küçük erkek çocuk *Tuluy*'un ismiyle ahenkliydi. Moğol hükümdarlık tarihi olan *YuanShi*, Ming Hanedanlığı boyunca var olan varisleri derleyerek benzer bir isme

sahip *Tore* adındaki bir kadından bahsetmişti. *Tore* daha sonra *Arslan*'ın oğluyla evlenmişti. Kaydedilmiş isimlerdeki *l* ve *r* harflerinin ara sıra karışması nedeniyle büyük ihtimalle bu, önce baba daha sonra da oğulla evlenen kraliçenin adıydı.

Alakay'ı Çin'in girişine yerleştirmesi gibi, bu küçük kızını Karlukla evlendiren *Cengiz Han* onu da güneyde İslam topraklarına, batıda da Türk bozkır kabilelerine ve Rusya ile Avrupa'ya açılan Moğol kapısı görevi gören bölgenin kontrolüne yerleştirmiş oldu. Moğol prenses kendi anayurdunda yerini alırken, *küregen* olarak görevlerini kabul eden *Arslan*, *Cengiz Han*'la birlikte savaflara katıldı. *Arslan*, Moğol ordusuyla birlikte 1220 yıllarında Tokaristan'daki (şimdiki Afganistan) Balk kuşatmasında ve 1222-23 yıllarında da diğer şehirlerde savaştı.

Oyratların kuzey ormanlarındaki en güçsüz ve en önemsiz kabile haline gelmesinden dolayı tüm kızlar içinde itibarı en düşük evliliği yapan ve en zor hayatı yaşayan *Çeçeygen*'di. Üç kız kardeşi İpek Yolu boyunca kraliçe olmuş, büyük Türk uluslarına (Ongut, Uygur ve Karluk) hükmediyorlardı. Duvarlarla çevrili şehirlerle, eski tarihlerle, yazı dilleriyle, kutsal yazıtlarla, tapınaklarla ve tüm bunların etrafındaki ticari ve diplomatik ilişkilerle birlikte ülkeleri yönetiyorlardı. Deve ve keçi yününden, bazen de Çin'den getirtilen ipekten veya İran'dan gelen sırmalı kumaşlardan yapılan elbiseleri giyiyorlardı. Kışın sıcak çaylarını yudumluyor, yazın soğuk kavun yiyorlardı. Hatta içlerinden birisi ferahlatıcı özellikteki şerbetlerin yapımında uzmanlaşmıştı.

Çeçeygen'in diğer kız kardeşleri bozkırlarda hayvancılık yapan ve annesinin ya da büyükannesinin akrabaları olan diğer kabilelerden erkeklerle evlendi. İpek Yolu şehirlerinin tüm lükslerine sahip olmasalar bile büyük sürüleri vardı; yazın bol yoğurt, kaseler dolusu kaymak ve kurutulmuş ve mayalanmış süt ürünlerini yiyorlar, kışın da donmuş sığır, koyun, keçi ve öküz etini depoluyor ve bunların dumanı tüten kaselerde kaynattıkları besleyici et suyunun keyfini çıkarıyorlardı.

Çeçeygen yine de Oyratlarla kültür, dil ve yaşam tarzı ilişkisi içindeki Moğollarla olan sağlam sosyal bağlarını muhafaza etti. Neticede Oyratlar bu farklı ırkların iki soydan tek bir ırkı yaratan evlilikleri sayesinde *Cengiz Han*'a katılan ve hayvancılıkla uğraşmayan ilk kabileydi.

Cengiz Han'ın kızları, Moğol anayurdu etrafında falanks sisteminin koruyucu kalkanlarını oluşturuyorlardı. Ulusun sınırlarını belirleyerek dört

yandan Ongut, Uygur, Karluk ve Oyrat Krallıklarını yönetip ulusu dört koldan korudular. Kızları, şimdi yeni ulusun etrafını çevreleyen kalkanlar gibiyken *Cengiz Han* artık Moğol bozkırının dışına açılabilir ve dünyayı fethedebilirdi.

4.

Savaşta ve Ticarete Kraliçeler

İpek Yolu'nun Kansu koridorunu kontrol eden Tankutlarla anlaşması dostça olmasaydı, *Cengiz Han* tüm küçük krallıkları kendisinin ve kızlarının kontrolü altında güvenli bir biçimde bir araya getirerek uygun bir şekilde harekete geçip en büyük krallıklardan biriyle mücadele edebilirdi. Hayatına dair geride bırakmak istediği iki büyük hareket vardı: İlk olarak 1211'den 1215'e kadar süren Kuzey Çin seferi ve 1219'dan 1224'e kadar Müslümanlara* karşı gerçekleşen Orta Asya saldırısı. Kızları bu iki büyük macerada da önemli, kritik ve farklı roller oynadılar.

1211'de *Cengiz Han* Kuzey Çin'deki Cürcet hükümdarlarına saldırı ancak kusursuz planı neredeyse hemen başarısız oldu. Süvarileri Cürcet güçleriyle heyecan ve öfke içinde temas ettiklerinde Ongutlar püskürtüldü. Hoşnutsuz bir grup derhal genç *Alakay*'a karşı ayaklandı. İsyancılar onu öldürmeyi denedi her ne kadar onu ele geçirmekte başarısız olsalar da *Alakay*'a ve birçok Moğol destekçisine suikastlar düzenlediler. *Alakay* isyancılardan zar zor kaçabildi ve hayatını kurtarmanın yanı sıra iki üvey erkek kardeşinin de babasının ordusuna ancak geçici olarak sığınmasını sağladı.

Cengiz Han küçük bir Ongut boyuyla yakın bir ittifak kurduğunda, onlar bilhassa, vahşi Moğol halkından olan yabancı bir kraliçenin emrinde olmayı içermişlerdi. Diğer eşleri yerinden ettiğinde, *Cengiz Han*'ın kızı aynı zamanda kendi boyunun iktidar kaynağına da zarar vermişti. Eski eşlerin aileleri yeni sistemin ödülleri ve prestijini paylaşamadılar ve onun aleyhine döndüler. *Cengiz Han*'ın evlilik konusunda sadık bir müttefiki olan

* EN. Kitap boyunca yazarın kullandığı "Müslüman" tabiri İslam devletlerini anlatmaktadır. Yazarın da belirttiği gibi Gök Tanrı inancına sahip olan Cengiz Han, bu inancın dışındaki tüm dinlere karşı tarafsız kalmış ve hoşgörülü olmuştur.

Ala-Kuş'u öldürmenin Moğollara karşı ölümcül bir suç teşkil ettiğini fark edemediler.

Moğol ordusunun ne kadar başarılı olduğu ve babasının ne kadar güçleneceği hâlâ çok net değilken, yalnızca yirmi yaşında olan *Alakay Beki* bu düşmanlarla yüzleşti. *Cengiz Han*, *Ala-Kuş*'u Ongutların hakimi yapmış olmasına rağmen, eski elit tabaka onları imparatorluk makamındaki büyük politik etkinliklerde devamlı verilen ziyafetlere hâlâ davet ediyor ve önlerine ipekler ve hediyelik eşyalar seren Kuzey Çin'deki Cürcet hükümdarlarıyla yapılan geleneksel ortaklığı tercih ediyorlardı. Ongutlar da Çinlilerin, keçe çadırlarda yaşayan, geniş kazanlarda pişen ve kuyruğundan gözlerine hayvanın tüm parçalarını içeren lezzetsiz et yemeklerini tıka basa yiyen, yıkanmayan, çirkin tenli ve yırtık pırtık yün giysiler giyen yabani Moğollar hakkındaki daha yaygın olan görüşlerini paylaşıyorlardı.

Ongutlar ayaklandığında *Cengiz Han* ordusuyla Kuzey Çin'in Şansi eyaletindeki modern Datong şehri yakınında seferdeydi. Askerleri Çin'i ele geçirmek için çıktıkları yolda Ongut topraklarından geçtiler. Kızını, Ongut hükümdarı olarak atamasıyla birlikte, saldırıdan önce kendini her yönden güvence altına aldığını düşünmüştü. Ongut isyancılar da bu stratejiyi anlamışlardı ve ortaya çıkan tehlikeyi açıkça görebiliyorlardı. Moğol ordusunun büyük kısmı güneyde ve doğuda Cürcetlerle, kuzeyde ve batıda Ongutlarla karşı karşıyaydı. Eğer Ongutlar bir başkaldırı başlatsalardı, Moğollar iki düşman arasında tuzağa düşebilirlerdi. En azından Ongut ayaklanması Moğol güçlerinin dikkatini dağıtır ve dolayısıyla Cürcetler üzerindeki baskıyı azaltırdı.

Cengiz Han'ın, Büyük Moğol İmparatorluğu'nu yöneten kızlarına karşı olabilecek hareketlere toleransı yoktu ama ensesindeki böyle güçlü bir düşmana da gücü yetemezdi. Kızının isyancılarla mücadelesi için derhal bir ordu sevk etti, ancak hüsrana uğradılar.

Ongut isyancıları bastırdıktan sonra, *Cengiz Han*, Tatarlar gibi bozkır kavimlerinin isyanlarından alışkın olduğu gibi Ongutlara bir misilleme ile karşılık verdi. Ceza, her bir isyancıyı ve ailelerinde boyu Moğol araba tekerleğinden uzun olan her erkeği öldürmekti. Böylece kadınlar ve çocuklar Moğolların sadık müttefikleri arasında yeniden dağıtılacaktı.

Alakay bu katliama engel oldu. Tüm ulusu mahkum etmek yerine, yalnızca *Ala-Kuş*'a saldıran suikastçıların cezalandırılmasına izin verdi. *Cengiz Han*, *Ala-Kuş*'un öldürülmesiyle ilgili araştırma başlatmak istedi. "*Kudamızı kim öldürdü?*" sorusuna cevap bekliyordu, "*böylece öcümü alabilirim.*" "Adamını öldüren kişinin" özellikle ona getirilmesini, daha sonra

da saldırganın ve ailesinin idamını emretti.

Cengiz Han'a karşı ayaklanan halklar arasında en şanslıları Ongutlardı, şanslarının yaver gitmesinin kaynağı hükümdarlarının *Alakay* olmasıydı. İmparatorluk büyüyüp ordu yurttan uzaklara yayılırken *Cengiz Han* bir çekişmeye asla anlayış ve hoşgörü gösteremezdi. *Cengiz Han*, kendisine karşı ayaklananlardan yalnızca Ongutların bir ulus olarak varlığını sürdürmelerine izin vermişti. *Alakay*, Ongutları koruyarak hata yapmadığını kanıtlamaya kararlıydı; onların Moğollara sadık kalmalarını sağlamış ve onları Moğol İmparatorluk yönetiminin kalbiyle kaynaştırmıştı.

Alakay saltanatını sürdürdü ve üvey erkek kardeşi *Jingue*'yi koca olarak aldı. Ongut toplumunu babasının büyüyen Moğol İmparatorluğu içinde yeniden bir araya getirmeye girişti. Sonraki dört yıl boyunca babası Kuzey Çin'de mücadele ederek ilerlerken, Ongut halkını o yönetti. Ongutları babasının gazabından koruyarak onlara olan sadakatini kanıtladıktan sonra, halkı onun kurallarına bir daha asla itiraz etmedi.

Bir imparatorluğa karşı zafer kazanmak zordur ama onu yönetmek daha da zordur. Moğollar için görevleri, özellikle yalnızca yirmi yıldır bir ulus olabildiklerinden ve bundan sadece iki yıl daha uzun bir süredir bir yazı diline sahip olduklarından daha da zorlayıcıydı. Ticari sistemi yöneten tüccarlara güvendikleri gibi güvenebilecekleri bir yönetici grubuna asla dönüşemiyorlardı. Müslüman yöneticiler Çinli yöneticilerden farklı kurallara göre yaşarken, Hristiyanlarıki ikisinden de farklıydı. Farklı kültürlerden gelen ürünler pazar yerlerinde yaratıcı biçimde bir araya getirilebilirdi: Çin'den ipek cübbe, İran'dan Şam kumaşı kuşak, Sibirya'dan samur kürkü, Hindistan'dan tavus kuşu tüyü, Venedik'ten boncuk ve Afganistan'dan turkuvaz. Ama idari sistemler, yöneticilerin tecrübeleri ve kanunlar eleştirilemez ve kolayca yeniden şekillendirilemezdi. Müslümanların kanunları, sadece Arapça okunabilen Kuran'dan* ve Hz. Muhammed'in hicretini temel alan bir takvime göre çıkarılmıştı; bu yüzden Moğollar için Müslüman idari sistemine ayak uydurmak, tümüyle farklı bir dili ve inancı kabul etmeyi gerektiriyordu. Benzer şekilde, Çin yönetimi de Çin'in yazı dili ve takviminden ayrılamazdı. Hükümetlerin entegrasyonu pazarların entegrasyonundan çok daha karmaşıktı.

* EN. Kuran'ın sadece orijinal dilinde yani Arapça okunabileceği ve çevrilemeyeceği yönünde yaygın bir görüş olsa da anılan dönemde Karahanlı Türkleri Kuran'ı Türkçeye çevirmişlerdi.

Mevcut sistemi ortadan kaldırmaya gücü yetmeyen Moğollar yeni bir sistem ortaya çıkarmalıydı ve erkekler sürmekte olan savaşla meşgulken bu görevler öncelikli olarak İpek Yolu üzerindeki krallıkları yöneten kızlara düşecekti. Moğolların en kıdemli kraliçesi ve imparatorluğun en büyük kesiminin yöneticisi *Alakay* bir iktidar kurmanın yolunu açmıştı. Öncelikle okuma-yazma öğrenmeliydi. Bunu nerede ve nasıl yaptığı bilinmiyor. Güney Çin'deki Sung sarayından gönderilen Çinli bir elçi Moğollara yaptığı ziyaretin ardından kapsamlı bir rapor hazırladı ve *Alakay*'ın yalnızca okuryazarlığın temel bilgilerini öğrendiğini ve her gününü okuyarak geçirdiğini yazdı. Ayrıca onun kutsal metinlere olan yoğun ilgisini de belirtti fakat bunların hangileri olduğunu bahsetmedi. Sung elçisine göre, *Alakay* özellikle hekimlik öğreniyordu. Yönettiği topraklar için tıbbi tesisler kurmuştu.

Modern Moğolistan'ın iç kesimlerindeki Olon Sume'de yapılan arkeolojik araştırmalardan elde edilen kalıntılardan biliyoruz ki, başkentte Hristiyan, Müslüman ve Budist inançların mabetleri ve muhtemelen Konfüçyüsçü ya da Taoist kurumlar ve rahipler de mevcuttu. Küçük bir şehirde çok farklı inancın ve dilin mevcudiyeti Moğol İmparatorluğu'nun karakteristik kozmopolit ve eklektik kültürel karışımını sergiliyordu. Moğolların, vatandaşlarına empoze etmeye çalıştığı evrensel bir inancı yoktu; onun yerine tüm inançların gelişimini teşvik ediyorlardı. *Alakay* gibi Moğollar kişisel olarak beğendikleri yerel yiyeceklerde yaptıkları gibi çeşitli inanç fikirlerini, araçlarını ya da uygulamalarını da seçip aldılar. Böyle bir kişisel tercih hakkı sadece kraliçe değil, aynı imkâna sahip her Moğol için uygulanabilir idi.

Alakay Beki Moğolların uluslararası ilişkiler anlayışına güçlü bir şekil vermişti. Durağan uygarlığı yöneten ailenin ve ulusun ilk üyesi olarak, Moğol İmparatorluğu'na dönüşen kültürel ve örgütsel örnekleri geliştirdi. İstikrarlı bir şekilde büyüyen başkenti, sonradan *Ögeday*'ın Moğolistan'daki Karakurum kentinin; ardından batıda genelde Xanadu olarak bilinen, Moğolistan'ın içlerindeki *Kubilay Han*'ın Shangdu (Şandu) binasının ve son olarak da Çinlilerin Tatu olarak isimlendirdikleri geleceğin Pekin'i olacak olan *Kubilay Han*'ın başkenti Han Balık'ın kendilerine aldıkları bir model olacaktı.

Cengiz Han, kuzey Çin'i fethetti ve Cürcetlerin Jin Hanedanlığı'na teslim oldu. Kuzeyin kontrolünü Moğollara bırakarak ve Güney Sung ile kendileri arasında Cürcetleri tampon tutarak güneye kaçtılar. *Cengiz Han* yeni sömürgesi olarak Cürcetlerden Kuzey Çin'i yönetmeye devam etmelerini bekliyordu, böyle güneye çekilmeleri ona yönetici bir iktidar olmadan

kuzeyin kontrolünü bırakmıştı. Çin'de kalamazdı ve ülkeyi kendi başına yönetmeye de niyeti yoktu. Gobi'nin güneyinde ondan sonra en üstün kademedeki Moğol olan kızı *Alakay*'a yöneldi. 1215'te Moğolistan'a geri çekilen *Cengiz Han* kızını Çin'deki Moğol topraklarının başında bıraktı. Garnizon birliklerini, savaşçıların büyük çoğunluğunu oluşturan ve Börçigin ailesinin uzun yıllardır sadık destekçisi olan Celayir boyunun komutanı *Muqali*'nin liderliğine bıraktı ama hükmedecek kişi yine *Alakay*'dı. *Cengiz Han* bir sonraki büyük saldırıyı, bu defa Orta Asya'daki Müslüman topraklarına yapmayı planlarken dikkatini kuzey Çin'e daha az verdi ve kabiliyetinin daha yüksek olduğunu fazlasıyla kanıtlamış olan *Alakay*'a güvendi. *Alakay* babasının göçebe hükümdarlığından hâlâ fazlasıyla uzak olsa da, Moğol dünyasının menfaatiyle bağımsız hareket etti. *Cengiz Han* birkaç sene uzakta olacağını bildiğinden hali hazırda fethettiği toprakları yönetmeleri için iki kişiye sorumluluk verdi. Gobi'nin kuzeyindeki Moğolistan Platosu'nu en küçük erkek kardeşi *Temüğe Ötçigin*'in; Gobi'nin güneyindeki yeni fethedilen toprakları da "*Devleti yöneten prenses*" unvanı verdiği kızı *Alakay Beki*'nin kontrolüne bıraktı. *Alakay Beki*'nin otoritesi sadece on bin kişilik Ongut milletinden, şimdiki İç Moğolistan ile Kuzey Çin arasında yer alan milyonlarca insana genişlemişti.

Askeri birlikler *Alakay*'ın kuralları çerçevesinde, düzenli olarak babası *Cengiz Han*'ın Çin ve Orta Asya seferlerinde yardıma gönderildiler. Bu Çinli askeri birliklerdeki tıbbi personel Çin tıbbının batıda ve Müslüman ülkelerde yayılmasına büyük katkılar sağlamışlardı.

Cengiz Han üç kızını İpek Yolu boyunca Kraliçe olarak yerleştirirken, topraklarını ve Çin'i Müslüman ülkelere bağlayan kırılğan ticari bağlantıları da kontrol altında tuttu. 1219'da Orta Asya'ya başlattığı saldırıyla birlikte sadece ticari bağlantıları elde tutmak dışında, Orta Doğu'da üretimin kalbine doğru yayılma girişimlerini de başlattı. Çin'in fethiyle ek üretim endüstrisine hakim olma sürecini başlatması gibi, ordularına hedef olarak Müslüman dünyasının zanaat merkezlerini belirlemişti, böylece İpek Yolu'nun iki ana noktasını kontrol edecek kadar ilerlemiş olacaktı.

Cengiz Han'ın kariyeri boyunca, oğullarının üstlendiği roller büsbütün sınırlı ve sabit kalırken kızları olgunlaşıp deneyim kazandıkça ilerlemeye devam ettiler. Çeşitli yeni ülkelerin ve ekolojik bölgelerin fethi Moğollar yeni milletler ve beraberinde idari sorumluluklar getirdi.

Çinliler için *Cengiz Han*'ın kızlarının, onları hayrete düşüren güçlerinin rolünü anlayabilmek kolay olmadı, ancak diğer bir kızının İran'da sergilediği bir durum şaşkınlığın yanı sıra tikslenme ve korku da yaratmıştı.

Çinliler Moğol kadınlarının yapmacık ve görgüsüz davranışlarını küçüm-süyorlardı fakat Müslümanlar onları dine karşı aşağılayıcı hareketleri için suçluyorlar ya da belki de daha öngörülü bir şekilde uygarlıklarına bir tehdit olarak görüyorlardı.

Cengiz Han damatlarının çoğunu savaşlarda kaybetmesine rağmen, isyancılar eliyle yaşanan bu kayıplar genelde acımasız bir karşılığa sebep olurdu. Ongut isyancılarının kaderi, on yıl sonra *Cengiz Han*'ın kanlı Orta Asya mücadelesi son safhasında fakat henüz nihai zaferle sonuçlanmamış-ken başka bir damadını öldüren asi Nişaburluların kaderiyle taban tabana zıttı.

Bugünkü İran'ın doğusunda bulunan Nişabur, Moğol istilası sırasında Horasan'ın önde gelen kentlerinden biriydi. Horasan'da Pers kültürü hakim olsa da, aslında şimdiki Özbekistan, Afganistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı kapsayan Türk Harzem İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Zengin turkuvaz madenlerinin yakınında konumlanmış Nişabur, Pers kültürünü temsil eden simgesel mavi-yeşil rengin kaynağıydı. Kentte dönemin sanatının ve teknolojisinin somut örneği olan, iyi güzel sırlı çiniler üretilirdi. İranlı şairlerden en sevileni *Ömer Hayyam* 1048'de burada doğmuş ve buraya gömülmüştü. Şehir ve Pers edebiyatı onun neredeyse büyüğü dizelerindeki kelimelerin güzelliğinde gizlenmişti. Pers uygarlığının en üst seviyesini temsil eden bu turkuvaz, şiir ve seramik kentinin kafir bir prensesin liderliğindeki bir orduyla yerle bir edilmesi tüm İslam aleminde büyük bir nefret uyandırmıştı. Müslümanların gözünde bu olay tüm Moğol döneminin bir sembolü idi.*

Moğolların politik hayatında aktif rol almasına ve bu yüzden hayli taraflı olmasına rağmen bu hikayeye yazılarında ilk olarak İran'ın en tutarlı ve bilgili İslam tarihçisi olarak görülen *Cüveyni* değindi. *Cüveyni* anlattığı tüm olaylarda ve durumlarda bizzat yer almasının yanı sıra yakından tanıdığı tanıklarla da konuşmuştu.

Moğollar Harezmi'nin önemli kentleri Buhara, Semerkant ve başkent Ürgenç'i ele geçirince, Harezmi Sultanı Nişabur'a kaçtı; ancak savaşa hazırlanmak yerine şaraba ve hovardalığa gömüldü. "*Eğlenceden başka hiçbir işi yok.*" diye yazmıştı *Cüveyni*. "*Kadınlara mücevher ayarlamakla uğraşmaktan adamlarının eğitimiyle ilgilenmiyordu, önemli karışıklıkları çözümlemek yerine eşlerinin elbiselerini aşağıya indirmekle meşguldü.*"

* EN. Anılan dönemde İran çok uzun yüzyıllardır Türklerin hakimiyetinde idi. *Ömer Hayyam* dahil Farsçadan ve Fars edebiyatından bahsedilebilse bile bunun Pers edebiyatı ile hiçbir ilgisi yoktur. Kaldı ki turkuvaz adı üstünde Türk'ü simgelemektedir, Persleri değil.

Sultan ve hizmetçileri kendilerini içmeye ve şölenlere verdiler. Moğollar yaklaşırken Sultan tamamen sarhoştü ve hizmetçileri onu ayıltmak için başından aşağı soğuk sular dökmek zorunda kaldılar. 12 Mayıs 1220'de şehri yüzüstü bırakıp Irak'ın batısına kaçtı.*

Nişabur halkı akıllıca davranarak Moğollara hiç direnmedi. Teslim olup emirlere itaat etti ve önceki hükümdarları olan Sultanı bulmaları için Moğollara yardım etti. Moğol ordusunun komutanı *Subutay* geldiğinde İranlılar ona ve atlarına yiyecek verdiler. Moğollara göre yiyecek kabul etmek, fethedilmiş halka karşı alçakgönüllülüğü ve bundan daha da önemlisi Moğolların bu teslimiyeti kabul edip onların köle olarak yaşamalarına izin verdiklerini gösteren oldukça sembolik bir hareketti. Nişabur halkı ayrıca Sultanlarını avlamak için peşine düşen Moğol ordu birliklerinin ihtiyaçlarını da karşıladılar.

Kısa bir süreliğine Moğollar gelmeyi devam etmediler. Moğol birlikleri azaldıkça ve Sultanın Moğolları bozguna uğrattığı dedikodusu yayılınca, halk isyana başladı ve intikam duygusuna kapıldı. Moğol dalgasının geçip gittiğini düşünen halk Moğollardan da, onlara hükmeden sultandan da kurtulmuş olmaktan hoşnuttu. *Cüveyni*'nin bahsettiği şekliyle, "*baştan çıkar-
ran şeytan insanoğlunun aklına girdi.*"

Müslümanlar, asıl Moğol ordusunun henüz varmadığının farkında değilmiş gibiydi. Böylece *Cengiz Han*'ın damadı *Tokuçar* 1220 Kasım'ında on bin savaşçılı bir tümenle geldi; bu, *Cengiz Han*'ın küçük oğlu *Tuluy*'un komutasındaki esas ordunun öncüsüydü. Üçüncü günde, savunma kalelerinden fırlatılan bir ok *Tokuçar*'ı vurdu ve onu oracıkta öldürdü. *Cüveyni*'ye göre, İranlıların düşen savaşçının kim olduğuna dair bir fikri yoktu, bu yüzden *Tokuçar*'ın ordusu geri çekilirken, Moğolları mağlup ettiklerini zannettiler. 1220-21'in kışının geri kalanı boyunca, Nişabur halkı Moğolları temelli olarak uzaklaştırmayı başardıklarına inandı. Nişabur savunmacılarının Moğolları surlarından uzaklaştırmak için üç bin tatar yayı, üç yüz adet mancınığı ve onları yakmak için petrol stokları vardı.

Moğollar 7 Nisan 1221 çarşamba sabahı saldırıya geçtiler. Cuma namazı vakti, kale hendeklerini doldurdular, surları ilk defa yıkıp geçtiler ve ele geçirdikleri surun bir bölümüne bayraklarını küstahça dikteler. Savaş

* EN. *Cengiz Han*'ın Harezmsahlar'la yaptığı savaşta Harezmsah padişahı *Alaaddin Muhammed* Moğol ordusundan kaçmış, Hazar Denizi'nde bir adaya sığınmış, tanınmamak için bir dilenci kıyafetine girmiş ve hayatını burada kaybetmiştir. Ancak *Alaaddin*'in oğlu *Celaledin*, *Cengiz Han*'ın ordusuyla cesur bir şekilde savaşmış, hatta bu savaşta *Cengiz Han* hayatı boyunca ilk defa savaşta ölüm tehlikesi atlatmış ancak savaşı Moğollar kazanmıştır. *Celaledin Harzemşah* daha sonra bugünkü Türkiye sınırları içerisinde ölmüştür.

devam ediyordu ve Moğollar kentin çevresindeki tüm surların ve tahkimatların kontrolünü ele geçirene dek ileriye doğru baskı yapmayı gece ve bir sonraki gün de sürdürdüler. Doğruluğu kuvvetle muhtemel olan çok sonradan yazılmış bir kayda göre Nişabur savaşında mağlup olanlardan yetmiş bin savaşçı hayatını kaybetti.

Nişabur halkı kendilerini kendi surları içinde kapana kısılmış buldu. Moğollara göre bu, vahşi hayvanları avlamak gibiydi; etraflarını çitle çevirmiş ve canları istediği zaman onları öldürmüşlerdi. Önce *Cengiz Han*'ın kızlarından *Tokuçar*'ın dul karısı, kente giden suyun akışını kesti ve halka orayı terk etmelerini emretti. Nişabur halkı kenti terk edip ovalara yerleştikten sonra, gitmeyi reddedenleri bir araya toplamak için kendisine eşlik eden savaşçılarla kente girdi.

Moğollar avlanırken üreyip çoğalmaları için bazı hayvanların kaçmalarına izin verirdi. Aynı şekilde, tüm kentin suçu sabit görülürken, birkaç insanın hayatı bağışlandı. *Tokuçar*'ın dul karısı aralarından gelecekte faydası dokunabilecek birkaç zanaatkar seçti. Moğolların metal işçiliği, ahşap işçiliği ve dokumaya her alandaki tüm yeteneklere saygıları vardı ancak böyle yetenekleri olmayan yenik askerlere ya da halka zengin bile olsalar tahammülleri yoktu.

Kendisine karşı ayaklanıp kocasını öldürdükten sonra bile halkını savunan *Alakay Beki* ile kıyaslandığında bu kız, kocasını öldüren isyancılara karşı hiçbir yakınlık hissetmemişti. Terk edilen kentin yakılmasını ve seçilen işçiler dışındaki herkesin idamını emretti. *Handemir* olarak bilinen tarihçinin deyişiyle, "*Hareket eden hiçbir şeyin izi bile kalmadı.*" Gerçek sayının yaklaşık yüz katı olarak rapor edilen 1.747.000 idam bu bilginin güvenilir olmadığını gösterse de yine de Moğollara duyulan korkuyu gözler önüne seriyordu. Vatanının şehirlerini seven İranlı bir tarihçi olan *Cüveyni*'ye göre, "*Zorla intikam alındığında kediler ve köpekler bile sağ bırakılmamalı*" idi. Moğolların Nişabur'da işi bittiğinde şunları yazdı: "*Tüm evler yerle bir edildi*" ve "*gül bahçeleri birer fırına döndü.*"

Müslüman bilim adamları bu kızın büyük ihtimalle *Temulun* olduğuna inanıyorlardı, ancak asıl İran kaynaklarında kızın isminden bahsedilmiyordu. Moğollar birçok kent fethettiler ancak hiçbirine dair yazılı bir kayıt tutmadılar, bu yüzden onların belgelerinde de kayıt bulunmamaktadır. Şimdiye dek bilinmeyen bir takım yazılı bilgiler gün yüzüne çıkmadıkça kızın adı muhtemelen hiçbir zaman bilinemeyecek.

Moğolların fethettiği şehirlerin uzun listesinde, Nişabur'un düşüşünün stratejik bir önemi yoktu, ancak kentin kültürel önemi ve kafir bir kadının

elleriyle gerçekleşen korkunç kaderi yüzünden İslam aleminde büyük bir dehşet yaratmıştı. Devrin her eğitimli Müslümanı Moğolların rol aldığı bu kötü kaderi derinden hissetmiş olmalıydı. İranlı şair *Ömer Hayyam*'ın da içine doğduğu gibi, "*Nişabur'da ya da da Babil'de ol fark etmez, Hayat Şarabı damla damla sızmaya; Hayat Yaprakları bir bir düşmeye devam edecek.*"

Müslüman ve Hristiyan tarihçiler adsız Moğol prensesinin hikayesini, savaşlarda kafataslarını cinsiyete ve yaşa göre piramit gibi yığan ve yenik kentteki kedi, köpekleri bile öldüren acımasız Moğol fatihlerinin barbarlığını tarif etmekte bir örnek olarak kullandılar. Moğol savaşlarının anlatımında bu imgeler tekrar tekrar kullanılmalarına rağmen, ölümlerin sayısını açıkça belirtmiş görünen tarih kayıtları düşman askerlerini ve aynı şekilde sivilleri korkutan bu kadının adından bahsetmekten daima çekinmişlerdi. Tarihçiler ondan yalnızca *Cengiz Han*'ın kızı, Komutan *Tuluy*'ün ablası ve savaşı *Tokuçar*'ın dul karısı olarak bahsediyorlardı.

Cengiz Han, Moğollar hakkındaki korkunç hikayeleri teşvik ediyordu. Karşı karşıya geldiği ve fethedip kontrol altına almak istediği büyük kalabalıklarla kıyaslandığında hayli küçük olan ordusu kadar propaganda ve halk ilişkileriyle de kazanmayı öğrenmişti. Çocukken etrafında dönen kötülüklerden bu yana, insanların en çok neyi istediğini ve en çok neden korktuğunu sezmek konusundaki yeteneğini olağanüstü geliştirmişti. İmparatorluğunu kurarken her ikisini de başarıyla kullanmıştı.

Moğol saldırılarından önce parçalanmış tüm uygarlıklar arasında en çok acı çeken ve Moğol işgalinden en az yarar sağlayanlar kuşkusuz Müslümanlardı. *Cengiz Han*'ın 1219 ile 1224 yılları arasındaki geniş çaplı katliamından sonra, Ortadoğu'daki Müslüman bölgeleri dünya ticaret sisteminin merkezindeki ekonomilerini ve kültürel maharetlerini bir daha asla iyileştiremediler.

Binlerce yıl boyunca, Asya'nın içindeki çöllerde yaşayan insanlar, bir vahadan diğerine malların sakın bir şekilde akması sayesinde ticaret yaptılar. Çin ipekleri, dokunmamış iplikler şeklinde, Roma'ya kadar ulaşmış ve aynı şekilde Romalı imparatorların portrelerini taşıyan gümüş paralar da çöllerden Çin'e doğru akmıştı. Küçük deve ya da bazı bölgelerde eşek kervanları vaha köyleriyle bağlantıyı sağlıyor ve mallar önce köyden köye taşınyordu. Her vahanın tüccarı bir sonrakiyle ticari ilişkiyi özenle sağlıyordu ancak pek çok bağlantı ve alternatif rotalar gelişti ve yerel havaya ve politik yapıya bağlı olarak kayboldu. Bu küçük fakat kıskanç bir biçimde korunan dağınık güzergâh sistemi, tüccarların bir kervanla tüm yolu kat etmelerine engel olmuştu. Bu çok yönlü güzergâhları yavaşça kat eden her

mal düzinelerce defa el değiştirmek zorundaydı.

Nişabur'un çöküşü, Harezm İmparatorluğu'nun yıkılışı ve İran kentlerinin fethiyle, İpek Yolu Moğolların ana yolu haline gelmişti. Ticaret ve takasın binlerce yıllık geçmişinde İpek Yolu ilk defa kuzeyde Çin'den Orta Asya'ya, güneyde İndus Nehri'ne ve batıda Avrupa'nın sınırındaki Kafkas Dağları'na kadar tek gücün kontrolündeydi. Ticaret kutup dairesinden Hint Okyanusu'na kadar kesintisiz bir şekilde akışını sürdürdü. Moğolların yarı sömürgesi Tankut Krallığı tarafından yönetilen Kansu Koridoru'nun can alıcı uzaklığı haricinde, *Cengiz Han*'ın kızları Çin'den Müslüman Orta Asya'ya tüm devletlere hakimdiler. *Büyük İskender*'in kalkıştığı ve başarısız olduğu ve Romalıların, Arapların ve Çinlilerin başarmayı sadece hayal edebildikleri şeyi *Cengiz Han* kızlarının ve güçlü ordusunun yardımıyla başarmıştı.

Moğollar, ticaret sistemini işlettiler ancak alış veriş hakkında bir şey bil-mediklerinden onu tüccarların yönetmesine izin verdiler. Ticaret güzergâhlarını birleşik sisteme ve istikrarlı politikaya açtıktan sonra ödülleri toplayarak lüksün tadını çıkardılar. Moğollar güvenli yolların, sık dinlenme istasyonlarının, büyük kuyuların, hizmeti dokunan hayvanların, hızlı posta servisinin, istikrarlı para sirkülasyonunun, köprülerin ve tüccarlar için uyruğuna ve dini inancına bakılmaksızın eşit şartlarda erişim olanaklarının altyapısını sağladılar.

Cengiz Han'ın kızları ticari güzergah ağlarını birbirine bağlamadılar ancak daha hızlı işlemlerini sağladılar. Moğollar tarafından korunma ve kıtalararası dinlenme ve bakım istasyonları sistemi, ikmal ve hayvanların değiştirilebilmeleri sayesinde eskisinden daha büyük ve daha uzağa gidebilen çok büyük kervanlara imkân verdi. *Cengiz Han* yeni güzergahlar, küçük ilave yerleşim alanları oluşturdu ve yolunu engelleyen her kenti yerle bir etti. Moğol güzergahları, modern otopanlar gibi geniş kervanların yalnızca bir vahadan diğerine ulaşmasını sağlamayıp tüm vahaları birbirine bağladı ve böylece tüccarlar binlerce kilometrelik yolu tek bir yolculukla kat edebildi.

Cengiz Han'ın kızlarının İpek Yolu Krallığı zinciri, geniş bölgeleri ele geçirmekten ziyade bağlantı noktalarının ve hareket yönünün kontrolüne bağlıydı. Moğollar modern kuruluşlara yatırım yapılmasına benzer bir sistemi gitgide geliştirdiler. Böylece Çin'deki *Alakay Beki*, Irak'taki hayvanlara ve Sibirya'daki kız kardeşi *Çeçeygen*'in kürklerine ortak oldu; *Al-Altun* Çin'deki ipek üretiminin bir parçası olma konusunda hak talep etti ve hepsi *Al-Altun*'un Uygur'daki vahalarından şarap aldı.

Bu Moğol örgütü *Cengiz Han* ve kızlarının hayatı boyunca, her erkek ya da kız çocuğun özel bir mal grubunun teminini yönetmek için atandıkları büyük bir küresel ortaklık değildi. Kızlar ona eli değen herkesin faydalandığı küresel bir finans örgütünü yönetiyordu. *Cengiz Han*'ın kızları tarafından yönetilen bu krallıkların kenetlenmesi vasıtasıyla Moğollar daha önce denenmiş olanlardan daha hızlı mal ve bilgi akışı sağlayan bir sistem kurdular.

İpek Yolu binlerce yıl boyunca yavaş yavaş büyümüştü; ancak *Cengiz Han*'ın kızlarının idaresinde birdenbire önceki devirlerdekinden çok daha karışık ve küresel anlamda önemli bir seviyeye erişti. *Alakay Beki* ve kız kardeşleri, kentlerin ve ulusların Asya'ya yayılan rekabet zincirini rakiplerine değil birbirlerine bağlı hale getiren ve yeni bir emek uzmanlığına sahip olan politik ve ticari birimlerin zincirine dönüştürdü. İpek Yolu, Moğol kraliçelerinin kontrolü altında zirveye ulaştı.

Bu kapsamlı ticari sistemde her kız çocuğunun krallığı kendine has bir role sahipti. *Al-Altun*'un Uygurları Moğol İmparatorluğu'nun iletişim merkezi olarak görev alıyordu. Doğu'da Çin, kuzeyde Moğolistan ve güneybatıda Müslümanlar ile olan konumları onları Moğolistan'ın imparatorluğu birleştiren posta aktarım sisteminin coğrafi merkezinde tutuyor ve uzak mesafeler boyunca mesajların hızlı bir şekilde sevkini mümkün kılıyordu. Uygurlar bu sistemde sürücü değil ama çevirmen, yazıcı ve ressam olarak çalışıyorlardı. Bu tarz uzmanlaşmalar sayesinde Moğol hakimiyeti için önemli bilgileri ve genel istihbaratı sağlayanlar onlar oldular.

Cengiz Han askeri bilgilerin yazılmasına izin vermedi; sözlü olarak iletmeliydiler. Bu yüzden elçiler, askeri emirleri oluşturmak ve nakletmek için “*söz sanatlarına uygun biçimde gösterişli ve kafiyeli kelimeleri ve şifreli anlatımları*” öğrenmek zorundaydılar. Bazen emir alan insanlar bunu anlamayabiliyordu, ancak bu durumda elçi bunu açıklayabilmeliydi. Bu askeri şiir sanatı, iletişimin en stratejik şekli olarak işliyordu, ancak daha günlük ilişkiler için, hanedan Uygur alfabesiyle yazılan Moğol dilini kullanıyordu. Uygur tesiri altında, Moğollar entelektüel yükselişe geçmişti. Uygurlar elle çoğaltılmış, Sanskrit dilinden çevrilen elyazmalarından oluşan geniş kütüphanelere uzun zamandır sahipti, ancak Moğol yönetiminde birçok Tibetçe elyazması da ayrıca Uygur diline çevrilmişti.

Uygur alfabesi, Moğol alfabesi ve dolayısıyla da imparatorluğun resmi alfabesi haline geldi. Sonraki yedi yüzyıl boyunca, 1911 yılına dek, Moğol ve Mançu biçimlerindeki resmi yazı olarak kalmayı sürdürdü. Çin yazısını kullanan Ming Hanedanlığı boyunca dahi, Çin hükümdarlığı kendi impara-

torluğunun çoğu kısmında ve Türkiye kadar uzaktaki uluslarla bile iletişim için Moğol alfabesini kullanmak zorundaydı.

Cengiz Han Müslümanlara karşı savaşı bıraktığında, *Alakay Beki*'nin üvey oğlu *Boyaohe*'yi kişisel müfrezesi için yanına almıştı. Çocuk orduya dahil olduğunda on ya da on iki yaşındaydı ve akabinde görevlerini en iyi şekilde yerine getirdiği ve mükemmel bir askere dönüştüğü Orta Asya seferinde büyüdü. Moğollar, Müslüman Orta Asya'yı fethettiğinde ve ordu Moğolistan'a geri döndüğünde, *Alakay*'ın kocası *Jingue* öldü. 1225'te *Cengiz Han* erkenden gelişmiş *Boyaohe*'yi, üçüncü ya da dördüncü kocası olmak üzere *Alakay*'a verdi. Üvey annesi (ve tabi aynı zamanda yengesi) ile evlendiğinde *Boyaohe* on yedi yaşındaydı, *Alakay* ise otuzlu yaşlarının sonunda.

Alakay'ın *Jingue* ile evliliğinden olan tek çocuğu *Neguday* ölmüş babasının Beiping Prensi unvanının mirasçısıydı ve *Alakay* onu, gücü sayesinde başarılı olması yönünde yetiştirmişti. Erkek kardeşi *Tuluy*'un kızı ile mükemmel bir evlilik yapmasını sağlamıştı. 1230'lar boyunca, kuzey Çin'i neredeyse çeyrek asır yönettikten sonra, *Alakay* hayatındaki en acımasız darbelerinden biriyle sarsıldı; güney Çin'e Song ordusuyla savaşmaya giden, yeni evlendiği genç çocuk savaşta vurulmuştu. Bu, onun hanedanlığını sona erdirmişti ve daha fazla çocuk doğurmak için çok yaşlıydı. Hayatı boyunca gösterdiği örnek bir canlı duruşla kendini *Boyaohe*'nin diğer çocuklarına bakmaya adadı, onlara iyi evlilikler ayarlayarak güvende olmalarını sağladı. Böylece kendi de Moğol ailesinde kalabilecekti.

Oğlunun takip eden yokluğunda *Alakay*, Ongut yönetiminin sonraki birkaç yüzyılı için örnek oluşturacak yeni bir geçici sistemi kurdu; bir dizi Ongut erkeğinin kendi Börçigin boyundaki kadınlarla evlenmesini sağladı. *Alakay* uzun süre hüküm sürdüğünden Moğolların akrabalık düzeninin değişmez bir parçası olan birçok benzer evlilikleri gerçekleştirdi. *Alakay*'ın ölümünden yarım asırdan fazla bir süre sonra *Marco Polo* Çin'e geldiğinde, bu sistem hâlâ işliyordu. *Marco Polo*, Tenduc dediği Ongut liderlerini şöyle açıkladı: "*Her zaman Cengiz Han'ın kızlarından ya da ailesindeki diğer prenseslerden birini eş olarak alıyorlar.*"

Alakay Beki yirmi yıllık kariyeri boyunca onu göreve getiren babasına da, üzerlerinde hüküm sürdüğü Ongut halkına da sadık kaldı. Moğol İmparatorluğu'nun Çin'e ilerlemesinin sonlarına dek hükümdarlığını ayakta tuttu ve Moğolların imrendiği ve kendi kültürlerine katmak istedikleri Çin uygarlığının seçilmiş belirlenmiş parçalarının ana aracı haline geldi. Ancak *Alakay Beki* ismi sonunda, ardında oğulları olmadan, hızla solmaya yüz

tuttu.

1226 itibarıyla -Tankut Krallığı'nın işgal ettiği sıkıntılı küçük Kansu Koridoru bölgesi haricinde- İpek Yolu'nu Moğol kraliçeler denetliyordu. *Cengiz Han*, sadakat sözü veren ve sadece bir sene bu sözüne sadık kalabilen Tankutların hainliklerinden bıkmıştı. Tankut hükümdarını ortadan kaldırmaya, hanedanlığını yıkmaya ve tüm halkını Moğol İmparatorluğu'na katmaya karar veren *Cengiz Han* yeni bir saldırı başlattı.

Cengiz Han'ın esas karısı *Börte*'nin çok fazla sorumluluğu ve yanında olacak çok geniş bir ailesi vardı fakat her savaşta ona eşlik etmek üzere diğer üç karısından olan çocuklarından birini seçerdi. Bu hareket için Tatar Kraliçe *Yesüy Hatun*'u ve ikinci sıradaki kraliçe olan küçük kız kardeşi *Yesügen*'i seçmişti. Dördüncü karısı *Hulan* yaşlılığında *Cengiz Han*'ın duygusal olarak gözdesi olmuştu ancak *Yesüy*'ü üstün zekası ve iyi eğitimi için seçmişti. Bu, ileri görüşlü bir seçim olmuştu.

Harekat başladıktan kısa bir süre sonra *Cengiz Han* rahatsızlandı ve savaşa öncülük yapamayacak hale geldi ancak cepheyi bırakmak istemiyordu. Bu güçsüz halinden düşmanlarının ve askerlerinin haberi olmadan saltanatı yönetmesi için *Yesüy*'e güvenmişti.

Cengiz Han, ölmeden önceki son sözlerinde milletine “*Beş Rengin ve Dört Yabancı Toprağın İnsanları*” şeklinde hitap etmişti. Beş renk, Moğol topraklarını kendilerine bıraktığı ailesinden beş adamı temsil ediyordu: Dört oğlu ve hayatta kalan bir erkek kardeşi. Dört yabancı toprak da dört kızının krallığıydı.

Nihai konuşmasının sonunda, hizmetkarlarından biri karanlık bir kehanete işaret etti: “*Krallığınız olan yeşil kristal sizi yok edecek.*” “*Büyük çoğunluğu bir araya gelip toplanan halkınız farklı yönlerle dağılacak. Yüce saltanatınız aşağılanacak.*”

Bu sözleri duyan *Cengiz Han*, halkından, arkasında bıraktığı çocuklarına yardım etmelerini istedi, onlara “*çölde su*” ve “*dağların arasından yol*” sunmalarını istedi. Halkından ve soyundan gelenlerden “*gelecekteki iyi saltanatı korumaları*” ricalarıyla sözlerine son verdi.

“*Size dünyanın en muhteşem imparatorluğunu bırakıyorum.*” dedi çocuklarına. “*Siz bu imparatorluğun barış yanlısı sahiplerisiniz.*” Çocuklarına bu imparatorluğu birlik içinde korumaları için yalvardı: “*O gün geldiğinde, tek dil ve tek ruh olarak kalın.*”

Cengiz Han şehirlerden fazlasıyla nefret ederdi ve en zorlu savaşından sonra bile genellikle bir şehir teslim olmadan hemen önce görevi subaylar tamamlarlarken o, bir sonraki sefer için sahneden ayrılırdı. 1227 Ağustos’unda Tankut başkentinin yıkılıp hükümdarının teslim olmasından hemen önce de aynı şekilde *Cengiz Han*’ın ruhu bedeninden ayrıldı. *Cengiz Han*’ın takipçileri bedenini gömmek için Moğolistan’ın kutsal dağındaki gizli bir yere götürdüler ama rüzgarda özgürce salınması için “ruhun sembolü” anlamına gelen at yelelerinden yapılan *suldesini* diktiler.

Moğolistan’ın merkezindeki toprakların çoğunu *Cengiz Han*’ın dört karısının arazileri oluşturuyordu. Oğlu *Ögeday* batı Moğolistan’ı elde etti; *Çağatay* da Orta Asya’yı aldı. En küçük oğlu *Tuluy* atalarından kalma anayurtları olan Doğu Moğolistan’ı aldı. Diğer erkek kardeşlerinin, kendi babalarından olduğundan şüphe duydukları en büyük oğul *Cuci* çoktan ölmüştü ancak onun varislerine, ailenin geri kalanından uzak kalmaları için imparatorluğun en uzak kısmı olan Rusya verildi.

Kızlar da kendi topraklarına sahip oldular: *Çeçeygen* Sibirya topraklarındaki Oyratlara hükmetti. *Alakay* kuzey Çin’i yönetti. *Al-Altun* Uygurları yönetti. *Tolay* büyük olasılıkla Karluklarla birlikte hâlâ hayattaydı ancak kaderine dair çok az şey biliniyor. *Yesüy Hatun* Moğolistan’daki Tuul Nehri boyunca sahip olduğu *ordoya* ek olarak Tankutları da yönetiyordu.

Cengiz Han, Moğol ulusunu zengin ve güven içinde halde bıraktı.

Cengiz Han, imparatorluğunu organize ederken ruhsal anlamı bulunan rakam dizilerini kullanırdı. Her rakamın ayrı bir amacı vardı. Sayısal değerinin yanında sosyal ve kültürel rolü de vardı. Pratik işler çift sayılarla organize ediliyordu: Arabanın iki dingili ya da ordunun birliğindeki on adam gibi. Tek sayılar ise olağanüstü güçlere sahipti: 7 mümkün olduğunda göz ardı edilirdi ancak 9 ve 13 onun için çok önemli iki sayıydı.

Cengiz Han’ın babasının adı *Yesügey* “*Dokuzlu*” anlamına geliyordu. Bu ismin iyi şans getirdiği düşünülüyordu, çünkü bu ismi taşıyan, 8 yönün tam ortasında olur, böylece asla kaybolmazdı.

Moğollarda hitap şekli genellikle ebeveyninin adı idi; *Cengiz Han* “*Yesügey’in Oğlu*” ya da “*Dokuzlunun Oğlu*” ydu. Moğollar isimlerin kaderi şekillendirdiğine ve özel bir misyon taşıdığına inanıyorlardı. *Cengiz Han* adını ve kökeni babasına dayanan lakabını ciddiye alıyor ve anlamını yerine getirerek taşıyordu. Daima sekizle çevrelenen bir dokuzuncu olarak

hayatını şekillendirdi. Ana ekibi, *Yesun Orlus* yani “*Dokuz Yoldaş*” ya da “*Dokuz Şövalye*” olarak bilinirdi. Bu ekip, imparatorluktaki en yetenekli ve güçlü erkeklerden oluşuyordu. *Dört Köpek* olarak bilinen başlıca ordu komutanlarını ve *Dört At* olarak bilinen kişisel muhafızlarını içeriyordu. Her zaman olduğu gibi, *Cengiz Han* bu oluşumun merkezinde, dokuzuncu olarak yer alıyordu.

Kişisel muhafızları temel olarak gündüzleri ve geceleri 800'er kişiden oluşuyordu. 1206'dan sonra ordudaki rütbelerin düzenlenmesi için Türklerdeki ondalık sistemini benimsedi; en küçüğü 10, en büyüğü 1.000 kişiden oluşuyordu. Aynı zamanda kişisel muhafız sayısını 10.000'e çıkardı; orduyu 8 bölüğe ayırdı ve etrafındaki korumaları da 9. bölüğü oluşturdu.

Cengiz Han saltanatını bu şekilde düzenleyerek gücü ve sorumlulukları 4 kız ve 4 erkek 8 çocuğuna bölüştürdü. Başka kızları ve oğulları da vardı ancak o, imparatorluğunun geleceğini bu 8 çocuğunun ellerine bıraktı. 4 erkek bozkırlardaki göçebeleri, 4 kız da yerleşik krallıkları almıştı ve *Cengiz Han* bu sistemin ortasında hepsini yöneten 9.'suydu. Sistem kolay, pratik ve düzenliydi. 4 kızının kraliçe ve 4 oğlunun han olarak yerleştirilmesiyle *Cengiz Han* babasının adıyla kendine bahsedilen kaderin hakkını vermişti.

Cengiz Han yine de babasından üstün gelme gayretindeydi ve bu yüzden 13 sayısının ona göre özel ve hayli gizli bir önemi vardı. 1206'da ulus meydana gelirken kurultayı ve böylece 13 kamlı imparatorluğu düzenledi. Ulusundan bazen 13 Ordo ya da Horde olarak bahsediyordu. Dağlarla çevrili ilk çemberdeki toprakları 4 dul kraliçesi yönetirken bu halkanın dışında 4 oğlu ve 4 kızı tarafından yönetilen topraklar bulunuyordu. Tıpkı imparatorluğu kurarken olduğu gibi, ölümünde de *Cengiz Han* tam ortada, 13. konumundaydı.

Cengiz Han'ın ölümünden iki sene sonra, 1229 yazında tüm çocukları ve imparatorluğun diğer tüm yetkilileri Büyük Han'ın üçüncü oğlu *Ögeday*'ı onaylamak için bir araya geldi. 1206'daki Kurultay bölgesi şimdi *Cengiz Han*'ın, *Burhan Haldun Dağı*'ndaki mezarına çok yakındı ve aile halen bu bölgenin yakınında olmak istiyordu. *Ögeday* esas kurultayın daha güneyinde, sözlü geleneklere göre annesinin ona baktığı ve muhtemelen orada doğmuş olduğu kaynağın yakınında, *Kerlen Nehri* üzerindeki açık bir bozkırı seçti.

Tüm yetkililer, komutanlar ve Börçigin boyu mensupları geldi. *Cengiz Han*'ın kızları ve oğulları *Ögeday*'ı onayladılar çünkü babaları böyle yap-

malarını söylemişti. *Ögeday* en zeki ya da en cesur değil, ailedeki en geniş kesimle en uyumlu olan kişi olduğu için seçilmişti. En azından sıkı içki içen oğullar içinde en sıkı içeni oydu.

Yaz boyunca, aile ve yetkililer *Khodoe Aral*'da toplanınca, *Höelin Anne* tarafından büyütülmüş ve baş yargıç görevine gelmiş bulunan kimsesiz Tatar, Moğolların tarihini yazmaya başladı. Geçmişteki hikayeleri ve efsaneleri bir araya getirdi, *Cengiz Han*'ın hayatına tanık olanların söylemleriyle derledi ve kendi anılarını da ekledi. Eğer bu kayıtlara bir başlık koysaydı belki kaybolacaklardı ancak işin sonucu *Moğolların Gizli Tarihi* olarak bilinir oldu.

Ögeday yaz sonunda, Moğolistan'ın merkezinde, *Cengiz Han*'ın Moğol İmparatorluğu'nun 8 krallığının Büyük Han'ı olarak başkanlık edeceği yerini aldı. *Ögeday*'ın sıradan liderliğine karşın, orduyu halen *Cengiz Han*'ın komutanları yönetiyordu. Askeri hareketlardaki vazifeleriyle imparatorluk giderek büyüdü, Rusya, Kore ve Kafkasya'yı alarak Çin'in daha da içlerine yayıldı.

Fetihlerin ve ordunun genişlemesine rağmen, imparatorluk henüz doruk noktasına erişememişti. Çelişkili şekilde, çoktan yıkılmaya yüz tutmuştu ve bu çöküş merkezden geliyordu. *Cengiz Han*'ın bıraktığı sistem hayatta kalacak şekilde özenle dengelenmiş fakat daha tüm temsilciler anavatanlarına dönmenden önce sarsılmaya başlamıştı.

BÖLÜM II

Yorgun

Yeşim Krallığı

1242-1470

*Zaman geçtikçe kargaşaya düřtük,
řehirlerimizi terk edip kuzeye çekildik.*

***Bir Moğol Hanı'ndan
Kore Kralı'na Mektup, 1442***

5. Kadınlara Karşı Savaş

1 237'nin sonbaharında, makamındaki sekiz yılın ardından *Ögeday Han* on iki yıllık saltanatındaki en dehşet verici suçunun, Moğolların tarihe geçmiş en berbat vahşetinin emrini verdi. Dayanması neredeyse imkânsız olan bu dehşet düşmanlara değil, ulusun kızlarına karşı gerçekleştirilmişti.

Ögeday'ın askerleri, yedi yaştan üzerindeki Oyrat kızlarını ve erkek akrabalarını topladılar. Kızları soylu ailelerinden ayırıp kalabalıkların içine attılar. Soylu kızları çınlı çıplak soyup onlara birer birer tecavüz ettiler. Bir asker çılgınlık atan bir kızla işini bitirdiğinde, kızın üzerine bir diğeri çıkıyordu. İran raporlarına göre *"Babaları, erkek kardeşleri, kocaları ve akrabaları sadece seyrettiler, hiçbiri ağzını açmaya cesaret edemedi."* Günün sonunda kizlardan ikisi bu işkence yüzünden ölü olarak yerde yatarken askerler hayatta kalanları daha sonra kullanmak üzere bir kenara ayırmıştı.

Henüz tecavüz edilmemiş olan birkaç kıza kraliyet haremi için el kondu ve bir takım garip ve zalim yollarla pay edildiler: Çitaların ve diğer çirkin yaratıkların bakıcılarına verildiler. Avrasya boyunca işleyen uluslararası istasyonlar ağı *Ögeday*'ın saltanatının gururu olmuştu. Cinsel hizmetler sunmak için daha az çekici kızları göndererek sistemin hizmetlerini arttırmak istedi; yoldan geçen tüccarların, kervan sürücülerinin ve kızları isteyebilecek herkesin ihtiyacını karşılayabilecek konaklama yerleri olarak görev yapacak konvoylar gönderdi imparatorluğun her yanına. Sonunda, dört bin esir kizdan işe yaramayanları, onları hangi amaçla olursa alacak birileri için kırlara terk edildi.

Moğollar göçebe hayatları sırasında cinsel terörizmin gücünü öğrendiler. Müslüman tarihçiler Moğolları birkaç sene önce *Ögeday*'ın Kuzey Çin'e

ordu gönderdiğinde uyguladığı taktiği uygulamakla suçladılar. 25.000 kişilik Moğol kuvvetleri, 100.000 kişilik Çin ordusunu bozguna uğratmıştı. Müslümanlara göre, Moğol komutan mağlup edilen askerlere topluca tecavüz edilmesine izin vermişti. “Çünkü onlar Moğollarla alay etmiş, büyük konuşmuş ve şeytani düşüncelere kapılmışlardı, tutsak Hitaylılara Lut halkının yaptıklarının yapılması emredilmişti.” Bu hikaye abartılmışsa bile, varlığı bu insanların düşüncesinde tecavüzün bir silah olduğunu gösteriyordu.

Şiddet içeren ortamdan ve uzayan savaşlardan zarar gören katı bir dünyada bile, *Ögeday*’ın çiğnediği kuralların bir benzeri daha önce yaşanmamıştı ve bunun bir özü de olamazdı. Nehirlerden şehirlere akan kanlara ve katliamlara uzun zamandır alışık olan tarihçiler, Oyrat çocuklarına yapılan tecavüzleri yazarken kelimeler boğazlarında düğümleniyordu. Moğol tarihçiler, *Ögeday*’ın kendi halkına yaptığı kabullenilmiş bu suç hakkında yalnızca belirsiz ifadeler kullanabiliyorlardı. İranlı tarihçiler, “*erkeğin kalbini farklı şekillerde etkileyen yıldızlara benzeyen bu bakirelere*” uygulanan tüm zalimlikleri ve şeytanlıkları kayıtlara geçtiler. Herkes bu barbarca hareketin insanın ruhunu ve *Cengiz Han*’ın kadınları ödüllendiren uzun kanun listesini alt üst ettiğinin farkındaydı. Kızlar genç yaşta evlenmeli ancak on altı yaşından önce seks yapmamalıydılar. Alıkonmamalı, tecavüz edilmemeli, kaçırılmamalı, takas edilmemeli ya da satılmamalıydılar. *Ögeday* bu kuralların her birini çiğnemişti.

Tarihçiler bu dönemi, *Ögeday*’ın haremine kız göndermeyen Oyratların cezalandırılması olarak açıklıyorlardı. *Ögeday*’ın hayatının bu dönemindeki ahlaksız zevkleri için bahane sunulsa da, Oyrat bakirelerine tecavüz edilmesi *Cengiz Han*’ın kızlarının ve soyunun gücüne yapılan en büyük saldırılardan biriydi. Kızlara uygulanan bu şiddet, kötü huylu yaşlı adamın düşüncesiz şehvetinden kaynaklanmıyordu. Bu acımasızlık, *Ögeday*’ın bencil hırsları ile gücünü ve servetini genişletme arzusundan dolayı ortaya çıkmıştı. Bu işkenceleri, o sıralar büyük ihtimalle çoktan ölmüş olan kız kardeşi *Çeçeygen*’in topraklarına el koymak için yapmıştı. Bu muameleler Oyratları *Ögeday*’ın hakimiyeti altına sokmayı başarmıştı.

O günlerde tecavüz edilen kızların çoğu 1227’de *Cengiz Han*’ın ölümünden sonra dünyaya gelmişlerdi. *Cengiz Han*’ın kurduğu ve halkına bıraktığından çok daha farklı bir imparatorluğun içinde büyümüşlerdi ve toplu tecavüzler sadece on yıl sonra bile, dünyanın ne kadar hızlı değiştiğini gösteriyordu.

Oyrat kızlarına gerçekleştirilen tecavüzler, *Cengiz Han*’ın Börçigin bo-

yundan kadınlara karşı başlatılan politik, diplomatik ve terörist hareketlerdi. Saldırılarda, *Ögeday* kız kardeşine verilen iktidarı elinden aldı ve onun topraklarına, onun halkına ve onun ailesine kendi otoritesini zorla kabul ettirdi. İşlediği suçlar, babasının ailesi ve ulusu için başardığı her şeyin sonunun başlangıcıydı. Babasının kısıtlayıcılığı olmadığına çocuklarının en güçlüsü zayıfları birer birer ortadan kaldırmaya başlamıştı.

Cengiz Han'ın sıra dışı politik düzeni *Ögeday*'ı kız ve erkek kardeşlerinin topraklarıyla çevrili bir coğrafi merkeze koymuştu. İmparatorluk tümüyle sınırların ötesine genişlemeye devam etti ancak kardeşlerinin topraklarına girmedikçe *Ögeday*'ın kişisel arazilerinin merkezi konumu, genişlemesini engelliyordu. İktidar olur olmaz kardeşlerinin topraklarına saldırmaya başladı. Büyük Han olarak onlardan daha üst bir rütbe kavuştuğu için artık ona direnmek zordu. Önce *Çeçeygen*'in Oyrat Krallığı ortadan kalktı, peşinden de diğer kardeşlerin toprakları. *Ögeday*'ın aileden biri olan kız kardeşine karşı gerçekleştirdiği benzeri görülmemiş zorbalıklar artık tümüne karşı bir mücadeleye dönüşmüştü.

Ögeday gücünü asil Börçigin ailesinin diğer üyelerininki kadar genişletmek için çeşitli bahaneler bulmaya ve uydurmaya çalıştı. Babasının dul eşleri *Yesüy* ve *Yesügen*'in Hangay Dağları'ndaki topraklarına ve Tuul Nehri'ne doğru ilerledi. En küçük erkek kardeşi *Tuluy*, annesinin Kerlen'deki topraklarının mirasçısıydı, ancak *Ögeday*, *Tuluy* öldükten sonra onlara da el koymayı denedi.

1232 yılında bir gün, kırk üç yaşındaki *Tuluy* gerinden tökezleyerek çıktı, sarhoş bir halde uzun bir konuşma yaparken devrildi ve öldü. Bazı gözlemciler bu ölümü, *Ögeday*'ın şamanlarla birlikte alkolik *Tuluy*'a ilaç vermek suretiyle planladığı düşüncesine kapıldılar. Sebebi ne olursa olsun, *Ögeday* vakit kaybetmeden kardeşinin ölümünü kendi menfaatine çevirdi ve oğlu *Kiyuk* ile *Tuluy*'un dul karısı *Sorkoktani*'yi evlendirmek istedi. *Ögeday*'ın tam olarak ne yapmak istediğini gayet iyi bilen *Sorkoktani* kibar ancak kesin bir şekilde, kendini oğullarına adayacağı gerekçesiyle onu reddetti; bu geri çevirme bir daha asla kimseyle evlenmeyeceği anlamını taşıyordu.

Ögeday bu evlilik stratejisiyle doğudaki toprakları kazanma konusunda başarısız olunca, *Kiyuk*'u, ailesinin arazilerini Rusya'dan Polonya'ya, Alman devletlerinin sınırlarına ve Balkanlar'ın güneyine kadar genişletmekte olan ve *Cuci*'nin oğlu olan *Batu*'nun liderliğinde Avrupa seferine gönderdi. Daha sonra, başarısız olmasının ardından *Ögeday* tarafından engellenen planda *Kiyuk*'un yeni toprakları kendi kontrolü altında tutmak istediği görülmüyordu. Böylece *Ögeday*'ın ailesi Avrupa'ya sahip olacak ve Rusya'ya

hakim olan akrabalarının topraklarını yavaş yavaş işgal edecekti. *Batu*, katı bir şekilde *Kiyuk*'un bu fethin bir parçası olma girişimlerini reddetti ve bağıra çağıra içtikleri, birbirleriyle acımasızca alay ettikleri ve hiddetle tartıştıkları bir gecenin ardından hayatından endişe eden *Batu*, onu kovdu.

Tuul Nehri boyunca sahip olduğu merkezi Moğol topraklarının yanı sıra *Yesüy*, Çin İpek Yolu'nun çok önemli Kansu Koridoru'nu Tankut Krallığı'na bağışlamıştı. *Ögeday*, ikinci oğlu *Koten*'i bu toprakları alması için gönderdi. *Koten*, kardeşi *Kiyuk*'tan daha başarılı olduğunu kanıtladı ve bir zamanlar teyzesi *Alakay Beki* tarafından yönetilen Ongut topraklarının bir kısmını ve *Yesüy Hatun*'un hükmettiği Tankut topraklarını işgal etti. *Koten* bu toprakları, Tibet'i ele geçirmek için bir üs olarak kullandı ve Tibet Budizminin ilk Moğol efendisi oldu.

Ögeday'ın planı işledi, oğulları batıda Macaristan, Polonya ve Ukrayna'nın yanı sıra, doğuda Mançurya ve güneyde Tibet'i ele geçirdi, böylece Moğol İmparatorluğu'nun etrafı kendi kişisel topraklarıyla çevrelenmiş oldu.

İlerleyen yıllarda *Cengiz Han*'ın eşlerinin her birinin ölümüyle, toprakları oğulları tarafından zapt edildi. Erkeğin dünyevi ruhunun, atının yelelerinde yaşaması gibi kadının ruhu da gerinin duvarlarına keçe yapmak için sıkıştırdığı yünde yaşardı. Görünen oydu ki oğullar, kraliçelerin *ordosu* olan esas *geri* almaya korkuyordu. *Gerler* bu kadınlara *Cengiz Han* tarafından verilmişti ve onlar Han'ın yaşadığı ve eşleriyle uyuduğu yerdi. Her kraliçe öldüğünde gömülmek için *Burhan Haldun*'a; *ordosu* ise *Börte*'nin eski toprakları olan, *Avarga* deresinin *Kerlen Nehri*'ne aktığı *Kodoe Aral*'a gönderilirdi. Buraya *Cengiz Han* ve onun imparatorluğuna hitaben dört daimi anıt dikilmişti. *Dört Büyük Ordo* olarak bilinen bu dört anıt *Cengiz Han*'ın yarattığı imparatorluğun kutsal emanetinin sembolleri haline geldi.

Cengiz Han'ın ölümü, ardında zayıf ve geçimsiz oğullarının iktidar savaşını bıraktı ancak hiçbiri bu boşluğu dolduramadı. *Cengiz Han*'ın kızlarının ve onların ailelerinin *Ögeday* hükümdarlığında çektiği büyük acılara rağmen, yeni bir kadın grubu saltanatın başına geçmişti; bunlar hanların eşleri yani *Cengiz Han*'ın gelinleriydi. Hakimiyeti ilk ele alan kadın, kendisini şaraba veren *Ögeday*'ın karısı *Töregene* idi. İlk eş olmamasına rağmen, zamanla imparatoriçe anlamına gelen *yeke hatun* unvanını alacağını umuyordu. Bu unvanın son defa kullanılışı kocasının hâlâ hayatta olduğu 10 Nisan 1240'ta *Töregene*'nin kendi adı ve mührüyle çıkardığı bir emir-

den doğmuştu. Metne göre imparatorluğun mülki idaresini o kontrol ediyor ve imparatorluk çapında din ve eğitim ile ilgili yardım faaliyetleriyle yapı işlerini takip ediyordu.

Bir alkolik olan *Tuluy* da benzer şekilde, ölümünden önce etkili bir şekilde yetkilerini karısı *Sorkoktani*'ye bıraktı çünkü kendisi “çok sızlanan biriydi.” Acizliğini fark edince, “ulus'un meselelerinin ve ordunun kontrolünün en önemli karısı *Sorkoktani Beki*'ye bırakılmasını emretti.” *Cengiz Han*'ın alkolün pençesine düşmeyen tek oğlu ve Orta Asya'nın hanı *Çağatay*'ın ölümünün ardından da dul karısı *Ebuskun* yetkileri üstlendi.

Politik hadiselerle aniden girene dek, bu kadınları çok az kişi tanıyordu; çoğu durumda kimsenin kim olduklarına ve nereden geldiklerine dair fikri yoktu, yalnızca evlenip aileye dahil oldukları biliniyordu. Moğol tarihçiler *Töregene*'nin kökenini belirtmediler ancak Çinli tarihçilere göre Naymanlardandı. *Ögeday*'la evlenmeden önce, Merkit lideriyle evliydi. Merkitler *Cengiz Han*'ın karısı *Börte*'yi kaçırmaktan sorumlu ilk düşmanlarıydı; yıllarca kan davaları uğruna peşlerinden gitti ve birkaç kez bozguna uğrattı. *Cengiz Han* 1205'te, Öküz Yılında, Merkitleri son kez ele geçirince, kabileyi yok etmeye karar verdi; liderleri öldürüp geri kalanları dağıttı. Kabilenden geriye kalanların dağıtıldığı sırada *Cengiz Han* yakında dul kalacak olan *Töregene*'yi *Ögeday*'ın karısı yaptı.

Töregene ve *Sorkoktani* gibi kraliçeler, *Cengiz Han*'ın oğullarıyla evlenmeden önce zaten prensesler. Babaları, kocaları ve erkek kardeşleri öldürülmüştü fakat aristokrat boyların kadınları olarak politik ve diplomatik hayatın içinde büyümüşler ve her iktidarın merkezinde yaşanan, içten içe kaynayan ve periyodik olarak patlak veren entrikalara maruz kalmışlardı. Bununla beraber, *Cengiz Han*'ın en güçlü gelini Moğolistan'ın batısındaki kabilelerden ve Hristiyanıydı. Hristiyan eğitimi alıp almadıkları kesin değildi ancak Hristiyan olarak büyümüşlerdi. Yazılı dökümanların önemini iyi biliyorlardı ve inançlara ve eğitime dair geniş bir bakış açısına sahiptiler. *Sorkoktani* Orta Asya'da Müslüman okullarını destekliyordu ve Çin'deki Taoist Manastırlar *Töregene*'nin himayesi altındaydı.

İmparatoriçelik makamında *Töregene*, tüm kadınların açık ara en güçlüsüydü ancak iki konuda ters düştüğü Moğol sarayını öfkeliyordu. Yapabildiği her yolla vergi gelirlerini arttırmak istiyordu ancak görünüşe bakılırsa çelişkili bir politika sergilemişti. Ayrıca merkezi kurumların yetkilerini azaltmak istiyordu ya da en azından bürokrasiyi ve hükümdarlığı yönetenlerin yetkilerini ve otoritelerini azaltacaktı. 1240'ta Kuzey Çin'den nasıl daha fazla vergi geliri elde edilebileceğine dair sürtüşmeler yaşandı

ve *Ögeday* Orta Asya'daki deneyimli Müslüman yöneticilerden *Mahmud Yalavaç*'ı baş yargıç olarak tayin etti. Ancak *Töre gene* ondan hoşlanmıyordu ve en beğendiklerinden biri olan *Abdurrahman*'ı baş vergi tahsildarı olarak atadı. Sonuç olarak bu rekabet, yirmi yıllık büyük anlaşmazlıkları sürdürmeye devam etti.

1241'de, *Ögeday*, muhtemelen aşırı alkolden öldü. *Töre gene*, *yeke hatun* olarak Moğol İmparatorluğu üzerinde tam iktidar umuyordu. Kendi politikası adına, ölmüş kocasının tüm vekillerini kovdu ve yerlerine kendininkileri koydu. Beş erkek çocuğunun annesi olmasına rağmen, onları yeni hükümetinin kritik açıdan önemli pozisyonlarına yerleştirmemeyi tercih etti. Onun yerine, en yüksek mevki, *Töre gene*'nin hanesinde hizmetli olan başka bir kadına, *Fatima*'ya verildi. *Fatima*, Tacik ya da İranlı esir Şii bir Müslümandı. Anlaşılan kadınların politikaya girmesini uygun görmeyen İranlı tarihçi *Cüveyni*, *Fatima*'nın *Töre gene*'nin çadırına daima erişebilmekten memnuniyet duyduğunu, "*samimi bir güven sağladığını ve gizli sırların emanetçisi olduğunu*" yazdı. *Fatima*, eski "*yetkililer yürütme işlerinden mahrum kalıp kendisi emir ve yasakları uygulamakta serbest olunca*" politik açıdan önemli bir rolü üstlenmişti. *Fatima*'nın gücü muazzamdı, İranlı tarihçiler ona *hatun*, yani Moğol kraliçesi olarak hitap ediyorlardı.

Töre gene, ölmüş kocası tarafından Hangay Dağları'nın yanındaki ve Moğolistan'ın merkezindeki Orhun Nehri'ne bitişik verimli bozkırlarda kurulan, başkent Karakurum civarında göçebeliliğin saltanatını sürdürdü. Moğol standartlarında güzel ve iyi sulanmış bozkır dizileriyle çevrelenmiş bölge yazın yeşil çayırlerle örtülür ve kara kışta yakındaki dağlara gelen çobanlar ve hayvanları için barınak sağlardı; ziyaretçiler için bu bölge tarifsiz zorluklar sunardı. Moğollarla çalışan eğitilmiş bir İran resmi yetkilisinin Karakurum hakkında yazdıkları şöyledir: "*Ve rüzgar kar çadırını halatları ve direkleri olmaksızın başımızın üzerine düşürdü. Oldukça güçlü birinin fırlattığı bir ok gibi kıyafetlerimizin içine işledi.*"

Yeni kurulan başkent Karakurum, Çin ve Müslüman stilinde inşa edilmiş bina kümelerinden ibaretti ancak imparatorluğun çevresinden gönderilen vergiler için bir dizi depodan fazlası değildi. Kent aynı zamanda *Ögeday*'ın yandaşları için mal üretecek sayısız erkek esir için barınma ve iş alanı sağlıyordu.

Taş ve tahtadan yapılmış sert duvarlara yönelik bilindik Moğol korkusu yüzünden *Ögeday* daima, başkentten hemen hemen yüz elli kilometre çevresinde, yılda dört kez yer değiştirdiği ordugâhındaki gerinde yaşadı. *Töre gene* kocasının ve *Cengiz Han*'ın Moğol yapılarına bağlılığını sürdürmek

için ülkeyi gezici sarayından yönetmeye devam etti.

Töregene, *yeke hatun* olarak 1241'den 1246'ya kadar hüküm sürdü çünkü oğlu *Kiyuk*'un Büyük Han gibi başarılı olmasını sağlamak epey uzun sürmüştü. Başka bir varis için *Ögeday*'ın belirlediği tercihin ve kocasının atadığı memurların çoğunun muhalefetine üstesinden gelmek zorundaydı. Bu adamlara izin veremezdi, bu yüzden hükümdarlığın yönetimini ve yeni fethedilen toprakları tekrar düzenledi, Çin'den Türkiye'ye dek yeni yönetimler oluşturdu. Boyun eğmeyen yetkililer onun sözlerine aldırmadılar, o da umumi cezaları en şiddetli hale getirme yoluna gitti. Kocasına hayli sadık olan ve Doğu İran'ın yönetiminden sorumlu Uygur yazman *Körgüz*, imparatoriçeyi kızdırdı. Kraliçe de onu tutuklattı ve idam ettirdi; ağzına kadar taş doldurularak infaz edildi.

En sıkıntılı meselelerinden biri Kuzey Çin'den kaynaklanıyordu. Burada görevli Moğollar üzerinde otoritesini kullanmakta sürekli sorun yaşıyordu, özellikle de oğlu *Koten*'in üzerinde. *Koten*, annesinin yetkilerini ele geçirme ve Büyük Han olma hırsını içinde saklıyordu. *Töregene* kocasının eski memurlarına baskı yaparken, çoğu sığınmak için *Koten*'in hükümdarlığına kaçtı.

Töregene kocasının Moğol İmparatorluğu dahilindeki toprakları için çabalarını sürdürdü ve yoğunlaştırdı. Onun topraklarına en yakın olanlar *Ögeday*'ın kız kardeşlerinininkilerdi. *Ögeday*'ın, inandırıcı olmayan bahanelerle kız kardeşi *Çeçeygen*'in topraklarına doğru ilerlemesi gibi, *Töregene* de şimdi kardeşi *Al-Altun*'a doğru harekete geçmişti.

Al-Altun Uygur topraklarını *Cengiz Han*'ın himayesi altında yönetmişti. *Ögeday*'ın babası hayattayken kız kardeşlerine nasıl davrandığı bilinmiyordu, ancak *Ögeday* öldüğü sıralarda, onun bir taraftarı *Al-Altun*'u infaz etti. İranlı tarihçi *Reşidüddin*'e göre bu, *Cengiz Han* ve Moğolların kanunlarının şiddetinin bir sonucuydu. "*Cengiz Han*'ın, diğer tüm çocuklarından daha çok sevdiği en küçük kızını öldürdüler. Hiçbir suçu olmamasına rağmen..."

Al-Altun'un idamının resmi bahanesi, kardeşi *Ögeday*'ı zehirlemesi olarak görülüyordu. "*Babasını (Ögeday'ı), ordusu Macaristan'dayken zehirledi ve ordunun bu ülkelerden geri çekilmesine sebep oldu. O (Al-Altun) ve diğer birçokları yargılandı ve öldürüldü.*" *Al-Altun*'un kardeşine dair böyle bir suçla itham edilmesinin sonucu ölümü oldu, böylece aile üyesini öldürmeye karşı olan kanunu ilk çiğneyen de o oldu. Ardından mahkeme de *Tuluy*'un oğlu *Kubilay Han*'ın, *Ögeday*'ın yardımcılarının *Al-Altun*'u, neden *Cengiz Han*'ın emrettiğinin tersine sorgulamadan öldürdüğünü öğ-

renmek istediği konuşmasında görüldüğü gibi bu iddia aileyi yine de ikna etmedi. *Ögeday*'ın kızı *Alacin Beki* Uygurlar üzerinde hakimiyet kurmak istiyordu. Öncelikle teyzesiyle evli olan yaşlı *İdikut*'un en büyük oğluluyla ve sonra kocası öldüğünde onun küçük kardeşiyle evlendi. Babaları gibi, her biri Büyük Han'ın kızıyla evlenerek *İdikut* unvanının mirasçısı oldular.

1246'da, kocasının ölümünden beş yıl sonra *Töregene* imparatorluk üzerinde, *Ögeday*'ın yerine geçecek kişiyi seçmek için kurultayı toplayacak ve oğluna *Büyük Han* adını verecek kadar yetkiye sahip olmuştu. 1229'da *Ögeday*'ı seçen son kurultayın üzerinden neredeyse yirmi yıl geçmişti, ancak bu defaki kurultay o kurultayla önemli ölçüde tezat oluşturmaktaydı. *Gizli Tarih*, 1229'da kurultaya katılan prensesler ve imparatorluğun damatları kadar ailenin prenslerini de açıkça belirtiyordu, ancak imparatorluğun gelinlerinin rolü o zamanlar yok sayılıyor ve varlıklarından bahsedilmiyordu bile. 1246'da, bu kadınlar hızla yükseldiler, kurultayı tümüyle ele geçirdiler ve gündeminin her ayrıntısını kontrol ettiler.

1246'daki Kurultay gerçekleştiği zaman, *Cengiz Han*'ın dört oğlu da ölmüştü. Kızlarının hiçbirisi saltanatını koruyamamıştı ve hatta birinin bile hayatta olduğu kesin değildi. İmparatorluktaki krallık sayısı sekizden dörde düşmüştü ve bunlardan üçü kadınlar tarafından yönetiliyordu. *Cengiz Han*'ın ikinci oğlu *Çağatay*'ın dul karısı *Ebuskun*, Orta Asya ve Türkistan'ı yönetiyordu. *Sorkoktani* Doğu Moğolistan'da ve oğullarının kuzey Çin'e kadar genişlettiği topraklarda hüküm sürüyordu. *Töregene* ölmüş kocasının Moğolistan'ın merkezindeki topraklarını yönetiyordu ve tüm imparatorluğa imparatoriçe olarak başkanlık ediyordu. Sadece Rusya'nın Altın Ordu Devleti bir erkeğin, *Batu Han*'ın yönetiminde kalmıştı.

Kore'den Kafkas Dağları'na, Arktik bölgesinden Hindistan'a kadar kontrol kadınlardaydı. Ancak hiçbirisi ne *Cengiz Han*'ın kızıydı, ne de Börçigin boyundandı, hatta Moğol bile sayılmazlardı. Ne daha önce, ne de daha sonra böylesi büyük bir imparatorluk kadınlar tarafından yönetilmemişti. Buna rağmen bu kadınlar müttefik değil, rakiptiler; her biri kendileri ve oğulları için daha fazla iktidar, yetki ve toprak istiyordu.

1246'da üst kademelerdeki yabancılar Moğolistan bozkırındaki büyük toplantının beklentisiyle, imparatorluğun uzak köşelerinden başkent Karakorum'a ya da *Töregene*'nin büyük ve muhteşem gerinin bulunduğu göçebe imparatorluk ordugâhına gelmişlerdi. Moğolistan'daki Avrupalı ilk elçi Rahip *Giovanni di Plano Carpini*, *Töregene*'nin saltanatını ve çevresi bu kadar uzun bir çadırı gördüğünde şaşkına döndü. "*Töregene*'nin oğlu *Kiyuk*, bizi ihtişamlı sarayındaki annesine gönderdi ve oraya vardığımızda

beyaz kumaştan yapılmış çadırın iki binden fazla kişiyi alabilecek kadar büyük olduğunu gördük. Ayrıca her han eşinin kendi saltanat çadırı vardı. Kiyuk'un eşlerinin başka çadırları olsa da, beyaz keçeden olan oldukça geniş ve güzeldi."

Emirler, yöneticiler ve asilzadeler tıpkı prensler ve krallar gibi aynı yollardan gelmişlerdi. Bağdat halifeliği temsilcileri ve Gürcistan tahtının iki talibi olan ölmüş kralın meşru oğlu *David* ile gayrimeşru oğlu *David* gibi, Selçuklu Sultanı da Türkiye'den geldi. Avrupa temsilcileri içinde konumu en yüksek olanı, 1246 sonbaharında *Töregene Hatun*'la akşam yemeği yedikten hemen sonra şüpheli bir şekilde ölen Vladimir-Suzdal Knezliği'nden Büyük Prens *II. Yaroslav*'dı.

Kiyuk, *Töregene* onu Büyük Han olarak başa geçirdikten sonra bile makamına fazla ilgi göstermedi. *Cüveyni*'nin yazdığına göre, "*Devlet ilişkilerinde hiç yer almadı ve Töregene Hatun imparatorlukta hüküm sürmeye devam etti.*" Yine de kısa süre içinde, *Kiyuk* gücünü sağlamlaştırmaya karar verdi ve annesinin yakın sırdaşı *Fatima* ile aralarında anlaşmazlıklar baş gösterdi.

Kiyuk, *Fatima*'yı ortadan kaldırmak istiyordu, onu annesinin sarayında tutuklatmak için askerlerini gönderdi. *Töregene*, *Fatima*'yı teslim etmeyi reddetti.

Töregene'nin başından kendi seçmediği yabancı adamlarla iki evlilik geçti. Her seferinde, hayatın ona yüklediği eş, anne ve kraliçe olma sorumluluklarına razı oldu. *Ögeday*'la birlikte, zorla yaptığı ikinci evlilikten beş oğlu oldu ve beceriksizliklerine, saygısızlıklarına ve onu umursamalarına rağmen onların menfaatlerini korudu. Tüm anlaşmazlıklara karşı, babasının açıkça istediği gibi *Kiyuk*'u imparator yaptı ancak oğullarından ya da herhangi birinden hiçbir teşekkür almadı.

Şimdi ileri yaşlarında duygusal bağılılık duyduğu *Fatima* ona teselli veriyordu. Politik hayatı bırakmak isteyen iki kadın, huzur ve sessizlik içinde yaşamak istiyordu. İlişkilerinin bu denli yakın oluşu aynı kaderi paylaşmalarından ileri geliyordu. İkisi de Moğol hükümdarlığına zorla getirilmiş yabancı kadınlardı. *Kiyuk*'un *Fatima*'yı defalarca tutuklatma girişimlerine rağmen, *Töregene* oğluna karşı gelmeyi sürdürdü ve boyun eğmedi. Sarayın gözü, imparatoriçe *Töregene* ile oğlu Büyük Han *Kiyuk* arasındaki bu azimli mücadeledeydi. Moğol tarihindeki benzer pek çok olayda olduğu gibi, ayrıntılar kayıp ama netice bellidir: Kaybeden *Töregene* oldu.

Müslüman tarihçi *Ebu-Umari-Usman*'ın ifade ettiğine göre, *Kiyuk* iktidarın tümüne el koymak için *Töregene*'ye suikast düzenledi. "*Hatunu*

Ögeday'a katılması" için gönderdiler "ve oğlunu hükümdarlık için yetiştirdi fakat Allah gerçeği biliyordu." diye yazdı. Bu tarihçi şüphesiz *Töregene*'nin bu kaderi hak ettiğini düşünüyordu çünkü "*Töregene kadınların özelliklerini sergilemişti: Zeka eksikliği ve aşırı duygusallık.*"

Fatima'nın kaderi çok daha kötüydü. *Kiyuk* ondan nefret ediyordu ve onun annesine büyü yaptığını herkese itiraf etmesini istiyordu. Onu kendi makamına getirterek soydurup bağlattı. *Cengiz Han*'ın yargılama ve cezalandırmada işkenceyi yasaklamış olmasına rağmen, *Kiyuk* bu kanunu çiğnemenin yolunu bulmuştu; *Fatima* Moğol değildi. Halkın gözü önünde ona bir sorgu yargıcı gibi eziyet etti ve kanını dökmeden ona en büyük acıyı tattırmak için ateşe verdi. İşkence dolu bu sorgulama günlerce, gecelerce sürdü.

Bu aşamada başka kadınlar da tutuklandı ve sorguya getirildi. "*Ve sonra hatunlarına gönderildiler*" diye yazdı Fransız elçi *Rubruck*, "*itiraf etmeleri için parça parça yakılıp kamçıldılar. Ve itiraf ettiklerinde öldürüldüler.*" Kim oldukları ve neyi itiraf ettikleri ise hâlâ bilinmiyor.

Sonunda *Fatima* da işkencecilerin dayattıkları tüm günahları ve suçları itiraf etti, ancak sonrasında yaralarından ötürü ölmesine izin vermeyen ve hızlı bir şekilde idam etmeyen *Kiyuk* onu son bir işkenceye maruz bıraktı. En acı verici ölümü kesinleştirmek için vücudundaki tüm açıklıkları diktirerek kapattı. Cellatlar dikişlerden sızacak kanı önlemek için *Fatima*'nın bedenini özenle keçeyle sardılar ve sonra onu nehre attılar.

Moğolistan ve dünya adına şükürler olsun ki *Kiyuk* bir yıl kadar sonra öldü. Ölüm koşulları net değil ancak hayatını sona erdirmeye kafa yoran birçok düşman edinmişti. İmparatorluğun merkezinde süren politik mücadelelerde, düğümler çözülmeye başlamıştı. Renkli mecazi anlatımları seven *Cüveyni* şöyle yazdı: "*Dünya meseleleri; namus, ticari denetim ve adil muamele patikasıdan, dürüstlüğün anayolundan saptı.*" Ülkenin karanlıklar içinde "*olduğunu ve dünyanın ağızına kadar adaletsizlikle dolu bir kase*" olduğunu belirtti. Moğol halkı ve tebaası "*bu yola sürüklendiler ama şimdi, aklın yetmediği noktada, ne kalmaya tahammülleri var ne de kaçabilecek bir yer biliyorlar.*" diyordu.

Ögeday'ın beceriksiz saltanatı Oyrat kızlarına zalimce tecavüz edilmesine; *Kiyuk*'un sadist saltanatı ise annesinin ölümü ve *Fatima*'nın halkın önünde işkenceye maruz bırakılmasıyla son buldu. İki hadise de garip bir intikam gereksinimini tatmin etmektense ahlaksız bir yozlaşmanın kötü güçlerini açığa çıkarttı. Otoritenin ve iktidarın hızla değişen sınırlarını bazı noktaları belli olsa da, doğru bir şekilde algılamak zordu. Çoğu erkek id-

ma mahkum edilirken ya da oldukça şüpheli biçimlerde ölürlerken eskiden iktidar sahibi olan kadınlar da şiddete maruz kaldılar. *Reşidüddin* onaylarcasına, *Çağatay*'ın kraliçelerinden birinin kocasının sarayındaki bir vezirle anlaşmazlığa düştüğünde, vezirin onu halkın önünde dövdüğünü ve aşağıladığını kaydetti. "*Sen bir kadınsın*" demişti adam "*ve bu yüzden bu konuda hiçbir şey söyleyemezsin.*"

Kimse kraliçeyi savunmadı ve vezir kadının hükümdarlıktaki gücünü sınırlamak için faaliyetine devam etti. Kraliçeyi payladıktan sonra, *Çağatay*'ın gelinlerinden birini, kanuni bir işlem olmaksızın ya da izin almaksızın idam ettirdi. *Cengiz Han*'dan kalan kanuna göre, *Altan Urug* ailesinden hiç kimse, ailedeki her bir kolun temsilcilerinin onayı olmaksızın idam edilemezdi. Vezir bu kanunun gelinleri kapsamadığını öne sürdü. *Çağatay*'ın sarayında gelinin idam edilmesi gelinlere olan hıncı işaret ediyordu. Bu dönemin dönüm noktası *Oğul Gaymiş* ve *Sorkoktani* arasındaki şiddetli çekişmeler yüzünden meydana gelmek üzereydi.

Kiyuk'un Büyük Han olarak geçen kısa ve karışık on sekiz ayının ardından, dul karısı *Oğul Gaymiş*, kayınvalidesi *Töregene*'nin on yedi yıl önce yapmış olduğu gibi imparatorluğun kontrolünü ele almak için harekete geçti. *Oğul Gaymiş* Merkit kavmindendi ya da muhtemelen Oyratların hakimisi Kraliçe *Çeçeygen*'in kızıydı ve böylece *Cengiz Han*'ın da torunu olmalıydı. İsmi, "*gelecek seferki erkek çocuk*" anlamındaki Türk deyişinden geliyordu ve birkaç kızı olan ve bir erkek çocuk ümit eden ailesi tarafından konulmuştu. İsimlerin kendi kaderlerini yarattığına inanılıyordu ve bu isim adeta bir kehanet gibi doğru çıkmıştı. O, tüm imparatorluğun üzerinde hakimiyete sahip olan son imparatoriçeydi.

Hanedanlık ailesiyle devamlı çekişme halinde olması dışında ve Fransa Kralı IX. *Louis* tarafından gönderilen Dominiken rahibi *André de Longumeau*'nın görev raporu haricinde *Oğul Gaymiş* hakkında çok az bilgimiz var. *André de Longumeau* küçük bir temsilci grubuyla, yanlarında Moğolları Katolik yapmak için gerekli her şeyin bulunduğu bir ibadet çadırıyla geldi. Neyse ki bu delegeler Moğolistan'a doğru tüm yolu kat etmek zorunda değillerdi, saltanat vekili *Oğul Gaymiş*'in kampı ve kaleleri Balkaş Gölü'nün güneyinde, bugünkü Kazakistan'da bulunuyordu.

Longumeau'nın topladığı ve kraliçeye attettiği bilgiler, Müslüman tarihçelerinde anlatılardan çok daha anlayışlı bir hükümdarı betimliyordu. Bu rapora göre, *Oğul Gaymiş* bu Fransıza şöyle demişti: "*Barış güzeldir;*

bir ülkede barış varsa, dört ayak üzerinde yürüyenler çimleri barış içinde yer; iki ayak üzerinde yürüyenler içinden güzellikler çıkan toprağı barış içinde sürer."

Yine de yaptığı yorumların çoğu duygudan yoksundu. Bu felsefi düşünceleri politik amaçlarını açığa vuran basit, pratik şekillerde algılıyordu. "Siz barış içinde kalamazsınız" dedi Fransız temsilciye, "eğer ki bizimle barış içinde olmazsanız!" Daha sonra "Sahip olduğunuz altın ve gümüşten dostluğumuzu karşılayacak miktarda gönderin." dedi. Aksi halde, "sizi yok etmemiz kaçınılmaz olacak!" Daha sonra IX. Louis'ye bir mektup yazarak, Moğolistan'a gelip kendisine boyun eğmesini emretti. Sonsuz Mavi Gökyüzü onun Fransa'yı yönetmesini istemişti ve eğer Louis bunu kabul ederse, onu yeniden kendi sarayına kral olarak atayacaktı. Bu konu rahiplerin ona güzel kilise çadırını getirirlerken akıllarında olan bir şey değildi ancak ne o ne de Fransız temsilciler onun kısa sürede Moğol imparatorluk politikaları arasında yanıp kül olacağını bilemezlerdi.

Hanedanlığındaki tüm diplomatlar ve elçiler ondan nefret ediyor gibi görünüyordu. Diğer Fransız elçisi Rubruck, Oğul Gaymiş'le ilgili şunları yazdı: "Savaş ve barıştaki olaylara bakınca, bir köpekten daha alçak olan bu kadın, bu iki konu hakkında ne bilebilir ki?" Ayrıca hakkında duyduğu bir dedikodudan da memnuniyetle bahsetti. Tuluy ve Sorkoktani'nin büyük oğlu olan Han'ın "kendi ağzıyla" Oğul Gaymiş'in "en kötü cadı olduğunu ve tüm ailesini büyülerle yok ettiğini" söylediğini yazdı.

Oğul Gaymiş imparatoriçeydi ancak can düşmanı, Tuluy'un dul karısı Sorkoktani yalnızca "leydi" anlamına gelen *heki* unvanını taşıyordu. Sonraki üç yıl boyunca, bu iki kadın imparatorluğun yönetimini ele geçirmek için büyük bir mücadele içine girdiler. Deneyimsiz *hatun*, Hristiyanların, Yahudilerin, Müslümanların ve Budistlerin, açgözlülüğünü coşkuyla övdükleri Sorkoktani'ye uygun bir rakip değildi. Moğol devri için muhtemelen en yetenekli kadın oydu ve o ana dek tüm hayatı boyunca oğulları için iktidarı ele geçirme fırsatı için hazırlanmıştı. O dönemde Moğol İmparatorluğu'nun kaderini, yapısını ve tarihsel etkilerini şekillendirmedeki rolünde Cengiz Han'dan sonra herkesten farklı olarak gelen oydu.

Sorkoktani, Oğul Gaymiş ile yüz yüze gelinceye dek, neredeyse yirmi yılını, sadece, dört oğlunun saygıdeğer ve önemli adamlar olmaları için harcamış bir duldu. Oğulları büyük olasılıkla Moğol İmparatorluğu'nun en iyi eğitilmiş ve Rusya'daki Batu'nun haricinde en yetenekli erkekleriydiler.

Oğullarına, sahip olduğu Hristiyanlık inancına daima saygı duymaları ve sık sık kutsal günlerde ona eşlik etmeleri gerektiğini yavaş yavaş aşıladı. Oğulları ayrıca Moğol seferleri boyunca taşınan, çadırdan kiliseleri korudular ancak hiçbirisi annelerinin inancına göre vaftiz olmayı kabul etmedi.

Sorkoktani onların Moğol kanunlarına sadık kalmaları konusunda ısrarcıydı, fakat aynı zamanda bunu etrafındaki uygarlıklarla, özellikle Cürcetler, Uygurlar ve Çinlilerle ilgili kapsamlı eğitimle birleştirdi. Geleneksel bozkır kültürüne ek olarak, oğullarının Moğolcayı kusursuz bir şekilde okuduğundan, konuştuğundan ve yazdığından emin olmak istiyordu. Okuma ve yazmaya bilginler ve bürokratlar tarafından pek değer verilmemesine rağmen günlük konuşmalar için Çince öğrenmelerini istiyordu. *Sorkoktani*, *Ögeday*'ın ailesinin hükümdarlığı süresince, Büyük Han'ın gücüne dair herhangi bir suistimale karşı, oğullarının tüm davranışlarını sıkı bir kontrol altında tuttu. Raporlar onun tüm bunları, oğullarının cezalandırılması için şüphe edilecek hiçbir sebep ya da bahaneye mahal vermeyecek şekilde, tüm kanunlara ve Han'a özenle itaat etmesini sağlayarak yaptığı konusunda hemfikir. *Sorkoktani* hayatını 1251'deki *Kurultay*ı hazırlayarak harcadı.

Oğul Gaymış ise tam tersine, devlete dair rolünde beceriksiz ve hantaldı. İmparatorluğun başkenti Karakurum ve çevresindeki tüm topraklar üzerindeki kontrol avantajına rağmen, öncelikle ailesini bir arada tutmak için yeteneksizdi, daha da kötüsü, *Ögeday*'ın tüm soyu onun himayesinde birleşmişti. *Cüveyni*'ye göre, "tüccarlarla pazarlık yapmak, her bölge ve ülkeye geçici olarak belli miktarlardaki paraları bölüştürmek ve basit haberciler ile vergi toplayıcılarını sevk etmek haricinde" pek işi yoktu. Zamanının tutarsız politikalarıyla "oğullar annelerine karşı dikkat çeken iki ayrı odağa dönüştüler" ve böylece tek bölgede üç hükümdar var oldu. Ayrıca başka birçok yerde, "prensler kendi isteklerine uygun şekillerde hareket ettiler ve asilzadeler ile toprağın ileri gelenleri, kendi eğilimlerine göre hiziplere dahil oldular." Kargaşa sürdü "ve *Oğul Gaymış* ile oğulları arasındaki ilişkiler, birbirlerinden farklı olmaları ve kendilerinden kıdemli yakınlarıyla çekişmelerinden dolayı kontrolden çıktı; tavsiye ve planları dürüstlükten sapıyordu."

Tarlaların sürülmesi için halkın desteğine ihtiyacı olmasına rağmen, *Oğul Gaymış Hatun* görünüşe göre daha fazla gelir elde etmeye yönelik derin arzular içerisindeydi. 1250 yılının Temmuz ayında, yeni han için yapılan seçimden hemen önce, çobanlar üzerindeki vergiyi yüzde 1'den yüzde 10'a çıkardı, böylece Moğol çobanların vergileri fethedilen yerler-

deki çiftçilerinkilerle eşit oldu. Bu hareket, desteğine ihtiyacının en fazla olduğu halkı kendinden uzaklaştırmış ve politik zamanlama duygusundan yoksun olduğu ortaya çıkmıştı.

Sorkoktani, dört yetenekli oğlunun tam desteğiyle ve hazırlıklar ve bekleyişle geçen ömrü boyunca, oğlunun Büyük Han olarak seçilmesi için faaliyetlerde bulundu. *Oğul Gaymış*'in otoritesini yok etmek, yeni bir kurultay toplamak ve büyük oğlu *Möngke*'nin Büyük Han seçilmesini sağlamak için, Altın Ordu Devleti'nin hükümdarı yeğeni *Batu Han*'la iş birliği yaptı. Bu, hanedanlık ailesindeki kadınların söz sahibi olduğu son seçim olabildi. *Batu Han*'ın daveti tüm kraliçelere ulaştı. "*Cengiz Han*'ın eşlerine, *Ögeday Han*'ın eşlerine ve oğullarına, *Tuluy Han*'ın eşi *Sorkoktani Beki*'ye ve solda ve sağda bulunan diğer tüm prenslere ve emirlere haberciler gönderdi." 1 Temmuz 1251'de, bir araya gelen Moğollar, *Sorkoktani*'nin kırk üç yaşındaki oğlu *Möngke*'nin, Büyük Moğol ulusunun Büyük Han'ı seçildiğini ilan etti.

Oğlunun seçilmesini garantiye alan *Sorkoktani*, mağlup ettiği rakibi devrik lider *Oğul Gaymış*'in sorgulanmasına bizzat başkanlık etti. *Kiyuk*, Börçigin boyundan olmayan insanlara işkence yapılmasına izin veren kanunu dile getirdi ve *Oğul Gaymış*'e uyguladı. *Oğul Gaymış*, *Çeçeygen*'in kızı ve böylelikle *Cengiz Han*'ın torunu olsa bile, babasının soyundan gelen hükümlerle, Börçigin boyunun değil, babasının boyunun bir üyesiydi. Kocası ve çocukları Börçigin boyundandı ve sorgusuz sualsiz Moğollardı, ancak kendisi değildi.

Fatima'nın mahkemesine benzeyen bir gösteride *Oğul Gaymış* onu suçlayanlarla çıplak olarak yüzleşmek zorunda kaldı, elleri ham deri bantlarla birbirine dikildi. Çektirilen bu çile adli süreçten çok halkın gözünün önünde yapılan ağır bir işkence ve sorgulamaydı. *Ögeday*'ın ailesinden başka bir kadın daha benzer işkence ve yargılamayla yüzleşmek zorunda kalmıştı. Sonuç neredeyse aynıydı. Suçu kanıtlanan kadın korkunç bir şekilde idam edildi ve nehre atıldı.

Möngke ise erkeklerin sorgularını yürüttü. *Cengiz Han*'ın Tapınağı'nın önündeki sandalyeye oturdu ve erkekler tek tek onun önünde sorguya çekildi. *Cengiz Han*'ın, en azından şimdilik olsa bile, Börçigin ailesi mensuplarına işkenceyi hâlâ yasaklayan kanunundan dolayı *Möngke* onların hizmetlilerinin getirilmesini ve eski efendilerinin suçlarını itiraf edene dek dövülmelerini emretti. Bu merasimin bir parçası olarak, vezirlerden biri bu muameleler sırasında kendi kılıcıyla intihar etmeye karar verdi ya da zorlandı. Ölmüş *Kiyuk*'un Oyrat damadı *Tanggis*, kalçalarındaki etler par-

çalanıncaya dek dövüldü. O yine de şanslıydı, çünkü hayatta kaldı. *Cengiz Han*'ın kanunlarından ne kadar uzaklaştıklarının başka bir işareti de yeni kuşak Moğol hükümdarlarının halka açık şekilde kan dökmeye olan düşmanlıklarını yitirmiş olmalarıydı.

Merkezi Moğol mahkemesindeki sorgular sona erdikten sonra, bölgesel yetkililer *Ögeday*'ın soyunun ve onların eski idarecilerinin benzer şekilde sorgulanmaları için göreve getirildi. Bu temizlik operasyonları saraydan kırsal bölgelere kaçan ve misillemelerin başında sığınaklarda yakalanan karşıt görüşlülerin tam anlamıyla avlanmalarıyla doruğa çıkmıştı. Geleneksel avlarda erkekler geniş bir çember oluşturup onu merkeze doğru daraltarak kurbanı öldürürlerdi. Bu büyük avda *Möngke* ailenin görevden alınan üyelerinin destekçilerinin aranması için tüm toprakların taranması amacıyla büyük bir askeri oluşum dahilinde onar bin kişilik on birim oluşturulmasını emretti. Otoriteden kaçan yaklaşık üç yüz aile bu avda yakalandı. Onlardan öncekilerle aynı kaderi paylaşıyorlardı. İtiraf edene dek kızgın çubuklarla dövüldüler ve sonra idam edildiler.

Kurbanların çoğuna ve onlara yapılan suçlamalara dair hiçbir bilgimiz yok. Sadece, ölümleri gelecek kuşaklara uyarı olsun diyce tarihi kayıtlarda yer aldılar. *Tokaşi Hatun* adındaki bir kraliçe, kocasının gözleri önünde, yargılama görevi yapan eski rakibi tarafından sorgulandı ve suçlu bulundu. Yargıç, “*bacalarının çürüyene dek tekmelenmesini emretti.*” *Reşidüddin*'e göre, böylece “*eskiye dair hıncını alarak rahata erdi.*”

Sorkoktani zafer kazanmıştı ancak oğulları daha sonra öfkelerini bir zamanlar müttefikleri olan ve güçlerini elde etmelerinde yardımcıları dokunan kadınların da içlerinde bulunduğu hayatta kalan kişilere yönlendirdiler. Moğol hükümdarlığı kadınlarının en kötü dönemi *Möngke Han*'ın seçilmesiyle devam etti. Öylesi bir temizlik asıl amacına zarar vermiş olsa da, bu zulmün destekçileri şiddeti durdurmanın zor olduğunu düşünüyorlardı. Düşmanlarını yok ederek öfkelerini bir başkasına çeviriyorlar ve böylelikle önceki müttefiklerini de düşman ediyorlardı. Katiller öldürmeye devam ediyordu ve kısa süre içinde galiplerin tarafındaki kadınlar da saldırıya maruz kaldılar.

Rubruck, karısı iki kişiyi idam ettirdiğinde *Möngke Han*'ın ona çok kızdığını belirtti. Daha sonra, “*derhal yaptığı cahilliği kocasının üzerine yıkan karısına gitti ve hangi hakla ölüm hükmü verebildiğini sordu.*” Ceza olarak “*asla yemek verilmemesini emrederek*” onu bir haftalığına tek başına hapse mahkum etti.

İdam edilenler kraliçenin kız kardeşi ile erkek kardeşiydi. *Möngke* ilk

olarak erkek kardeşi öldürdü. Daha sonra kellesinin alınmasını ve kız kardeşinin boynuna asılmasını buyurdu. Askerler daha sonra kampın etrafında kızın peşine düştüler ve onu kızgın çubuklarla dövdüler. Sonunda işkenceden yorulunca onu da öldürdüler. *Möngke* ayrıca karısının da idam edilmesini istedi ancak yapmadı. “*Ve kendi karısını ölüme mahkum edebilirdi ancak ondan olan çocukları için bunu yapmadı.*”

Her başarılı temizlik operasyonunun yargıda bir suç ortağına ihtiyacı vardır ve *Sorkoktani*’nin ailesi bu ortağı Moğol İmparatorluğu’nun yüksek yargıya atadığı, Celayir boyundan *Menggeser Noyan*’da buldu. Börçigin boyundan ya da onların evlilik yoluyla sahip oldukları müttefiklerinden olmadığı için davaları görürken adil ve tarafsız olmalı ve kararları uygulamalıydı. Ancak İranlı tarihçilere göre, “*Suçluların idam edilmesinde acımasızdı.*” *Menggeser Noyan* başlangıç olarak *Kiyuk*’un ailesinin üyelerini tutukladı, sorgulamalara nezaret etti, hüküm verdi ve sonra idam etti. Bu suçu Börçigin boyunun bir mensubuna yükleyip başkasını idam etme yoluyla *Möngke Han*’ı ve ailesini bazı kişisel suçlara karşı koruma altına aldı.

Bu temizlikler giderek çoğaldı ve 1252’ye dek devam etti ve tutuklamaların çoğu esas hükümdarlıktan uzakta gerçekleştirildi. Çoğu durumda suçlular haklarına sahip çıkmak için teorik olarak hâlâ saraya başvuruyorlardı, özellikle cezası ölüm olabilecek suçlular. *Menggeser Noyan* idam kararını vermeden önce hiç bir talebe bakmamaya karar verdi. İdamdan sonra masum olduğu görülen birilerinin olup olmadığı bilinmiyor ama bu pek de olası görünmüyor.

Temizliğin yarattığı terör ve kaosun içinde, *Sorkoktani*’nin muzaffer hizi bi tüm suçluların topraklarına ve mal varlıklarına el koydu. *Sorkoktani*’nin oğulları, Ongutları ve Kuzey Çin’i yöneten *Alakay Beki*’nin krallığına dahil oldular. *Sorkoktani*, kızı, *Alakay Beki*’nin güney seferinde ölen oğluyla evli olduğu için bu topraklar üzerinde hak iddia etmişti. 1253 civarında, *Möngke Han* Ongutların ve batıya uzanan toprakların kontrolünü küçük erkek kardeşine verdi. Böylece, *Kubilay Han* halası *Alakay Beki*’nin krallığını barış içinde muhafaza etti, ancak diğer kazançları elde etmek kendisi ve erkek kardeşleri için daha zor ve genellikle kanlı oldu.

Yönetimdeki aile *Alakay Beki*’nin Ongut boyunun kontrolünü politikayla ele geçirmiş olsa da, ölmüş han *Ögeday*’ın kızı *Alacın Beki* ve kocası *İdikur*’un yönettiği Uygur topraklarını zapt etmek fazlasıyla zordu. *İdikur*, *Ögeday*’a ne kadar sadık olmuş olsa da, *Menggeser Noyan* onun tutuklanmasını emretti ve bu Uygur liderini bizzat kendi sorguladı.

Gaddarca bir sorgulamayla yüzleşti ve muhtemelen yargılananların ço-

ğunun yaşadıklarını o da yaşadı. Acıdan kendini kaybedene dek ellerini büktiler. Kendine gelince başını tahtadan yapılmış bir çeşit sıkıştırma aletine soktular. *Menggeser* işkence ortamından ayrıldı ancak *İdikut*'u muhafızlarla orada bıraktı. *Menggeser*'in yokluğunda bir muhafız merhamet etti ve aleti gevşetti. *Menggeser* dönüp olan biteni görünce, muhafızı yakaladı ve “*kıçına on yedi sert darbe vurdu.*”

İdikut bir süre, adının karıştığı şüpheli komploları ve sapkınlıkları ısrarla inkâr etti, ancak sonunda, o ve ortakları direnemedi ve onlardan istenen her şeyi yaptılar. *Möngke Han*'ın yandaşlarından biri sorgulamaları basitçe özetledi. “*Tatsız Tatar dayağından bir yudum alınca*” suçlananlar daima “*kusar ve bağırılarında sakladıkları ne varsa ortaya çıkardı.*” Moğollar *İdikut* ve adamlarını *İdikut*'un erkek kardeşi talihsiz liderin başını kesmesi ve iki yoldaşının bedenini testereyle ikiye bölmesi emri ile Müslümanların kutsal Cuma günü Uygur topraklarına geri gönderdiler. Ve *Möngke Han*'a olan sadakatinin kendi ailesine olandan üstün geldiğini ispatlamak için yeni *İdikut* bu emirlere uydu.

Möngke bu zaman boyunca Büyük Han olsa da, annesi *Sorkoktani* ve müttetikleri kadar bu temizlik konusunun içinde değildi. İranlı tarihçiler Moğolların Moğollar tarafından öldürülmesine karşı çıkan bu adamı merhametli olarak tasvir ediyorlardı. On sekiz yıllık saltanat süresince diğer hususlar da, dedesi *Cengiz Han*'ın bıraktığı Büyük Kanunlara gerçek ve kalıcı bir saygısı olduğunu gösteriyordu. Tüm torunlar içinde, en yetenekli olanlar ve bu kanunları çiğnemeyenler *Möngke* ve Rusya'nın hakimi kuzenini *Batu Han*'dı. Devlet yetkilileri onu bazı canavarlıklardan korumuş olabilirlerdi, ancak diğer meselelerle ne kadar meşgul olursa olsun bunlardan tamamen habersiz olması da mümkün değildi.

Temizlik, *Sorkoktani* umutsuz bir hastalığa yakalanınca duruldu. Bir Hristiyan olarak, bu hastalığın sefil şeytanın işi olmasından korkuyordu. Bağışlanma ve hayatta kalma süresini uzatma çabasıyla, tüm hükümlülerden alı dilemeye başladı. Teknik olarak suçluların hayatını bağışlarken, *Sorkoktani* ve ailesi onları en büyük cezaya çarptırmanın ve ailesinin kurallarına karşı çıkanlara gereken dersi vermenin peşindeydiler. Suçluların hayatları bağışlansa da “*eşleri ve çocuklarına, hizmetçileri ve büyükbaş hayvanlarına, canlı ve cansız tüm mülklerine el konarak dağıtılıyorlardı.*” Hayatı bağışlananlara verilen cezanın bir diğer şeklinde de, “*eğer gerçekten ölmesi gerekiyorsa, savaşta öleceğini ileri sürerek*” onları ordunun en tehlikeli görevlerine gönderdi. Diğerleri ise “*geri göndereceklerinden emin olmadıkları yabancılara elçi olarak ya da Mısır ve Suriye gibi iklimi sağlıklı,*

sıcak ülkelere gönderildiler.” Sorkoktani 1252 yılında, Şubat ya da Mart ayında, imparatorluktaki cezalandırma faaliyetleri devam ederken öldü.

Möngke Han bazı kadınları kraliçe olarak atamaya ve onlara bazı bölgeleri yönetmeleri için sınırlı yetkiler vermeye devam ederken bağımsız iktidarlarının olmamasını ve kadınlara yetki verecek başka bir kimse bulunmasını engellemeyi garantiye almıştı. *Möngke Han*, hiçbir kadının bir şaman ya da *Kiyuk*’un eski yetkililerinden biri tarafından *hatun* yapılamayacağına dair bir hüküm çıkarttı. Eğer herhangi bir şaman ya da bir yetkili, bir kadını *hatun* olarak belirlerse, *Möngke Han* ona şu eşsiz Moğol deyişile ölüm cezasını verecekti: “*Görmeleri gerekenleri görecekler.*”

Cengiz Han’ın yaratmak için ömrünü harcadığı her şey, bir başka ömür süresi içinde yıkıldı. Moğol imparatorluğu bir sonraki asır için geçmişte kalmış; başta gitgide büyümüş ve sonra yavaşça eski asil kökeninin gölgesi kadar kalıncaya dek küçülmüştü. Bir daha asla katı kurallar koyan ve azla yetinip çok çalışarak sade bir hayat yaşayan kurucusunun imparatorluğu gibi olamadı. Kadın ve erkeğin benzer yetkileri paylaşması üzerine büyük bir özenle dengelenen sistem devam edebilmek için fazla kırılganlaşmıştı. En geniş imparatorluğu meydana getirdiği halde, Börçigin ailesi dünya tarihinin sayfalarından taşan, böbürlenene ve itibarını yitiren bir hanedanlığa dönüşmüştü.

Kendi gerinde, öfkesine akıl ermeyen bir sarhoşun ağlaması gibi, Börçigin boyu saltanatı ve gücü meydana getiren her şeye zarar verdi. Bir zamanlar Moğol İmparatorluğu’nda sahip oldukları görkemin kırık dökük parçalarıyla sarılmış halde yozluğun dibine battılar.

Tarihçi *Mevlana Minhacüddin Ebu Umari Osman* yıllar önce, 1221’de, *Cengiz Han*’ın oğulları *Cuci* ve *Çağatay*’ın Ürgenç’in başkentini fethettiği Orta Asya seferi boyunca, kendileri için tutmak üzere kadınlara el koyduklarını ve geri kalan tüm kadınları sonra şehrin duvarlarının dışında açık bir ovada topladıklarını yazmıştı. Kadınları iki gruba ayırmışlar ve soyunmalarını emretmişlerdi. Bu hikayeye göre, *Cengiz Han*’ın oğulları daha sonra bir grubun diğerine saldırması emrini verdi.

“*Şehrinin kadınları iyi dövüşçüler*” dedi oğullardan biri fethettiği şehrin yetkililerine. “*Bu yüzden, iki tarafın da birbirine yumrukla saldırmaları emredilmiştir.*” Kadınlar, kazanan tarafın yaşamasına izin verileceğini düşünerek büyük bir öfkeyle birbirleriyle kavga etmeye başladılar. Askerler manzarayı izleyerek dövüşenlerin bazılarını alkışlayıp diğerlerini yuhala-

dılar. Günün ilerleyen saatlerinde kadınların çoğu diğerlerini öldürmüştü, ancak sonunda izleyiciler bu mücadeleden yorulmuşlar. Oyunun sonunda, komutanlar askerlere hayatta kalan tüm kadınların öldürülmesini emretti.

Özellikle Moğol karşıtı kaynaklardaki bu tarz hikayeler, sadece tek bir kimsenin anlattığına dayanıyorsa asla kolayca kabul edilmemelidir. Ancak yine de bu açıklamalar bize bir şeyler söyler. Böyle bir hikayenin olmaya-bileceği düşünülse bile; gerçek olması ve birilerinin bunları yapmış olması da pekala mümkündür. Bazen en akla yatmayan hikayeler bile birkaç yıl ya da kuşak sonrasında gerçeğe dönerdi. *Cengiz Han*'dan sonraki kuşakta, bu hikayedeki gibi diğer kadınlarla mücadele etmek imparatorluğun güçlü kadınlarının çoğu için artık yoktu. Ve onlar gibi, sonunda aslında yalnızca kendilerini öldürten Moğol kraliçeleri de birbirlerini öldürmeye son verdiler.

Şiddet, kraliçelerin iktidardan düşmesiyle son bulmamış; yayılmaya devam etmiş ve aile politikalarına özgü bir hareket haline gelmişti. *Sorkoktani* dört oğlunu bir arada tuttu ve ailenin dışındaki rakiplere odaklandı. Ancak onun gidişiyle oğullar hep birbirine yöneldi. Sekiz yıl içinde, 1259'da *Möngke* Çin seferi sırasında öldü ve Kuzey Çin'deki kardeşi *Kubilai* ile Moğolistan'daki kardeşi *Arik Böke* iktidar savaşına girdi. *Kubilai*, *Arik Böke*'yi esir aldı ve vatana ihanet suçundan yargılanmasını istedi, ancak Börçigin boyunun diğer mensupları bunu reddedince, *Arik Böke* 1266'da, esaret altında esrarengiz bir şekilde öldü, kuşkusuz kardeşinin iktidar arayışının kurbanı olmuştu.

Moğol İmparatorluğu kısa süre sonra en geniş topraklarına erişmişti, ancak hükümrân aileye zarar veren aile kavgaları çok uzun sürmedi. *Kubilai* en büyük orduya komutanlık ediyordu, ancak bunun çoğu Moğol değil Çinliydi. 1260 yılında Büyük Han unvanı almıştı ancak, Moğolistan yerine Çin'de toplanan hileli bir Kurultay'da, Börçiginlerin ve Moğolların desteği olmaksızın seçilmişti.

Dedeleri *Cengiz Han*'ı taparcasına sevmeye ve onu gayri resmi bir tanrı olarak kabul etmeye devam ederken varisleri onun yarattığı her şeyi yerle bir etmişti. Daha çok zarar verdikçe, ona daha çok ilahi anlam yüklüyorlardı. *Kubilai Han*, “Altın Prensi” ya da “Altınların Prensi” anlamlarına gelen *jinong* makamını oluşturmuş ve ona “kuzey sınırlarını koruma ve kurulan imparatorluğun ‘Dört Büyük Ordosunu, askeri kuvvetleri, Moğolları ve anayurdu yönetme’ görevlerini vermişti. Bu sorumluluk ile Moğol dün-

yasının en kutsal objeleri *jinongun* denetimine giriyordu: *Cengiz Han*'ın cennete yükseldikten sonra dünyevi ruhunu temsil eden at yelesi sancağı, yani siyah *sulde* ve dört karısının *gerleri*.

Sonraki yıllarda, başlangıçtaki sayısı dört olan *gerler* esrarengiz bir şekilde sekiz adede çıktı. Atının ve süt kovalarının mabedi olarak belirtilmişlerdi ancak bu *gerler*, eskiden süt kovalarının ve eyerlerin *gerleri* olmadığı için, onları muhafaza eden yapılar bir zamanlar bazı kadınları barındırmıştı. En mantıklı açıklama *Cengiz Han* öldükten sonra Avarga'ya getirilen dört karısının her birinin *gerleri* gibi, bunların da görevlerinden çekilen kızlarının *gerleri* olması olabilirdi. Onun topraklarını talep eden oğullarından hiçbiri ölen kadının ruhunun bir parçasını bünyesinde bulundurduğundan lanetlenmemek için onun ruhunu arkada bırakmayı istemezdi. Çözüm hepsini bir araya toplamaktı. Böylece bundan sonra *Cengiz Han*'ın *Sekiz Geri* ya da *Sekiz Ordosu* olarak bilindiler.

6. Direnen Torunlar

1271 civarında Moğol İmparatorluğu zirvedeyken, genç *Marco Polo*, aynı yolculuğu gidiş dönüş olarak daha önce de tamamlayan babası ve amcasıyla birlikte Venedik'ten Moğol başkenti Pekin'e doğru hareket etti. *Cengiz Han*'la başlayan fetih devri sona ermişti ve şekli amacından tamamen farklı da olsa İpek Yolu halen kervanlar, tüccarlar ve egzotik eşyaların hareketli trafiği içindeydi. *Marco Polo* karayoluyla Akdeniz'den *Kubilay Han*'ın Moğol Hanedanlığı'na doğru yol aldı, neredeyse tüm yolculuğunu Moğol İmparatorluğu'nun sınırları içinde ve Moğol askerlerinin koruması altında geçirdi.

Sonunda, 1291'de Pekin'i terk edip yurduna döneceği zaman imparatorluğun orta kısmı çökmüş bulunuyordu; kıtayı geçemediği için Çin'den Güney Asya boyunca İran'ın Hürmüz Limanı'na deniz yoluyla gitmek zorunda kaldı. Yolculuğu süresince, imparatorluk üç parçaya bölünmüş ve merkezi kısım paramparça olmuştu.

Moğolistan'ın merkezindekinin etrafında bir dizi hanlık yerine, üç küçük imparatorluk ortaya çıkmıştı. 1271'de *Kubilay* Doğu Asya'daki Moğolistan'ın büyük kısmını yönetti ve Yuan adını verdiği yeni bir Çin Hanedanlığı'nı ilan etti. Erkek kardeşi *Hülagü*, Ortadoğu'da yakında bir Müslüman hanedanlığı olacak ve İl Hanlık olarak bilinecek olan hanedanlığı kurdu.* Bu üçü içinde sadece bir tanesi *Cengiz Han*'ın tarzına en yakın olup ayakta kaldı: *Cuci*'nin ailesine verilen ve Altın Ordu olarak bilinen Rus toprakları.

İran'ın İl Hanlığı, Rusya'nın Altın Ordu'su ve Çin'in Yunan Hanedan-

* EN. 13. ve 14. yüzyıllarda İran'ı yöneten Moğol devleti Türkiye'de İlhanlılar Devleti olarak anılmaktadır.

lığı geniş bir üçgenin üç noktasını oluşturuyorlardı ancak tüm denemelerine rağmen hiçbir kitanın merkezini kontrol altına alamadı. Dağlardan ve bitişindeki çöllerden oluşan bu merkezi bölge kabaca Afganistan'dan Sibiry'a kadar uzanıyordu ve muhalif aile üyelerinin, görevden alınan Börçigin mensuplarının, yeni *Cengiz Han* olma hayallerinin peşinden koşanların ve hızla değişen dünyadan korunmaya çalışanların toplandığı bir yer olmuştu. *Cengiz Han*'ın kız torunlarından bazıları *Sorkoktani*'nin soyuna karşı yapılan saldırılarla mücadeleye girişmiş, *Ögeday* ve *Çağatay*'in diğer mağlup soydaşlarından yeni müttefikler bulmuşlardı. Birlikte, şimdi Kazakistan, Kırgızistan ve Çin ile Moğolistan'ın batısını kapsayan Asya bozkırlarının ortasında direnen bir girdap gibiydiler. Bu gruplar öfkelerini, tüm imparatorluğun yeni Büyük Han'ı olduğunu iddia ettiği için *Kubilay Han*'ın himayesinde yeniden şekillenen Çin'e yönlendirmişti. Ancak, mümkün olduğunda avantajlı tarafa doğru hızla yer değiştiriyorlardı.

Toplu tecavüzden kaçmış olan, *Çeçeygen*'in Oyrat kızlarından *Ergene*, 1250 ile 1270 yılları arasında direnişin merkezi haline geldi. Güçlü ve bağımsız bir hükümet oluşturmaya da 1251'den 1260'a kadar Orta Asya'yı idare ettikten sonra, ilerleyen yıllarda hanlık mücadelesi veren muhtelif taraflar arasında gidip geldi. *Ergene Hatun*, başarıya ulaşmak için iktidar savaşlarında manevra yapan, gerektiğinde müttefik ya da din değiştirerek bazen zirveye çıkan bazen de her şeyini kaybeden "güzel, akıllı ve anlayışlı bir prenses" olarak anlatılıyordu.

İç Asya, etrafını çevreleyen geniş Moğol kentleri sayesinde, düşmanlar için bir sığınaktı. Moğolistan anayurdundaki ailesini *otçigin* olarak yöneten küçük kardeşi *Arik Böke*'yi mağlup ettikten sonra *Kubilay* dul kalan kraliçelerin saltanatlarını ele geçirdi, gerlerini ve diğer mal varlıklarını erkek müttefiklerine dağıttı. Bu şekilde, *Arik Böke*'nin eşleri ve sarayı, hanedanlık ailesinin mağlup üyelerinden çok, mağlup düşman tarafından yağmaya uğramış gibiydi. Bu tarz olaylar, rakiplerin ve mültecilerin kitanın iç kesimindeki serbest bölgeye akın etmesine yol açtı.

Önemli bir faktör bir kenara bırakılırsa iç kısımlardaki düşman kabileler, hüküm süren üç Moğol grubu için bir sıkıntıdan daha fazlasıydı. Tüm ticari mallar onların topraklarından geçmek zorundaydı. Moğolların himayesinde, İpek Yolu ticareti, sadece lüks malların taşınması durumundan dünya ekonomisinin önemli bir uluslararası ticaret merkezine dönüşmüştü. İpeklerin, bronz aynaların ve ilaçların Çin'den ithal edilmesi Müslümanları, derebeyleri olan Moğol İl Hanlığı'na karşı daha toleranslı hale getirmişti. Altın Ordu, köylülerini ayaklanmalardan koruyan Rus asillerinin bağlılığının

sürmesi için Çin ipeğini ve İran halılarını kullanıyordu. Çin'deki Moğol imparatorların, güçlerini sürdürmek için Müslüman ve Avrupa teknoloji-sinin yanında, Şam'ın camına ve çeliğine, Hindistan'ın mücevherlerine ve Sibirya'nın kürklerine ihtiyacı vardı. Altın sırmalı ipek kumaş baştanbaşa tüm Moğol İmparatorluğu'nda moda haline gelirken amyant veya egzotik boyaların elde edilmesinde kullanılan kurutulmuş böcek gibi daha sıradan mallar her yönden çok büyük miktarlarda gelip gidiyordu.

İpek Yolu, imparatorluğun işine ticari mallar kadar yarayacak önemli bilgileri de taşıyordu: Bürokrasinin işlemesi için tümü yazılı şekilde tutulan diplomatik yazışmalar, istihbarat, vergi makbuzları, sayım özetleri ve askerlik belgeleri. Tüccarlara ve deve sürücülerine yol boyunca keşişler, mollalar, doktorlar, gökbilimciler, teknisyenler, bira imalatçıları, yazıcılar, metal zanaatkarları, katipler, dokumacılar, müneccimler, çevirmenler, mühimmat uzmanları, mimarlar, madenciler ve çini ustaları eşlik ediyordu. Tarihte daha önce hiç bu kadar mal, bilgi ve kültürel etki şehirden şehre, uygarlıktan uygarlığa bu kadar hızlı yolculuk etmemişti.

Moğolistan'ın dışındaki Moğollar, bir savaşçı kabilesinden çok Avrasya'ya yayılan aristokrat bir egemenliğin parçası oldular. Hayatları Moğol tarzına belli belirsiz uysa da özü değişmişti. Keçe ve kürkten yapılan basit Moğol gerleri, keten, ipek, karmaşık tasarımlı lüks halılar, dökümlü perdeler ve kapı örtüleriyle süslenmiş ve kraliyet seçkin sınıfının günlük hayatında yaşananları ve şatafatı daha çarpıcı hale getiren gezici saraylara dönüştü. *Cüveyni*'nin bahsettiği üzere Orta Asya'da kaplan avında kullanılan bir tanesi *"Zarif ve güzel nakışlar işlenmiş, altın ve gümüş levhaları bulunan geniş bir çadırıdır."*

Moğol erkekleri, saraylarda yaşamayı tercih eden yerli kadınlarla evlendiğinde, kadının sahip olup kontrol ettiği ve ev yaşamına göre yapılan geri derhal av ve içki içmek gibi erkek aktivitelerine uygun donanımlarla yenilenirdi. Börçigin erkekleri hâlâ dünyada savaşan en güçlü orduyu yönetiyor olsalar da bazen özgün çadır dizayn ve dekorasyonları ile askeri teçhizat ele geçirme konusundan daha çok ilgili görünüyorlardı. Böyle özel bir gerin yapımına dair bir İran raporuna göre, *"Usta zanaatkarları bir araya getirerek birbirlerine akıl danışmışlar ve sonunda çadırın iki yüzeyli tek bir örtüyle yapılması gerektiğine karar vermişlerdi."* İki taraf da aynı şekilde tasarlanmıştı ve gerin altın bir kubbesi vardı. *"Burada ziyafet verip alem yaparlar, keyif ve eğlencede sınır tanımazlardı."* Çadır öyle güzel tasarlanmıştı ki, güneşi kısıktırıp ayı küstürmüştü.

Marco Polo, Orta Asya'dan eve dönerken *Cengiz Han*'ın soyundan en sıra dışı ikili olan savaşçı bir baba-kız tarafından durduruldu. *Marco Polo* kıza, Türkçede "Ay Işığı" anlamına gelen *Aiyurug*'dan gelen *Aycaruk* ismiyle hitap etti. Diğer kaynaklarda daha çok "Bembeyaz" anlamındaki *Kutulun* olarak biliniyordu. 1260'larda doğmuştu, *Ögeday*'ın torununun kızıydı ve babası *Kaydu Han* Orta Asya bölgesinin hakimiydi.

Kaydu Han ve *Kutulun*'un yaşadıkları yer kıtanın orta kesimlerindeydi ve *Kubilay Han* karşıtı çok sayıda kabileyle ve Moğollarla müttefiktiler. *Kubilay Han* 1271'de Çin tipi Yuan hanedanlığını ilan ettikten sonra, iç kesimlerdeki muhalif aile mensupları kendilerini giderek daha yoğun bir şekilde gerçek Moğollar olarak tanıttılar. Tanrı Dağları ve komşu bozkırlar civarındaki ülkeleri, Moğolistan Platosu'ndaki asıl anayurtları olmasa da "Moğol ülkesi" anlamına gelen *Moghulistan* olarak bilinmeye başladı.

Kaydu Han hayli dik bir duruşa sahip orta boylu bir adam olarak tarif ediliyordu. İranlı tarihçilere göre, yüzünde dağınık durumda sadece dokuz adet kıl vardı. Duruşundaki tavrı gibi alışkanlıklarında da çok kuralcıydı. Moğol hanedan ailesinde neredeyse hiç görülmemiş bir biçimde *Kaydu Han* asla alkol almaz, *airag* bile içmez ve hiç tuz yemezdi. İlişkilerinde de bu derecede katıydı. Kızlarından biri kocasının hizmetçisiyle bir ilişki yaşadığını anladığında, *Kaydu Han* adamı idam ettirmişti.

Erkekler tarafından çok rağbet gören ve çok güzel bir kadın şeklinde tarif edilen *Kutulun*'un iri ve güçlü bir görünüşü vardı. Moğolların tüm beceri alanlarında sivrilmişti: At sürme, ok atma ve hatta güreş. Hiçbir erkeğin yenemediği şampiyon bir güreşçi olarak tanınmaktaydı. Moğollar sık sık güreş müsabakaları ve diğer yarışlar için bahis oynamaya başladığında güreşteki galibiyetlerinin ödülü genelde at olurdu. Zamanla, bu şekilde binden fazla atı olmuştu.

Babası ona gücünün ve bağımsızlığının simgesi olarak bir *gergee* verdi. *Marco Polo*'nun *paiza* olarak adlandırdığı *gergee*, oymalı bir diskten ya da kare şeklinde bir plakadan yapılan, bir zincirle boyna takılan, altından ya da gümüşten, makamını gösteren büyük ve ağır bir madalyondu. Onu taşıyanın gücünü ifade eder ve *Sonsuz Mavi Gök*'ün arzusuyla Han tarafından verilirdi. Önceki kraliçeler mevkilerini göstermek için mühür ya da *tamgas* kullanırken, *Kutulun* genellikle erkeklere bahşedilen yetkiye, kendi *gerge*-esine sahip olan tek kadındı.

Kutulun on dört erkek kardeşe sahip olmasına rağmen, onlardan daha başarılıydı. Diğer tüm çocukları onun için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışsalar da, *Kaydu Han* kızı *Kutulun*'un desteği kadar öğütle-

rine de güveniyordu. *Kutulun* babasının gözde çocuğuydu ve ona saltanatı yönetmesinde ve devlet meselelerinde yardım ediyordu. Kuşkusuz sempatik biri olmayan tarihçi *Reşidüddin*'in yazdığına göre *Kutulun* "erkek gibi dolaşüyor" ve ayrıca "sık sık askeri hareketlara katılıp yiğitliği sayesinde başarılar elde ediyordu." *Kaydu Han*'la *Kutulun* arasındaki ilişki olağandışı olsa da birlikte yaptıkları işler bazen *Cengiz Han* ile kızlarının ilişkilerini hatırlatıyordu.

Kutulun, düşmanın önünü kesmek için alışılmışın dışında bir metod izliyordu. Savaş meydanına babasının yanında gelir ancak doğru zaman, *Marco Polo*'nun anlatımıyla, "bir şahinin bir kuşa aniden ustalıkla saldırması gibi düşmanın konakladığı yere saldırarak oradan bazı adamları ele geçirip babasına getirirdi ve bunu pek çok defa yapmıştı."

Kaydu Han neredeyse kırk bin askerli bir orduya komuta ediyordu. *Kubilay Han*'ın Çin'inin sınırları boyunca savaştılar ve ülkenin iç kesimlerinin çoğunu, İpek Yolu üzerindeki vahaları ve batıdaki dağları kontrol altına aldılar. Ailenin diğer üyeleriyle çarpışmalarının yanı sıra, *Kaydu Han*'ın ordusu kuzeydoğudaki geleneksel Moğol başkenti *Karakorum*'a kadar uzanmış ve uzak doğudaki *Kenti Dağları*'na en az bir sefer düzenlemişti.

Cengiz Han'ın koyduğu ve ailenin her kolunu verilen unvanı kabul etmek zorunda bırakan kanun yüzünden, *Kaydu Han* ve *Kutulun*'a karşı direnenler Börçigin boyunun diğer muhalif üyeleriyle birlikte, *Kubilay Han*'a Moğollar tarafından genel olarak onay verilmediğini sürekli hatırlatmaktaydılar. İki tarafta da, gerçek askeri başarıdan çok propagandacı meydan okumalar kendini göstermişti. *Kubilay*'ın müttefik kuzenlerinden biri, *Toktimur* adındaki ünlü bir okçu, savaşa gri renkli atıyla gitti. "İnsanlar kanlarının atların üzerinde görünmemesi için atlarının başka renkte olmasını tercih ediyor ve böylece düşman cesaretlendirilmemiş oluyor." dedi. "Bana gelince, ben gri atı tercih ederim, çünkü kırmızı yalnızca bir kadının süsüdür. Bu ancak bir binicinin ve atının üzerindeki yaranın kanı, erkeğin kıyafetine ya da atının hacaklarının damlayarak uzaktan fark edilebildiğindedir, erkeğin süsü ve madalyasıdır."

Tüm büyük sözlere rağmen, sınırlar çok az değişti. Hiçbir ordu nihai zaferi kazanamadı. Zayıf ancak ısrarcı düşmanlıklar, dönem dönem öfke patlamalarıyla devam etti. Kervanlar güzergâhlarını şiddetin etrafından dolaşacak şekilde belirlerken yıllar geçtikçe ancak çok azı başarı sağlayabildi.

Propagandalara kendini kaptıranlardan biri de *Marco Polo*'ydu. *Cengiz Han* yönetimindeki Moğolları hiç görmemiş ve deneyimli bir asker yerine genç bir tüccar olan *Marco Polo*, Pekin'deki Moğol hanedanlığı çevresinde

anlatılan zafer hikayelerini kabul etti ve pek çok kere tekrarladı. *Kaydu Han*, büyük ölçüde terk edilmiş Moğolistan başkenti Karakurum'da *Kubilai Han*'ın ordusuyla savaşırken, *Marco Polo* yanlışlıkla bunu Moğol tarihinin en zorlu savaşlarından biri olarak anlattı. "*Birçok adam orada öldü*" diye yazdı *Marco Polo*, "*Birçok çocuk orada kimsesiz kaldı; birçok kadın dul kaldı; diğer kadınlar, geri kalan günlerinde kedere ve gözyaşlarına boğuldular.*" *Kaydu Han* sonunda geri çekildi ve savaş hiçbir şeyi çözmedi.

Kubilai Han, *Kaydu Han*'la ve iç bölgelerdeki geniş kavimlerle mücadele ederken çok zorlandı. Çünkü piyade sınıfı Çinli askerleri uzak mesafe kat edemiyordu ayrıca çöllerde ve dağlarda yaşayan atlı kavimlere karşı savaşacak deneyimleri yoktu. Daha da kötüsü, Moğollardan ve diğer kavimlerden olan savaşçıların, kendi akrabalarına veya gittikçe yabancılaştıkları Pekin'deki Moğol hanedanlığından daha fazla ortak özelliklerinin sahip bulunduğu kimselere karşı savaşmalarına güvenilememesiydi.

Kendini korumaları için Çinlilere ve Moğollara güvenemeyen *Kubilai Han*, zamanla beklenmeyen bazı olası büyük sonuçlar doğuracak uygun ve geçici bir karar verdi. *Kubilai*, Altın Ordu'daki akrabaları vasıtasıyla batıdan asker getirtti. Elli sene önce, Moğollar Sakson madencilerden oluşan orduyu Kuzey Asya'da çalışmalarını için taşımışlardı ve şimdi *Kubilai*, ona daha bağlı ve sadık olacaklarını umarak, Moğollarla ve Çinlilerle hiçbir akrabalığı ya da kültürel bağı bulunmayan askerleri getirmişti.

Bu askerler çeşitli batılı kökenlere sahip olsalar da iki grupta toplanmışlardı: Kafkas Dağları'ndan Avrupalı Osetler ve Rusya'nın güneydoğusu yakınlarındaki ovalardan Türk Kıpçakları. Osetler Yasak Şehir Pekin'in muhafızları olarak geldiler. Kıpçaklar da *Kaydu Han*'la savaşmak için batı Moğolistan ve Sibirya'nın sınırlarının bir bölümünde bir ordu oluşturdular. Bu bölgelerde, *Kaydu Han*'ın güçlerini durmadan püskürtüyorlardı ancak hiçbir zaman bu tehdidi tam olarak saf dışı bırakamadılar.

Basmakalıp olmasa da asırlar boyunca, kadın savaşçıları hakkındaki hikayeler, tarihi roman olarak kabul etmeyen Asya ve Avrupa bozkırlarında belli aralıklarla ortaya çıkıyordu. Başarıların genellikle korkunç koşullarda ve bazen de istisnai bir kabiliyetle elde edildiği anlatılıyordu. Kadınların savaşma kabiliyeti bozkır toplumunda başarılı görülüyordu; ok ve yay ile atın eşsiz birleşiminin başarılarına rağmen birçok uygarlık bunu yok saymıştı. Piyadelerine ve kılıç, mızrak, kargı ya da sopa gibi ağır silahlarına güvenen ordularda erkekler kadınlardan fiziksel olarak daha avantajlı olmaktan hoşnuttu.

Atına binip ok ve yayla silahlanan deneyimli savaşçı kadınlar kendini er-

keklere karşı savunabilirdi. Ateş gücü ile savaşıldığında kadınlar, yüz yüze dövüştekinden daha çok korkuturdu. Okçuluk güç, kas kuvveti ve disiplin gerektiriyor olsa da, kaba kuvvetten daha önemli olduğu kanıtlanmıştı. Bir okçu, ne kadar güçlü olursa olsun, bu onun atıcılık yeteneğinin yerine geçemezdi. Tam tersine, iyi atıcılar için de talim ve uygulama gerekliydi. Yine de kılıç kullanan ve yeterince güçlü olan birisi deneyimi olmadan da öldürücü bir darbe vurabilirdi.

Okçuluk alıştırma çok fazla dayandığından, kadınların okları savaşta etkili bir şekilde kullanabilmeleri için gençliklerinden itibaren kendilerini geliştirmeleri gerekliydi. Kırsal kavimlerde, tüm çocuklar öncelikle avcılığı ve sürülerini yırtıcı hayvanlardan korumak amacıyla, ok ve yay kullanmayı öğrenirdi. Kızların da erkeklerin de yetenek ve deneyime ihtiyaçları vardı. İki cinsiyetten de yeterli sayıda çocuğu olan ailelerde, erkekler daha çok develeri ve inekleri uzakta otlatır, kızsarsa evin yakınında kuzu ve keçilerle kalırdı. Tilkiler deve ve ineğe, kuzu veya keçiye saldırmaya daha meyilli olduğundan kızlar hayvanlarını savunma konusunda daha yeteneklilerdi.

Müslüman ve Hristiyan kaynaklar Moğol kadın savaşçılarından devamlı bahsetmişlerdir. Böyle bir anlatım ilk olarak bir Dominiken rahibinden ve bir başpiskopostan Moğolların Hristiyanlık alemi üzerindeki tehditlerini raporlarken 1234 ve 1238 yılları arasında geldi. Savaş cephesinden flaş haber bültenleri gibi tutanaklar ve fantezilerle yazılan mektuplar, raporlar, Moğol saldırısından kaçan mülteciler tarafından Rusya'ya ulaştırıldı. Raporlarına göre orduyu yöneten Moğol prenses savaşmakla kalmıyor, aynı zamanda bir erkek gibi de hareket ediyordu.

Sözde Moğol prenses yakınındaki bir prense saldırıp bölgesini yağmaladı. İntikam arayan prens prensesi esir aldı, tecavüz etti ve öldürdü ve son ceza olarak cesedini tahrir edip kellesini uçurdu. Han'ın kız kardeşinin ölümüne benzer bir hikaye de *Spalatolu Thomas*'ın Moğolların Dalmaçya saldırısını ve 1242'deki *Split Kuşatması*nı anlattığı yazılarında görüldü. Çoğu kadının Moğol ordusunda savaştığını ve erkeklerden daha cesur ve saldırgan olduklarını ekledi ancak hikaye yalnızca kulaktan dolma gibi görünüyordu, güvenilir detaylar yoktu.

Müslüman ve Hristiyan tarihçiler savaşçı Moğol prensesleri tasvir etmiş olsalar da, raporları zamanla ve mekanla örtüşmüyordu ve bu yüzden doğru kabul edilmeleri güçtü. Buna karşın, her iki grup da *Kutulun* hakkında yazmışlardı ve *Kutulun* geleneksel sözlü folklorda yaşamayı sürdürdü.

Moğol kadınlarının at üzerinde ve ok fırlatırken görülmesine alışılmıştı

ancak kimse bir kadını *Kutulun* gibi güreşirken göremezdi. *Marco Polo*'ya göre, özgür prenses bir erkekle güreşte kendisini yenmedikçe evlenmeyi reddederdi. Birçok erkek bunu denedi ancak başaramadı. Onunla güreşmek için rakipleri on atına bahis tutuşmak zorundaydı. Böylelikle *Kutulun* sürülerini büyük ölçüde genişletmişti. Ailesi onun evlenmesi konusunda kaygılanmaya başlamıştı ve 1280'de, çekici bekar bir prens kendini takdim ettiğinde, ailesi prensin onu yenmesine izin vermesi için *Kutulun*'u ikna etmeyi denedi. Prens "*genç ve yakışıklı, babasının krallığındaki hiçbir erkeğin onunla boy ölçüşemeyeceği kadar korkusuz ve güçlüydü.*" Prens, galibiyeti üzerine bahis oynamak için yanında bin tane at getirmişti.

Kutulun'un ailesinin sarayının önünde yapılan karşılaşma için kalabalık toplandı. Ailesini çok seven *Kutulun* onları memnun etmek için prensin kazanmasına izin verecekmiş gibi görünüyordu. Ancak maçın başlamasıyla heyecana kapılan *Kutulun* kararından caydı. "*İkisi de meydanın ortasındaki yerlerini aldı ve birbirlerini kollarından yakalayıp güreşmeye başladı, ancak uzun süre kimse diğerine üstün gelemedi. Yine de sonunda, genç kız prensi cesurca sarayın zeminine çarptı. Kendini yerde ve prensesi üzerine çıkmış halde bulan prens için bu büyük bir utanç ve yenilgi olmuştu.*" *Kutulun* onu mağlup etmekle kalmamış, küçük de düşürmüştü ve prens ardından *Kutulun*'un sürüsü için bin at bırakarak ortadan kayboldu.

Dedikodular ve söylentiler *Kutulun*'un etrafında bir girdap gibi dönüyordu. Bir kocası olmadan çok renkli ve farklı bir hayat yaşayan *Kutulun* hareketleriyle ilgiyi üzerine çekiyordu. *Kutulun*'un, kuzenlerinden İran ve Mezopotamya'nın hakimi İlhanlı *Gazan* ile evlenmeyi düşündüğüne dair sayısız rapor vardı, mektuplar ve elçiler gidip geldi. Ancak *Kutulun* bozkırı terk edip bir Müslüman hanımefendisi olarak yaşamaya hiç de uygun değildi. Evliliğe olan isteksizliğinden ötürü, aleyhinde konuşanlar babasıyla enstest bir ilişkisi olduğunu ve bu yüzden babası hayatta olduğu sürece hiçbir adamı istemediğini iddia ettiler. Kendine ve babasına itham edilen müstehcen suçlamalarla aklı başına gelen *Kutulun* Çoros boyundan *Abtakul* ile evlendi. *Abtakul*, "*eğlenceli, uzun boylu, yakışıklı*" olarak anlatılıyordu ve tarihçiler açıkça şöyle belirtmişti: "*Kutulun koca olarak onu kendi seçti.*"

Bu evlilik *Kutulun* ve onun hayat tarzı hakkındaki dedikoduları sadece arttırdı. Çarpıtılan bir hikayede iddia edildiğine göre, babası *Kaydu Han*'ı öldürmek için saraya gelmesinin ardından *Abtakul* ile evlenmişti. *Abtakul* yakalandığında, annesi onun yerine cezalandırılmak istedi ancak *Abtakul* bunu reddetti. Anlatılana göre, *Kaydu Han* annenin oğlunu korumaya çalışmasından çok etkilenmiş ve annesini korumaya çalıştığı için oğula da

saygı duymuştu, bu yüzden onu yetkili olarak ordu görevine aldı. Daha sonra *Abtakul*, *Kubilay Han*'ın ordusuyla savaşırken yaralanınca, iyileşmek için hanedanlık kampına geri döndü. Bu sırada, *Kutulun* onunla tanıştı ve ona aşık oldu.

Kutulun evlenmesine rağmen, babasıyla seferlere çıkmaya devam etti. 1301'de, *Kaydu Han* güneybatıdan başkent Karakurum'a yönelerek Moğolistan'ın içlerine doğru iyice ilerledi. Tarihçi *Gıyaseddin Handemir*'e göre, *Kubilay*'ın Çinli kuvvetleri *Kaydu Han*'inkinden sayıca yüz kat fazlaydı. *Zavhan Nehri* yanındaki *Karakata*'da karşı karşıya geldiler. Savaş üç gün üç gece, şiddetle devam etti ve dördüncü gün *Kaydu Han* yaralandı ve neredeyse esir düşüyordu.

Kaydu Han, *Cengiz Han*'ın bir kez *Naymanlara* yaptığı gibi bir kurnazlık yapmayı denedi. Dördüncü günün gecesinde, "tüm savaşçılara farklı yerlerde ateş yakmalarını emretti." Çin ordusuna öncülük eden Moğollar "bu kadar çok ateşi gördüklerinde, *Kaydu Han*'a bazı kaynaklardan yardım ulaştığını düşüneceklerdi." Adamları kalıp savaşmak yerine "kaçıp geri çekilince" *Kaydu Han* alevleri boş verdi. Düşman bir aldatmacadan şüphelense de ne tür bir hile olduğundan emin olamamıştı. "*Kaydu Han*'ın onları yakınına çekmeye" ve daha sonra onları pusuya düşürmeye çalıştığını düşündüler. *Kubilay Han*'ın kuvvetleri, *Kaydu Han*'ın ordusu karşısında neredeyse zaferin eşiğine gelmişken kaçtılar. Kaçarken, *Kaydu Han*'ın ordusu peşlerine düşmesin ve hayvanlarını otlatamasın diye arkalarından bozkırları ateşe verdiler.

Bu eksiksiz ve beklenmedik zaferin ardından, *Kaydu Han*'ın yaraları daha da kötüleşti. *Handemir*'e göre, "Bu galibiyetten sonra *Kaydu Han* sindirim bozukluğu rahatsızlığına yakalandı." "Kendilerini hekim olarak adlandıran bazı cahil hizmetçileri *Kaydu Han*'a yirmi beş adet ilaç verdiler ve bu ilaçlar hastalığı dizanteriye dönüştürdü." Tedaviden bir ay sonra, 1301 yılının Şubat ayında *Kaydu Han* öldü. İli ve Çu Nehirlerinin arasındaki Şongkorlog'a gömüldü ve *Kutulun* hayatı boyunca babasının mezarına göz kulak oldu.

Bazı kayıtlara göre, babası *Kutulun*'a çok saygı duyuyordu, öyle ki ölmeden önce, ailenin geri kalanının desteği olmaksızın onu bir sonraki han yapmaya kalkıştı. Ancak *Kutulun* han olmak yerine, ordunun başında kalmayı tercih etti. "Orduya kılavuzluk etmeye ve meseleleri yönetmeye yönelik arzularını" açıkça belirtti. Bu sonuncunun doğrultusunda, "*Kutulun* erkek kardeşi *Orus*'un han olarak babasının yerine geçmesini" ve kendisini ordunun başında bırakmasını istedi.

Kutulun'un politikaya karışmasını küçümseyen ve onaylamayan İranlı tarihçi onaylayan bir ifadeyle diğer rakiplerinin ona ısrarcı ve aşağılayıcı bir şekilde itiraz ettiklerini belirtti: "*Makaslarına ve iğnelerine dikkat et!*" diye öfkeli bir biçimde onunla alay ederek bağırды biri. "*Senin krallıkla veya emirlikle ne alakan olabilir ki?*" diye sordu bir diğeri.

Kutulun'un sözleri kayda geçmemişti ancak bu itirazlarla ilgili düşüncükleri hareketlerinden belli oluyordu. Ona karşı olanların "*ayaklanmalarını ve çatışmalarını tahrik ederek*" mücadelesine devam etti. Yine de erkek kardeşi *Orus*'u desteklemeye devam etti. Babasının ölümünden sonrakı kesin tavrına dair kayıtlar oldukça eksikti, ancak 1306'da babasının ardından o da ölüme gitti. Bazı kayıtlarda savaşta öldüğü belirtilirken, diğerklerinde suikasta kurban gittiği iddia edilmişti. Bu spekülasyonlar bu sıra dışı kadının sadece gezimini çoğalttı.

Bembeyaz Prenses *Kutulun*, tarihin sisleri içinde kayboldu. Eğer bugün *Marco Polo*'nun onun hakkındaki kayıtları duruyor olsaydı, gezginlerin masallarının ve ateşli hayal gücünün ürünü olarak, efsanevi görüntüsünü hayalimizde daha iyi canlandırabilirdik. *Marco Polo* ve Pers tarihçilerin eserlerine ek olarak, *Kutulun*'un hikayesinin bir kısmına 14. yüzyıl Arap gezgini *İbn-i Batuta*'nın kayıtlarında da rastlıyoruz. Benzer şekilde, 14. yüzyılda yayımlanan bir Ming Hanedanlığı romanında da *Kutulun*'un hayatına dair bazı unsurlar bulunuyordu. Lakin Avrupalı gezginler de, İranlı tarihçiler de ona dair hikayeleri birbirleriyle çelişmeksizin, farklı detaylarla, farklı dillerde ve farklı bakış açılarıyla kayda geçmişlerdi.

Kutulun'un 1306'daki ölümüyle Börçigin erkekleri kazanmıştı. Kraliçeler mağlup edilmiş, topraklarına el konulup kendi erkek kardeşlerinin oğulları arasında paylaşılmış ve meydan okuyan son rakip prenses de sahneyi terk etmişti. Ailcnin erkekleri İpek Yolu'nu kadınların yönetmesine karşı çıktılar, ancak kendi yönetimlerini kanıtlama konusunda başarısız oldular. Rakip diktatörler vahalarda ve ticaret merkezlerinde köpekler gibi dalaşırken ticaret ve iletişim bozulmaya başlamıştı. İpek Yolu, Moğol İmparatorluğu'nun çekirdeğini oluşturuyordu, onsuz imparatorluk düşünülemezdi.

Moğol İmparatorluğu'nda, sosyal hayatta kadınların rolü bir sonraki asır süresince geri plana itildi, seçkin Moğol erkekleri Çin'deki parklarda, İran'daki bahçelerde ve Rus saraylarında zevke ve eğlenceye daldı. Ulusun tükenen enerjisini yükseltmek için ortaya hiçbir kahraman çıkmadı. Hiçbir yeni müttefik onlara katılmadı. Çin üzerindeki Moğol hakimiyetini

genişletmek için hiçbir ordu harekete geçmedi. 14. yüzyıl boyunca, Moğol liderliğinin, özellikle de Börçigin boyunun durumu kötüye gitti. Her kuşak bir öncekinden daha yalnız ve yozlaşmış olmanın ötesinde, daha yeteneksiz ve bilgisizdi de.

Aile, umursamazlık ve aç gözlülüğün zehirli sisine gömüldü, hanlar körü körüne fiziksel zevklerin ve ahmakça eğlencelerin arayışına girdi. Ağızdan ağza dolaşan hikâyeler ve halkın anılarının yanı sıra, Moğol kayıtlarında da, bu sefahatin, imparatorluğun çökmek üzere oluşunda ve kardeş cinayetlerinin kargaşasında, diğer tüm faktörlerden daha etkili olduğu belirtildi.

Kutulun savaşı Moğol kadınlarının sonuncusuydu. Bunlar Rusya'da, İran'da ve Çin'de yerel kültür standartlarına göre yaşayan medeni kadınlara dönüşerek yok olmaya yüz tuttular. Bu kadınlar asla tam olarak diğer kadınlar gibi evinin kadını olamadılar, ancak güçlü hanedanlıklarda kadınlara tahsis edilenlere benzer rolleri oynadılar. Zamanın politik hayatında önemli kadınlar sahne arkasından faaliyet gösterdiler, anlaşmalar yaptılar, varislere sınıf atlattılar, ödüllendirdiler, kumalarıyla ve kayınvalideleriyle kavga ettiler ve saray hanımefendisi hayatı yaşadılar.

Moğol kadınlarının önemli roller üstlenmeye devam ettiği ülkelerden biri de Moğollar tarafından *Damatlar Ulusu'nun Gökkuşağı Toprakları* olarak bilinen Kore'ydi. Kore'ye yapılan saldırılar *Ögeday* zamanında başlamıştı, ancak *Kubilay Han'a* kadar ülke tamamen Moğolların kontrolü altında değildi. Moğollar, Kore kraliyet ailesiyle birçok evlilik yaptı ve bazen Koreli prensesler Moğol hanedanlığına gelip onların dillerini ve geleneklerini öğrendiler. Beş Koreli Kral yaklaşık olarak yetmiş yıl boyunca, eş olarak Börçiginlerin kız çocuklarını aldı. Damatların diğer devletleri gibi, Kore'nin de kendine özgü kanunları, yönetim yapısı ve vergi sistemi vardı. *Cengiz Han* zamanındaki *küregen*lerden farklı olarak, Koreli damatlar uzak savaşımlara gönderilmiyordu; bu yüzden Kore'deki Moğol kraliçeler *Alakay Beki'nin* elinde tuttuğu yönetici güçten mahrumdu. Damatlarla ittifakın yapıldığı yabancı ülkelerin sonuncusu Kore'ydi. Ancak Kore bu konumunu Yuan Hanedanlığı'nın 1368'deki sonuna dek sürdürmüştü.

Hakiki Kore Kayıtlarına göre, 1442 yılı için, iki müttefikin geçmişteki ilişkilerine bakan bir han şunları yazmıştı: "*En büyük atamız Cengiz Han sekiz yönü idare ettiğinde. . . Göğün altında buna itaat etmeyecek kimse yoktu. Kore, diğerler uluslar arasında bize gerçek bir kardeş kadar yakın, en dostça yaklaşıyordu.*"

Moğol dilindeki derin bilgileriyle, sayısız Moğol akrabalarıyla, Moğol hanedanlığında geçirdikleri uzun zamanlarla ve hatta Moğol adlarıyla,

Koreli krallar derebeylerine çoğunlukla Moğol gibi görünüyorlardı. Ama birçok Koreli akrabaları ve Korece isimleri ve Korece konuşmakla kendi halklarına da hâlâ Koreli olarak görünüyorlardı. Bu ikili oynama yeteneği Kore'nin çok işine yaramıştı ancak sonunda kralların şizofrenik hayatı kendilerine ve ailelerine çok pahalıya mal oldu.

Moğol kraliçe, çok yakınındaki Moğol muhafızlarıyla ve Kore'den asla çok uzakta olmayan güçlü Moğol ordusuyla, kocasının seçeneklerini oldukça azaltan bağımsız bir güç kaynağına sahipti. Yine de, yabancı bir kraliçe olarak bazı düşman bölgelerde, gücü hayli kısıtlanıyor ve nadiren kendi gözlerinin görebileceğinin ötesine erişebiliyordu.

13. yüzyıl sonlarında ve 14. yüzyıl başlarındaki Moğol-Kore ilişkileri bu iki kraliçeye odaklanmıştı. Bu devir oturma düzeni ve ritüeller, aile içi kavgalar, cinayetler ve esrarengiz ölümler, sadakatsiz kralların Moğol eşlerinin üzerine Koreli kadınları tercih etmeleri, gelinlerini lanetleyen kayınvalideler ve sevgili oldukları yakışıklı muhafızlarının, vezirlerin ve hizmetlilerin dokunulmazlığını yüzüzce destekleyen uçarı Moğol kraliçeler gibi birçok renkli hikâyeyle dolmuştu. Gizli mektuplar ve şifreli mesajlar, Kore ve Moğol başkentleri arasında son hızla gidip geliyordu. Kraliyet elçileri, rakiplerin suçlarının ya da özürlerinin anlaşılması için gidip geldiler ve bazen Moğol ordu birlikleri, aniden öfke patlamalarını yatıştırma gayretiyle tehditkâr hamleler yaptılar. Dram, romantizm ve entrikaya rağmen, Moğollar ve Koreliler garip fakat karşılıklı menfaate dayalı ittifaklarını sürdürdüler. Yine de bu ilişki, Yuan karşıtı kocası *Kral Gongmin*'in saltanatı döneminde Moğol Kraliçesi *Noğuk*'un 1365'te doğum yaparken hayatını kaybetmesiyle sona erdi. Kısa süre içinde, Kore'deki Goreyo Hanedanlığı ve Çin'deki Yuan Hanedanlığı kendi tarihi rotalarını izlemeye başladılar ve daha enerjik hanedanlar tarafından yerlerinden edildiler.

Cengiz Han'ın soyundan gelenler atalarının onlara miras bıraktığı önemli kuralları, kanunları, gelenekleri ihlal ettikçe erkek gökyüzü ve dışı yeryüzünün ahengi bozuldu. 14. yüzyılda Yuan Hanedanlığı'nın durumu kötüye giderken hanedanlık, yetkililerinin kökleri Moğol kültüründe yer alan kadın erkek eşitliği ilkeleri ve *Cengiz Han* tarafından öğretilen manevi temelleri de içeren önceki hayat tarzlarından vazgeçmiş olduğunu fark etti.

Moğol sarayı, farklı inançlardaki halk geleneklerinin dengesini yeniden kurmak istedi. Ancak kadınların, *Cengiz Han* tarafından kurulan saltanat yapısından çıkarılması gerekli kadın erkek eşleştirmesini yapmayı Moğol-

lar açısından zorlaştırmıştı. Son imparator dengesizliğin telafisi için değişik bir yöntem gerektiğine ikna oldu. Kadın ruhunu bedeninde özümsemi, eril ve dişi nitelikleri kendinde harmanladı. Eğer imparator tamamen dengelenirse hükümet de uyum içinde olacak ve dünya düzene oturacaktı.

Gereken kadınsı nitelikleri özümsemek, değişik özgün yollarla gerçekleşen cinsel ilişkiler yoluyla mümkündü. İmparator sadık uşaklarının yardımıyla çoğu halk tabakası ailelerinden olan ve imparatorluğu kurtarmak için acil durumlarda ona hizmet etmek üzere yetiştirilen muhtelif genç kızları topladı. 1354'te bu farklı kızlardan on altı tanesi ritüellerin kalitesini arttırmak için *Dans Eden Dişi Şeytanlar* adında bir dans grubuna seçildi.

İmparator, bu baskı karşısında yardım etmeleri için on erkek akrabasını seçti. *Cengiz Han*'ın askeri düzenlemelerde 10 rakamını kullanması gibi, 10 kişilik 10 ekip kuruldu. Her biri imparator tarafından özel olarak seçilen bu erkeklere törensel kuralları önceden belirlenmiş bir dizi eylemi her gece 10 defa gerçekleştirmeleri emredilmişti. Onlara yardımcı olma amacıyla imparatorun bu ritüelin sergilenmesi için özel odaları vardı, her birinde içinde bulunanlara yapmaları gerekenleri açık olarak belirten ve onları bu performansta cesaretlendiren çizimler yapılmıştı.

Rahipler, kendileri ya da imparatorun izniyle, hanedanlıktaki asil kadınları ikna ettiler. Ming Hanedanlığı soruşturması daha sonra: "*Saraydaki eşler, cariyeler ve diğer kadınlar; dışarıdaki rahiplerle zina yaptı ya da rahibeliğe geçmeleri için rahiplerin sarayda kalmasına izin verdiler.*" iddiasını ileri sürdü. Bu davranışları Yasak Şehri, "*Ahlaksızlık dolu bir yer*"e dönüştürdü.

Tüm çabalar boşaydı; Moğolların Yuan Hanedanlığı 1368'de, Maymun Yılı'nda çöktü.

Moğol kraliyet ailesi yine de *Kubilay Han*'ın hanedanlığının çöküşünde sorumluluk üstlenmedi. Börçiginlerden geriye kalanlar bunun yerine çöküşün suçlusu olarak yalnızca Çinlilerin düzenbazlıklarını gösterdiler. *Erdeniyn Topçî*'deki kayıtlı efsanelere göre, Moğolların Çin'den kovulması bir Kazak konvoyunun Yasak Şehrin duvarlarından görünmesiyle başlamıştı. Konvoyun lideri muhafıza Han için hediyeler taşıdığını belirten bir not uzattı ancak nöbetçi, kervan lideri onu "*mücevherlerle memnun etmedikçe*" arabaların girmesine izin vermedi.

Büyük kapılardan geçtikten sonra Yasak Şehrin içinde, tüccarlar büyük miktardaki hediyeleri Moğol muhafızların dikkatli bakışları altında boşaltmaya başladılar. İlk üç araba mücevherler ve başka değerli hediyeler taşıyordu. Diğer araçta zırh ve silahlar vardı, bunlar aslında hediye olarak

sunulacak olmalarına rağmen dışarıda sergilenmekteydiler. Ziyaretçiler son arabadan, mumla kaplı büyük ve gizemli üç cisim çıkardılar. Tüccarlar bunların devasa mumlar olduğunu sandılar ve kanıtlamak için her birinin üzerindeki fitili yaktılar. Mum yanıp eridikçe içlerinde bulunan metal ortaya çıktı. Besbelli fitiller birer füyneydi ve bu üç sahte mum içlerindeki topları gizliyordu. Tüccarlar arabaları boşalttığında ateş baruta ulaşmıştı ve büyük bir gürültüyle patladı.

Topun patlaması, arabalarda gizlenen isyancılar için bir işaretti; saklandıkları yerlerden çıkıp onlar için düzenli bir şekilde hazırlanmış zırhlarını hızla kuşandılar ve silahlarını aldılar. Topun patlaması ve isyancıların yarattığı patırtının uyandırdığı imparator yeşim hanedanlık mührüyle kaçmayı planladı.

Dansçılarını toplamak için yeterince vakti olmamış, böylece Moğol İmparatorluğu'nun kadın erkek uyumu da yarım kalmıştı.

7.

Uğursuz Tavşanın İntikâmı

Cengiz Han'ın imparatorluğu yıkılırken bile çoğu Moğolistan'daki yurtlarına dönmek istemedi, Rusya ve İran'daki Börçigin boyu mensupları yerli elitlerle kız alıp verdiler, kıyafetlerini, inançlarını ve dillerini değiştirdiler ve yeni sosyal düzenlerine uyum sağlamak için Moğol olduklarını dahi unuttular.

Saltanatları sona erince yabancı ülkeleri yöneten Börçigin ailesinin üç ana kolundan, sadece Çin'de olanı evine döndü ancak çoğu Moğol Çin'de kaldı. Moğol kayıtlarına göre, 1368'de dağılan 400.000 kişilik Moğol nüfusu Çin'de yaşamaktaydı. Ancak yalnızca 60.000 tanesi kaçmayı ya da hanedanlıkla birlikte gitmeyi başardı. Artık ne Çinli ne de Moğol olan Börçigin liderleri, Moğol uyruklarına ve askerlerine öylesine yabancılaşmışlardı ki, yeni yeni yükselen gerçek Ming Hanedanlığı'nca Çin'den uzaklaştırılırlarken Moğol halkının çoğu son aşamada Çin'de kalmayı seçmişti. Börçigin boyu ve onun yozlaşmış yabancı akıl hocaları, cinsel konularda hoşgörülü papazları, yabancı muhafızları, şımartılmış astrologları ve bir mezhebe bağlı olmayan dini şarlatanlarıyla Moğolistan'a dönmektense kalarak Çin'e hizmet etmeyi tercih ettiler.

Hanedan'ın mültecileri Moğolistan'da nereye gideceğini bilmeden, yeniden *Burhan Haldun Dağı*'nın eteklerindeki efsanelerin kaynağı *Kerlen Nehri*'ne yöneldiler. Kervan geriye doğru kilometrelerce uzanıyordu ve tüm insanlarla hayvanların ulaşması haftalar aldı. Develer büyük deri sandıkları ve renkli ipek ve Şam kumaşından yapılmış katlanmış çadırları taşıdı.

At üzerinde olmalarına rağmen, kadınlar Moğol stili mücevherlerini, altınla nakşedilmiş dökümlü kaşmir elbiselerini, samur kürküyle kaplanmış

kaplan ve leopar derisi kabanlarını giydiler. Çocuklar, hantal Tibet öküzlerinin çektiği arabalarda taşındı. Erkekler açlığa ve at üzerindeki ani sarsıntılara karşı daha da sıkı bağladıkları ipek kuşaklarını taktılar. İnsanlar ve tüm yükleri Gobi'nin tozuyla kaplanmıştı. Zırhlar yamulmuş, bayraklar parçalanmış, atlar zayıflamıştı.

Çin'de ya da Ming Hanedanlığı döneminde sınırın yakınlarında kalan pek çok Moğol, Çin tarihinin parçası olmaya devam etti. Moğolistan Platosu'na dönenlerse komşularının tarihinden büyük ölçüde silinip gittiler. Ancak şimdi Moğollar dilden dile dolaşan hikayelerini tamamlayan tarihlerini ve kendi yazılı belgelerini okuyor ve onlara güveniyorlardı. Bugün, bu dönemdeki Moğolistan hakkında 17. yüzyılda yazılmış olan bir iki belgenin dışında neredeyse hiçbir bilgimiz yok. "*Altın Bilgi*" anlamına gelen *Altan Topçi*, 1651 yılı civarında karışık isimler, hikayeler ve neseplerle yazıldı; yaklaşık on sene sonra, "*Süslenmiş Bilgi*" anlamına gelen ya da bazen "*Değerli Bilgi*" olarak da tercüme edilen *Erdeniyn Topçi* onu takip etti. Olayların gerçekleşmesinden çok sonra kayıtlar ayrı ayrı tutulurken detaylar ve özellikle tarihler bu iki versiyonda birçok farklılık gösteriyordu. Ancak yine de olayların genel anlatımı ile ve başrol oyuncularının kimlikleri ve eylemleriyle örtüşüyorlardı.

Çin'den başlayan toplu göç önemliydi ancak Moğolistan'a akın eden çoğu mülteci asker Moğol bile değildi. Bunlar aslen *Kubilay Han*'ın korumaları olarak getirilen Avrupalı Osetler ve Türk Kıpçaklarıydı, onlar da Moğol savaşçılarından Çinliler kadar korkuyorlardı.

Bozkırdaki geleneksel hayatlarını sürdürmeye devam eden Moğol çobanlar, bu yabancı Moğolları hoş karşılamadılar. Evlerinden uzakta geçen yedi nesil boyunca, hanedanlık ailesi Çinli olmamış, ancak Moğol gibi de yaşamamıştı. *Cengiz Han*'ın esas Moğollarına has güven ve gösterişe sahiptiler ancak yetenek, güç ve dayanıklılıkları eksikti. Moğol hayatının erdemleri onlara yasaklanmışken onlar da Çin uygarlığının erdemini reddetmiş ve yerlerine bu ikisinin kötü bir karışımını tercih etmiş görünüyorlardı. Öğrendikleri tek iş yönetmekti, *Cengiz Han*'ın ölümünden sonra hiçbiri bunu da yapamadı. Moğolistan'a döndüklerinde kendilerini sahip oldukları azıcık göçebe kültürüyle geniş bir çimen denizinin ortasında mahsur kalmış buldular.

Geri dönen mülteciler, Gobi'nin güneyindeki geleneksel düzensiz ve bağımsız göçebe çoban hayatlarına devam eden Moğol kardeşlerini tanı-

makta zorlandılar. Bu Moğollar hanedanlık ailesi ve beraberindekilerin 1211'den 1368'e kadar geçici olarak Çin'de yaşadıkları süre boyunca Çin başkentindeki akrabalarının yönetimini hiçbir zaman tam anlamıyla kabul etmediler. Bu gelenekçi Moğollar *Arik Böke*, *Kaydu Han* ve *Kutulun* gibi liderlerin izinden giderek *Cengiz Han*'ın ruhuna sadık kaldılar. Ancak *Kubilay*'ın kurduğu Yuan Hanedanlığı'nı ve neredeyse yüzyıl boyunca onun soyundan gelenlerin çıkarlarına hizmet etmeyi ya reddettiler ya da şüpheyle yaklaştılar.

Çin'e gelerek burada bir asırdan fazla yaşayan Moğollar, Moğolistan'ın zor şartlarında hayatta kalma becerilerini kaybetmişti. Onlar için, avcılık hayatta kalma yeteneği değil, üzerinde özenle durulması gereken gelenek-selleşmiş bir spordu. Avcılık, en iyi, taşıyıcı filler, uzun gecelerde dans eden kızlar, hayvanların izini sürmek için yetiştirilmiş savaşılar ve okçularıyla bekleyen asillere gürültü çıkararak hayvanları süren adamlarla yapılırdı.

Vahşi bir hayvana nasıl yaklaşılabileceğini, derisinin nasıl yüzüleceğini ve nasıl etkisiz hale getirileceğini bilmiyorlardı. Koyun kırpmayı ve yünün-den kıyafet yapmayı bilmiyorlardı, çünkü eski imparatorluklarının uzak köşelerindeki meçhul işçilerin dokudukları ipek kıyafetleri giymeye alışmış olarak yetişmişlerdi. Çin'deki her Moğol aristokratın kendine özel sürüsü olurdu ancak Büyük Han'ın on bin beyaz atı gibi, bu da gösteriş ve ihtişam içindi. Çin'de bulundukları bir buçuk asır onlara kültürel anlamda hiçbir yeni yetenek kazandırmadı; üstelik eskiden sahip olduklarının da körelmesine neden oldu.

Geri dönen Moğollar ve yabancı muhafızları, mevsimi ve hava şartlarını hesaba katmaksızın ne bulurlarsa yemeye başladılar. Hayvanları rastgele katlettiler ve bir sonraki yılı düşünmeden onları hayatta kalmalarını sağlayan çayırlarda otlatıldılar. Ağaçları kesip doğal görüntüyü mahvettiler. Atlarına hâlâ tutkulu bir sevgi besliyorlar ve otların koyunları, keçileri ve öküzleri daha verimli şekilde ete çevireceği çayırları atlarına ayırıyorlardı.

Dönen Moğollar sadece birkaç yıl içinde anayurtlarının kaynaklarını silip süpürdü, doğayı katletti ve ağaçları odun olarak yakıldılar. Hayatta kalmak için, daha da kuzeydeki Sibirya ormanlarına, batıdaki Altay Dağları'na ve ovalarına girmek zorundaydılar ya da doğrudan güneye, geldikleri yere, Çin'e geri döneceklerdi. Kuzey daha soğuktu, çetindi ve kaynakları azdı. Batı hâlâ Çin'e gitmeyen bozkır kavimleri tarafından iskân edilmekteydi ve onlar da eski Moğolların yaşam gücüne ve düşmanlığına sahiptiler.

Minglerin başkentten beri peşlerinde olmasına rağmen, Moğollar ken-

dilerini yıkılmış olarak görmüyorlardı. Yalnızca bir miktar toprak kaybetmişlerdi. Yeni gelişen Ming Hanedanlığı şimdi Çin'in tarımsal bölgelerini kontrol altına almıştı. Zaferleriyle birlikte Moğol başkentinin ismini "*Kuzey güvene alındı*" anlamına gelen *Peiping* olarak değiştirdiler. Ancak birçok bölgeye henüz ulaşamamışlardı. Ming kuvvetleri 1371'e kadar Siçuan'ı ve 1382'ye kadar Yunnan'ı alamadılar. Moğolistan, Mançurya, Kore, Doğu Türkistan ve Tibet gibi diğer bölgeler daimi olarak Minglerin etkin şekilde hakimiyetinde kaldı ve onlara Moğolların sahip olduğundan daha küçük bir Çin bıraktılar. Bu toprakların çoğunun sadakatiyle desteklenen Moğollar geçici olarak sürgün edilmelerine rağmen kendilerini hâlâ meşru saltanat olarak görüyorlardı. Çok düşük nüfusa sahip, şehirlerin olmadığı ve sadece Sibiry orman kavimlerini Çin'e bağlayan küçük ticaret güzergâhlarına sahip, geniş ancak boş toprakları yönettiler.

1388'de Ming askerleri Moğol hanlarını avladığında ve *Kubilay Han*'ın soyundan son kalanları öldürdüğünde bile, Moğollar makam talep etmek için Börçigin boyunun diğer mensuplarını buldular. Kardeşi *Kubilay Han*'ın Çin'deki yönetimine karşı Moğol değerlerini koruyan *Arik Böke Han*'ın anısına saygıları devam ettiğinden, onun soyundan gelen bazıları şimdi bu amaçla öne çıkmışlardı. 13. yüzyılda *Arik Böke* Moğolistan başkentini elinde tutmak istiyordu ve şimdi uzak varisleri bu ihtimali diriltmişti. *Cengiz Han*'ın ordusunun Pasifik'ten Akdeniz'e; Arktik bölgesinden Hindistan'a fethettiği toprakları kaybettikten sonra kendi başkentlerinin başka bir ülkede olmasına daha fazla müsaade etmeyeceklerdi. Devletin kurulduğu 1206'dan 150 yıl sonra şimdi kendilerini *Cengiz Han*'ın yola çıkış noktası olan yüksek, kuru ve soğuk Moğolistan Platosu'nda bulmuşlardı ve bunu da kaybetmek üzereydiler. Daha doğrusu atalarından kalma topraklardaki güçlerini kaybetmek ve kendi yurtlarında tutsak kalmak üzereydiler.

Moğol İmparatorluğu 1399 yılının karlı bir gününde, seks düşkün bir tavşanın ruhunun *Elbeg Han*'ın üzerine sıçrayarak ruhunu ele geçirmesiyle ansızın sona erdi. Bazı gözlemciler imparatorluğun, asrın başlarındaki veba salgını ya da Ming isyancılarının 1368'deki zaferi gibi başka sebeplerden ötürü yavaş yavaş gerilediği üzerinde durdu ancak Budist tarihçiler *Cengiz Han*'ın kavminin yakın fakat gizli koruyucusu olan tavşanın rolünü açıkça görmüştü.

Börçigin ailesinin yükselişi de iki yüzyıl önce başka bir karlı günde, 1159 yılı civarlarında, Tavşan Yılı'nda durmuştu. *Cengiz Han*'ın babası

tavşan avlamaya çıkmış ve tavşan onu kısa süre önce idrar yapılmış bir yola doğru çekmişti. Yeni yağmış karın içindeki sarı idrar birikintisi bir kadına aitmiş gibi görünüyordu. Avcı, tavşanın canını bağışladı ve onun yerine kadını avlamaya karar verdi; kadını buldu, kaçırdı; *Cengiz Han* ve Moğol kraliyet ailesi bu ikilinin bir ürünü oldu.

Normalde tavşan çok çabuk ürktüğü için hayvanlar aleminde korkaklığın sembolüydü ancak canının bağışlanmasıyla ailenin yükselmesinde rol oynayan gizli koruyucu haline geldi. *Cengiz Han* Moğol İmparatorluğu'nu 1206'da, Ateş Tavşanı Yılı'nda kurdu ve yılların hayvan döngüsüne göre on iki yılda bir gelen Tavşan Yılı Moğol hanlarına her seferinde özel tesadüfler getirmişti.

Avcılığın evlilik, cinsellik ve genelde sadece avlanan erkeklerle yakın bir ilişkisi vardı. Erkek çocuğunun ilk avı ormanın kıızıyla evliliğini sembolize eder ve onun bekaretini kaybetmesini vurgulamak üzere daha yaşlı erkek hayvanın kanını çocuğun etine sürerdi. *Cengiz Han*, torunları *Kubilai* ve *Möngke*'nin seremonilerini, 1224'te Nayman ve Uygur toprakları sınırındaki İli Nehri yakınlarında ilk avlarını öldürdüklerinde bizzat gerçekleştirdi. Çocuklar on bir ve dokuz yaşlarındaydılar, tavşan ve antilop avlamışlardı. Avcılığı evlilik ana fikriyle gerçekleştiren erkekler, av öncesi eşleriyle cinsel ilişkiden kaçınmak zorundaydılar.

İzledikleri yolun bir yerinde Börçigin kabilesi tavşanla ilişkilerini ve ailenin gücünün kaynağını ona borçlu olduklarını unutmuşlardı. 1399'da Sarı Tavşan Yılı geldiğinde, Moğol hükümdarı *Elbeg Han* ormanda tekrar tavşanla karşılaştı ancak bu defaki karşılaşma korkunç sonuçlar getirdi. *Elbeg Han*'ın o gün hiç şansı yoktu ve kampına oyun oynamadan dönceğinden endişeliydi. Beyaz tavşan beyaz karın içinde olmasına rağmen, *Elbeg Han* onu gördü. Okunu dikkatle kılıfından çıkardı, yayına yerleştirip nişan aldı ve tavşanı vurdu.

Elbeg Han tavşanın yanına yaklaşıırken yeni yağmış karın üzerinde ölmekte olan tavşanı görebildi. Tek bir ok vücudunu delmiş, öldürücü vuruşla kalbinden kan fışkırmış ve karın üzerinde kırmızı küçük birikintiler oluşturmuştu. Beyaz karın üzerindeki kırmızı kanın görüntüsü Büyük Han üzerinde hipnotizma etkisi yaptı. Transa girmiş gibiydi ve bakışları tavşanın huzurlu yüzüne ve beyaz kar ile kırmızı kanın dikkat çekici kontrasttaki farklı ve harika renklerine takılıp kaldı.

İşte bu anda, tavşanın ruhu *shimnus*, ölmekte olan bedenini terk edip *Elbeg Han*'a geçti. *Shimnus* bedeninden ayrılmaya dayanamadı ve bu yüzden *Elbeg Han*'ın gözlerini eski varlığı olan ölü tavşana dikti.

Sonunda, *Shimnus*'un ele geçirdiği *Elbeg Han* yalvaran bir sesle av arkadaşına dedi ki: *"Keşke bu güzellikte bir kadın olsaydı; yüzü kar kadar beyaz, yanakları kan kadar kırmızı."*

Durum karşısında dehşete kapılan av arkadaşı *Dayuu*, Büyük Han'ın transtan çıkmasına yardımcı olmak yerine, onun bu yanlış arzusunun kışkırttı: *"Oysa böyle bir kadın var, Han'ım"* ve büyülenmiş Han'la adeta alay ederek ekledi: *"Ama onu görmeniz mümkün değil."*

Kaygılanan ve şaşkına dönen Han ısrarla sordu, *"Kim o kadın?"*

"Oğlunuzun karısı" diye cevapladı *Dayuu*. *"Bunun kadar muhteşem."* dedi beyaz karın üzerindeki enfes güzelliği işaret ederek.

Katı tabular, erkeğin, erkek kardeşlerinin ya da oğullarının eşlerinin gerine girmesini yasaklamıştı. Genç erkek, evlenip aileye giren kendisinden yaşça büyük kadına arkadaşça yaklaşp, günün birinde onlardan biriyle evlenebiliyorken, yaşça büyük erkek kendinden küçük akrabalarının eşleriyle iletişim kuramaz ve hiç biriyle kesinlikle evlenemezdi. Gerine süt ya da yiyecek getirmiş olsa dahi, gerin dışında bekler ve kadını görmeden veya içeri girmeden ona uzatırdı.

Oğlunun eşinin, karın üzerindeki tavşan kanı kadar güzel olduğunu duyan *Elbeg Han* bu kurala rağmen dayanılmaz bir dürtüyle onu kendi gözleriyle görmek istedi. Transa girmişçesine gördüğü hayaller, bakışlarını ve dikkatini aniden ölü tavşanın bedeninden çekip alan bir amaca ve yoğunlaşmaya dönüştü.

Cengiz Han *"Bir han, halk tabakasından biri gibi davrandığında, Moğol halkına zarar verir."* demişti. *Elbeg Han*, küçülen ama ayakta kalan Moğol ulusunu yıkıma uğratacak bir suçlu işlemek üzereydi. Suçun şeytani karışıklığı, *Elbeg Han*'ın avdan bu genç kadını görmek için ana kampa dönüşmesiyle başlamıştı.

"Henüz hiç görmediğim şeyi göster bana" diye emretti yardımcısına, bu isteğinin yasak olduğunun farkında olduğunu açıkça belli ederek. *"Sen, uzak olanı bir araya getiren; sen arzularımı tatmin eden Dayuu, hadi!"*

Dayuu sinsice izledi ve Han ile gelininin buluşmasını ayarlamak için uygun fırsatı kolladı. Han'ın oğlunun ava çıktığını gördükten sonra, *Dayuu* dikkatlice genç kadına yaklaştı. *"Han, ne kadar güzel olduğunuzu görmek için sizi ziyaret etmesine izin vermenizi emrediyor."* diye ona bilgi verdi.

Teklifin anlamının ve yakışıklılığının tamamen farkında olan kadın, onu katı bir şekilde reddetti. *"Gök ve yeryüzü hâlâ ayrı değil mi ki şimdi Büyük Han'ın gelinini görmesi kabul edilebilir olsun?"* diye sordu elçiyeye.

“Yoksa kocam öldü de Han bana bunu söylemek için mi gelmek istiyor?” Daha da doğaüstü değişimin kuşkusuyla, zekice sordu “Yoksa Han siyah bir köpeğe mi dönüştü?”

Elçi, gelininin sertçe reddetmesinin ardından *Elbeg Han*’ın yanına döndü. Kendi oğluna duyduğu kıskançlığın öfkesi ve taze karın üzerindeki kan kadar güzel kadını görme isteğine bağımlı haldeki *Elbeg Han* atına atladı ve oğlunu avlamaya gitti. Cinsel saplantısı öyle ileri boyuttaydı ki, başka hiçbir şey bu arzusunu doyuramazdı. Han, oğlunu bulup öldürdü.

Elbeg Han, ölen oğlunun karısının ırzına geçmek üzere kampına geri döndü. Bu eylem, Han’ın arzularını tatmin etmek yerine daha da arttırmıştı. Genç kadına saplantısı artınca, onu karısı yaptı. Genç kadın yeni *hatun* olunca, *Elbeg Han*, *Dayuu*’yu *taşi* yaptı; bu, Börçigin Boyu dışından bir erkeğin gelmesine izin verilen en yüksek mevki olan, vezirliğe denk bir makamdı.

Tavşan ruhunun laneti şimdi, ruhsal bir ahlaksızlık vebası gibi yayılmaya başlamıştı. Beyaz üzerindeki kırmızının kötü saplantısı, kocasını kaybeden ve yeni bir evliliğe zorlanan bu masum, genç ve güzel kurbana da bulaşmış ancak bu büyü onda farklı bir hedefe odaklanmıştı. Yeni kocasının kanını, ilk kocasını öldürmesinde ve ırzına geçmesinde ona yardım eden arkadaşının beyaz teni üzerinde görmesi gerekiyordu. Han’ın seks sonrası mutluluğu gibi, o da intikamın vereceği mutluluğu istiyordu ve ikisinden de öcünü almak için cinselliğini kullanacaktı.

Kafasının dikine giden kraliçe, hanedanlık kampındaki imparatorluk gerinde bekledi ve izledi. İntikam fırsatı yine Büyük Han şahiniyle ava çıktığında geldi. *Dayuu* çadıra geldi. Büyük Han orda olmadığı için kapının dışında bekledi.

Mağdur kraliçe adamı gördü ve hizmetçisini yanına gönderdi. “Neden dışarıda, soğukta bekliyorsun?” diye sordu hizmetçi, “sıcak hanedanlık evine girebilecekken?”

Dayuu teklifi kabul etti ve yeni genç kraliçenin gerine girdi kraliçe onu öfke yerine abartılı bir konukseverlikle karşıladı. Ona tepsilerle leziz yemekler ve bozkır kavimlerinin iki kez damıtılmış, cinsel gücü arttıran içeceği kımız sundu. *Dayuu* çabucak sarhoşluk belirtileri gösterince kraliçe sahte bir tevazu ve takdirle “sana heni kraliçe yapmakla aciz şahsıma önem katıp değersiz varlığımı yücelttiğin için minnettarım” dedi ona.

Bu minnet ile ona kişisel gümüş kasesini vermek istediğini söyledi. Bozkır görgü kurallarına göre *Dayuu* ona takdim edilen hediyeyi kabul ettiğini göstermek için bu kasede ne sunulursa içmek zorundaydı. Ancak bunu ya-

pınca hemen kendinden geçti.

Kraliçe hızla avına gitti ve onun uyuşmuş, gevşemiş bedenini yatağına sürükledi. Daha sonra kendi saçından tutamlar kopartıp elbisesini yırttı ve tüm vücudunu tırmaladı. Astar kumaşlı duvarları yırttı ve yardım çığlıkları atmaya başladı. Hizmetçiler ve muhafızlar imdadına koştular. Kraliçe onlara kocasının arkadaşı ve danışmanı olan *Dayuu*'nun cinsel saldırısı sonucu beyaz teninde açılan yaralardan akan kırmızı kanı gösterdi.

Kraliçe bu kez kocası Han'ı bulması ve her ikisinin onuruna ve hanedanlık ailesinin prestijine karşı işlenen suçu ona anlatması için hizmetçisini gönderdi. Han döndüğünde, kraliçe ona heyecanla *Dayuu*'yu Han'la evlenmesini mümkün kıldığı için teşekkür etmek üzere çağırıldığını anlattı. Gönül borcu için ona verdiği kaseden içtikten sonra "*benimle samimi olmaya çalıştı*" diye açıkladı. "*Reddettiğimde, bana saldırdı.*"

Yavaş yavaş şuuru yerine gelen *Dayuu*, ona karşı yapılan suçlamaları duydu. Panikledi ve bu korku ona ayağa fırlayıp çadırdan kaçacak gücü verdi. Bulduğu ilk atın yularını yakalayıp atladı ve hanedanlık kampından kaçtı.

Bu kaçışın arkadaşının suçlu olduğunun kanıtı olduğunu farz eden Han adamlarını bir araya topladı ve peşine düşmelerini istedi. Beyaz tavşanı avladığı gibi, şimdi kendisine yardım eden arkadaşını avlayacaktı. Han, *Dayuu*'ya yetiştiğinde iki adam arasında şiddetli bir mücadele başladı. Han yaklaşıncaya, *Dayuu* okunu fırlattı ve *Elbeg Han*'ı elinden, serçe parmağından vurdu.

Aynı şekilde karşılık veren Han da eski arkadaşını vurdu ve intikam hırsıyla öldürmeden önce onu acılar içinde kıvrandırken izledi. Öfkeli Han, tavşana yaptığı gibi arkadaşının derisini yüzdü. Daha sonra ölen adamın poposundan aldığı eti genç kraliçesine intikam hediyesi olarak getirdi.

İki adamdan birinin cezalandırılması incinmiş kraliçenin ilk kocasının ölümüne duyduğu öfkeyi yatıştırmamıştı. Tarihçilerin söylediklerine göre, "*Yatağında tatmin olmamış bir şekilde yatıyordu.*" Ancak kocası yaralı elinde ölen adamın sarkan etlerini tutarken yaklaştığında uzandı ve Han'ın yaralı elini tuttu. Öpmek için dudaklarına götürdü, kopan parmağından akan kanı sevgiyle emdi. Aynı anda, kocasının ölen arkadaşının yeni yüzülmüş derisini de nazikçe kabul etti ve onu da dudaklarına götürdü.

Han şimdi, beyaz karın üzerindeki kırmızı kan kadar güzel bir kadının saplantısının ona ne getirdiğini görmüştü: Eski arkadaşının yağlı, kar beyazı etine damlayan kırmızı insan kanı, sadece kendi kanıydı şimdi. Kraliçe kocasının parmağını yaladığı gibi deriyi de nazikçe yalamaya başladı ve

sonra kocasının kanıyla birlikte derideki yağı da yuttu.

“Kadın olmama rağmen” diye açıkladı kocasına, “Kocamın intikamını aldım. Öldüğümde, hiç pişmanlık duymayacağım.”

Han, kendi hareketlerindeki kötülüğü ve ailesinin bedelini pahalıya ödediği şeytani günahlarını ancak şimdi idrak edebiliyordu. Kraliçe, kendisine karşı işlenen suçun öcünü almıştı. Ancak bu hareket yalnızca hanedanlık ailesi ve Moğol ulusu üzerindeki tavşan lanetinin başlangıcını açıklıyordu. Şimdi birbirleriyle savaşılmaya başlamışlardı, bir Moğol kabilesi diğeriyle, bir boy diğer boyla, kardeş kardeşle, anne oğulla, koca karısıyla, kız babasıyla.

Elbeg Han’ın sefil hikayesi, diğer anlatımlarda da olduğu gibi, Börçigin boyunun yozlaşmasını özetliyordu. Moğol ulusu nefesi kesilerek uzun sürecek bir ölüme doğru gidiyordu. Moğol gücü nihayet son aşamasına gelmiş görünüyordu. Bir zamanlar milyonlarca hayvanın dolaştığı verimli bozkırlarda hayatta kalan birkaç hayvan ve onlara güvenen göçebeler şimdi açlık tehdidiyle karşı karşıyaydı. Boylar ve kabileler bölük pörçük gruplar halinde kraliyet sarayının savaşlar, aşırı otlama ve orman katliamları gibi yollarla mahvettiği geçmişin güzel tabiat manzaralarının içinden geçerek geri dönüyordu. Çevresel tahribat ile hayvanlar açlıktan öldü ve hayatta kalanlara da seyyar eşkıya çeteleri el koydu. Geri dönen istilacılar ne Moğol geleneklerine ne de kurallara bağlı kaldılar. Halen bu dönemin sonuna gelinmemişti ancak sonun artık çok da uzak olmadığına da kuşku yoktu. Moğollar, Ming Hanedanlığı’na teslim olmak ve asker ya da sınır yöneticisi olarak iş bulabilmek için Gobi’nin yolunu tuttular.

Eski yabancı muhafızlar ve onların Moğol müttefik çeteleri, rakip Börçigin erkek çocuklarını han ilan etmek, aşağılamak, sömürmek ya da işkence etmek için kaçırdılar. Kabileye özgü polo türü bir oyunda atlıların ölü keçileri savurması gibi Büyük Han unvanını Börçigin boyunun bir mensubundan diğerine geçirip durdular. Bir zamanlar hayatlarını Börçigin liderlerine adayanlar şimdi Büyük Hanları istedikleri gibi değiştiriyorlardı.

Bir zamanlar Moğolistan’dan dünyayı yöneten kraliçelerin kızları şimdi eğlence araçları veya en adi adamların rekabet gereçlerinden başka bir şey değildiler. Zarla oynarcasına mücevherlerle oynayan hazine hırsızları gibi, zamanın güçlü erkekleri Börçigin kızlarını birer seks oyuncuğu olarak aralarında takas konusu yapmak için alıkoyarlardı. Sonuçta, Büyük Han bile oğlunun karısına tecavüz etmeyecek denli yüce değilken, herhangi bir erkek kalbini sıkıştıran herhangi bir arzudan neden kaçınmalıydı ki?

Moğol ulusu ve bir zamanların görkemli *Altın Ailesi* dibe öyle bir battı

ve suiistimallerinin acısını öyle bir çekti ki ölmeleri ve ulusun adının terk edilmiş bir kampın soğuk küllerinin rüzgarda savrulması gibi yok olması tüm aile için bir lütuf olacaktı. İnsanların hayvanları gütmeyi ve ot denizini yiyeceğe dönüştürmeyi öğrendiği binlerce yıl öncesinden beri birçok göçebe ulus yükselmiş, çökmüş ve yok olmuştu. Devletin yırtık ve bakımsız flaması paramparça oldu ve kahverengi otların içindeki bir yün yığını gibi dağıldı. Atlar bile toz bulutu kaldırmaktan yorulmuşlardı. Tarih sayfalarından Moğollar gibi güçlü ve önemli bir devletin daha kaybolması asla şaşırtıcı olmazdı.

Yine de ahlaksızlık ve mağlubiyetin ortasında, bir kadın yerini ve odak noktasını koruyarak ulusun yeniden toparlanıp bayrakların yeniden dalgalanacağı ve onurun kraliyet boyunu yeniden dirilteceği günü dört gözle bekledi. Tıpkı Moğol ulusunun kaderinin asılı olduğu küçük bir iplik gibi, bu ruhu tek başına ayakta tutmaya çalıştı. Bu kadın, *Elbeg Han*'ın kızı *Samur*'du ancak ruhen *Cengiz Han*'ın gücüne ve dik kafalılığına sahip gerçek bir kızıydı.

1380'lerde, Çin'den Moğolistan'a dönen ilk Börçigin neslinden doğmuştu. *Samur*, Çinceden türemiş, Moğolların Çin'de kaldıkları süre içinde benimsedikleri ve bir zamanlar prensesler için kullandıkları *beki* unvanının yerine kullanılan *gunj* unvanını taşıyordu. *Samur Gunj* hayatına yozlaşma ve kaosu yuttuğu Moğol ulusu ve *Altın Aile*'nin bir kurbanı olarak başladı. Dünya tarihinde ortaya ilk kez çıkışı babasının geliniyle olan iğrenç ilişkisi dönemine rastlar.

Ahlaki açıdan doğru olanı yaptığını düşünse de babası *Elbeg Han* arkadaşı *Dayuu*'yu öldürdükten sonra ne kadar büyük bir taktik hata yaptığını anlamıştı. Hanlık makamını korumak ve yaptıkları yüzünden intikam amacıyla öldürülmemek için, *Elbeg* genç *Samur*'u umutsuz bir çabayla ölen adamın oğluna barış teklifinde bulunmak ve ölümün karşılığında bir bedel olarak verdi. Prens *Samur*'u eş olarak alan *Dayuu*'nun oğlu ölen babasının unvanını aldı ve Batı Moğolistan'daki Oyratların komutasını ele geçirdi.

Yine de *Elbeg Han*'ın en tehlikeli düşmanı, dışarıdaki rakipleri ve eski müttefikleri değil kendi ailesinden biriydi. *Samur*'un annesi, *Elbeg*'in daha eski karısı olan *Kobeguntai* idi. Kendi günahları sonucu meydana gelen politik diyeti ödemek için kızını kullanan kocasına ve onun yeni genç karısına çok güvenmişti. Kendisini destekleyen birini buldu ve *Elbeg Han*'ı öldürttü. Daha sonra suç ortağıyla evlendi ve ulusu *hansız* bırakarak terk etti. Büyük Han'ın korkunç icraatlarının sonucu oluşan karışıklıklar nere-

deyse bir asır sürdü.

Onlarca yıllık bu uzun ve çileli süreçte *Samur*'un elinde hiç büyük bir güç olmadı ve ulusun ayakta kalması ona bağlıydı. *Samur*'un krizle yüzleşirken nasıl davrandığı ulusun kaderini belirledi. *Samur* yarım asırdan uzun bir süre Moğol ulusunu yeniden bir araya getirmek ve kendi muhafızlarının tutsak esiri olan, ülkenin az miktardaki zenginliği için aralarında sürekli mücadele eden Börçigin boyundan erkek akrabalarını esaretten kurtarmak için başarısız bir mücadele verdi. Kocası Oyratların *taishi* makamındaydı ve Moğolları özgürleştirme mücadelesinde hayatını kaybetti, oğlu unvanı almak ve savaşı devam ettirmek için öne çıktı.

Kabaca 1400'den 1450'ye dek, sözde Büyük Hanlar güçlü adamlar tarafından tutsak edilirken, *Samur*, Batı Moğolistan'daki Oyrat kabilelerinde güçlü kuvvetler oluşturdu ve boşuna da olsa, Moğol Hanedanlık ailesini yeniden diriltmek ve onları esaretten kurtarmak için durmaksızın girişimlerde bulundu. Sözde Büyük Han'ı alıkoyanlardan kurtaracak bir hareketi başlatması için kocasını teşvik etti ve kocası bu uğurda öldürülünce sonradan kendisi de aynı amaç uğruna öldürülünceye kadar oğlunu da teşvik etti.

Cengiz Han'ın kurduğu *Altın Klan*, devletin tüm kontrolünü kaybetmişti ve alışılmadık türdeki adamların tutsağıydı. Tutsak alanlar Moğol isimlerine sahipti, Moğol dilini konuşuyor, Moğol kıyafetleri giyiyor, bazen Moğol eşler alıyor ve genelde Moğol toplumunun samimi ilişkileri bulunan bir bölümünü oluşturuyorlardı. Ancak yine de Moğollardan oldukça farklıydılar. Bu adamlar Moğolların Osetya'dan, Rusya'dan, Ukrayna'dan ve Avrupa'nın diğer kesimlerinden imparatorluğu korumak için getirdiği ancak zamanla hanedanlık ailesinin kontrolünü ele geçiren esirlerin tuhaf bir karışımından ortaya çıkmışlardı.*

Moğolistan'ı 15. yüzyılda yöneten diktatör tipi, *Elbeg Han* döneminde yaptığı iş dolayısıyla "*Gübre Sepetli*" anlamına gelen *Arugtai* takma isimli bir adamla özdeşleştirilmişti. Düşük konumuna rağmen, tüm gübre toplayıcıları gibi kuru gübre ararken gün boyu özgürce dolaşma imkânına sahipti. Bu özgürlük ona pek çok insanla konuşabilme fırsatını sağlıyordu ve böylece saray halkının bilgi kaynağı haline gelmişti. Konumu ona yavaş

* EN. İngilizcede köle olarak adlandırılan özellikle Kıpçak kökenli paralı askerlerin durumu Roma dönemi veya Afrika'daki kölelerin durumuyla karıştırılmamalıdır. Paralı Türk askerler özellikle Ortadoğu'da Arap Halifelerine hizmet için gelmişlerdir ancak özgürdürler. Daha sonra bu paralı askerlerin Türkçede "Kölemenler" şeklinde yanlış ifade edilen devleti kurdukları bilinmektedir. Bunlardan en güçlüsü Mısır'ı yöneten ve resmi adı "Türk Devleti" olan Mısır Kölemenleri'dir.

yavaş bir güç kazandırdı ve yerini *Elbeg Han*'ın ölümüyle ortaya çıkan politik boşluğa doğru kaydırıldı. Börçigin boyuna karşı açıkça düşmanca bir tutum sergileyerek “*Yabani yaratıkların çocuklarının özgürce dolaşmaları çok tehlikelidir.*” diyordu, “*Düşmanınızın çocuğuna müsamaha göstermemelisiniz.*” Bu politika temelinde *Arugtai*, Börçiginleri öldürmek veya gelecekteki entrikalarında kullanmak üzere tutsak etmek için onları takip edip ele geçirdi.

Kocasının ve oğlunun ölümünden sonra *Samur*, erkek akrabalarını kontrolüne alan diktatöre karşı savaşması ve Oyrat ve Moğol kavimlerini yeniden bir araya getirmesi için, torunu *Esen*'i *taishi* olması yönünde cesaretlendirdi. Babasının ve dedesinin başarısızlıklarının ardından *Esen*, kısa süre içinde bazı Moğol kavimlerini fethederken çoğunu da ikna yöntemiyle hızla ve kolayca birleştirdi. Birdenbire silkinmiş görünen Moğollar muzaffer liderlerini yeniden dünyanın sonuna dek izlemeye hazırlardı.

Esen, İpek Yolu'nun kontrolünü yeniden ele geçirmek yerine *Cengiz Han*'ın soyundan olmasına rağmen *Ways Han*'ın himayesindeki Müslümanlara ait vahalara baskınlar düzenlemeye başladı. *Esen* Müslümanları defalarca alt etti: “*Söylenen o ki (Müslüman) Han, Moğollara karşı yirmi iki savaşta yer almış. Bir keresinde galip gelmiş. . . (ancak) geri kalanında bozguna uğramış.*” *Esen* onu üç defa esir aldı ancak serbest bıraktı. Müslüman bir tarihçi *Ways Han*'ın kabiliyetsizliğini adeta iç geçirerek şöyle değerlendirdi; “*Allah en iyisini bilir.*”

1443-45 arasındaki mücadele sırasında *Esen*, Kansu Koridoru'nun batısındaki İpek Yolu güzergâhı boyunca, Hami vahalarını ve Minglerin, sınırlarını korumak üzere görevlendirdiği Üç Muhafız denen Moğol birliklerini eline geçirdi. Moğolları birleştirerek onlara kimliklerini hatırlattı. Minglerin Üç Muhafız'a ve diğer Moğol liderlere verdiği unvanları küçümseyen *Esen*, doğrudan *Cengiz Han*'dan bir unvan almamış bulunan kendisinin aksine, onların *Cengiz Han*'ın atalarına verdiği önemli unvanlarının bulunduğunu ve bu unvanlara Minglerin verdiği unvanlarından daha üstün bir onur atfetmeleri gerektiğini onlara hatırlattı. Üç Muhafız'ın yenilgisinin ardından, Cürcet (Mançu) kendi isteğiyle *Esen*'e itaat etti. Ming hanedanlığı yetkilileri, şimdi onları yüzüstü bırakan eski müttefiklerine karşı güçlü bir askeri harekâta geçme kabiliyetinden yoksundu ve asilerle askıya alınan ticaretin yakında onları Minglerin boyunduruğuna geri döndüreceği konusunda yanlış hesaplar yaptılar.

Esen, yalnızca Moğolistan Platosu'nu değil, İpek Yolu'nun çoğunu da yeniden birleştirdi: Modern İç Moğolistan (Gobi'nin güneyi), Mançur-

ya'nın bir kısmı ve Kansu Koridoru'nun yanındaki Sarı Irmak'ın güneyindeki bazı topraklar. 1449'da Çinliler üzerinde en büyük zaferine imza attı ve Ming imparatorunu esir aldı. Yuan Hanedanlığı'nın yıkılışından beri neredeyse bir asırdır ilk defa, Moğollar Çin üzerinde bir tehdit oluşturmuştu. Moğollar, Çin'e son kez hükmetme çabasıdayken Çin'i fethetmenin yönetmekten daha kolay olduğunu anlamışlardı ve bu defa ülkeyi işgal etmek ya da yönetmek için hiçbir çaba harcamadılar. *Esen*, Çin şehirlerine akınlar yaparken imparatoru yanına alıp onları teslim olmaya ikna etmek ya da en azından Moğollarla savaşmak ve böylelikle imparatorlarının muhtemelen zarar görmesinden korkmalarını sağlamak için kullandı. Bu taktik çok uzun sürmedi ve onun Pekin'e dönüşünün Ming yetkililerini birbirleriyle mücadele etmekle meşgul edeceğini ve Moğolların bir süre rahat bırakılacağını bilen *Esen* en sonunda imparatoru saygınlığını yitirmiş ve üstü başı perişan bir halde serbest bıraktı.

Esen, Moğolları bir araya getirdi, Müslüman hükümdarı ve Ming imparatorunu alt etti, ancak kariyerinin en önemli karşılaşmasında, büyükannesinin vasiyetiyle baş edemedi. Samur, fetihleri boyunca savaş beylerini ve eski muhafızlarını def etmesinde torununu desteklemişti. Kariyerinin başlangıcında *taişi* iken, büyükannesinin Oyratları ve Moğol halkını Börçigin yönetimi altında bir araya getirme arzusunu paylaşıyor görünüyordu. *Esen*, halkı birleştirme umuduyla kız kardeşi ile yeni Han'ı evlendirerek iki kabilenin hükümdar ailelerini kaynaştırmak istiyordu.

Plan işlemiş görünüyordu ve *Esen*'in kardeşinin bir oğlu oldu. Börçigin Moğol babası ve Çoros Oyrat annesiyle yeni doğan erkek çocuk, harika bir varis gibiydi ancak beklenmedik biçimde yeni Han başka bir oğlunu varisi yapmaya karar verdi. Han, giderek başına buyruk olmaya başlayınca, *Esen*'in canı sıkılmaya ve büyükannesinin boyu Börçiginlerin fırsat verildiğinde bile yönetmek için gerekli parasının olacağından daha da kuşku duymaya başladı. *Esen*, Han'ı devirdi ve kuklası olarak yerine başka bir Börçigin'i getirdi. Yine iki aileyi ve onların saygıdeğer kabilelerini bir araya getirmeyi istiyordu. Bu defa, kızı ile yeni kuklanın oğlunu evlendirdi. Eğer bir erkek çocuk doğarsa, Börçigin ve *Esen*'in torunu olacaktı.

Aniden, açıklanamaz bir sebeple bu strateji çöktü; *Esen*, büyükannesinin boyuna ve tüm mensuplarına şiddetle karşı geldi. Onu çok defa başarısızlığa uğratmışlar ve onları korumaya çalışırken bile ona sırtlarını dönmüşlerdi. Moğolistan'ın bir hanedanlık ailesinden mahrum olmasının daha

iyi olacağına karar verdi. Börçigin ailesini saltanatın başına getirmektense, onları yok etmeyi tercih etti.

Kendini *Cengiz Han*'ın tüm soyundan kurtarmak için yaptığı planı uygulamak için, ziyafet ve kutlama bahanesiyle iki geniş, bitişik *ger* kurdurdu. Adamları *ger*lerden birinin altına derin bir çukur kazdı ve keçe bir halıyla üzerine kapadı. Diğerinde, *Esen* hanedanlık ailesinin soylularını karşılamak üzere bekliyordu. Her misafire azami saygıyı göstermek için uydurulan zekice bir bahaneyle *Esen*, maiyetinden iki kişinin eşlik ettiği en düşük rütbeli bireyden başlanarak ziyafete getirilmelerini emretti. İçeri giren her adama kasede içki takdim etmek için bir adım öne çıkıyordu. Tam bu sırada tüm adamları bu kişinin şerefine yüksek sesle şarkı söylerken iki refakatçi adamın boğazını sıkıyor, cesedini yandaki çadıra sürükleyerek keçe halının altındaki çukura atıyorlardı.

Çadırın dışında bekleyen daha üst rütbeli kişiler, içerdeki yüksek sesli şarkılar kurbanların çığlıklarını ve feryatlarını bastırdığından hiçbir şeyden şüphelenmiyorlardı. Sadece, *Esen*'in damadı da olan Han'ın oğlu çadırın duvarlarından sızan kanı gören hizmetçileri onu uyarınca tuzaktan kaçmayı başardı. *Esen*'in adamlarının müthiş takibinden kaçmasına rağmen kısa süre sonra öldürüldü. Bu toplu ve kalabalık harekatta *Esen*'in 1452'de, Börçigin boyu ve mütteliklerinden kırk dört soyluyu, otuz üç ikinci dereceden soyluyu ve atmış bir subayı öldürttüğü söylenmiştir. Bu kanlı hareket sonrasında "*soylular kalabalık, köpekler yalnız ölür*" şeklinde bir deyiş ortaya çıktı ve iktidar sahiplerini tehdit etmek ya da uyarmak için sık sık kullanıldı.

Samur, tüm hayatını Börçigin monarşisini yeniden düzenlemeye adanmıştı ve şimdi o ve torunu ayrılmıştı. Hâlâ yaşlı bir leydi olmasına rağmen, ölmeden önce bir başka savaşa daha hazırlanmıştı ve bu defa düşmanı torunuydu. Torunu, *Samur*'un neredeyse tüm erkek akrabalarını öldürmüş ve kabilesinin yeniden güç kazanması şansını neredeyse yok etmişti. Büyükanne ve torun arasındaki mücadele, Börçigin boyunda doğan son erkek bebeği koruma kavgasına kadar gerilemişti.

Esen'in genç ve yeni dul kalan kızı doğum yapmak üzereydi. Çocuğun erkek olması, *Samur*'un onu Börçigin hanı yaparak soyunu devam ettirmesini mümkün kılacak son umuduydu. *Samur*'un torununun torunu, bir erkek çocuk ve *Cengiz Han*'ın meşru soyundan gelerek tahtın doğrudan talibi ve babası ile büyükbabasının varisi olacaktı. Zayıf bir umuttu ancak *Samur* geçmişte bunun gibi umutsuz vaziyetleriyle başa çıkmıştı.

Yaş olarak aralarında büyük fark olsa da *Samur*'un ve çocuğun annesi-

nin, genelde kontrolleri dışındaki politik tuzaklara düşerek genç yaşta dul kalmak gibi ortak bir deneyimleri olmuştu. O dönemlerde iki kadın da, kendilerinin veya bir başkasının kariyerinden sekteye uğrayan bir ulusun iyiliğini düşünüyorlardı. Tüm bu nesiller boyunca birlikte hareket ederek, sadece bebeği korumakla kalmayıp aynı zamanda gelecek yarım asır boyunca hangi kadının dominant rol oynayacağını belirleyecek olayları da başlatmışlardı; bu kadınlar er ya da geç ulusu birlik ve beraberliğe kavuşturacaklardı. Ancak bu yolculuk uzun ve zorlu olacaktı.

Kaçınılmaz şekilde, *Esen* hamileliği duydu ve derhal harekete geçti. Kızını daha sonra Börçigin bebeğinin doğumda öleceği başka bir evliliğe zorlamak istedi. *Samur*, torununun kızının kaçmasına ve saklanmasına yardım etti ve genç dul başarılı bir şekilde bir erkek çocuğu dünyaya getirdi. Adını “*Sonsuzluğun Başarısı*” anlamına gelen *Bayan Möngke* koydu.

Çocuğun büyükbabası *Esen*, kızını bulması ve çocuğun cinsiyetini öğrenmesi için bir grup adam yolladı. Adamlara katı emirler verdi. “*Eğer kızsas, saçlarını tarayın*” diye talimat verdi. “*Eğer erkekse, gırtlığını sıkın.*”

Anne yaklaştıklarında infaz grubunun geldiğini fark etti ve amaçlarını derhal sezdi. Çocuğun önce cinsel organına bakacaklarını bildiğinden hiçbir korku belirtisi göstermeden bebeği Moğolların geleneksel şekliyle çışını yaptıracak şekilde tuttu. Parmaklarını kıyafetin içine gizleyerek testislerini ve penisini geriye çekti. Çocuğu çışını yaparken gören suikastçıların lideri doğrudan inceleme gereği duymadan tatmin olmuştu. *Esen*’e “*O bir kız*” diye rapor geçtiler.

Esen’in kızı ve büyükannesi hakkındaki şüpheleri sürdürdü. Çocuğun tehlikede olduğunu fark eden *Samur* onu kendi gerine getirtti. *Samur* hâlâ kraliçeydi, Büyük Han’ın kızıydı, *Cengiz Han*’ın soyundandı, Han’ların karısı ve annesiydi. Kendi erkek torunu bile, gerinin kutsallığını ihlâl edemezdi.

Erkek çocuğun bulunduğu gerde, hizmetçi bir kadının kız bebeğini onun yerine geçirdiler. Bu defa, kontrol edecek kişi annenin gerine yeniden gelip bebeğin kıyafetlerini çıkardığında bir hile olmadığından ya da hata yapmadıklarından emin olmak için bebeğin cinsel organını dikkatle kontrol etti. *Esen*’e yine bebeğin kesinlikle kız olduğu bildirildi.

Böyle bir hile erkek bebeğin hayatını bir süreliğine koruyabilirdi, ancak aldatmaca bozkırda hızla yayıldı ve *Esen* şüphelerini haklı çıkaran gerçeği öğrendi. *Samur* bebeği bir süre saklayabilir ve koruyabilirdi ancak onun yaşında, her gün bebeğin başında bizzat beklemek mümkün değildi. *Esen* defalarca çocuğun yerini saptamayı ve *Samur*’a zarar vermeden onu kaçırmayı denedi.

Esen, büyükannesine bir mektup yazdı ve bebeği ona teslim etmesini rica etti. *Samur* torunuyla, bir bebekten, kendi torunundan korktuğu için alay etti. “*Şimdiden korkmaya mı başladın*” diye öfkeyle *Esen*’e yanıt verdi, “*büyüdüğünde bu çocuğun senden intikam alacağından?*”

Bir kez daha, bebeği kuru gübreleri yığıldığı toprak kabı ters çevirerek içinde sakladı. Varisin arzulan kaderi, askerler başka bir erkek çocuğunu o sanarak ele geçirdiğinde daha açık bir hale gelmişti. Çocuğun gerçekten erkek olduğundan emin olmak için onu soyduktan sonra, kanının dökülmemesi için boynuna bir kordon bağlayarak nefessiz bıraktılar. Askerler onun *Bayan Möngke* olmadığını son anda fark etti ve canını bağışlayıp kendi avlarını aramaya devam ettiler.

Mücadele ve hileyle geçen üç yılın ardından, *Samur* bu şekilde karşı koymanın ve kurnazlıkların uzun süre başarılı olamayacağını fark etti. Artık muhtemelen seksenlerindeydi ve her an güçsüz düşebilir ya da ölebilirdi. Bu durumda bebeği kesin ölüme terk etmiş olacaktı. Ayrıca torunu *Esen*’in umudunu gittikçe kaybettiğinin ve onun kavmine karşı duyduğu şiddetli öfkeyle neler yapabileceğini kestiremeyeceğinin de farkına varmıştı. Hali hazırda birçok eski kuralı çiğnemiş ve *Cengiz Han*’ın soyundan pek çok kişiyi öldürmüştü, dolayısıyla doğrudan *Samur*’a bile saldırabilirdi.

Samur, ulusuna ve kavmine son görevini yerine getirmek için, üç yaşındaki bebeği, torunu tarafından yönetilen uzak bir bölgeye göndermeye ve onu güvende tutacak sadık Moğollara emanet etmeye karar verdi. Bu plan ölüm tehlikesini içinde barındırıyordu. Çocuk bu kaçışta ve uzun yolculukta hayatta kalsa bile, onu Moğol ulusunun diğer kesiminde nasıl bir kaderin beklediğini kim bilebilirdi?

Cengiz Han’ın ailesine sadık ya da en azından gelecekte elde edilecek onur ve zenginliği gören bir grup adam, *Esen*’in hizmetine on üç yaşında giren ve askeri birçok başarısına rağmen hak ettiği değeri görmediğini düşünen bir komutanın emrinde gizlice çocuğu götürmeye karar verdi.

Kaçışı duyan *Esen* çok kızsada da bunun çocuğu sonunda yakalamak için mükemmel bir fırsat olduğunu sezdi. Yeni bir ekip gönderdi ve takipçiler kısa süre sonra bebekle birlikte kaçan adamlara yetiştiler. *Bayan Möngke* için çıkan çatışmada iki taraf silahlarını birbirlerine karşı kullanmaya başladı. Çocuğu taşıyan adam korumak ya da takipçilerin kafasını karıştırmak gayretiyle onu sıkıca beşiğine bağlayıp sakladı.

Bebek varis onu ele geçiren için değerli bir ödöldü. *Esen*’in adamları olanları anladıktan sonra saklanan çocuğu bulmak için bölgeyi taramaya başladılar. Takipçilerin bebeğin gizlenme yerine yakın olduğunu fark eden

Samur'un adamlarından biri atını dosdoğru o noktaya sürdü. Onu gören *Esen*'in adamları da aynı yöne ilerledi. Kurtarıcıyı alaşağı edip bebeği ele geçirmeye çok yakındılar. Adamın bebeği gizlediği yerden aniden saldınp, hiç duraklamadan öne eğilerek yayının ucuyla onu tutmak için sadece tek şansı vardı. Yayı beşiğe takıp gücünü koluna vererek beşiği bir hamlede havaya, atın önüne doğru, yukarıya fırlattı. Beşik tekrar aşağıya düşerken adam kusursuz ve emin bir şekilde onu tuttu ve hızını kesmeden *Esen*'in adamlarından kaçmayı başardı.

Kaçaklar Moğol topraklarının içlerine doğru haftalarca yol aldılar. *Samur*'a ve ailesine sadık olan dost bir aile bebeğe bakmakla görevlendirildi. *Esen*, hâlâ iktidarı elinde tutuyordu ancak büyükannesi karşısında aldığı bu umumi mağlubiyet onu izleyenlerin hüsrânının giderek artmasına yol açarak tavırlarını değiştirdi ve 1454'te ayaklandılar.

Bunu izleyen savaşta, *Esen* kaçarken, düşmanları ailesine ve sürülerine el koydular. Binlerce destekçisi, çok sevdikleri aile üyelerini öldürttüğü için ondan intikam alma arzusuyla yanıp tutuşuyordu. İntikamını almak babası *Esen* tarafından öldürülen *Bago*'ya kısmet oldu.

Bago, Han'ı yakaladı, onu öldürdü ve bedenini Kugei Han Dağı'ndaki bir ağaca astı. Tüm dünya görsün diye onu orada bıraktı. Sallanan bedeni, *Esen*'in bağlı bulunduğu Çoros boyunun, Ağaç Ana'daki bir meyve parçası gibi asılı duran mitolojik çocuğun soyundan gelmesini belirten efsane-deki ürkütücü detayların yerini almıştı ve geride kalanlara bir politik mesajla Büyük Han'lık makamını meşrulaştırma gücünün yalnızca Börçigin boyunda olduğunu açıkça bildiriyordu.

Büyükanne *Samur* ve torunu *Esen* hemen hemen aynı zamanda öldüler. *Samur*'un hayatı küçük bir zafer ve sonradan artabilecek minik bir ihtimalle sona erdi. Moğolistan'ın Börçiginler altında birleşmesi hayali belki onun ölümünden sonra gerçekleşecekti. Hepimiz gibi *Samur* da hayatının sonunda, hayatı boyunca yaptığı şeylerin etkisinin kalıcı mı olacağını ya da yaklaşan olayların bir dalga gibi onları alıp götürmeyeceğini bilemezdi.

8.

Sarı Ejderhanın Kızı

Manduhai, 1448'de, Burç yıllarının en güçlü ve en görkemlisi olan ve doğaüstü bir varlığa ait bir simgesi bulunan tek yılda doğdu: Sarı Ejderha. Doğum tarihine ait bazı rivayetlere göre, ailesi Gobi'nin güneyinde, muhtemelen modern Doğu Türkistan'daki Hami vahası yakınında müreffeh bir hayat sürüyordu; başka bir geleneksel bilgiye göre, daha sonra bugünkü İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin başkenti olacak olan Hohhot şehri dolaylarındaki Tumed Ovası'nda doğmuştu. Her iki durumda da, şimdiki Kuzey Çin gibi nispeten kurak bölgelerde büyümüş, bu bölge ve tabiat şekli hayatında duygusal yönden büyük yer kaplamıştı.

15. yüzyıl ortalarında, *Cengiz Han* tarafından kurulan ve dayatılan kabile düzeninin işleyişi tamamen kötüleşmiş ancak henüz yeni bir düzen kurulamamıştı. Moğollar 1206'daki birleşmelerinden önceki politik kargaşaya geri dönmüşlerdi. Daha önceden bağımsız olan aile grupları çare olarak, bazen eski bazen de yeni bir isim alabilen bir birlik oluşturdular. Bir kimsenin kabileye ya da soyuna olan bağlılığı hayatı boyunca birkaç defa değişebilir ve hatta grup aynı kalsa da, ismi değiştirilebilirdi.

Manduhai böyle bir kabileler topluluğunun; hâlâ varlığını sürdüren Uyğurlar, Oyratlar ve Uriyanghailerin yanı sıra, varlığını artık sürdürmeyen Ongut ve Kara Hitay mensuplarını da içinde barındıran Çoros'un mensubuydu. Çoros kabilesi *Esen*'in liderliğinde, benzeri görülmemiş bir güçle yükseldi ve *Manduhai* bu güç zirvedeyken, *Esen*'in Börçiginleri yok etmek için çıktığı seferden hemen önce dünyaya geldi. *Manduhai*'nin doğumundan kısa bir süre sonra, 1451 civarında, *Esen*, babası *Chororsbasi-Temur*'u, yeni birleşen Oyrat-Moğol ulusunun *shingsangı* (vezirlik benzeri bir mevki) olarak görevlendirdi. Bu önemli unvana rağmen, *Chororsbasi-Temur*

ve ailesi Moğol göçebelerin kırsal hayatını sürmeye devam ettiler.

Çoros kabilesi, eskiden *Alakay Beki* tarafından yönetilen ve *Kubilay Han*'ın Yuan Hanedanlığı'na dahil olan Ongut topraklarının bir kısmını işgal etti. Hanedanlığın 1368'deki düşüşüne rağmen kısa süre sonra Ming Hanedanlığı'nın askerleri Ongut şehirlerini yakıp insanları öldürdüler ya da kovdular. Ongutlar neredeyse okuma yazma niteliklerini kaybetmişlerdi ve hanedanlık ailesi artık kendi evliliklerini yapacak kadar bile özgür değildi. Ongutlar bir zamanlar İpek Yolu'na hükmeden kazancı bol ticaret imparatorluğunun acı bir yansıması durumundaki zayıf ve bereketsiz ticareti sürdürmeye çalışırken çoban olarak kırsal bölgelere geri döndüler. Görkemli ancak yitik imparatorluğun yıkıntıları içinde hayatta kalmaya çalışan zavallı bir Moğol kabilesi oldukları için Kraliçe *Alakay Beki*'nin himayesindeki kadim Türk ulusunun saflarına kabul edilmediler. Bu, şehirleri olmayan bir imparatorluktu.

Uygurlar, Çin'in batı çölleriindeki vahalarda coğrafi olarak hâlâ önemli bir konumdalardı ve önemlerini büyük ölçüde kaybetmiş olsalar da etnik bir grup olarak ayakta kalmışlardı. *Manduhai*'nin babası bu bölge için elini taşın altına soktuğunda, Ongut ismi daha fazla kullanılmadı ve halk Uygurlar ve Oyratların dahil olduğu çeşitli diğer etnik grupların isimleri altında bir araya geldi.

Manduhai'nin kabilesi, çoğu Türk kabilesi arasında yaygın şekilde görüldüğü üzere kurucuları *Ağaç Ana* ile özel bir manevi ilişki fark etmişti; Çoros, Uygurlar gibi, mitolojik bir baba kabul etmiyordu. Moğollar için, en başta gelen mitolojik ikili *Toprak Ana* ve *Gök Tanrı*ydı. *Manduhai*'nin kabilesi için, öncelikli olan manevi ikilinin ağaç ve meyvesiyle sembolize edildiği anne ve oğula dayanıyordu ya da öksüz bir çocuk ve onu yetiştiren kurt.

Manduhai'nin büyük olasılıkla *Samur Gunj* ile bir akrabalık ilişkisi vardı, ancak önem derecesini anlamak zordu. Babası *Esen* tarafından atanmış olmasına rağmen ona ve özellikle Börçiginleri yok etme politikasına karşı direnişe katıldığında *Manduhai* henüz altı yaşındaydı. Babasının ve *Samur Ganj*'in gerçekten aralarındaki zıtlıklara rağmen işbirliği yapan komplocular mı olduklarını yoksa sadece kendilerini *Esen*'in ortak düşmanı olarak mı bulduklarını anlamak imkânsızdır.

Manduhai, etrafında olan biteni anlayacak yaşa geldiğinde, *Esen* döneminin geçici birlik ve dirliği sona ermişti. *Esen*'in devrilmesindeki rolüne rağmen ne babası ne de diğer isyancılar *Esen*'in birleştirdiği küçük imparatorluğu kontrol edemezdi. *Esen* olmayınca sistem neredeyse bozkırdaki

anarşiye geri dönecekti.

Han'ın makamına gelip giden talipleri Moğol tarihçiler bile takip edemiyordu. Birkaç yıl, hiçbir Han'dan bahsedilmedi. Daha sonra iki genç adam saygıdeğer annelerinin ve diğer bilinmeyen oyuncuların arkasından art arda han oldu. İki adam ve de tahminen anneleri kısa süre sonra rakip gruplar tarafından öldürüldüler. Yarışan atlar gibi çok fazla toz kaldırmışlar ve heyecanlı tavırlar sergilemişlerse de ortada net bir galip yoktu. Dahası makamı kimin elinde tuttuğunun da önemi yoktu çünkü artık yönetilecek bir ulus da yoktu.

Bu yeniden parçalanma dönemi boyunca yeni yağmacılar bozkır kavimlerini sınırların dışına kadar sinsice takip ettiler. Kurtların yaşlıyı, genci ve zayıfı avlaması gibi, yabancı yağmacılar da yaralı Moğolların çevresini kuşatmaya başlamıştı. Yeni savaş beyleri İpek Yolu'nun vahalarından Kansu Koridoru'nun batısına kadar bir üs oluşturdular. Bu savaş beyleri *İbrahim* veya *İsmail* gibi Müslüman adları taşıyorlardı ancak bu isimler Müslüman ülkelerin tüccarlarıyla yapılan anlaşmalara uygun olarak alınmıştı. *Esen* bile, Müslüman Han'ın kız kardeşi ile evlenmek için bir zamanlar göstermelik bir şekilde İslam'ı kabul etmiş ve iki oğluna Müslüman adları vermişti ancak asla inanmamıştı. İsimlerin önemi belirsiz kalmıştır.

Savaş beyleri ve savaşçılar eski imparatorluk muhafızlarını da içeriyordu, özellikle Kıpçakların ve Osetya Asudlarından bazılarını. *Samur*'un kocasının, oğlunun ve torunu *Esen*'in seferleri süresince Moğolistan Platosu'ndaki kalelerini kaybedince, güneydeki Gobi'nin daha ücra bölgelerine ve Çin'in kuzeyindeki çöllere kaçtılar. Savaş Beylerinin koalisyonu tarihin önemli anlarında sadece kaçtıkları görülmüş olan Merkit, Megrin ve Begrin olarak bilinen esrarengiz kabilelerin geniş bir karışımını kapsıyordu.

Bu yeni tehdit Turfan ve Hami vahalarında başladı. Bu iki şehir Çin'i Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya bağlayan vaha hattı boyunca yol alan kervanlar için ticaret merkezi olarak işliyordu ancak o günlerde eski ticaretin sadece kırıntıları yapılabiliyordu. Şehirler artık önemli bir ticaret zincirinin halkası değil, rakiplerden ve haydutlardan saklanma yerleriydi. Bütün bunlara rağmen, vahalar yeterli tarımsal nüfusu küçük bir askeri güce uygun hale getirmiş ve etrafındaki çöl Ming ordusundan ve diğer düşmanlardan korunmalarını sağlamıştı.

Turfan'daki üstten, *Arslan Bek* adında yeni bir savaş beyi Moğolların politik boşluğunu doldurmaya, *Esen*'in yerine geçmeye ve yerine kukla bir han yerleştirmeye niyetlendi. Han yapacağı bir Börçigin varisi bularak kızı *Yeke Kahartu*'yu Moğolların *hatunu* yapmayı ve sonra onları evlendirmeyi

planladı. Bu hareket etkili olarak, *Arslan Bek*'in imparatorun kayınpederi olarak ülkeyi yönetmesine imkân verecekti. Planın önündeki tek engel *Yeke Kabartu*'nun cazibeden yoksun bir kadın olmakla ün yapmasıydı. İsmi "*Büyük Burun*" anlamına geliyordu ve kendilerini genellikle "*Burunsuz Moğollar*" olarak tanıtmakla gurur duyan Moğollar için, Büyük Burunlu çocuk babası olmak hoş değildi. Moğollar, Doğu Asyalılardan ziyade, daha çok Avrupalılar ve Müslümanları gibi burunlara sahiptiler. *Yeke Kabartu*'nun sadece Moğolca adı bile Moğol aleminin çok ötesindeki babasının kökenini açıkça belirtiyordu.

Cengiz Han'ın erkek soyu, yararsız ve yaşlı birkaç kişiye kadar küçülmüştü, ancak annelerinin ya da diğer akrabalarının, evvelden ölmüş Börçigin erkeklerinin çocukları olduğu kanıtlanan birkaç genç erkek de vardı. *Arslan Bek* birbiriyle çekişenlerin arasından, *Manduul* adındaki en gösterişsiz ancak yumuşak başlı bir erkeği seçti, onu Büyük Han yaptı ve *Yeke Kabartu* ile onu 1463-1465 yılları arasında evlendirdi.

Han yapma, yapmama ve evliliklerini ayarlama gibi güçlerine rağmen, savaş beylerinin bunları nihayete erdirmeye güçleri yoktu. Han, *Yeke Kabartu*'dan hoşlanmamıştı, "*ondan uzak durdu*" ve "*onunla birlikte yaşamadı.*" *Büyük Burun*'un hiç çocuk doğurmaması şaşırtıcı değildi. Bazı tarihçiler, *Manduul*'un *Yeke Kabartu*'yu tanıdığına hastalandığını ve bu yüzden onunla yaşamadığına değindiler. *Yeke Kabartu* hanedanlıkta kraliçeliğe devam etmesine rağmen o ve Han birbirlerinden açıkça olabildiğince uzak duruyorlardı.

1464 civarında *Manduul*, kendinden yaklaşık yirmi beş yaş daha genç olan on altı yaşındaki *Manduhai* ile evlendi. *Manduhai* politik bir aileden geldiği için çiftin şaşırtıcı bir yanı yoktu, ancak bu evliliğin altında ne gibi politik ve kişisel tercihlerin yattığı net değildi. Belki *Manduhai* çok güzeldi ve Han'ı etkilemişti; belki de Han yalnızca yabancı olmayan bir eş istemişti.

Bazı tarihçiler bu noktada ondan *hatun* ya da "kraliçe" olarak bahsetti, ancak diğerleri ona, bazı olası tartışmalar veya önceki konumunun yol açtığı kafa karışıklığı sebebiyle sadece prenses diyordu. Eninde sonunda unvanı ile ilgili soru işareti kalmayacaktı ancak eş olarak geçirdiği ilk birkaç yılda bu belirsizlik sürdü. Ortaya çıkışı sessizce olmuştu. Onun gelip nasıl *Manduul*'un eşi olabildiğinden hiç bahsedilmiyordu ve ona bu kadar ilgi göstermeye değer hiçbir şey görünmüyordu. Yaklaşık on yıl boyunca politik hayatta belirgin bir rolü olmadı, ancak zamanı geldiğinde duruma el koydu ve Moğol tarihinin en güçlü kraliçesi haline geldi. Bu çocuk gelin

bir gün orduları ve ulusu yönetecekti, ancak şimdilik genç *Manduhai* sessizce bekliyor ve etrafındaki herkesten bir şeyler öğreniyordu.

Manduhai hakkında hiçbir fiziksel tasvir bulunmuyor ancak daha çok sevilen bu eş büyük olasılıkla o dönemde Moğolların güzellik olarak adlandırdıkları basit ama kusursuz standartlara sahipti. Bedeni kat kat kıyafetlerle gizlendiği için, kadını güzellği yüzünün gölgesinde kalmıştı. Moğollar küçük çehreli yuvarlak yüzlere sahipti; ideal güzellik ay gibi yuvarlak bir yüz ve soluk ten üzerinde kırmızı yanaklar demektir. Ne kadar kırmızı ise o kadar iyiydi.

Manduhai'yi Moğol İmparatorluğu'nun önceki dönemlerinde Büyük Han'ların eşlerine verilen lüks hanedanlık çadırları beklemiyordu. Bu lüks gerler binlerce kişiyi toplayabilmesiyle, ipek ve kürk döşenmiş şaşaalı duvarlarıyla ve altın ve gümüş eşyalarıyla tanınırdı. Eski kraliçeler kocalarıyla sefere çıktığında, arazi boyunca birkaç düzine öküzün çektiği hareketli platformlara kurulan lüks gerlerde seyahat ederlerdi. Tüm bu konfor imparatorluk devrinin bitişiyle yok oldu. *Manduhai* çocukluğu ile kıyaslandığında muhtemelen en mütevazı ancak en rahat hayatı Moğol Hanedanlığı'nda yaşamıştı.

Manduhai'nin adı, sabahları güneşin doğuşu, bayrak ya da sancağın yurkarak çekilmesi ya da kraliçenin ya da kralın tahta çıkarılması gibi anlamlardaki “Doğuş” ya da “Yükseliş” demektir; son zamanlarda da ekonomik ya da teknolojik gelişmeleri kastediyordu. İsmi tüm anlamlarında güçlü, mükemmel ve şüphesiz kutsal çağrışımlar vardı. *Manduul* ve *Manduhai* isimleri yükseliş anlamındaki aynı kökten türemişti ve benzerlikleri göz ardı edilemezdi. Evlenecek çift, evliliği kaderlerini yorumlayan bu isim benzerliğine dayanarak yapmalı ya da evlendiklerinde *Manduul* adını kraliçenin ismine göre değiştirmeli ya da kraliçenin adını düzeltmeli ve kendine en çok benzeyen şekle getirmeliydi. Rastlantı olsun, yapay olarak uydurulmuş olsun, benzerlik uygun görünmeliydi.

Manduul Moğol İmparatorluğu'nun Büyük Han'ıydı. Bu unvan, sürgünde bile olsa, sadece Moğolların hükümdarı olmayı değil, aynı zamanda Çin, Kore, Mançurya ve Orta Asya'nın da meşru yöneticiliğini temsil ediyordu. Gerçekte kendi anayurdunu hiç yönetmemişti. *Arslan Bek* daha az önem taşıyan *taişi* unvanını taşıyordu ancak daha çok zengin kaynaklarından faydalandığı Gobi'nin güneyi onun idaresindeydi.

Manduul, Gobi'nin kuzeyinde kaldı; bu onun saklanmak için kendi seçimi mi miydi yoksa *Arslan Bek* onu yetkilerini kısıtlamak için mi oraya göndermişti, belirsizdi. Moğolistan'a olan mal giriş çıkışını ve baskınla-

rında ihtiyacı olan Moğol askerlerinin ulaşımını kontrol ederken, *Arslan Bek*, *Manduul*'un yolunun üzerinde olmadıktan sonra nerede olduğuna aldırmadı.

Göçebe bir toplumda, çobanın kamp yeri, o kişinin karakterini ve huy-larını belli eder. Sonbahar, kış, ilkbahar ve yaz kampları seçimi, düşünce biçimini gösterir. Çoban, atları ya da inekleri için neyin iyi olduğunu çok umursar mı? Risk almaya mı yoksa güvenlik arayışına mı meyilli olur? Gobi'nin tenhaliğini mi tercih eder yoksa bozkırların bereketini mi? Ço-ban, diğerlerinden uzakta yalnızlığı mı sever yoksa komşu isteyen neşeli biri midir?

Bir hanın, halkının refahını, kendi hayvan sürüsünden daha çok önem-semesi gerektiği halde, konum seçimi karakterini ve tutkularını açığa vu-rur. *Manduul* ve *Manduhai* ana kamplarını Çin'deki hareketliliğin merke-zinden ve İpek Yolu'ndan uzakta kurdular. Gezici saraylarını Eski Orhun Nehri'nin kolundaki Möngke Bulag adındaki bölgeye kurdular. Möngke Bulag ismi "Ebedi Ruh" ya da "Sonsuz Kaynak" anlamına geliyordu, su-yun tüm sene boyunca akışını belirtiyordu. Daimi kaynaklara sahip küçük kanyon vadileri rahat kış kampları için temel gereksinimleri sağlıyordu ve etrafındaki bozkır yaz mevsimi için bol miktarda otlağa sahipti ancak sinekleri uzak tutacak kadar rüzgar yoktu. Develer, keçiler ile inekler ve özellikle de atlar ve kuzular için, çok uygundu ancak Tibet öküzleri için gereken yükseklikte değildi.

Manzara, neredeyse ıssız bir dinginlikle insana huzur veriyordu ama ge-niş bir orduyu destekleyecek miktarda hayvanı otlatmaya yeterli değildi. Bu konum, *Manduul*'un geniş bir ordusu olmadığını gösterirken o da böyle bir ordu toplamayı denemiyordu.

Akıntı yönünde kuzey batıya doğru atla birkaç günlük mesafede bulunan eski imparatorluk bölgesi Karakurum'un daha geniş çayırıları, hırslı hanın atlarına geniş çaplı otlaklar sunuyordu. Buna karşın, Möngke Bulag, *Man-duul*'un ticareti ve diplomasiyi fazla etkilemesine izin vermeyen, savunma amaçlı bir geri çekilme ya da zorunlu bir sürgün ve hapis için uygun bir yeri andırıyordu.

Çoğu metne göre, *Manduul*'un hiç çocuğu yoktu ve muhtemelen ne *Manduhai* ile ne de *Yeke Kabartu* ile birlikte bir gerde ikamet etmiyordu. Yine de *Borogçin* ve *Esige* adındaki iki kadından *Manduhai*'nin kızları olarak bahsediliyordu. *Manduhai* ile *Manduul*'un evlilikleri sırasında doğ-muş olmak için fazla yaşlı olmalarından dolayı, *Manduul*'un yakın kadın akrabaları olmaları, belki de *Manduul*'un önceki evliliğinden olan kızları

ya da daha büyük ihtimalle her birinin *Manduul*'un yeğeni ya da onun yanında kızı gibi yaşayan küçük kız kardeşi olması söz konusuydu. *Manduhai*'nin gelişinden kısa süre sonra *Borogçin*, *Arslan Bek* ya da onun oğluyla evlenip, güneyde kocasıyla yaşamaya gitti.

Yaşlı Han'ın kuşkusuz hiç oğlu yoktu ancak iki uzak erkek akrabası vardı. İkisi de rakip varis adayıydı ve mirasçısı olmak umuduyla yaşlı Han'la seviyeli ve yakın bir ilişki kurmayı denediler. Bir o kadar önemli olan bir başka durum da, her bir potansiyel varisin, *Manduul*'un ölmesi durumunda sonraki kocası olarak kabul edilmek için kraliçeyle de yakın ilişki kurmalarının gerekmesiydi.

En güçlü rakip şüphesiz hünerli savaşçı ve Börçigin boyu mensubu *Une-Bolod*'du, her ne kadar doğrudan *Cengiz Han*'ın soyundan olmasa da Han'ın erkek kardeşi *Kasar*'ın soyundandı. Bu gibi adamlar geçmişte yine de makam sahibiydiler. Soy ağacı ideal olmayabilirdi ancak mevkii için uygun olduğu kuşkusuzdu. Kökeni hakkında söylediği, önemli olanın ataları *Kasar* ve *Cengiz Han*'ı eşit kılan *Höelin*'in rahminden gelen bir aileye mensup olmak olduğuydu. Potansiyel bir varis olarak en ikna edici avantajı, Moğolların bir zamanlar sahip oldukları bazı meşhur yeteneklerinden maalesef mahrum kaldıkları bir dönemde kayda geçmiş olan askeri başarılarıydı. *Une-Bolod*, *Esen*'in hükümdarlığı sırasında Börçigin boyuna olan sadakatini bir kenara bırakıp *Onon Nehri*'ne sığınmıştı.

Rakibi ise, erkekliğini henüz ispatlayamamış bir çocuktuk. Kayda geçmiş hiçbir başarısı yoktu, ancak tam olarak *Manduhai* ile aynı yaşıyordu ve onunkıyla benzer bir geçmişten geliyordu. Bu genç çocuk, *Samur Gunj*'un *Esen*'in öldürücü öfkesinden kurtardığı *Bayan Möngke*'ydi.

Esen'in ölümünden yıllar sonra, *Une-Bolod*, *Cengiz Han*'ın tarihi anayurdu *Onon Nehri*'nde aileye reislik etti. *Samur*'un, *Bayan Möngke*'yi güvenliği için Moğollara gönderdiği yer Moğolistan'ın doğusundaki *Une-Bolod*'un topraklarıydı. *Une-Bolod*'un on yaş büyük olmasına rağmen ağabey konumundaki *Cengiz Han*'ın soyundan gelmesi anlamını yükleyerek ve Büyük Han olma önceliği ile bu çocuğu "ağabeyi" olarak kabul etti. *Une-Bolod* bebeği muhtemelen kaybolabileceği ya da zamanla unutulacağı umuduyla bir çoban ailenin yanına verdi. Bu aile, Moğolların ve eski Tan-kutların bir arada oldukları ve zar zor geçindikleri Güney Gobi'nin uzak ve ıssız bir bölgesinde yaşıyorlardı.

Yctişmc tarzları yüzünden *Bayan Möngke* ve *Manduhai*, *Manduul* ya da *Une-Bolod*'la olabileceğinden daha çok ortak özelliğe sahipti. Gobi'nin zıt taraflarında yetişmelerine rağmen, ikisi de benzer göçebe gerlerde aynı

tarz geleneksel bozkır çoban hayatını yaşadılar. *Cengiz Han* neredeyse üç yüz yıl önce yaşamış olmasına rağmen, *Manduhai* ve *Bayan Möngke*'nin çocuklukları *Cengiz Han*'ı, birçok yönden *Cengiz Han*'ın soyundan olan diğerlerinden muhtemelen daha çok andırıyordu. Onlar da toprakların ortasında değil, sınırlarında büyümüşlerdi.

Çobanlar gibi hayvanlarla güreşerek onları kontrol altına almayı, doğuştan birbirlerini sevmeyen atlarla develeri bir arada tutmamayı ve inekleri keçiler ve koyunlar rahatsız etmeden nerede otlatacaklarını öğrendiler. Geri nasıl sökeceklerini, tüm evi beş deveye derli toplu bir şekilde nasıl yükleyeceklerini, yeni bir kampa nasıl taşıyacaklarını ve yeni bir evi nasıl kuracaklarını öğrendiler. Bir fırtınadan önce hayvanları sığınaklara getirmeyi ya da onları arkalarından nasıl takip edeceklerini biliyorlardı.

Bozkır çocuğu hayatta kalmak ve devamlı hayati kararlar almak konularında eğitilmiştir. Çoban her sabah *gerden* çıkar, etrafa göz atar ve geçen haftanın yağmuruna, yarının rüzgarına, bugünün sıcaklığına ya da bir sonraki hafta hayvanların nerede olması gerektiğine göre yolunu çizirdi. Otlak arayışı her gün aynı şekilde olsa da onu bulma şekli farklıydı. Eğer yağmur gelmiyorsa çoban onu bulmak zorundaydı; eğer orada çimler büyümüyorsa, nerede büyüdüğünü bulmak zorundaydı. Çoban aynı yerde sabit ve hiçbir şey yapmadan kalmazdı. Her gün, tekrar tekrar yolunu seçmek zorundaydı.

Çiftçi her gün, aynı tarlaya doğru aynı yolu kullanırken, çoban bitmez tükenmez olasılıklar arasında bir arazi arar. Kılavuzluk edecek bir yol ya da geçecek bir köprü olduğunda çitler ya da duvarlar yolunu engellemez. Bozkır sonsuz imkân demektir. Seçenekler, kişinin görebilme ve günün gereksinimlerine uygun hale getirebilme yeteneğine bağlıdır. Dağ, çobanın onun olmasını istediği varlığa dönüşür: Sürünün göçünü durduran bir engelle ya da kışın sert kar fırtınalarında, ilkbahar ve sonbaharda şiddetli toz fırtınalarında bir sığınağa. Bir taş, çekiç görevi de görebilir; pusuya yatmış bir kurda da fırlatılabilir, bugünkü kampın ocağının yerini işaretlemekte de kullanılabilir.

Böyle bir dünyada, *Manduhai* ve *Bayan Möngke* gibi çocuklar hayatta kalmak için düşünmeyi öğrenmek zorundaydılar. Çocuk, ailesinden öğrenmeliydi ancak her zaman tek başına hareket etmeli ve sadece düzene uymakla kalmamalıydı. Yanlış seçimler korkunç acılar çektirir. Yanlış yönde ilerlemek hayvanları yavaş adımlarla açlıktan ya da susuzluktan ölüme götürebilir. Kapalı bir kanyon korunaklı bir kış kampı görevi görebilir ancak eğer otlaklar hayvanlar için yetersizse, hayvanlar zayıflar ve kurtlar onları

tek tek avlar. Bozkır çocuğu, bu yanlış seçimleri düzeltmeyi hızla öğrene-
mezse ölür. Göçebe hayatın zorlu koşulları bir çocuğu kendine güvenen,
cesur ve bağımsız bir yetişkine dönüştürür.

Manduhai ve *Bayan Möngke* bu kırsal hayattan bir anda koparılıp yaşlı akrabalarının hanedanlığına alınma deneyimine de sahiptiler. Bu yeni hayat onları çoban hayatının bitmek bilmeyen günlük işlerinden kurtarmakla kalmamış, bir maceranın baştan çıkarıcı fırsatlarını da sunmuştu.

Çocukluğunda defalarca karşılaştığı öldürülme girişimlerinden kurtulmayı başaran *Bayan Möngke* cinsel olgunluğa yetişkin olmadan önce erişti. On dört yaşında baba oldu; on beşinde ise istemediği ve asla elde edemeyeceği kaderinde yazan Büyük Han unvanı için isteksiz bir rakip haline geldi.

Bugünkü Moğolistan-Çin sınırı yakınlarında bulunduğu bir sığınmacı ve Uriyanghai halkından bir ailenin kızı olan *Seker*'den bir erkek çocuğu oldu. *Seker*'in babası aile statüsünü Börçigin bir damada ve toruna sahip olarak yükseltmekten kaygılı görünüyordu, *Bayan Möngke*'yi oğlu olarak almaktansa, ona geline hizmet eden yerleşik bir damat gibi davrandı. *Seker* muhtemelen ondan bir kaç yaş büyüktü çünkü o dönemde kızlar normal olarak on altı yaşından önce doğuramazlardı ve o yaşta evlenmelerine nadiren izin verilirdi. Tarihçiler onların ilişkisini evlilik olarak tarif etseler de, kanıtlar *Seker* ve *Bayan Möngke*'nin birbirlerinden de bebeklerinden de hoşlanmadıklarını gösteriyordu.

Bayan Möngke anne tarafından *Esen*'in torunu; baba tarafından da *Manduul Han*'ın üvey ağabeyiydi. Bu bağların yanı sıra, hem daha genç hem de yaşça daha büyük olan her ikisinin de anneleri birer Oyrat'tı. *Manduul*, genç çocuğu savaşı *Une-Bolod*'dan daha az tehdit oluşturan bir varis olarak görüyordu. *Une-Bolod*'un han olma umuduna bir engel teşkil eden *Bayan Möngke* yaşlı Han'a onu olası bir suikasttan ve tahttan indirilmekten korumak konusunda yardımcı oldu.

Manduhai'nin, *Manduul Han*'ın karısı olarak yaşamaya geldiği dönemde, yaşlı Han *Bayan Möngke*'yi saraya getirdi. *Manduul*, *Bayan Möngke*'de hiç sahip olmadığı oğlunu ve uzun süredir can çekişen hanedanlık hayatının canlanma olasılığını gördü. Politik ya da duygusal sebeplerle yaşlı amca ve genç yeğeni sıra dışı bir ortaklık kurdular. Birbirlerine enerji verirken alışılmışın dışındaki bu ittifaktan her ikisi de çıkar sağlıyordu.

Bayan Möngke'nin sarayda, kendi avantajına kullanmayı iyi bildiği gösterişli bir görüntüsü vardı. Yetenekli, genç ve yakışıklıydı. Altın ve sincap kürkü ile süslenmiş, sırmalı *del* giyiyor ve tercihinin özellikle kestane rengi atlara binmekten yana kullanıyordu. Mevkisinin işareti olarak, o dönemdeki Moğolların heybetli sembolü altın kemeri takıyordu. Uygur *İdikut*, *Cengiz Han*'a altın kemerden şu sözlerle bahsetmişti: “Sizin altın kemerinizden yapılan bir yüzük bile alsam beşinci oğlunuz olur ve size hizmet ederim.”

Manduul Han, *Bayan Möngke*'ye “*Altın Prens*” anlamına gelen ve bundan böyle varis ve böylece Moğolların veliaht prensi olduğunu gösteren *jinong* unvanını verdi. *Jinong*, handan sonra ülkedeki en itibarlı konumdu. Bu makamın önemi bir Moğol deyişinde de görülmektedir: “Üzerimizdeki mavi gökte güneş ve ay var. Ve altımızdaki yeryüzünde de *Han* ve *Jinong*.”

Bayan Möngke'nin yükselişi *Une-Bolod*'un, kavmin üçüncü önemli mensubu olarak alt seviyeye inmesi anlamına da geliyordu. Yeni *jinong* olarak, *Bayan Möngke*, *Cengiz Han*'ın gerinin tapınağı için resmi sorumluluklar umuyordu, toprakları ve tapınakları kontrol eden ve en azından gayri resmi olarak tahtın varisi olduğu farz edilen General *Une-Bolod*'dan *siyah sulde* kazanmıştı.

Ona verilen tüm törensel vazifelere ve otoriteye rağmen, *jinong* makamı herhangi bir şey üzerinde gerçek bir yetkiye sahip değildi. Bu, yabancı savaş beyinin ellerinde olduğundan ne han ne de *jinong*, gerçek gücünü gösteremedi; *Arslan Bek* daha düşük *taishi* makamındaydı. Ancak aslına bakılırsa Moğol topraklarına gelen giden insanları ve malları o kontrol ediyordu.

1463 ve 1465 yılları aralığında *Manduul* ayrıca *Bayan Möngke*'nin adını, kendi adı ve *Manduhai*'nin “yükselmek” anlamına benzeyen “*yukarı çıkmak*” anlamına gelen *Bolkhu* ile değiştirdi. Tarihçiler *Manduul*'un yeğenini sadece varisi değil aynı zamanda tam bir ortak yönetici de yaptığını ortaya çıkardı. Amca ve yeğen birlikte, “*barış ve uyum*” içinde yaşadı ve beraber “*ulusu iktidarları altında bir araya getirdiler.*” Kullanılan dil, *Cengiz Han*'ın devlet arabasının iki dingili benzetmesindeki gibi, aynı örgütsel taktikleri yansıtıyordu.

Tarihçiler *Altın Prens*'in göreve gelme seremonilerinden bahsetmemiş, aldığı altın kemer, at ve *del* üzerinde durmuşlardı. Bu tören, *Cengiz Han* ve çocukluk arkadaşı -ve sonrasındaki müttefiki- *Camuka*'nın Korkonag Vadisi'ndeki “yapraklı ağaç”tan önce kardeşlik yemini etmelerine ve bir arabanın iki dingili olmayı kabul etmelerine benziyordu. Bu seremonide

erkekler bir diğ erinin beline altın kemeri bağ lar ve atlarını de ğ iř tokuş ederlerdi. *Gizli Tarih*'e g ö re, “*Kendilerini ezeli arkadaş lar ilan etmiş ve birbirlerini sevmiş lerd i.*” Ardından, “*e ğ lence ve ziyafetlerle e ğ lenip gece aynı battaniyenin altında yalnız ca ikisi, birlikte uyurlardı.*”

Bayan M ö n g k e'nin yaşı *Manduhai*'ye yakınd ı ve genç g ö r ü n ü m l e r i , a ğ ırbaşı Mo ğ ol Hanedanlığı'na canlılık getirmiş ti. Ancak potansiyel ortaklardan çok iki rakip gibi g ö r ü n ü y o r l a r d ı . *Manduhai*, *Une-Bolod* d ı ř ında, kocası ve diğ er herkes tarafından ihmal edilmiş g ö r ü n ü r k e n , *Bayan M ö n g k e* takdir ediliyordu ve hanedanlığ ın ilgi oda ğ ı haline gelmiş ti.

Yaş lanmakta olan kocasıyla kıyasland ı ğ ında, *Une-Bolod* dinç bir erkekti. Deneyimsiz veliaht prensle kıyasland ı ğ ında olgun bir erkekti. Kocası kıyıda köş ede vasat bir hayat vaat ederken ve veliaht prens bir ş eyler baş armak için henüz çok gençken, *Une-Bolod* kendini kanıtlamış bir savaşı ve klasik bir Mo ğ ol erke ğ iyd i . Baş ından beri, *Manduhai*'nin gelecekte sahip olaca ğ ı önemin farkındaydı, kocası öldük ten sonra tercih edece ğ i kişinin han olaca ğ ını da biliyordu.

Genç veliaht prensin böyle kurnazlıkları yoktu. Amcasının tüm deste ğ ine sahipti ve artık yeni maceralar peş inde, müstakbel kraliçenin ilgisini çekmek için kur yapmakla hiç ilgilenmiyordu. Saldırıya geçmeye, savaşı girmeye ve dünyada bir iz bırakmaya hazır d ı .

Manduul Han, kendisi büyük bir baş arı elde etmeden, *Bayan M ö n g k e*'nin isteklerine destek vermek için can atıyordu. *Manduul*'un ilk ç abası bölgenin kontrolünü kazanmaktı. Han ve prens, Mo ğ olistan'ın merkezindeki kabilelere kendi otoritelerini empoze ettiler. *Manduul*'un selefi genç *Molon Han*'ın öldürölmesinin intikamını bahane ettiler. Yaptıkları seferlerle *Arslan Bek*'e ya da güneyde iktidara her kim gelirse ona meydan okumak için kontrolü sağlamış g ö r ü n ü y o r l a r d ı . Solgun kestane rengi atına binen *Bayan M ö n g k e* orduya liderlik etti ve kuş atılan kabileleri, varisine eşlik eden ancak savaş ta yer almayan *Manduul*'a yeniden kazandırdı.

Diğ er Mo ğ olları fethetmek ve küçük kamplara saldırmak genç adamı ilk macerasında memnun etmiş ancak maceradan uzak kalan yaş lı adama maddi ve politik pek fazla sonuç doğ urmamış tı . Her kabile neredeyse bir diğ eri kadar berbat durumdaydı. Gerçek saldırı ve yağ ma için, gözlerini Gobi'nin güneyindeki İpek Yolu'na ya da Ç in şehirlerine çevirmek zorundaydılar. Bu sırada tesadüfen, Mo ğ ol hanedanlığına, Ming imparatorunun 1464'te, birkaç ay önce Pekin'de öldü ğ ü haberi geldi.

Bayan Möngke, ülkeyi fethetmiş olan ataları *Cengiz Han* ve *Kubilay Han*'ın soyunun erdemini kanıtlamakla kalmamış, ölen imparatorla daha dolaysız bir bağlantı kurmuştu. Bu, *Bayan Möngke*'nin büyükbabası *Esen*'in 1449'da yakaladığı ve hapse attığı imparatordu.

Veliaht prens eylemde bulunabilme özlemi içindeydi ve Moğol hanedanlık ailesinin durağanlığından kopmak istiyordu. Tam olarak neyi başarmak istediğinden emin görünmese de, olağanüstü bir şeyi istiyordu. Komşu boyları fethetmek ve Moğolların bitmek bilmeyen kan davaları için savaşmak ona yeterli gelmiyordu. Atası *Cengiz Han*'ın kahramanlık geleneğini sürdürmeye ve tüm krallıkları fethedip tek bir imparatorluk altında birleştirmeye can atıyordu. Şan ve şöhrete giden yol güneyden, İpek Yolu vahalarına giden Gobi'den ve Çin kentlerinden geçiyordu ve şimdi yaşlı *Ming* imparatorunun ölmesiyle, kader ona Çin'de bir fırsat sunmuş görünüyordu.

Geleneklere dair *Ming* Hanedanlığı'ndaki kaygılar ve yaşlı imparatorun ölümüyle yerine genç imparatorun geçmesini izleyen ölümcül mücadeleler *Bayan Möngke*'ye güneye doğru yola koyulup kendini Moğolların fatihi ve müstakbel hanı olarak kanıtlaması fırsatını verdi. Bu yolculuğa yaşlı büyük amcasını ikna edemese de gerekirse kendi tek başına yapacaktı. *Manduul*, yeğeninin Moğolların en deneyimli askeri lideri olan *Une-Bolod* ile gitmesine izin verdi.

Moğol sarayından Çin'e ulaşmaları için *Bayan Möngke* ve emrindeki küçük askeri grubun Eski Orhun'dan, Ongi Nehri'ne doğru, Gobi'yi takip ederek güneye, nehrin kuruduğu çöle ulaşmaları için 6 ila 8 hafta yolculuk etmeleri gerekiyordu. Su kaynaklarını izleyerek ilerlerken ordunun küçük dağ öbekleriyle bezeli çölleri geçmesi gerekti ve sonunda Moğolistan Platosu'ndan iç Moğolistan'a indiler.

Küçük Moğol askeri birliği, tek bir Çin şehrini bile fethetme kabiliyetinden acizdi, ancak Çin'i istila etmeden önce Ongutlarla ittifak kurarak Gobi'nin güneyinde güvenli bir köprübaşı kuran *Cengiz Han* örneğinde olduğu gibi bir strateji izlediler. Aynı topraklar şimdi Minglerle müttefik fakat eski Ongutların yaptığı gibi Çin'i kuzeydeki kabilelerin saldırılarından koruyan Moğollar tarafından işgal edilmişti. *Bayan Möngke* ve *Manduul*, Çin himayesinde yaşayan Moğollarla Gobi'nin kuzeyindekileri yeniden bir araya getirmek için etnik bağlarını ve paylaştıkları kökenlerini kullanmak istiyorlardı. *Ming* hükümdarlığı sırasında Çin'de, Moğolistan'dakinden daha çok Moğol yaşıyordu ve belki de bu iki grup arasında tekrar bir birlik sağlanırsa, Çin mağlup edilebilir ve imparatorluğu eski haline getirebilirlerdi.

Sadece bir yeni yetme böyle bir hayal kurabilirdi ve sadece deneyimsiz bir ihtiyar onu bu konuda cesaretlendirebilirdi. *Bayan Möngke* ilk büyük görevinde onun yolunu kesti. Moğolları Ming'den uzak tutmak için sınır bölgesine gitti ve bir Moğol birliği için ittifak görüşmeleri yaptı. Sözlerini ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen Minglerin hakimiyetinden usanan ve Moğollara olumlu bakan bir kitleyle karşılaştı. Gelecekte Büyük Han'ları olacağı açıkça alnında yazan *Bayan Möngke* genç bir asker olarak Moğol ulusunun gurur ve hırsıyla coşuyordu. Moğol görkeminin imparatorluk nostaljisine ve öngörülerine yatkınlığı sayesinde kabileleri birleştirme ve Çin üzerindeki Moğol hakimiyetini eski konumuna getirme hayali yeniden canlanmıştı. *Bayan Möngke* daha fazla maddi mükafat isteyenler için Çin'in tüm verimli servetinin ve İpek Yolu'nun ticari trafiğinin Moğolların kontrolünde olduğu günlerin hırsıyla doluydu.

Moğollar ve Ming hanedanlığı, kendilerine ve birbirlerine dair yanlış ve genelde aptalca algılarla yaşaya gelmişlerdi. Her toplum işlerin iyi gitmesi için kendi kültürel fikirlerini karşıt delillerle yüzleştirirken kendisi hakkında bir dizi yalan ve yanılgı oluştururdu. Gobi'nin kuzeyine geri gönderildikten sonra bile, Çin'in ve dünyanın geri kalanının çoğunun hakiki hükümdarlarıymış gibi davrandılar. Moğol hanedanlık sarayı, onları hak ettikleri gibi yeryüzündeki en geniş imparatorluğun hükümdarı yapacak ilahi bir irade değişimi bekliyordu. İnancılarıyla gerçekler arasındaki boşluğu doldurmak için, ateşin etrafında otururken zeki Moğol metreslerinden, ahlaksız Çin kraliçelerinden, seks düşkünü Moğol askerlerinden, iktidarsız Çin imparatorlarından ve gizlenen hamileliklerden bahsediyorlardı. Tüm rivayetler, Çinli saray yetkililerinin düzenbazlıkları ve zekice yapılan hileler sayesinde Ming imparatorunun aslında bir Moğol olduğu sonucuna varıyordu. Bu yüzden, Moğollar hiçbir zaman gerçekten yenilmedi ve Çin'den kovulmadı, sadece yerlerine farklı görünüşe bürünmüş bazı Moğol yakınları geçtiler. Adamlar bu hikayelere gülüp dağ sıçanı avlamak ve ateş yakmak için biraz kuru inek gübresi toplamak üzere yola koyuldu.

Bu hikayeler aynı zamanda her tür saldırıyı ve askeri seferi haklı çıkarma görevini görüyordu. Ming imparatorunun Moğollar tarafından esir alındığı ve Moğol bir kızdan bir çocuğu olduğuna dair de bir hikayeleri vardı. Böylece, gerektiğinde Çin'in resmi hükümdarı olma ve hatta ölen Ming imparatorunun resmi varisi olma iddiaları da oluyordu. Aradan geçen yıllarda, kızın ve çocuğunun kimliği kayboldu ancak ihtiyaç halinde

kesinlikle bulabilirlerdi. Moğollar, Ming rakiplerine karşı yeterince güçlü askeri birliklere sahip olmadıkça bunların doğrulanması yine de bir şey ifade etmiyordu. Eğer Çin'i fethederlerse, gizli varisin hikayesi iktidarlarını meşrulaştırmak için bir propaganda aracı olarak kullanılabilirdi ancak Moğolları savaş için cesaretlendirmek konusunda pek işe yaramamıştı.

Moğollar, cinsel entrikalar sayesinde mağlup olduklarına dair hakikati; Ming hanedanlığı mensupları da isim değiştirme ve yeniden isim verme konusundaki hatalarını küçümsediler. Çinliler henüz gerçekten fethedemediklerine inanıyorlardı. Yabancı fatihlerin her birine Çinli isimleri vererek sevmedikleri yabancı egemenliğinin anılarını neredeyse sildiler. Moğol bir at tüccarının belli aralıklarla, davet ettiği sarayın harem ağaları ona yeni şık kıyafetler giydirdi, Ming imparatorunu öven bir mektup verdi ve malları vergi olarak kabul eden ve karşılığında bolca hediyeler veren saraya bıraktılar. Harem ağaları sıcak şehriyeleri höpürdete höpürdete yiyen bu barbarların pis parmaklarına ve kaba tavırlarına daha sonra kahkahalarla gülebilir ve bir sonraki yabancı heyete verecekleri pornografik resimleri çizme işlerine geri dönebilirlerdi.

Ming Hanedanlığı yüz yıllık iktidardan sonra, başlangıçtaki canlılığını kaybetti ve uzun süren bir orta yaş olgunluğuna geri döndü. *Esen*'in Ming imparatorunu esir almasından önce, hanedanlık gençlik enerjisinden mahrum olsa da güven içindeydi. Tutsaklıktan sonra, ikisinden de mahrum kaldı ve Moğollara karşı duydukları geleneksel abartılı korkuları Çinlilerin kafasını yeniden işgal etti. Bu kaygı, tüm diplomatik müzakerelere gölge düşürdü ve hanedanlığın barbar tehdidini nasıl yok edeceğine dair tek bir kapsamlı politika altında birleşmesini engelledi.

Mingler zayıfladıkça ve Moğollar arasındaki kargaşa devam ettikçe, hain Moğollar Çin topraklarında daha derinlere ve daha sık saldırmaya başladılar. Yinelenen baskınlar, *Bayan Möngke*'nin yaşının olgunlaşması ve *ji-nong* olarak sarayda şöhretinin artmasıyla yakından alakalı görünüyordu ve Çinli tarihçiler *Bayan Möngke*'den ve diğer akıncı Moğol gruplarından çok korkuyorlardı.

Çin şehirlerine saldırıları planlarken genç *Bayan Möngke* alışılmadık bir düşmanla yüz yüze geldi: Neredeyse aynı yaştaki genç bir imparator. Ming varisi, yaklaşık olarak *Bayan Möngke*'nin veliyaht prens olduğu yılda imparator olmuştu. Ölümün kıyısında yıllarca saklanmak ve aniden güçlü bir hanedanlığın hükümdarlığına yükselmek gibi benzer deneyimleri, hayatlarına belirgin izler bırakmıştı. Ailelerine karşı *Esen*'in mücadeleleri her ikisinin de erken yaşlarda çektiği acıların kaynağıydı.

Ancak bu tuhaf benzerlikler dışında göze çarpan farklılıklar da vardı. *Bayan Möngke*'nin arkasındaki güç büyük amcasıydı; Çinli imparator *Çengua*'nın arkasındaki güç ise, aşık olduğu dadısı *Leydi Wan*'dı.

Yeni imparator 1447'de, *Esen* babasını esir almadan hemen önce doğmuştu. Babasının esareti sırasında küçük veliht prens *Çengua* makamını kaybetti, ismi değiştirildi, bir kenarda bırakıldı ve sürekli öldürülme korkusuyla yaşadı. Tehlike dolu çocukluğunda yaşadığı bu şiddetli belirsizlik onu asabi ve içine kapanık biri haline getirmişti, daha da kötüsü ş, ç, z, s gibi harflerle başlayan kelimeleri telaffuz etmeye çalıştığında ciddi bir şekilde kekeliyordu. Çocuk odasının kapalı dünyasında, *Wan* utangaç ve hassas çocuğu eğlendirerek büyüttü. Birlikte askeri uniformalar giyip, özenle hazırlanmış oyunlar oynuyor ve gerçek askerlerin yaptığı renkli ve heyecanlı maskaralıklar sahneliyorlardı.

1464'te, on yedi yaşındayken imparator tahta çıktı. *Leydi Wan* otuz iki yaşındaydı. *Leydi Wan* hatırladığı en samimi arkadaşı ve koruyucusuydu ve zamanı gelince onu seksle tanıştırmıştı. Hizmetçi kadınlar için, gerektiğinde imparatorun cinsel ihtiyaçlarını karşılamak yaygın bir durumdu, bu tür kadınlar vazodaki çiçekleri değiştirmek kadar önemsizce gelip giderlerdi ancak bu genç imparator bakıcısına aşırı bir sevgiyle bağlıydı.

İmparator olduğunda, resmi bir imparatoriçesi olması için uygun ve soy-lu bir hanımefendiyle evlendi. İmparatoriçe, kocasının *Wan*'a olan ilgisini çabucak fark etti ve buna çok gücendi. İmparatorluğun en yüksek konumundaki kadın olarak yeni statüsüne geçtikten birkaç hafta sonra İmparatoriçe *Wu*, bakıcının kendisine saygısızlık yaptığını iddia ederek konumunu ve öfkesini göstermek için kırbaçlanmasını emretti. Çileden çıkan genç imparator, makamında geçirdiği bir ay ve bir günlük sürenin ardından karısını imparatoriçe unvanından mahrum bıraktı, onu İmparatorluk şehrinde uzağa, sürgüne gönderdi; *Wu* sonraki kırk beş yıl boyunca, ölene dek orada yaşadı.

Çengua çok sevdiği *Wan* bile olsa, bir hizmetçiyi imparatoriçe yapamazdı ancak saklamadan onunla yaşamaya devam etti. İki sene sonra, imparator on dokuz ve *Leydi Wan* otuz altı yaşındayken, *Leydi Wan* bir erkek çocuk dünyaya getirdi ancak bebek kısa süre sonra öldü. Bu ölümün ardından yetkililer, *Leydi Wan*'ın, ailesinin ve çevresindekilerin gücünü azaltmak için, imparatora dünyaya bir varis getirmesi için başka kadınlarla ilişki yaşamasını istediklerin belirten bir mektup yazdılar. İmparator, eşlerinin birinden bir erkek çocuk sahibi olmaya zorlanmıştı ancak çocuk, varis olduğunun ilan edilmesinden kısa bir süre sonra aniden öldü. Şüpheler doğal olarak

Leydi Wan'a yöneldi ancak imparator kararlılıkla onun yanında durdu.

Oğlunu kaybettikten sonra imparatorun *Leydi Wan*'a olan bağlılığı, yeneden hamile kalamamasına rağmen hiç azalmadı. Sarayda resmi imparatoriçe olarak imparatoriçe elbiseleriyle görülmesi de, *Leydi Wan* kimliğini kendince belirtecek bir yol seçmişti: Sık sık erkeklerin askeri kıyafetlerini giyiyordu. Sarayda komutan gibi giyinen tek kadın olarak özgün makamını gösteriyordu.

Çinli kaynaklar, Moğol *Bayan Möngke*'nin Çin topraklarına geldiğini ve yerel Moğol liderlerle buluştuğunu bildirdi ve genç prensi problemleri kışkırtmakla suçladılar. Bu şüpheli ziyaretten kısa süre sonra, sınırdaki Moğollar, Ming derebeylerine karşı ayaklandılar. İsyan 1468'de, Minglerin Moğol Hanlarını Yuan Hanedanlığı'ndan kovmasından tam olarak yüz yıl sonra başladı.

Bayan Möngke, *Esen* değildi. Moğol sınırlarını hafif bir coşkuyla galeyana getirip geçmişin görkeminin küllerini canlandırdı ve onların mace-ra ve yağma arzularını kamçılıdı. Bu süre zarfında Moğol haydutlar gibi görünecek şekilde kıyafet değiştiren Ming sınır muhafızları sınırların korunmasına yardım eden sadık Moğollara gönderilen malları yağmaladılar. Düşük ücret ödenen ve az değer gören Çinli askerler zorlu hayat şartlarına karşı bir dayanak olarak böyle bir hırsızlık yöntemini sık sık kullanılıyor-lardı. Yolsuzluktan çıkar sağlayan yerel komutanlar, tüm bu baskınlarla ilgili olarak kuralları çiğneyen Moğolları suçlayan raporlar gönderdiler. Ayrıca Minglere sadık Moğollar imparatora vergilerini göndereceklerken, Çinli askerler onları soyarak bunun için yabancı bir hayat sürdüren vahşi Moğolları suçladılar. Böylece bölgede yaşayan Moğollar mallarını kaybet-tiler ve hırsız damgası yediler.

Muhtemelen sınırdaki gerilimde Moğolların etkisiz genç veliaht prensinin gelmesinden çok Ming askerlerinin görevi kötüye kullanmalarının etkisi vardı. Eğer Mingler Yuan'ın Büyük Han unvanının varisini ele geçirebilirlerse hâlâ teslim olmamış olan bu eski hanedanlık üzerinde son zaferlerini elde edeceklerdi. *Bayan Möngke*'yi ele geçirmek üzere gönderilen ilk Ming birliği 1468 yazında şans eseri başarısız oldu ancak sonraki yıl daha güçlü bir birlik gelip Moğol sınırlarında yiyecek ikmalini keserek 1469 başlarında onları açlıktan kırdı. *Bayan Möngke* Gobi'nin kuzeyine kaçmayı başardı fakat Ming kuvvetleri bölgenin Moğol liderini ele geçirdi ve bu başarıyı barbarlar üzerinde başka bir büyük zafer olarak göklere

çıkardılar.

Bayan Möngke'nin yokluğunda Moğol sarayında neler olduğuna dair kayıtlar sessizliğini koruyor. Yakında açığa çıkacak olaylar, etrafta görülmeyen ve bir haber alınamayan *Manduhai*'nin kendi ittifaklarını kurduğunu gösterecekti. *Manduhai*, yaşı ilerleyen Han zayıfladıkça ve genç Han'ın Çin sınırı yüzünden cesareti kırıldıkça makamını sağlamlaştıran birkaç ittifak yapmış ve önündeki bilinmeyen kadere en iyi şekilde hazırlanmıştı. Ona göre, izlediği, öğrendiği ve beklediği her şey bir eğitim süreciydi. Yakında yeteneklerini test edeceği fırsatları yakalayacaktı.

O zamanlar *Manduhai*'nin iki rakibi vardı, her ikisi de aynı yaşta ve kariyerlerinin henüz başındaydılar. Moğolistan ve sarayındaki güç için birincil rakibi *Bayan Möngke*'ydi. Esrarengiz ama muhtemelen tesadüfi olmayan benzerliklerle dolu bir hayat yaşarlarken *Manduhai* ve Ming imparatoru aracılarını ve vekillerini kullanarak sınırdaki toprakların kontrolünü ele geçirmek için uzun vadede dolaylı fakat hayat boyu sürecek bir mücadelenin içine gireceklerdi.

9.

Alçalan Prens ile Yükselen Kraliçe

“**M**anduul Han'ın saltanatını cinsel politikalar yok etti.” Tibetli tarihçi olaylarla ilgili korkunç suçlamaların ve karşı suçlamaların tekrarlanamayacak kadar dehşet verici olduğunu vurguladı. Ancak olayları bilgi vermekten çok, boş ümitler uyandıracak şekilde sergileyen yazar, oluşturduğu bulanıklıkla, okuyucuyla kuşkusuz alay ediyordu. Moğol tarihçiler, yazarın akrabalık ilişkilerine ve politik bağlılığına dayanarak bazı olayların belli detaylarını daha fazla istekle anlatırken bazılarının üstünü örtüyorlardı. Her tarihçinin hikayedeki insanlarla kişisel bazı bağları vardı ve genelde diğerlerini kesin bir şekilde suçlarken, belli bir kişinin itibarını korumak istiyorlardı.

Seks, her zaman politikayla ilgiliydi ve politikada da her ilişki potansiyel olarak seksle ilgiliydi ya da en azından bu ithama açıktı. Seks, genellikle spekülasyon, dedikodu ve söylentilerden çok az korunabilirdi ancak *Manduul Han*'ın hanedanlığı sona erdiğinde, neredeyse herkes birileriyle ya da bir gruptaki birkaç kişiyle uygunsuz ilişkiler yaşamakla suçlandı.

Bayan Möngke saraya en azından bir kaçının açıkça belirtildiği cinsel amaçlar için getirilmişti. Bir erkek babası olabileceğini çoktan kanıtlamıştı ve şimdi Börçigin boyunu ileriye taşımak için bunu bir daha yapması bekleniyordu. Varis olarak, genç prens *Bolkhu Jinong* da, eski han öldüğünde onun eşleriyle evlenmişti. Bu adet bozkır tarihine kadar uzanıyor ve onları açıkça bunu kabul etmeyen Çinli ve Müslüman komşularından ayırıyordu. Konfüçyüsçü bir bilgin onlar hakkında şöyle yazmıştı: “*Art arda üveyanneleriyle, ölmüş genç amcalarının ve ağabeylerinin eşleriyle evleniyorlar.*” Ayrıca Moğolların gelecek kuşakların alaylarıyla karşı karşıya geleceklerinden bahsedip onları sadece “*uygarlık ve kanunlar*”ın bu ensest, barbar-

ca gelenekten kurtarabileceğinin üzerinde durdu.

Bayan Möngke'nin başa geçmesi ve *Bolkhu Jinong* unvanı almasıyla, *Manduul* bu beklentiyi netleştirdi. Han, yeğenini takdim ederken şöyle böbürleniyordu: “*O, soylu Börçigin aile ağacının verimli bir dalı olacak.*” Han, tüm Moğollar tarafından anlaşılan bir mecazı kullanmış, genç prensi, at sütü sağma mevsimi sonunda gelecek yılın mayalama işlemi için korunan kırmızı ile özdeşleştirmişti. *Manduul Han* yeğenini Börçigin soyu için *khoroughgo* olarak adlandırdı.

Moğol geleneklerine göre, varis, eşlerinden birini almak için babasının ölmesini beklemeliydi. Yine de Sibiryadan Tibet'e bazı kabilelerde bir erkek, erkek çocuk babası olmakta başarısız olursa, aynı soydan bir başkası ona yardım edebilirdi. Tibet'te, iki ya da daha fazla erkek kardeşin aynı kadınla evli olması resmi bir durumdu ancak böyle bir evliliğin Moğolistan tarihinde kabul görmüşlüğü yoktu. Bununla beraber, evli kadının doğurduğu çocuk kocasının çocuğu sayılırdı. *Cengiz Han* bu kuralı kaçırılmış ve bir başka erkekle kısa süre evli kalmış olan karısının doğurduğu ilk çocuğu kendi oğlu olarak kabul etmekle açıklığa kavuşturmuştu. *Cengiz Han*'ın açıkladığı üzere, eğer bir erkek çocuğun babası olduğunu iddia ediyorsa, kim bunu tartışma hakkını kendinde bulabilirdi?

15. yüzyıl başında Moğol hayatını geniş ölçüde yaşayan ve gezen Arap yazar *Ahmet Bin Arapşah*, Moğolların geleneklerini ve alışkanlıklarını dikkatle gözlemleyerek kayda geçirdi. Evliliğe dair onu şaşırtan iki hususu ele aldı: Evlilik sonrası kadınlar damada verilen mal ve paranın kontrolünü ve tüm haklarını elinde tutuyordu. Ve kadınlar, aile dışından kimseyle olmasa bile, çoğunlukla kocasının ailesinden diğer erkeklerle cinsel ilişkiler yaşıyordu. Bu, aynı zamanda *Cengiz Han*'ın gerdeki ilişkiler gerde ve bozkırdakiler bozkırda kalmalı hükmünü verdiği aile meselelerini toplumsal meselelerden ayırma görüşünü de koruyor gibi görünüyordu.

Bozkır kabilelerine fazla saygı duymayan Avrupalı tarihçi *Edward Gibbon*, Moğolların evlerini ve alışkanlıklarını, dikkati çeken bir küçümsemeyle anlattı. “*Tatarların evleri iki cinsle de rastgele cinsel ilişkide bulunan gençlere soğuk ve kirli bir yaşam alanı sunan, oval biçimli küçük çadırlardan fazlası değil.*”

Manduul'un saltanatındaki cinsel ve politik canlılık çok karışık eleştiriler ve spekülasyonlar doğurdu. İlk olarak yaşlı Han genç varisine delicesine aşık olmuş görünüyor ve onun yaptığı yanlışları görmeyi reddediyordu. *Bayan Möngke*, Han'ı memnun etme ve desteğini elinde tutma arzusunda-ydı. Hayatta kalmasının kendini etrafındaki güçlü insanlara sevdirmesine

bağlı olduğu bir çocukluk geçirdiğinden, *Bayan Möngke* bu rolün önemini anlamıştı.

Bayan Möngke savaşlarda ve Çin hanedanlığıyla yürütülen uluslararası diplomaside deneyimsiz olabilirdi ancak Moğol hükümdarlığının dinamiklerini kavramıştı. Kısa vadede iktidarda tutunması, amcasını memnun etmekten kaynaklanmıştı ancak uzun vadede iktidarı *Manduhai* ve *Yeke Kabartu*'nun yardımına dayandığından bir varis olarak onlardan biriyle –tercihen amcası öldükten sonra han olmak için daha yaşlı olanıyla– evlenmek zorundaydı. Onlardan biriyle şimdiden dostluğunu ilerletmesi gerekiyordu. Ancak bu, ilişkinin gideceği yeri tam olarak kontrol etmek açısından tehlikeli bir yoldu çünkü yaşlı Han hâlâ hayattaydı.

Manduhai'nin genç prensten hoşlanması ve ona güvenmesi için hiçbir sebep yoktu. Aslına bakılırsa onun sarayda yerini değiştiren kocası ona değil, prense güveniyordu. Kocasını genç prense değerli hediyeler alıyor ve enerjisini ona harcıyordu. Onu, daha genç ve ayrıcalıklı önceki eşe verilen pozisyondaki gibi ortak hükümdar yapmıştı. Altın cübbesi ve kemeriyle, kestane rengi atının üzerindeki gösterişli prens herkesin dikkatini çekiyordu ve *Manduhai*'nin çevresi sonunda prensle evlenip onun varisini dünyaya getirmesi umuduyla prensle ilişkiler yaşaması konusunda onu teşvik ediyordu.

Manduhai'nin genç prensle ilgili kuruntuları komutan *Une-Bolod* ile paylaşıldı. Prens, varis olarak *Une-Bolod*'u yerinden etmişti. Politik bir anlaşma, karşılıklı sempatiyle yapılabilirdi ancak bu defaki kuşkusuz anti-patiyle yapılacaktı. Genç prensin varlığı ikisi için de tehdit oluşturduğundan *Manduhai* ve *Une-Bolod*'un ortak yanı doğal olarak ondan hoşlanmalarıydı. Kısa süre sonra, dedikodular bu ikisini romantik bir biçimde birbirine bağlamıştı bile.

General *Une-Bolod*, *Cengiz Han*'ın küçük kardeşi *Kasar*'ın soyundandı. *Cengiz Han*'ın ve *Kasar*'ın soyları, bu iki kardeş arasındaki rekabeti sürekli devam ettirdiler. Ailenin iki kolu çoğu zaman yakın bir şekilde ve dostça birlikte çalıştı ancak ilişkiler bazen rekabetten çıkıp düşmanlığa dönüşüyordu. *Kasar*'ın soyu, onun ok ve yayda daha iyi bir atıcı olduğunu asla unutmadı ve atalarının imparatorluğun kurulmasındaki rolüne ve ailenin asırlardır inişli çıkışlı bir yol izleyen ulusa sağladıkları katkılarına rağmen itibardan ve maddi ödülün yoksun kaldıkları için sürekli yakındılar.

Manduul'un *Une-Bolod*'a güvenme konusundaki isteksizliği tamamen, iki sülalenin Börçigin boyuyla iki yüz yıldır süregelen işlevsiz ilişkilerine dayanıyordu. *Cengiz Han* ve sülalesi sık sık, *Kasar*'ın onlara karşı komplo

kurduğundan ve kıskandığından, bu yüzden onlara ihanet edebileceğinden ve *Büyük Han*'ın makamına el koymayı deneyebileceğinden şüpheleniyordu. *Cengiz Han* ve *Kasar* arasındaki bu direkt çekişme dışında tutkulu bir rekabet ve eşleri tarafından ihanete uğramanın dedikoduları da onları rahatsız etti. *Cengiz Han* ilk eşi *Börte*'nin, erkek kardeşi *Kasar* ile ilişkisi olduğunu defalarca duymuştu. *Börte* kuşkusuz onu iyi tanıyordu ve genç bir gelin olarak *Kasar* ve *Cengiz Han*'ın ailesinin geri kalanıyla aynı gerde yaşadı. Hiçbir zaman doğrulanmasa da kuşkular ilişkilerini sürekli zedeliyordu.

Manduul'un sevmediği ilk karısı *Yeke Kabartu*, *Altın Prens*'in tarafını tutuyordu. *Manduhai* iktidar yolunda onun da rakibiydi. Kısa süre sonra yaşlı kraliçe ile genç prens arasındaki ilişki hakkındaki dedikodular hanedanlık kampında dolaşmaya başladı. Birileri ilişkilerini Han'a rapor etmesi için prensin hizmetçisini kışkırtmıştı. Hizmetçi, Han'a, *Altın Prens*'in amcasına kötülük etmeyi planladığını ve Han'dan karısını "çalmaya" niyetlendiğini söyledi, ancak özellikle cinsel birlikteliklerinden bahsetmedi.

Bir erkek çocuğun amcasının karısıyla cinsel ilişkiye girmesi suç teşkil etmezdi. Aileye dışarıdan giren kadınlar, *Manduhai* ve *Yeke Kabartu*'nun *Bayan Mönge* karşısında oldukları gibi, ondan kıdemli bir pozisyonday-salar hiçbir tabu yıkılmazdı. Genç prens ile yaşlı kadının Han'ı yerinden etmeye yönelik komplosu olduğu anlamına gelmedikçe, eşini aldatmak sorun değildi. Üstü kapalı politikaların önemli ve potansiyel etkisi seksten daha üstündü.

Suçlamalara cevap vermeye çağırılan *Altın Prens*, kesinlikle reddetmek yerine, Han'ın, hizmetçinin iftiralарını dinlememesi gerektiği savıyla karşı çıktı. Moğol ilkelerine göre, ithamlar doğru olsa bile büyük bir ihanet suçu teşkil ediyordu. İhanet, kendisine yardım amacı ile yapılmış dahi olsa, *Cengiz Han* tarihinde birkaç defa benzer şekilde efendilerine ihanet suçundan birçok insanı idam ettirmişti.

Han bir kez daha yeğeninın tarafını tuttu. Öfkesini hizmetçiye yöneltti ve onu "iki kardeşin arasını bozmak ve onları ayırmakla" suçladı. Han, muhafızlarına itham sahibinin açıklamaları yaptığı dudaklarını ve burnunu parça parça doğramalarını emretti. Cezanın ardından muhafızlar onu öldürdü.

Han'ın bu suçlayan ilk kişiye verdiği tepki, şefkatinin ve güveninin kimin yanında olduğunu açıkça gösteriyordu. *Altın Prens* her şeyden önce gelmekteydi. Hanedanlıkta kimse buna karşı gelmeye ya da Han'ın gözdesi hakkında yorum yapmaya cesaret edemezdi.

Altın Prenses'e karşı olan komplocular engellenmiş ancak henüz yenilmemişlerdi. Saray dışından, hanedanlığa bağlı olmayan birilerini bulmaları gerekiyordu. Ayrıca, bu cinsel sadakatsizliğe şahit göstermek için görgü tanığı da bulmalıydılar. Sadece Han'ın karısını "çalma" girişimi yeterli değildi.

Güneydeki olaylar İpek Yolu üzerindeki kontrolünü daha doğuya, Kansu Koridoru'ndaki Çin sınırlarına kadar genişletmesi konusunda *Arslan Bek'i*, endişelendiriyordu. Kuzeydeki Moğol kabilelerinin ilişkilerini bizzat idare etmek için çok meşguldü, hanedanlık ailesinin üzerinde etkisini sürdürmek için, koruması altındaki genç *İsmail'i*, *Manduul'un* sarayına gönderdi.

Arslan Bek, *taişiydi*, Moğolların derebeyiydi, ancak şimdi yetkileri *İsmail* üstlenmişti. *İsmail* derhal Moğol ordusunun idaresini ele aldı. Önceki komutan olan *Une-Bolod*, inzivaya çekilmiş ve kendi anayurduna dönmüştü. *Une-Bolod* yolundan çekilince, *İsmail* şimdi rakip güç olan *Altın Prenses'i* ortadan kaldırmalıydı.

İsmail yükselmekte olan genç bir savaş beyiydi ve kısa bir süre sonra gücünü *Arslan Bek'ten* bağımsız şekilde arttırmanın yollarını aramaya başlamıştı. Genç prensle karşı bir plan tasarladı, ancak bu planla, *Arslan Bek'in* kızı olan yaşlı kraliçe *Yeke Kabartu'yu* *Manduul'a* karşı bir komploda kullanarak, *Manduul'un* *Arslan Bek'le* olan ilişkisini koparabilirdi.

İsmail önce, kanıtı bizzat kendi gözleriyle gördüğünü iddia ederek doğrudan Büyük Han'la ters düştü. Hizmetçinin prensle yaptığı suçlamaların doğru olduğunda ısrar etti. "*Dışarıda, ıssız bir yerde*" diye bildirdi Han'a, "*Altın Prenses ve karınız buluşup, karı koca gibi sarıldılar.*" *İsmail*, kimi nasıl suçlayacağını düşünmesi için Han'a zaman verdi ve hiçbir kararında ve hareketinde Han'a baskı yapmaya kalkışmadı. Han'ın aklına bu şüphenin zehrini başarıyla akıtıp kendi kendini yemesi için onu yalnız bıraktı.

İsmail daha sonra arkadaşça davranarak her iki tarafla da dost oldu, bu şekilde iki tarafı da birbirine düşürmeye çalışacaktı. Prensle yaklaşıp, amcasının, Han'ın gözünden düştüğünü söyleyerek onu uyardı. *İsmail* prensle, amcası *Manduul'un* ölen hizmetçi tarafından yapılan suçlamalar hakkındaki gerçeği öğrendiğini bildirdi; prensin amcasının karısıyla ilişki yaşadığını biliyordu. *İsmail*, Han'ın hem çocuğa arkasını döndüğünü hem de yaşlı adamı zorla yerinden etmesini engelleyerek *Altın Prenses'e* "kötülük etmeye" niyetlendiğini ileri sürüyordu.

Prens, *İsmail*'in, amcasının ona sırt çevirebileceği uyarısına inanmayı reddetti. *İsmail* prensle tedbirli ve dikkatli olmasını öğütledi çünkü birileri onu oyuna getirmek üzereydi. Akılsız prensle yakında amcasının öfkesi-nin "kanıt"ının yola çıkacağını ve Han'dan bir elçinin geleceğini söyledi. Han'ın, genç çocuğun sadakatini soruşturmak ve ona karşı kullanabileceği bir şeyler söyletebilmek üzere onu hileyle sorguya çekeceğini söyledi.

Yaşlı Han, *Altın Prens*'e karşı öne sürülen iddiaları kafasında dikkatle tarttı. Karısı *Yeke Kabartu*'nun onu aldatmış olmasının bir önemi yokmuş gibi görünüyordu ancak çok sevdiği ve varisi yaptığı genç çocuğun baş-kaldırısı onu derinden rahatsız etmişti, "*bu, suçlamaları ikinci duyuşum*" dedi. Ölen hizmetçinin "küçük erkek kardeşi"yle ilgili yaptığı açıklamaları tekrar gözden geçirdi.

"*Benim, kendi sağlığım iyi değil*" diye mantık yürüttü. "*Soyumdaki er-kekler olmadan ve ben öldükten sonra, kraliçelerim ve halkım onun ola-cak.*" Suçlamalar, dedikodular ve varsayımlar Han'ın kafasında çalkandı. "*Belki de haklılardır*" diye tahminde bulundu etrafındakilere. Han, genç çocuğun sanki kendisini çoktan yerinden etmiş ve ona artık daha fazla saygı göstermeye ihtiyacı kalmamış gibi hızla harekete geçmesinden şüp-he ediyordu. "*Bundan böyle haddinden fazla ihtiraslı olacak olması çok kötü.*"

Düşüncelerinde tereddüt eden Han, genç prensle konuşması ve ona ikin-ci bir grup suçlamada daha bulunduğu söylemesi için başka birini gön-derdi. Han, genç varisinin kendisini savunmasını, sadakatini doğrulaması-nı ve ona karşı yapılan suçlamaların lekelerini silmesini istiyordu.

"*Han'ımız*" dedi elçi, "*bana karşı olmanın sebepleri nelerdir, diye soruyor.*"

Prens derhal *İsmail*'in uyarılarını hatırladı, bir elçi onu oyuna getirecek-ti. Prens gerilip telaşlandı ancak kafa karışıklığının sebebi nasıl cevap ver-mesi gerektiğini bilmemesindendi. Problem çözmede ve fayda sağlamada daima karizmasına ve iyi şansına güvenen prens böyle bir durum için bir strateji geliştirmek ve savunma yapmak için eğitim almamıştı ve söyleye-cek bir şey bulamadı. Prens gergin bir şekilde öylece elçiye baktı ve hiçbir şey söylemedi.

Elçi, prensin bu fazlasıyla heyecanlı halini ve suçlamalara cevap verme-yi reddettiğini Han'a bildirdi.

Han, bu sessizliği suç olarak kabul etti. Artık genç prens tarafından iha-nete uğradığına ikna olmuştu. "*Öyleymiş, bana karşı kötü niyetleri olduğu doğrudurmuş*" dedi. Han açıkça Moğol ulusuna verdiği sözleri ve onları tut-

ması için en uygun hareketi düşündü. Ulusun başında bir han olmadığında doğacak acı sonuçları dikkate aldı. Yine de, belki de içinde bulunduğu durumda prene karşı hissettiği duygusal kafa karışıklığıyla şu sonuca vardı: “*Halkın onun gibi bir hükümdara ihtiyacı yok.*” Genç çocuk yoldan sapmıştı. “*Diyeceğim şudur ki, Han çileden çıktı.*”

Çocukluğundan beri, büyük büyükannesi *Samur* onu büyükbabası *Esen*'in öfkesinden korumuştur. Ölüm tehlikesiyle yüz yüze geldiğinde bildiği tek yol kaçmaktır. *Altın Prens*, Han'ın öfkesini duydu, durumunu ve davranışını açıklığa kavuşturmaksızın hanedanlık kampından, korku içinde ansızın kaçtı.

İsmail bekledi ve Han kararını ona bildirdi. *İsmail*'e ordusunu toplamasını, prensin peşinden gitmesini söyledi. Bir kez daha, Moğol ulusu bir iç savaşa doğru gidiyordu. Halk, tarafını seçmek zorundaydı: Yaşlı olsa da hâlâ yönetimde olan Han mı yoksa sonradan türeyen ve Han'ı, sarayı, halkı büyüleyen ama şimdi ihanet ve başkaldırıyla suçlanan prens mi? Çok az kişi prensin tarafını tuttu.

Han belki de, *Cengiz Han* altın kemeri *Camuka*'ya verdikten sonra iki adamın üç defa ebedi dostluk yemini etmelerine rağmen, ancak bir buçuk yıl birlikte kaldıklarını hatırladı. Han ile yeğeni, *Camuka*'nın *Cengiz Han*'dan ağlayarak kopmasına benzer bir biçimde ayrılmışlardı. “*Birlikte, sindirilmeyecek yemekler yedik*” dedi *Camuka*. “*Birbirimize unutulmayacak sözler söyledik.*” Sonra dışarıdan başka insanların söylediği sözler onları ayırdı. “*Güzel sözlerle ayrıldık. Birbirimize saygı ifade eden sözler söyledik, öfkeli yüzüm utançtan sıyrıldı.*” Ancak bu ayrılıktan dolayı son derece pişman oldu. “*Ve yanına bile gelemeden yaşadım, ezeli arkadaşım Han'ın sıcakkanlı yüzünü görmek elimden gelmedi. Birbirimize söylediğimiz unutulmaz sözleri kendi kendime hatırlattım, yüzüm utançtan kıpırmıyordu.*” *Camuka*'ya göre ayrılanlar, her biri “*hatıraların uzun zaman silinmediği bir hafıza*” ile yaşamak zorundaydı.

Prensin, ona bildirilen birkaç seçeneği vardı ve yönelebileceği kimsesi yoktu. Birdenbire, *Manduul* ve *İsmail*'in intikamından kaçmak için ilginç bir plan yapıverdi: İlişkisi olmakla suçlandığı kraliçenin babasından yararlanacaktı. Muhtemelen *Arslan Bek*'in onayı ile yaşlı hanı yerinden edebilirler ve prens *Yeke Kabartu* ile evlenir, ondan bir varisi olur ve böylece *Arslan Bek*'i de bir sonraki hanın büyükbabası yapardı.

Arslan Bek'in kampına habersiz gelişinin ve onunla tek başına yüz yüze

gelecek olmanın korkusuyla prens, *Bayan Möngke*'nin kız kardeşi ve *Manduul* ile *Manduhai*'nin kızı olarak tarif edilen Börçigin kadını *Borogçin*'i arayıp buldu. *Borogçin* yüksek ihtimalle *Manduul*'un yeğeniydi ve böylece Moğol akrabalık sistemine göre *Bayan Möngke*'nin kardeşi ve *Manduhai*'nin kızıyla eşdeğer oluyordu. *Arslan Bek*'le ya da oğluyla evliydi. Prens, farklı eşler ve akrabaların birkaç gerinden oluşan kampını buldu. *Borogçin* onu sıcak karşıladı ve derhal iki oğluyla birlikte gerlerinde onu saklamak için harekete geçti.

Borogçin onun günahlarından arınma planının işe yarayacağını düşünmüyordu. *Arslan Bek*, geçmişte daima onu lider olarak izlemiş olarak bildiği *Manduul* ve *İsmail*'e arkasını kolayca dönmezdi. Han olarak, bu düşüncesiz, tez canlı ve açıkça korkmuş görünen genç yerine kolayca kontrol edebileceği yaşlı adamı tercih eden *Arslan Bek* prensi korumazdı.

Borogçin'in genç prensle ne tür bir ilişkisi olduğu net değildi ancak birileri prensin güzel kestane rengi atının otlamak için yakınlarla geldiğini fark etmişti. *Arslan Bek* duyar duymaz atın sürücüsüne bakmaya geldi.

Arslan Bek prensi bulamayınca *Borogçin*'le yüzleşti, genç adamın nereden saklandığını ısrarla öğrenmek istiyordu. Ona yalan söylemekten korkan ancak prensi de ele vermek istemeyen *Borogçin* soruyla cevap verdi: “Eğer benim yakınlarıma gelirse, onu sana teslim mi etmeliyim?”

“Eğer onu senin etrafında görürsem” diye cevap verdi *Arslan Bek* kendini beğenmiş bir öfkeyle, “onun etini yiyecek ve kanını içeceğim.” Elleriyle başını ve saçını ovuşturdu; kayıtlardan anlaşıldığına göre endişesinden burnu akmaya başlamıştı. Burnunun ucundaki sarı sümüğü silip öfkeyle gitti.

Sonra *Arslan Bek* prensi saklandığı yerden hileyle çıkarmak için ava gitti. Onun yokluğunu fırsat bilen *Borogçin* prensi kaçmaya teşvik etti. *Arslan Bek*'in casusları prensin gidişini fark etmedi. Atını yerinde bulamadıklarında kaçtığını anladılar ve *Arslan Bek*'e durumu bildirdiler.

Savaş beyi, kestane rengi atın nereye gittiğini öğrenmekte ısrar ederek kampa yeniden bir elçi gönderdi. *Borogçin* küstahça, prensi çoktan evine gönderdiği cevabını verdi ve *Arslan Bek*'in akrabalarına asla zarar vermediği halde onun neden kendisinin akrabalarına zarar vermek istediğini sordu: “Senin akrabalarına hiç düşmanlık gösterdim mi?” Prens sadece ortak bir atadan kardeşi olduğunu iddia etti. “Akraban olan dostlarımı hiç kıskandım mı?” dedi cüretkâr şekilde.

Arslan Bek kadar güçlü bir adama meydan okuyarak belki de kendisinin ve oğullarının hayatını tehlikeye soktuğunu biliyordu. *Borogçin* onları ko-

rumak için oğullarını uzağa gönderdi; ancak, *Arslan Bek*'in öfkesiyle yüzleşmek üzere kendisi arkada kaldı. “*Ben öleceğim*” dedi oğullarına veda ederken. Bu karşılaşmadan sonra tarihte *Boroğçin*'in adı bir daha geçmedi.

Arslan Bek'e sığınmayı başaramayan *Altın Prens* karısı *Seker* ve oğluyla sığınacağı bir yer bulmak için bu defa Gobi'ye kaçtı. Ancak Gobi sır saklamaz. Prens'in eski yuvasına döndüğü bilgisi kısa sürede Moğol hanedanlığının ordugâhına da ulaştı ve *İsmail* genç prensi takip etmek için yola koyuldu. Arkasından birileri geldiğinde bundan her zaman haberdar olacak kadar şanslı olan prens, karısını ve oğlunu bırakıp Gobi'nin içinden daha doğruya kaçtı.

İsmail prensin ailesinin kampını buldu ve oradaki tüm hayvanlara ve insanlara el koydu. Prens'in karısı *Seker*'i de kendisi için talep etti. Arbede sırasında *Seker*'in bebeği ve Prens bir şekilde gözden kayboldu.

Şimdilik *İsmail*'in işi hallolmuş görünüyordu. Moğol hanedanlığını General *Une-Bolod*'dan da genç prensten de kurtarmıştı. Prens'in karısını kendine alarak, Moğolların Çin'e yaptıkları akınlarda yeni başarılar elde ettiği ve hâlâ derebeyi olan *Arslan Bek*'in Kansu Koridoru'ndaki Çinlilere ve Ningsia topraklarına saldırmayı planladığı güneye geri döndü.

İsmail olmasa da, müttefikleri Gobi'nin çoğunu işgal etmişti ve çok geçmeden *Altın Prens*'i de bulacaklardı.

Moğol hanedanlığındaki politik sahne dramatik olarak sürekli değişiyordu: *Manduul Han* öldü. Yaşlı kraliçe *Yeke Kabartu* ortadan kayboldu ve ondan bir daha haber alınmadı. Bu olanların nasıl ve hangi sırayla olduğu hâlâ bilinmiyor ancak aynı dönemde sürgündeki *Altın Prens* de son şansına kavuşmuştu.

Çinli ve bazı Moğol kaynakların kayıtlarına göre, gelinen noktada prens kendini Büyük Han'a dönüştürmeye başlamıştı ve gerçekten destekçilerden bir ordu meydana getirmeyi denedi. Hangi unvanı kullandığının bir önemi yoktu, *Altın Prens* uçsuz bucaksız Gobi'de bir başına dolaşıyordu. Son zamanlarda sarayın gözlerini kamaştıran prensin, ailesini yüzüstü bırakıp hanedanlık kampından kaçınca şimdi sadece birkaç yoldaşı kalmıştı. Hâlâ çok güzel kıyafetleri, güzel bir atı ve Moğol ulusunun Büyük Hanı olarak hükümdarlığa geçme hayalleri vardı.

1470, Kaplan Yılı'ydı. Moğolistan'daki müttefikleri olmaksızın, coşkuyla karşılandığı ve Ming hanedanlığıyla olan mücadelesinde başarısız

olduğu Çin'e geri kaçabileceğine dair bir düşüncesi varmış gibi görünüyordu. Belki de Çin'den yardım alabilir ve Büyük Han olma iddiasını kabul ettirebilir ya da Ming imparatoru onu alabilir ve uzaktaki ordusunun başına geçirerek yardım etmek isteyebilirdi.

Bölgeyi bilen bir refakatçiyle güneye doğru yol aldı. Çin'e ulaşmak için, İsmail'in müttefiki *Yungşiyebu*'nun topraklarını geçti. Günümüz Moğolistan-Çin sınırı yakınlarında, bugünkü Pekin-Moskova treninin geçtiği bölgede suyu ve yemeği tükendi. Bu bölgeyi bildiği için refakatçisini ailesini bulmaya ve güvenlik için destek istemeye gönderdi. Refakatçi, ailesini buldu ancak ailesi prense yardımda bulunmak yerine refakatçiyi evde kalmaya ve prensi çölde bırakmaya ikna etti.

Su kaynakları ve pınarlar Gobi'de nadiren bulunur ve olanların etrafında da mutlaka birileri kamp kurmuştur. Prens suya ulaşmak için kamp yerlerinden geçmesi gerektiğini ve muhakkak görüleceğini biliyordu. Susuzluktan nerdeyse ölmek üzereyken şansını denedi ve kendini deşifre etmeden küçük bir kampa girip genç bir kızdan airag aldı. Kıza kimliğini açıklamasa da güzel, beyaz ve kestane renkli bir atın üzerindeydi, tilki kürküyü işlenmiş sırmalı *del* giymişti ve altın kemeri vardı. Çölün ortasında alışılmadık bir görüntüye sahipti.

Prens aceleyle kendini topladıktan sonra, geriye, çöle doğru yol aldı. Genç kız birkaç genç erkek bulup onlara varlıklı görümlü bu genç adamdan bahsedince, gençlerden beşi atlarına atlayıp bu sıra dışı ziyaretçinin ardından gitti.

Prens ve atı suya kavuşmuş olmalarına rağmen, at yorgun ve yavaştı. Adamlar ona kolayca yetişti. Ulaştıklarında ona şöyle seslendiler, "*Sen ne tür bir adamsın?*"

"*Bir gezgin*" diye yanıtladı prens, kimliğini açığa çıkarmamaya çalışarak.

"*Kemerini hize ver*" diye emretti saldırganlar.

Prens reddetti. Kemer yiğitliğin sembolüydü ve altından olması onu hem daha da kıymetli kılıyor hem de hanedanlık kademelerinde en yüksek dereceyi sembolize ediyordu. Bir adamın kıyafetlerini, özellikle kemerini çalmak, ekonomik bir kayıp olmanın yanında en ağır hakaretlerden de biriydi. Korkunç bir kelime olan "kemersiz", "kadın" kelimesi ile eş anlamlıydı. Bu dünyaya prensten geriye kalanın tamamı neredeyse oydu.

Adamlar prensi eyerden sürükleyip öldürürken, içlerinden biri prensin sevgili atının dizginini yakaladı.

Erkeğin *deli* teninin üzerinde olduğu için, sadece terini ve kokusunu de-

ğil, ruhunun ve kaderinin de bir parçasını emer. *Delinin* ne kadar güzel ve lüks olduğunun bir önemi yoktu, saldırganlar onu giymeye ve belki de *Altın Prens*'in kaderini üstlenmeye cesaret edemedi. Bunun yerine, altın kemerine el koydular, güzel kestane rengi atını alıp onu orada bıraktılar.

Kaplan Yılı'nda pek çok rüya sona erdi. Hayatını kurtarmak için annesinin, cinsel organını gizlediği, gübre yığınının altında demir bir kazanın içinde çömelen, kapkara bir fakirlik içinde büyüyen ancak onu altın ve ipekle giydirip ona dünyayı fethedebileceğini söyleyen bir hanın yanında kısa süre için saltanat süren güzel prens on dokuz yaşında ölmüştü. *Bayan Möngke, Bolkhu Jinong*; Moğolların Ölümsüz Zengin Yükselen Altın Prens'i Gobi kayalıklarında, altın ve sincap kürkü şeritlerle bezeli ipek *deli* içinde, kemeri olmadan cansız yatıyordu.

Kimse onun yasını tutmadı ve bedeni çölde çürüdü, bu dramın hayatta kalanları yaşamaya devam etmek zorundaydı. Tüm önemli aktörler şimdi ölmüştü, yirmi üç yaşındaki *Manduhai* bomboş sahnede tek başınaydı. O, ölen prensten daha şanslı görünüyordu. İlk kocası ve onun varisi ölmüştü. Dul kraliçe, sadece uzak diyarlardan gelen yaşça küçük bir gelindi. Ailesi tarafından evlendirilmek üzere verilmiş ancak verildiği kabilede şimdi kimseler kalmamıştı. Herkes gitmişti.

Ölüm, *Manduhai*'nin bildiği tüm rolleri almıştı; hayat, şansını alıp götürmüştü. Ölen Han ardında onunla evlenecek bir varis bırakmamıştı. *Manduhai* hâlâ hükümdarlığı sürdürmesi için tüm haklara sahip bir Moğol kraliçesiydi, ancak *Cengiz Han*'ın ulusu oluşturduğundan bu yana ilk defa neslinden han olacak kimse kalmamış görünüyordu.

Hayat *Manduhai*'yi bu günlere hazırlamamıştı. Neye yeteneği olduğunu henüz bilmiyordu. Onun için savaşıacak hiçbir erkek ve ona akıl verecek hiçbir kadın yoktu. Önündeki yolun ne bir varış yeri ne de işareti vardı. Onu bilgilendirecek bir efsane veya hikaye, ona kılavuzluk edecek bir atasözü yoktu. Genç kraliçe okumayı öğrenmiş olsa da, ona ilham verecek bir kutsal kitap veya öğüt verecek bir rahip yoktu.

Öğrenmeye zaman yoktu. Korumasız durumdaki dul kraliçe, han olmak isteyen hırslı herhangi bir erkek için hedefti. Han'ın ve veliaht prensin ölmesi ve etrafta bir varis olmaması sonucunda, ölen hanın dul karısıyla evlenmek iktidara ulaşmanın meşru tek yoluydu. Bozkırdaki hırslı erkekler için bir hedef ve ganimetti. Hanlık makamının onu talep ve işgal eden herkese tamamen açık olduğu eşî olmayan bir dönemdi. Herhangi bir savaş

beyi ya da komutan, kraliçeyi eline geçirip *Sonsuz Mavi Gök* tarafından han olmak için kutsandığını kanıtlamaya yetecek kadar güçlüydü.

Birbirleriyle mücadele edenlerden birini seçmektense, birisinin gelip onu zorla almasını beklemek onun için daha iyiydi. Yeni kocası kim olabilirdi? *Manduhai* tarafından sevildiği düşünülen, kusursuz savaşçı *Une-Bolod* en güvenilir ve geleneksel Moğol seçeneğiydi. *Kasar*'ın soyundan gelen biri olarak, *Cengiz Han*'ın sülalesinden olmasa da Börçigin boyuna mensuptu. Onunla, eskiden bildiğine en yakın hayatı yaşayabilirdi.

Ancak hırslı savaş beyi *İsmail* hali hazırda Moğolların *taışisiydi* ve prensin düşüşünü kendi çıkarları için zekice kullanmıştı. Ticaret kervanlarıyla olan bağlantısı sayesinde egzotik hediyelik eşyalar ve başka mutluluklar vaat etti ve *Manduhai* yaşamak için daha sıcak iklime sahip, İpek Yolu'nun güneyindeki vahalara dönebilirdi. İtalyan yapımı cam kadehlerde üzüm şarabı içecek ve lezzetli kavunları yeraltındaki su depolarında soğutacaktı. Kış boyunca kuru üzümle tatlandırılmış lezzetli yiyecekler tadarken etrafındaki erkekler parıltılı beyaz sarıklar takacak ve göz alıcı Şam çeliği kaplı kılıçlar taşıyacaktı.

Müslüman savaş beylerinin sahip oldukları cazip lüks şeyler, yine de Çin'in Ming hanedanlığının vaat ettikleri yanında sönük kalıyordu. Ölen prensin izinden gitmeyi tercih edip Çin'e kaçıp sığınma talep etseydi Ming hanedanlığı yetkilileri ona kesinlikle güzel bir hayat sağlardı. Karşılığında sadece onlara sadakat yemini etmesi gerekecekti. Büyük Han'ın dul karısı olarak tutsak barbarlar koleksiyonuna katılacaktı. O ise Ming Hanedanlığı, Moğol kraliyet ailesi ve böylece Moğol ulusu ile üstün Çin medeniyeti tarafından nihai olarak tasdik edilen bir simge olarak el üstünde tutulduğu bir hayatı yaşamak istiyordu.

Çin'in kültürel protokolleri arasında yeni bir hanedanlık sadece hükümete ele geçirerek ve ülkeyi kontrol altına alarak değil, aynı zamanda mağlup hanedanlığın resmen teslim olmasıyla da meşruluğunu ve kutsiyetini kanıtlardı. Bu resmi teslimiyet kadar başka hiçbir şey Yuan Hanedanlığı'nın yasal ve nihai kararına işaret edemezdi. *Manduhai* sadece halk ritüelini gerçekleştirip savurgan törenlerle Ming imparatorunun emrine amade görünseydi hayatın lüks yanlarını ve konforunu garantiye almış olurdu. İmparatorun haremine cariye olarak bile alınabilir ve haremağaları tarafından tüm ihtiyaçları karşılanırdı. Eğer yalnız başına yaşamak isterse bir ev dolusu hizmetçiyle bir dediği iki edilmeyen bir dul olması sağlanırdı. Eğer isterse bir koca da alabilirdi. Çinli seçkin sınıfın kozasındaki rahatlıkla hayatı boyunca hiçbir endişe ya da sorumluluğa katlanmasına gerek olmazdı.

Derhal karar vermeliydi: Yakışıklı ve soylu bir Moğol'u mu, acımasız bir Müslüman savaş beyini mi, yoksa bir Çinlinin el üstünde tutulan dulu mu olmayı isterdi?

Une-Bolod kuşkusuz en zorlayıcı durumu ortaya koymuştu: "*Ateşimi senin için yakacağım*" dedi gönderdiği elçi vasıtasıyla *Manduhai*'ye evlilik teklifinde. Ateş, ona yeni bir hanedanlık kuracak erkek çocukları vereceği anlamına geliyordu. Hiç erkek varisi olmayan bir kadın için bu teklif baştan çıkarıcı görünse de *Manduhai* teklifi tereddüt etmeden, kesin bir şekilde reddetti.

"*Senin çadırının benim aralamamam gereken bir kapısı var*" diye cevap verdi *Une-Bolod*'a. "*Senin eşiğinden geçmemeliyim.*" Utandığını hiç bir biçimde düşünmesin diye kesin bir biçimde şöyle devam etti: "*Sana gelmeyeceğim.*"

Moğol sarayında *Manduhai*'nin etrafındaki insanların tekliften haberi vardı, geçmişte yaşanan örneklerle bakılınca, gösterişli ve popüler bir komutanla evlenmesi gerektiğini de biliyorlardı.

"*Hepimiz için böylesi daha iyi olacak*" dedi biri; basit ve gerçekçi bir şekilde ulusun, her açıdan olgun bir adama ihtiyacı olduğunu öne sürerek: "*Une-Bolod'un evlilik teklifini kabul etmen*" ulus için daha iyi olacak.

Bir diğeri aynı düşüncede değildi. Daha uzun ve derin bir açıklama yaptı. *Manduhai* için kardeşinin soyu olsa dahi *Cengiz Han*'ın soyundan olmayan biriyle evlenmek "*yolunu karartacaktı.*" Böyle bir evlilikle kraliçe olarak kalamayacaktı. "*Kendini halkından ayıracaksın ve onurlu ve saygın Hatun unvanını kaybedeceksin.*" *Manduhai*'ye kendisi ve ulusu için aydınlık beyaz yolu ancak çıkarlarını ve rahatını düşünmeksizin Moğol halkına kendini adayabilmesi halinde izleyeceği söylendi.

Manduhai bu söylenenleri bir an düşündü ve *Une-Bolod*'un evlilik teklifini kabul etmesini tavsiye eden kişiye döndü. "*Sırf Une-Bolod'un gerçek bir erkek, benimse sadece bir dul olduğumu düşündüğün için benimle aynı fikirde değilsin*" diye suçladı onu. Konuştukça sinirlenen *Manduhai* "*Sırf*" ben sadece bir kadınıym diye, "*benimle bu şekilde konuşmaya hakkın olduğunu düşünüyorsun.*"

Kraliçe *Manduhai* sıcak çay kasesini kaldırıp evliliği destekleyen adamın kafasına fırlattı. Hayatıyla ilgili ilk bağımsız kararını vermişti. Kendisiyle evlenmek isteyenlerin hiçbirisiyle evlenmeyecekti. O bir Moğol kraliçesiydi ve kendi yolunu çizecekti.

O yıl, Kaplan Yılı'ydı.

to the same subject

BÖLÜM III

Kurt Anne

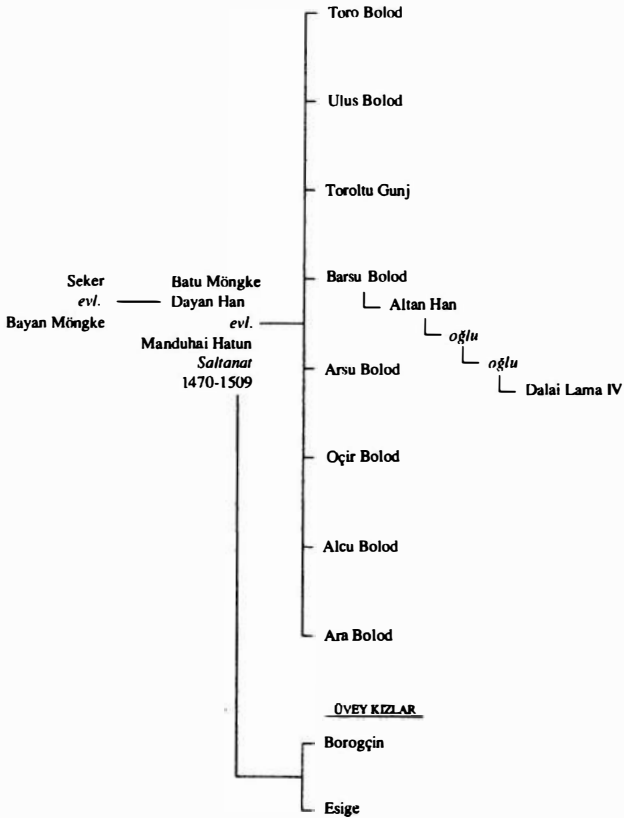
1470-1509

*Bilge Kraliçe Manduhai, eski hanların intikamlarını
hatırladı,
ve sefere çıktı.*

*Piyadelerini ve öküzlü birlikleri harekete geçirdi ve üç
gün üç gece sonra süvarileriyle yola çıktı. Bilge Kraliçe
Manduhai, zarıfçe sadağını kuşandı,
Ve dağılan saçlarını düzeltti,
Dayan Han' ı bir sandığa koydu ve yola çıktı.*

ALTAN TOPÇİ (101)

**Manduhai Hatun ve
Batu Möngke Dayan Han'ın Soy Ağacı**

10. Savaşçı Dulun Beyaz Yolu

Manduhai iktidar olmak istiyordu ancak deneyimsiz olmasının ötesinde bir ordusu da yoktu. Tüm askerler saygı duydukları generalleri *Une-Bolod*'a ya da saltanattaki en yüksek makamda bulunan *İsmail Taişi*'ye sadıktı.

Yine de *Manduhai* diğerlerinin sahip olmadığı bir şeye sahipti: Bir erkek bebek. Kendi çocuğu değildi; *Altın Prens*'in terk edilmiş bebeğiydi. *Cengiz Han*'ın soyundan hayatta olan tek erkekti, *Jinong*'un oğlu ve Büyük Han'ın varisiydi.

Çocuğun adı *Batu Möngke*'ydi, *Bayan Möngke* ve *Seker*'in oğluydu. Çocuk seyrek ot kümeleri dışında bir şey bulunmayan uçsuz bucaksız kayalık bozkırlardan oluşan ve Moğolların en seyrek yerleştikleri bölgelerden biri olan Güney Gobi'de doğmuştu. Yine de bu dağlık bölgede sürü gütmek olanaksız değildi. Çobanlar kısa bir yürüyüşle hayvanlarını otlaksız bölgeden yağmur alan bölgelere götürebilirlerdi.

Üç *Güzellik (Gurvan Saikhan Nuruu)* olarak bilinen ince dağ şeridi, Gobi'nin bu kısmını böler. Dağlar uç kısımları ve Altay Dağları'nın en güneydoğusundaki çıkıntısını şekillendirir. Onlarla bağlantısı olan mütevazı boyutlu bir başka düz arazide tepeler mağrur ve dramatik görünebilir. Başlarının üzerinden geçen kışın nemini yakalamak için yeterli yüksekliğe ulaşırlar. Bu karlar yazın eriyerek bu bölgeyi hayvanları otlatmaya elverişli hale getiren derelere ve vadilere akar. Dağdaki kaynaklar yaz boyunca su ihtiyacını karşılar ve kanyon duvarları kışın kuzey rüzgârlarını engeller. Lahirent şeklindeki dağ geçitleri ve kanyonlar, yöre sakinlerinin davetsiz misafirlerden ve oradan geçen düşmanlardan çabucak saklanmalarını sağlar. Dağları geçen bir keçi grubu geniş bir kanyondan bir diğerine ulaşır.

Seyrek yerleşim alanlarına rağmen, ticaret rotaları bölgeyi çapraz çizgilerle kat ederek onları tamamen soyutlanmaktan kurtarıyordu. Gobi'nin uçsuz bucaksız açık alanı, verimli Moğol bozkırlarının kuzey kesimi ile İç Moğolistan'ın Çin'de kalan kısmında bulunan platonun güney kesimini birbirine bağlar. Benzer şekilde, kuzeybatıya uzanan dağlar bölgeyi daha verimli uçsuz bucaksız batı Moğolistan'a bağlar.

Babası ölen ve annesi kaçırılan *Batu Möngke* elden ele dolaştı. Annesi *Seker*, şimdi *İsmail*'in karısıydı, zaman içinde çocukları olmuş ve kocasıyla yeni bir aile kurmuştu, kaybettiği kocası ya da çocuğuyla ilgili üzüntüleri unutmuş gibiydi.

Başlangıçta *Batu Möngke*, *Balakçin*'lerden *Baçai* olması dışında hakkında bir bilgi bulunmayan yaşlı bir kadın ile tek başına yaşıyordu. Kadının had safhada fakir olup kendi başına güçlüğüle hayatta kalmaya çalıştığı açıktı ve bebeğe ilgi göstermekte hem yetersiz hem de isteksizdi. Gobi gibi son derece sert ve seyrek nüfuslu ortamlarda bir çocuk, annesine ya da başka bakıcılara, insanlarla çevrili ve yumuşak iklimde yetişen çocuklardan çok daha fazla bağımlıdır.

Gece sıcaklık o kadar düşer ki çocuklar battaniye altında bile hayata tutunmalarına yetecek kadar sıcaklığı bulamazlar. Yetişkinlerin yanında ya da en azından birkaç çocuk bir arada uyumak zorundadırlar. Gün boyunca, soğuk ısırmaktan korunmak için çocuklar, sık sık elleri, ayakları ve vücutlarının açıkta kalan bölgeleri ovularak göz önünde bulundurulmalıdır. Daha ılıman iklimlerde, altını ıslatan çocukların uzun vadede acı veren tahriş sorunları olur ancak Gobi'de, idrar hemen donarak çocuğun hayatını tehdit eder. Dışarıdaki en ufak bir düşme olayında bile çocuğun tekrar ayağa kalkmakta gecikmesi onu ölüme götürebilir. Sonbahar ve ilkbaharın toz fırtınalarında çocuk *gerden* birkaç adım ötede bile kaybolabilir, toza gömülebilir ya da tozdan boğulabilir.

Genel olarak çocuklar birkaç sene emzirilir ve ek olarak sonbaharda zengin süt ürünleri bulunabilir ancak kış bastırıldığında çocuk et ya da kurutulmuş ve tuzlanmış sert süt ürünleri yemek zorunda kalır. Gobi'nin etli ve sert yemekleriyle hayatta kalabilmesi için, yiyecekler çocuğun yutabilmesi ve sindirebilmesi amacıyla bir yetişkin ya da daha büyük bir çocuk tarafından biraz çiğnendikten sonra verilir.

Baçai, bir erkek çocuğun ihtiyaç duyacağı ilgiyi gösteremedi, tahminen üç yıl sonunda *Batu Möngke* güç bela olsa da hâlâ yaşıyordu. Bir tarihçinin belirttiği gibi, "*mide rahatsızlığı çekiyordu.*" Bir başkasının raporuna göre "*bir kambur gibi büyümüştü.*" *Manduhai*, çocuğun varlığını ve zor

durumda olduğunu öğrendi ve onu kurtarmak ve başka bir ailenin yanına yerleştirmek için işbirliği yapacağı müttefikler buldu. *Cengiz Han*'ın sülalesinden kalan tek erkeğin durumu ya da yeri herkesçe öğrenildiğinde birilerinin onu kaçırmak ya da öldürmek için haince planları kuracağı neredeyse kesindi.

Altı erkek kardeşiyle çocuğu kurtaran kocası *Timur Kadag* ve *Saiçai* adında bir kadın çocuğun yeni bakıcı ailesi oldu ve sağlığına kavuşup bedeninin iyileşmesi için işe koyuldular. Çocuğun yeni annesi, *bariach* olarak da bilinen geleneksel Moğol masaj sanatıyla kemik tedavisine başladı. Bu yumuşak ve nazik masaj Moğollar arasında çocuk yetiştirirken hâlâ kullanılır ve çocuğun vücudunun düzgün ve estetik olacak şekilde biçimlenmesi için gerekli görülür. Özellikle büyükanne veya büyükbaba gibi yaşça büyük insanlar, boş vakitlerinde *gerin* çevresinde oturur, çocuğun kaslarını ovar ve kemiklerini ve eklemlerini çekiştirirdi.

Saiçai çocuğun yaralarını, kısa süre önce ilk doğumunu yapmış bir devenin sütüyle ovdu. Süt, derin olmayan, tahta üzerine gümüş kaplı bir çanak içinde hazırlanırdı. Süt de gümüş de Moğol tıbbi açısından önemli öğelerdi. Tedavi, çocuğun vücudunun hasarlı bölgelerinin sütle ovulması ve sıcak gümüş çanağın da bu bölgeye sürülmesiyle yapılan devamlı bir masajı gerektiriyordu. İncinmiş ancak hâlâ gelişmekte olan vücuduna yapılan bu sürekli masajlar çocuğun kemiklerinin yavaş yavaş yerlerini bulmalarını ve düzgün şekilde hizalanmalarını sağladı. Bir tarihçinin söylediklerine göre, *Batu Möngke*'nin deforme olan vücudunun düzelmesi için üç gümüş çanak kullanmıştı. Genellikle acı dolu olsa da, fiziksel hasarları duygusal hasarlarından daha kolay iyileşmişti.

Bakıcı ailenin *Batu Möngke*'ye başarılı bir biçimde bakmasının ardından *Manduhai* beş yaşındayken onu yanına getirtti. Bakıcı babası ona, Gobi'den saraya yaptığı yolculuğunda eşlik etti ancak bir nehirten geçerken çocuk attan düştü ve neredeyse boğulmak üzereyken baba atlayıp onu kurtardı. Gobi'nin nehirleri epey küçük olmasına ve az su bulundurmasına rağmen, ilginç bir şekilde çocuk ayağa kalkmakta ve ata yeniden binmekte çok zorlanmıştı. Bu düşüşte kötü bir şekilde yaralanmış ya da ciddi olarak canı acımış olmalıydı. Hangi nedenle olursa olsun, *Manduhai*'nin kampına vardığında mevcut fiziksel koşulları epey kötüydü ve hayatta kalacağından bir süre şüphe duyuldu.

Manduhai'nin ilk zorlu görevi onu insanların meşru göreceği şekilde başa geçirmektir. Büyük Han'ın *Kurultay*'da seçilmek zorunda olduğuna dair *Cengiz Han*'ın katı bir kanunu vardı. Eğer aday (bu dönemde sadece

bir aday vardı) kabile temsilcilerinin büyük çoğunluğunu etkileyemezse, seçime katılanlardan herhangi biri bu seçimin meşruluğuna karşı çıkabilirdi. *Cengiz Han*'ın ailesi başından beri bu kanunları ihlal etmişti. *Kubilai Han*, *Kurultay*'la alay etmiş ve ailesi de *Kurultay*'ı tamamen reddetmişti. Daha sonra, bir han, genellikle *Burhan Haldun* bölgesinde olan, *Cengiz Han*'ın at kılından yapılmış flaması *suldenin* önünde yetki alarak meşruyet kazanırdı. Ancak *Manduul* ve *Bayan Möngke*'nin savaşındaki karışıklık sırasında *sulde* kısa süre kayboldu ya da *Manduhai*'nin macerasına sempati duymayan birinin kontrolüne geçti.

Kurultay'ın meşrulaştırma süreci ya da *Cengiz Han*'ın *suldesinin* kontrolü olmaksızın, *Manduhai* yeni Büyük Han'ı hem resmileştirmek hem de herkesçe tanınmasını sağlamak için yeni bir yol bulmak zorundaydı. *Manduhai*'nin halkın desteğine ihtiyacı vardı ve bunu başarmak için giriştiği işin ruhsal ve ilahi şekline bürünmesi gerekiyordu. *Cengiz Han* ne zaman, bir sebepten halkını toplamak istese, onların desteğini alabilmenin zor olduğunu düşünür, kutsal dağa kutsal bir yolculuk yapar ve destek aldığını hissedene kadar orada dua ederdi.

Manduhai, *Batu Möngke*'yi şimdiye dek meçhul kalan "*Başkraliçe*" Eşi *Hatun*'un Tapınağı'nın başına geçirmeyi seçti. Tapınak, diğerleri gibi, bir yük arabasına kurulmuş, öküz ya da develerle bir Moğol kampından diğerine ve bir kutsal mekandan diğerine taşınan yırtık keçe çadırdan fazlası değildi. Bu göçebe tapınağın bozkırdaki insanlar için önemi mütevazı ve yıpranmış görüntüsünün çok ötesindeydi.

Moğollar, minyatür bir dağ gibi yığılan dağların ve kayalıkların *ovoo* denilen erkek ruhuna tapıyorlardı; dağlar, kayalıklar ve uçurumlar yeryüzünün kemikleri, yani erkek elementleriydi. Dişi ruhlara, mağaralarda veya yeryüzüne hayat veren ve *Tabiat Ana*'nın rahmi olan su kütlelerinin yakınlarında tapılıyordu. Durağan olan *ovoonun* aksine, bu *ger*, tapınanların dişi ruhun onurlandırmasını mümkün kılan bir çeşit taşınabilir mağara haline gelmişti.

Erkek *sulde* ve dişi *gerin* her birinin anayurdu vardı ancak göçebe toplumun ihtiyaçlarını karşılaması için her biri gerek duyulan yere taşınabilirlerdi. *Suldenin* taşınması gerektiğinde, atlı bir savaşçı onu taşırdı. *Ger* her zaman kadının sahip olduğu ve sürdüğüne benzeyen özel tören arabasında, taşınırdı. Kabile yeni bir anayurda taşınırken, tapınakları da yolda öncülük edip, onu takip eden insanlar gibi toprakları da kutsardı.

Tapınağın bazı unsurları, İç Asya'daki dişi antik *Tabiat Ana* kültüründen türemişti ancak tüm Moğol kavimlerinin anası *Alan Goa* ve *Cengiz Han*'ın annesi *Höelin* gibi Moğol kadınlara ait unsurları ve belki kalıntıları da içeriyordu. *Başkraliçe'nin Tapınağı*, *Cengiz Han*'ın *Avarga*'daki kraliçelerinin onuruna kurulan *Sekiz Beyaz Gerden* biri ya da birkaçı olabilirdi. *Kubilay Han* tarafından el konan kadın gerleri ve Budizm'in son şekliyle baskı altında tutulan dişi tapınaklar arasındaki bilgilerden geriye çok azı kaldı. *Manduhai'nin Başkraliçe'nin Tapınağı*'na ziyareti önemli olmasaydı varlığından haberimiz olmazdı.

Manduhai, Büyük Han'ı ilk defa dişiye adanmış tapınakta seçerken, sadece *Cengiz Han*'ın hanedanlığını yeniden oluşturmanın yollarını aramıyordu. Aynı zamanda *Cengiz Han*'ın başarılarında önemli rol oynayan kadın ile erkeğin manevi dengesini de eski haline getirmek istiyor ancak varisleri tarafından sürekli engelleniyordu. *Sonsuz Mavi Gök* ilham vaat ederken sadece *Tabiat Ana* bu çabanın başarısını ve tamamlanmasını sağlayabilirdi. *Manduhai*, *Sonsuz Mavi Gök*'ten ilhamını zaten almıştı; şimdi planını gerçekleştirmesi için *Tabiat Ana*'ya ihtiyacı vardı.

Kaplan Yılı olan 1470'nin sonbaharında endişeli destekçilerinden oluşan küçük kalabalığın önünde *Manduhai* tapınağa saygıda kusur etmeyeceği bir mesafede atından indi. Hizmetlilerinden bazıları destek vermek için arkasında toplandı, diğerleri açıkçası katılımcıdan çok izleyici gibi kendi atları üzerinde uzaktan seyrettiler. *Manduhai* son mesafeyi yürüyerek kat etti, küçük bir ricada bulanacakmış gibi kutsal mağaraya yaklaştı. Arabanın önüne yaklaştığında durdu ve *tsatsal* ritüelini yerine getirdi; ruhları davet etmek için havaya yavaşıya kımız saçtı.

Sözleri tapınağı işaret etse ve o kalabalığa arkasını dönse de dini bir feryat olmanın yanı sıra aynı zamanda bir kraliçenin halkından umutsuzca özür dilemesiydi kuşkusuz. Bu, hayatının en önemli politik konuşması olabilirdi. Sadece ne yapmak istediğini değil, neden onu izlemeleri ve onu kabul etmeleri gerektiğini de halkının net bir şekilde anlamasını sağlamalıydı.

Herkcs, ulusal liderin kutsal bir tapınağın önündeki bu görüntüsünün tehlikesinin farkındaydı. Sadece bir kaç sene önce, *Samur Gunj*'un oğlu Büyük Han unvanı alabilmek için kendini *Cengiz Han*'a adayarak bu tapınaklardan birinin önünde belirmiş ancak öldürülmüştü. Yaygın olarak, ruhlar tarafından doğaüstü bir şekilde bir okun atıldığına inanıldı ya da daha dünyevi bir şekilde, yalvaran adamın törenin sonunda çadırın önünde

ölü bulunduğu kabul edildi.

Seremoninin hassasiyetine ve pusuda bekleyen gerçek tehlikelere rağmen, *Manduhai* çadırın kapısında haykırıyordu. Derin bir umutsuzluk ve karışıklık içinde duygusal yakarışına başladı. Dini bir ilahiyi ve kutsal metinlere benzeyen bir dille, hayatını “*siyahla beyazın ayırt edilemediği bir yerde*” anlamsızca, başıboş dolaştığı şeklinde betimledi. Dünyası öyle karanlıktı ki rengarenk bir atın üzerindeki farklı renkleri ayırt edemediğini anlattı inleyerek.

Işık ve ilim kaynağı olarak *Başkraliçe*’nin ruhuna hitap etti. *Başkraliçe*’nin kutsal kapılarından insanoğlunun gözle görünür dünyasına geçebil-mek için akıl istedi. Bu duygusal çaba ve yardım dilemek için oldukça korkutucu şekilde yalvarmasının ardından hâlâ çadırın önünde, açık ha-vada duran *Manduhai*, Moğol devletinin hanedana ait olanlarla kültürel geleneklerine başvurarak, durumunu resmîyete ve kanunlara uygun bir şe-kilde anlatmaya başladı. Durumunu gözler önüne serdi ve belli ki kendine hepsinin kabul etmesini istediği bir kocayı çoktan seçmişti.

Önce, Moğol ulusunun karşı karşıya kaldığı sorun üzerinde durdu çünkü hanedanlık ailesi Büyük Han olarak hizmet verecek bir erkeğe sahip değildi. “*Börçigin boyu yok olma tehlikesi altında.*” diye açıkladı. Moğollar’ anlaşmazlıkların ve şiddetin olduğu bir zamanda yaşıyorlardı. *Manduhai*’nin sülalesinden birinin açıkça söylediği gibi, “*cefa vardı*” ve dünyanın durumu da istikrarsızdı. Moğollar “*hanlarla avam tabakasını*” ya da “*iyi ile kötüyü*” tereddütsüz bir şekilde ayırt edemiyordu. Bir tarihçinin durumu özetlediği gibi, “*Bu anda Altın Börçigin Boyunun durumu kötüleşmişti.*”

Manduhai, Moğol halkının korkunç halini açıkladıktan sonra kendi zor durumunu anlattı. Yargılanmadan önce sözde merhamet dilenirken, başka bir adamla genel istek üzerine zorla evlendiğinden yakındı.

Manduhai, onunla evlenecek ve Büyük Han olacak olan gözde aday *Une-Bolod* hakkında konuştuğunda onun gücünü ve popülerliğini kabul-lenmişti. “*Çok büyük ve güçlü olduğu için, beni karısı olarak almak istiyor*” diye açıkladı. Bu gözde adayla evlenmek konusundaki isteksizliğini belli etmişti, onu kesin ve geri çevrilemez bir şekilde reddederek ve *Başkraliçe*’ye özel bir yemin ederek tüm kapıları ona sonsuza kadar kapadı. Eğer adama teslim olursa kendini lanetledi: “*Eğer bunu yaparsam, yalvarırım Başkraliçe beni en sert şekilde cezalandır.*”

Tapınakta toplanıp kraliçenin ne istediğini anlamaya çalışan insanlar için bu durum kuşkusuz heves kırıcı ve kafa karıştırıcıydı. Eğer en popüler Moğol komutanlarını kararlılıkla geri çevirdiyse Müslüman savaş beyle-

rinden ya da Ming Hanedanlığı'nın çoktan ayarladığı birini mi seçecekti? Kraliçeleri kendi ulusunu yabancıların ellerine mi bırakacaktı? Onlara ve sahip olduğu makama ihanet etmek mi üzereydi?

Etrafındakilerin şüpheli sorularının ve korkuların farkında olan ve muhtemelen bir önceki kraliyet yolcularının nasıl öldürüldüğünü hatırlayan *Manduhai* tüm bu seçenekleri derhal yok etti ve sadakatini yeniden gösterdi. “*Eğer sizi ve neslinizi yüzüstü bırakırsam*” diye tüm çobanların kolayca anlayacağı şekilde açıkladı *Başkraliçe*'ye ve Moğol halkına, “*o zaman uzun at kapanınızı alın ve beni kementle yakalayın.*”

Moğolların en güçlü ve canlı şekliyle yeminine devam etti; eğer halkıma zarar verirsem ya da onu koruyamazsam “*bedenimi parçalayabilirsiniz.*” Moğollar için vücudu keserek idam etmek en soysuz ve en korkutucu ölüm şekliydi, çünkü ruhu besleyen sıvılar, özellikle kan, yeryüzüne akıyordu. Böyle bir ölüm sadece bedeni öldürmekle kalmayıp, ruhu da tahrip ediyor ve yeryüzünü kirletiyordu. *Manduhai*, görevlerini ve sözlerini yerine getirmedeği takdirde kendi için tam olarak en aşağılayıcı ölümü talep ettiğini herkesin gözü önünde vurguladı. *Başkraliçe* ya da Moğol halkının “*omuzlarını uyluklarından ayırabileceklerini*” de bu ölümcül arzusuna ekledi. Bedeni parçalanırken, babayı temsil eden kemikler kesilip anneyi temsil eden etten çıkarıldığından yemini bozan kimsenin başkalarıyla bir bağı kalmazdı. Savaşa giden ve düşman karşısında birbirlerine sadakat sözü veren adamların yazılı yeminleri, kesinlikle erkeklere özgü bir yemin etme şekliydi. Yeminin bir parçası adamların geleneksel yöntemle üç erkek hayvanı ortadan ikiye keserek öldürmesiydi (bir aygır, bir koç ve bir köpek). Bu üç hayvanın yarı parçalarını ayırıp aralarında durarak yeminlerini cderlerdi: “*Ey Tanrı! Ey Gökyüzü! Ey Yeryüzü! Yeminimize kulak verin. İşte erkek hayvanlar. Eğer biz yeminimizi tutmaz ve sözlerimizi çiğnersek bu hayvanlar gibi olalım.*” Moğollar için, Gökyüzü ve Yeryüzü'nün önünde edilen bu yemin, en yüksek yemindi. Yeminin önemi daha düşük bir çeşidi de, yeminini bozan kişinin bu yüzden eşit uzaklıklardaki iki parçaya ayrılmasını temsilen, ikiye bölünen bir oku gergin biçimde ve eşit mesafede tutarak edilirdi.

Halkını asla yüz üstü bırakmayacağına dair ettiği bu yeminden sonra *Manduhai*, *Başkraliçe*'nin koruması için yardım diledi. “*Bir gelin gibi davrandım*” dedi *Başkraliçe*'ye, Börçigin boyuna olan sadakatini vurgulayarak. *Manduhai*'nin isteği *Une-Bolod*'u ve ona sunulan tüm seçenekleri reddettiğini, Müslüman ve Ming ittifaklarını dikkate almadığını açığa çıkarmıştı. Bu üç seçenek yerine *Manduhai* yeni, meçhul ve beklenmedik bir

yolun arayışına girdi. Gücünü hiçbir erkeğe teslim etmeyecekti.

Halkı etkileyecek dram duygusu ve popüler desteği sağlamadaki tecrübesiyle *Manduhai* seçimini *Başkraliçe*'ye ve halkına sundu. Kalabalıktan bir adım öne çıkan figür bir erkek bile değildi. Henüz altı ya da yedi yaşlarında olup büyük çizmeler giymiş sakar bir çocuktuk. Üç tabanlı çizmeleri boyunu yükseltse de, bir ulusa kılavuzluk etmek şöyle dursun zar zor ayakta durabiliyordu. Bir atı idare etmeyi ancak öğrendiği bir yaşta, makamını ve halkını korumak için gereken orduları nasıl yönetebilirdi?

Manduhai çocuğu *Başkraliçe*'ye ve toplanan kalabalığa, ölen kocasının büyük yeğeni olarak takdim etti. "*Sizin çadırınıza gelerek*" dedi açıkça *Başkraliçe*'nin ruhuna "*henüz genç bir çocuk olsa da sizin soyunuzdan olan bu çocuğu Büyük Han yapmak isterim.*"

Kocaman çizmelerinin içinde korkuyla titreyen çocuk, *Başkraliçe*'nin tapınağının ve toplanan Moğol göçebelerinin önünde kalakaldı. *Batu Möngke*, *Manduhai*'ye muazzam bir cesaret ve eksiksiz bir güvenle öncülük etti. Önceki kuşakta onun yaşındaki çocuklar iki defa Büyük Han olmuşlardı ama tam anlamıyla yetişkinliğe erişmeden rakipleri tarafından öldürüldüler. Bu unvanı taşıyan tamamen erişkin diğer adamlarsa, onları kontrol etmeye çalışan Müslümanlar tarafından aşağılayıcı bir şekilde alt edilip öldürülmüştü. Yeni çocuk Han'ın herhangi bir olası rakibi, *Manduhai*'yi iktidar uğruna ele geçirmek için, göreve başlama amaçlı bu sıra dışı törende olay çıkarabilirdi. Ancak *Manduhai* öyle bir zorbanın iddiasını sürdürmek için öldürebileceği çocuğu, halkın huzurunda Büyük Han olarak ilan etmişti bile.

Batu Möngke, *Başkraliçe*'nin tapınağının önünde, halkı olduğunu umduğu insanların önünde durduğunda *Manduhai* tarafından Büyük Han olarak alkışlandı. Ancak hırpalanmış bedeninde hâlâ hastalık belirtileri vardı. Şansına, yiğitlik sembolü ağır çizmeleri boyunu yükseltmekle kalmıyor, aynı zamanda da kalın ve sert kalıbı dizlerinin üstüne kadar çıkıyordu. Halkın önündeki uzun süren bu törende çizmeler dizleri zayıflayıp bükülse bile onu dimdik tutmaya yarıyordu.

Kısa ancak acınası hayatında, diğer insanların isteklerini anlamak yönündeki yeteneklerini geliştirmiş ve ondan beklenenlere dair stratejileri sezgileriyle çözmüştü. İhanet ve eziyetle dolu bu hayatta, müttefiki ve rehberine olan bağına sadakatle güvenmişti. *Batu Möngke*'nin tüm bu tehlikeler önünde cecsur ve dik durma hevesi, bu olayı düzenleyen kişinin hükümünde ve aklında olağanüstü bir güven yaratmıştı.

Manduhai'ye güvenmek konusunda az seçeneği vardı ancak kısa süre

sonra anladı ki, sadece kurtarıcısını değil aynı zamanda koruyucusunu ve yol göstericisini de bulmuştu. *Manduhai*, ölene dek ona sadık kalan, güvenliğini sağlayan ve menfaatlerini koruyan tek kişi olacaktı. Toplanan kalabalıktaki hiç kimse *Manduhai* gibi onu koruyamaz veya ulusu bir arada tutamazdı. *Manduhai*'den ne o gün ne de başka zaman asla şüphe duymadı.

Manduhai, *Batu Möngke*'de diğerlerinin dikkatinden kaçan bir şeyler sezmişti ve *Batu Möngke* de kimsenin göremeyeceklerini *Manduhai*'de bulmuştu. Etrafındakilerin kısıtlı görüşlerini aşan bir şekilde birbirlerini anlıyor ve birbirlerine inanıyorlardı. Sonraki otuz yıl boyunca, iki asır önceki *Kaydu Han* ve *Kutulun*'da olduğu gibi, kuşakların ve cinsiyetlerin sınırlarını beklenmedik şekilde aşıp, tek başına yapamayacaklarının üstesinden birlikte gelen bir ekip oldular.

Manduhai ve genç *Batu Möngke* önemli bir şey paylaşıyorlardı. İkisi de koca dünyada tamamen yalnızdı. İkisi de kendi iradeleri dışındaki şartlar yüzünden doğdukları yerden alınmışlar ve kabile toplumlarında önem arz eden geniş akrabalık bağları olmadan yaşamak zorunda kalmışlardı. Moğol toplumunda insanlar hayatları boyunca ihtiyaçları olan destek için neredeyse tamamen akrabalarına güvenirlerdi. Hiçbir dinsel bağ, ticaret ya da dostluk ilişkisi bu akrabalık ağının dışında varolamazdı. Hayatla ilgili en acı talihsizlik ailesiz olmaktı. Moğol mitolojisindeki en trajik figür bir öksüzdü. Çoğu şarkı ve şiir böyle bir insanın hüznü kaderinin ve boş yarınlarının üzüntüsünü belirtirdi. İkinci en trajik figürse, kocası geride soyundan evlenecek hiçbir erkek bırakmadan giden bir duldu.

Kraliçe *Manduhai* ve *Batu Möngke* tam olarak, toplum dışına itilmiş bu iki figürden oluşan enteresan bir çift oldular. Anneleri, babaları, kardeşleri, amcaları, teyzeleri, yeğenleri ve hatta kuzenleri bile yoktu. Her biri ya ölmüş ya da bilinmeyen bir kaderle, bilinmeyen bir yerde ortadan kaybolmuştu. Bir bakıma, ikisi de hayat tarafından evlat edinilmişti. Yine de, işkence gibi bir takım olayların vasıtasıyla ve olağandışı şartlarda birbirlerini bulunca tuhaf bir duygusal bağ ve politik bir birliktelik oluşturdular. Öksüz ve dul olarak tek başlarına hayatta zor kalabilirlerdi. Ancak yalnız değildiler. Birbirlerine sahiptiler.

Manduhai resmi olarak *Batu Möngke*'yi Büyük Han yaparak aynı zamanda usulen onunla evlenmiş de oldu. Büyük Han'lık unvanı aslında ölene dek bahşedilmiş olduğu halde, bu evlilik çocuk büyüyene dek geçici olarak kabul edilebilirdi. O zaman geldiğinde, devam edip etmeyeceklerine ya da çocuğun başka bir eş isteyip istemeyeceğine dair görüşmeler yapılacaktı. Bu süre içerisinde *Manduhai* hâlâ Moğol *Hatun*uydu ve çocuğun-

ki kadar kendi adıyla da hüküm sürebilirdi. Şimdilik, kendisi de yalnızca bir kızdan daha fazlası olmayan tecrübesiz genç kraliçe ile yedi yaşında topal küçük bir çocuk olarak bir araya gelmişlerdi. Onlar hakkında hiçbir şey ümit ya da ilham vermiyordu. Başarıdan böylesine uzak bir çiftin, geçimsiz Moğol kabilelerinin fethi ve yabancı düşmanlarla mücadeleler şöyle dursun, yaklaşmakta olan kışı sağ salim atlatabilecekleri bile şüpheli görünüyordu.

Saltanatları boyunca, bu zorlu tören gününde olduğu gibi, onlara karşı mücadele edenlerin küçümsedikleri kudretlerinden genellikle yararlandılar. En mühim konuların fiziksel güç, at hakimiyeti ve yay olduğu bir dünyada, kimse azimli bir zekânın, dikkatli planlamanın ve tutarlı davranışların avantajlarını görmüyordu. Ne *Manduhai* ne de *Batu Möngke* ordudaki en düşük rütbeli asker kadar bile fiziksel güce sahip değillerdi ama yine de gökten bir hediye olarak bahşedilen bir çeşit karizmaları vardı.

Bu andan itibaren tarihçiler *Manduhai*'dan, *Manduhai Gunj* ya da *Leydi Manduhai* olarak bahsetmediler, o açıkça kraliçeydi; *Manduhai Hatun*.

Bu alışılmadık adayı Yuan Hanedanlığı'nın Büyük Han'ı, *Cengiz Han*'ın yirmi yedinci varisi ve dünya denen koca okyanustaki tüm topraklarının ve vatandaşlarının hükümdarı ilan etmişti. Moğol İmparatorluğu geleneklerine uyarak hali hazırda birçok simgesel kademeyi ifade eden talihli bir unvan seçmişti. *Batu Möngke*'ye *Dayan Han* unvanını bağışlamıştı. Fikirleri ve hayalleri gerçeğe dönüştürmeyi ifade etmenin gücüne inanarak, hem Moğolcada hem de Çince de derin anlamlar taşıyan bir isim seçmişti. Bu ismi bir Moğol kulağı duyduğunda "*Tamamen Han*" ya da "*Bütünün Han'ı*" anlamlarını anlıyordu. Bu unvan bütünlüğü, bozkır kabilelerinin varlıklarını sürdürmek için en anlaşılmasa ama gerekli hedeflerini vurguluyordu. Unvan seçimi açıkça kabile ile çevresi arasındaki ayrımın üstesinden gelme gayesini ortaya koydu. *Manduhai* onları birleştirecek ve *Dayan Han* tüm Moğolların hanı olacaktı. Unvan bilhassa batı Moğolistan'daki Oyratlar üzerinde *taişinin* iddia ettiği hükümdarlık haklarının reddini gösteriyordu. *Dayan Han* kuzeye ve güneye, doğuya ve batıya hakim olacaktı. "*Tamamen Han*" olacaktı.

Sanki Moğol iddiaları yeteri kadar kendinden emin ya da haddinden fazla hırslı değilmiş gibi, *Dayan Han* unvanı onu duyan bir Çinlide de kaygı verici bir anlam çağırıyordu. Onlar için anlamı "*Muazzam Yuan*" idi; Moğolların Çin'in hak sahibi hükümdarları ve eski Yuan Hanedanlığı'nın

sadık varisleri olarak tanınma iddiasını yüksek sesle ve açıkça yeniden dile getiriyordu.

Yeni unvanı, fazlasıyla hassas ve güvensiz olan Ming sarayını, onur kırıcı hakaretlerin öcünü almak için ordusunu göndermesi ve halkın önünde korkunç idam cezaları uygulaması yönünde kolayca kıskırtabilirdi. Daha tehlikesiz bir saldırı için eski Jin Hanedanlığı, *Dayan Han*'ın atalarından birini 12. yüzyılda ele geçirmiş ve onu teslim olmaya zorlamak için tahta bir tertibata çivilemişti, reddetmesinin sonucu çarşıta can çekişmek olmuştur. Eğer Çinliler yeni genç hanı esir alırlarsa, unvanından vazgeçmesi, makamını terk etmesi ve saltanatının tüm kontrolünü Ming imparatoruna vermesi için onu zorlamaktan çok daha kötüsünü rahatlıkla yapabilirlerdi.

Manduhai'nin ona *Dayan* unvanını vermekteki kibiri Ming yetkililerini kızdırmıştı. Ancak askeri hareket için kaynakları olmadığından yalnızca bir takım sembollerle karşılık verebilirlerdi. Mingler kelimeye kelime, unvana unvanla yanıt vererek çatışmayı tercih etti. "*Dayan Han*" sözünü reddettiler ve yerine çocuğa kendi kayıtlarındaki en düşük unvanı verdiler. Vahşi adını ve mağrur unvanını görmezden gelip alay ederek ondan *Xiao wang zi* (*hsiao-wang-tzu*), yani "*Küçük Kral*" ya da "*Küçük Pren*" diye bahsettiler. Çinli tarihçiler ara sıra bu unvanları eski kayıtlarında kullanmışlardı, özellikle *Dayan Han* için olmasa bile, olgunlaşmamış bir çocuk tahta geçtiğinde onun için bu unvanı kullanırlardı. Hanın unvanına dair bu çekişme *Dayan Han*'ın saltanatı boyunca Moğol-Ming ilişkilerini oldukça yıprattı.

Manduhai, genç çocuğa Moğolların tüm Çin'i kontrol etme umudunu bağladığı bu unvanı vermesine rağmen, Çin'e saldırmak ve fethetmek şöyle dursun, hükmetmek için bile bir plan içermeyen özel bir politikayı izledi. Bozkır kabilesine dair eski deneyimlerinden, bilhassa da *Cengiz Han*'dan savaşmayı, fethetmeyi ve Moğollara kazandıklarından daha fazlasına mal olan geniş imparatorluğu yönetmeyi öğrenmiş görünüyordu.

Atalarının (kocasının büyük büyükbabası *Esen* gibi) başarısızlıkla sonuçlanan çabaları, Moğolların Çin'in muazzam ordularını ve takviye güçlerle kuvvetlendirilmiş şehirlerini fethedecek askeri güçten yoksun olduğunu göstermişti. *Cengiz Han* kendi zamanının en etkili ateş gücünü kullanmış olmasına rağmen, ateşli silahların gelişmesi Moğolların en önemli servetleri olan at üzerinde ok ve yay etkili bir şekilde kullanabilme kabiliyetlerini etkisiz kılmişti. Ne kadar iyi eğitilmiş ve fazlasıyla deneyimli olsa dahi, ok ve yayla donanmış bir savaşçı toplara ve ateşli silahlara kafa tutamazdı. Sonuçta barut, göçebelere değil, yerleşik uygarlıklara yardımcı

bulunmuştu.

Manduhai'nin yaptıkları açıkça, Çin'i fethetmektense Çin'deki üretimi kendi halkı açısından faydalı bir hale getirmeyi istediğini gösteriyordu. Mümkün olan her yerde Çinlilerle ticaret arayışına giriyor, ancak ticaret işe yaramadığında onlara saldırıyordu. Saldırarak veya ticaret yaparak da olsa, istediğini alma konusundaki azmini bariz bir şekilde gösteriyordu.

Başkralıçe'nin Tapınağı'nda ilan edilen yeni hanı Moğollar içinde herkes kabul etmedi. Bazıları bunun hanedanlığı ve ulusu kuran *Cengiz Han*'ın Tapınağı'nda yapılması gerektiğini düşünüyordu. Genç Han'ı desteklemek için bir sebep arayan herkes onun atanmasına ve kutsanmasına eşlik eden usulsüzlükler yüzünden gerçekten de bunu yapabildi.

Dayan Han'ın atanmasından sonra *Manduhai* çocukla birlikte hanedanlık kampına döndü. Tüm Moğol başkentleri gibi, onun başkenti de mevsime, değişen hava şartlarına ve zamanın gerektirdiği ihtiyaçlara göre sürekli olarak değişiyordu. Yaz kampı, *Kerlen Nehri*'ne dek uzanan verimli bozkırlara taşınıyordu. Bu bölge her ne kadar Moğolların ve Börçigin boyunun tarihlerinde önem arz etse de *Manduhai*'nin vatanı değildi. *Manduhai Hatun* ve *Dayan Han* en nihayetinde kuru bozkırların insanıydılar. *Manduhai*, hafif dalgalı tepelere, engin yeşil çayırlara ve kuzey bozkırlarının tüm ağaçlarına oldukça yabancıydı.

O, açık arazi kadınıydı; gördüğü yerlerin bir dağ ya da ağaçla hiçbir zaman sınırlandırılmadığı ve doğanın bereketli yeşil bozkırlardan daha tedbirli ancak daha değerli bir hayat vaat ettiği açık alanların kadını. Evi sert topraktandı ancak kaya gibiydi. Çakıl, kum ve taşlar ayaklarını kaydırabilir fakat *gerin* durduğu ve kurulduğu alanda güvenli bir temel oluştururdu. Zemin asla çürümezdi, kışın bile kuzeydeki bozkırlarda ve ormanlarda olduğu gibi, toprak donamayacak kadar kuru olurdu.

Gobi halkı için, göldeki durgun suyun ya da nehirde akan suyun görünüşü olağandışı ve biraz da doğaya aykırıydı. Su, yukarıdaki bulutlara aitti ve yeryüzüne düştüğünde, ihtiyaç halinde derhal kazıp çıkarılmak üzere kumların içine doğru yol alırdı. Tıpkı kuzeydeki, hayvanların bir kerede yiyebileceğinden daha çok ota sahip çim kaplı bozkırlar gibi, nehirler ve göller de onların içebileceğinden daha fazla suya sahipti.

Kış aylarında, *Manduhai*, başkentini Gobi sınırındaki Ongi Nehri'ne taşırdı. Ongi, Gobi'ye güneyden akan tek nehirdi ve uzun süre Çin'deki eski

imparatorlukla Karakurum'u birbirine bağlayan ana güzergâhtı. Ongi'de yılın sadece birkaç ayında; yazın dağlardaki karlar eridiğinde ve bahar yağmurları küçük bir nehir oluşturduğunda su olurdu. Nadiren, Ulaan Nuur adındaki küçük göleti oluşturacak kadar su taşır, boş göl yatağı ve nehir genellikle kuru kalırdı.

Kuşkusuz, su zeminin üzerinde akmayı durdursa da, nem yüzeyin altına sızardı. Bir kaynak oluşturmak üzere nadiren açığa çıkar ya da birileri yumuşak toprağı kazarak suyu rahatlıkla bulabilirlerdi. Kuzey kesimlerdeki dağlar, doğrudan Arktik bölgesinden gelen sert rüzgarlardan koruma sağlardı. Kuru hava şartları, yılın nadir zamanları dışında, kar ve tipi fırtınalarını engellerdi.

Manduhai, *Manduul Han*'la yaşadığı ıssız bölgelerde ana ordugâhını değiştirirken, geçmişini bir kenara bıraktı. Planlarının sinyallerini isteyerek vererek ya da yalnızca kendi tercihlerini uygulayarak ticaret yollarına daha yakın açık alanlara doğru ilerlemesi dünya ile yeni bağlantılar kuracağını gösteriyordu. İzleyeceği yeni politikaların hassas doğasını muhtemelen henüz bilme de geçmiştekinden farklı olacağından kuşkusu yoktu. Belki de Moğolların İpek Yolu'ndaki ticari payını genişletebilir; Müslüman savaş beyleriyle ve hatta Ming sarayıyla karşı karşıya kalabilirdi. Ya da bunların hepsini yapabilirdi.

Manduhai Hatun ve *Dayan Han*, kısa bir süreliğine keyif sürmek ve *Dayan Han*'ın *Manduhai*'ye ve etrafındaki yeni insanlara alışması için biraz zaman vermek amacıyla yeni ordugâhlarına gittiler. Halkıyla uyum içinde olması gerekiyordu çünkü *Manduhai* onu savaşa götürmek üzereydi. Küçük bir çocuk bile olsa Han olarak, savaş, onun uzmanlık alanı olacaktı ve bunu öğrenmesi için asla erken değildi.

Manduhai, yeni bulduğu istikrar ve iktidar kaynağı olan Büyük Han'ın da desteğiyle hayatının beyaz yolunda yapacağı yolculuğa hazırды.

11.

Savaş Kazanırken Koca Büyütmek

Kutsal bir tapınağın önünde edilen yemin ve dualar, gerçekleştirilen ritüeller *Dayan Han* yönetimine gereken meşruiyeti sağlıyordu ancak silah gücü olmadan boş bir takım hareketler ve boşa harcanan nefesten öte bir şey değildi. *Manduhai* ancak, doğaüstü nimetler kadar, kazanma yeteneğine de sahip olduğunu ispatladıktan sonra Moğollara hükmetme ümidine kapılabilirdi. Her tarafta düşmanları vardı ve ilk savaşını dikkatle seçmeliydi. Her bir düşmanla yüzleşmek zorundaydı ve bunun için doğru zamanı seçmeliydi. *Manduhai* ne zaman ve nerede savaşıacağına karar vererek çatışmaların gidişatını kontrol etmeli ve başkalarının onu hazır olmadığı ya da kazanma şansının az olduğu savaşlara zorlamasına izin vermemeliydi.

Batu Möngke'nin *Dayan Han* ilan edilmesinden sonra *Manduhai*'nin karşı karşıya geldiği düşmanları, bunu duyurmasından önce onu kontrol etmek için çekişen kişilerdi. Güneydoğudaki Ming Hanedanlığı zayıflamakta olsa da Moğollar için hâlâ esas tehdit unsuruymuş ve onları yönetme konusunda hak iddia ediyordu. İpek Yolu'nun her zamanki kavgacı ve geçimsiz Müslüman savaş beyleri, güneybatıda güçlerini arttırmaya devam ederken yine hanlarını kontrol altına alarak Moğollara hükmetme arayışını sürdürüyorlardı.

Bozkır kabileleri tarihleri boyunca belli aralıklarla Çin'den ve Türklerden nüfus ve ordu baskısına maruz kaldılar ancak batıya giden yol binlerce yıldır bir tahliye vanası gibi açık kalmıştı. Slav halkı bu vanayı hiçbir zaman kapatamadı ya da Avrupa'ya saldıran Asya kabilelerine direniş gösteremedi. 15. yüzyılda onu kapatmayı ilk defa, *III. İvan* başardı ve Moğolların bir kısmını ülkelerine geri göndererek baskıyı tersine çevirdi. 1470'te *Man-*

duhai, *Dayan Han*'ı makamına atadığında, Moğolistan etkin bir şekilde çembere alınmıştı. Kuzeydeki Sibirya kutup bölgesi bu yönde ilerlemeye engeldi ve Çinli Mingler, Orta Asya'daki Müslüman eyaletler ve batıdaki Slav Ruslar Moğolistan Platosu'nun yolunu her yönden kapatmıştı.

Manduhai'nin ilk ve muhtemelen stratejik açıdan en önemli zaferi savaşmadan gerçekleşti. Evlenmek isteyen ancak başarısız olan birinin düşmanlığını engellemeyi başardı. *Kasar*'ın sülalesinden ve kocası *Manduul*'un himayesinde olan General *Une-Bolod* sadık kalmıştı. *Manduhai* onun evlilik teklifini reddetti ancak *Une-Bolod* onun tüm Moğolların çocuk Han'ın arkasında toplanmasına yönelik ısrarındaki mantığı kavramıştı.

Ona ve böylece *Cengiz Han*'ın nesline sadakatiyle, 'üyük Han'ın makamının bir sonraki mirasçısı olarak kaldı. Eğer bu sağlıksız çocuğun başına herhangi bir şey gelirse *Manduhai* ile evlenebilirdi. *Dayan Han*'ın kötü davranışa maruz kalmış küçük bir çocuk olmasının ve *Manduhai*'ye getirilirken akarsuya düşüp yaralanmasının yol açtığı şartlar göz önüne alındığında bunlar zamansız bir ölümü mümkün kılabilirdi.

Manduhai çocuğu yasalara uygun şekilde tahta çıkarmak için şartları zorlamıştı. Ancak aynı mantık ve *Cengiz Han*'ın kanunlarına olan bağlılık, onu sıradaki kişinin *Une-Bolod* olduğunu kabul etmesi için zorlayacaktı. Çocuğun ortadan kalkması gibi bir durumda aynı argümanların tümü onu destekleyecekti. *Manduhai*'ye ve çocuğa şimdi sadık kalarak gelecekte yasal şekilde başarıya ulaşmanın yolunu hazırladı.

Benzer şekilde, eğer *Manduhai* bir savaşta öldürülürse ya da herhangi bir şekilde aciz kalırsa, *Une-Bolod*, çocuğun naibi olmak için sıradaki kişi olacaktı. *Une-Bolod*, *Manduhai* ve *Dayan Han*'a bağlı kalarak ordugâhın merkezinde iyi bir konuma sahip olacak ve kraliçe ya da Han'a bir şey olursa komutayı üstlenecekti. Orduyu bir araya getirmesine ya da hanedanlık kampına saldırmasına gerek yoktu; o ve savaşçıları zaten olmaları gereken yerdeydiler.

Manduhai'nin gücünün temeli Moğolistan bozkırlarının merkezindeki, kolayca aşılabilen, hayvanlar için faydalı, iyi sulanmış topraklardı. *Une-Bolod*'un sadakati sayesinde onun hemen doğudaki toprakları kontrol altına almasından dolayı bunlarla ilgili bir kuşku yoktu. Kuzeydeki Sibiryalı kabileler hiçbir zaman bozkır halkına tehdit oluşturacak şekilde konumlanmamışlardı. Batılı kabileler ona en az desteği verenlerdi. En haşmetli düşmanları güneyde, Gobi'nin diğer ucunda konumlanmışlardı: Güneydoğudaki Mingler ve güneybatıdaki savaş beyleri.

Manduhai güneye dönmeden önce batı kanadını güçlendirip düşman-

larla öncelikle kendi evinde yüzleşmeye karar verdi. Moğollar üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırdıktan ve tüm Moğolistan Platosu'nda sıkı bir denetim elde ettikten sonra güneydeki rakipleriyle karşılaşmayı düşünebilirdi. Ancak arkasındaki direniş ve ayaklanma ihtimallerinden ötürü bunu yapamazdı.

Batı Moğolistan çeşitli kabilelerin, bağımsız boyların ve değişken ittifak gruplarının eviydi. Sürekli değişen ırk, kabile ve coğrafya adlarına sahip Sibirya orman kabilelerinin yanı sıra Türk bozkır kabileleriyle karışmış olan Moğollar burada yaşıyordu. Gruplar kendi boylarının, soylarının ya da kabilelerinin adlarıyla anılırdı. Ya da o bölgenin coğrafi özelliklerine ilaveten, bölgedeki baskın grubun adını alırlardı. Halk bir bölgeden diğerine göçtüğünde ya da bir nesil yükselip bir diğeri önemsizleştğinde, kimlikleri değişebilirdi.

Batıda yaşayan kabileler daha çeşitliken, doğudakiler daha homojendi. Altay Dağları'nın ve komşu bozkırların coğrafi yapısı ve çok daha küçük ortamları, hayvan çeşitliliğinin daha geniş olması açısından Doğu Moğolistan'a göre daha fazla beslenme imkânı sağlıyordu. Deve çobanları güneydeki çöllerde yaşadılar; keçi, koyun, inek ve sığır çobanları dağlık bölgelerde toplandılar ve ren geyiği çobanları kuzeyde yaşadılar. Tüm çobanlar dayanabilecekleri durumlarda atlarını yanlarında tutarken dayanamayacakları durumlarda deve, Tibet öküzü ve ren geyiklerini kullandılar.

Bölge asırlar boyunca başka yerlerden de birçok etnik grubu cezbettiler. İslamiyet'in Orta Asya'ya yayılmaya başladığı ilk zamanlarda, bazı Budistler ve Maniheizmler gibi çoğu Hristiyan kabile, buraya sığınmak istedi. Bazen tüccar sınıfından olanlar ile genellikle kendi politik ve iç mücadelelerinden kaçan Müslümanlar da daha sonra onlara katıldılar.

Bin yıldan daha da geriye uzanıp Hunlara ve 8. yüzyıldaki Türk imparatorluklarına bakıldığında, Moğol Devleti her zaman esas olarak Tuul ve Orhun nehirlerinin arasında konumlanmıştı. Moğollar, kısmen Altay Dağları boyunca batıya, diğer bozkır kabilelerine doğru ilerleyerek bozkır komşularının, Müslüman Orta Asya'nın ve Avrupalıların, bilinmeyen ancak tehdit edici güçlerine karşı tampon görevi gören bu bölgeye sıkı sıkıya tutunmuştu.

Asırlar boyunca, Müslümanlar ve Rusların Kalmuk dedikleri Oyratlar Sibirya'daki ormanlık asıl yurtlarından yayıldıklarında; isimleri *Manduhai*'nin saltanatı döneminde Altay Dağları etrafındaki batılı Moğollar ile Türk kabilelerini kapsayan daha genel bir anlama sahip bir terime dönüştü. *Cengiz Han*'ın kızı *Çeçeygen*'den beri Oyratlar tıpkı damatlardan meydana

gelen bir ulus gibi, genellikle liderleriyle evlendirmek üzere Börçigin boyunun kızlarını aldılar. Han unvanı öncelikle Börçigin liderlerine verildiği için Oyrat lideri zamanla *taishi* olarak bilinmeye başladı. Kısa bir süreliğine, ortak unvanlar ve evlilik anlaşmaları Moğol ulusunun bu iki tarafını sıkıca bir arada tuttu.

Moğollar, *Elbeg Han* zamanında zayıflarken, Ming Hanedanlığı ve İpek Yolu savaş beyleri Moğolları doğu ve batı olarak ikiye ayırmayı ve onları birbirine düşürmeyi denediler. Her iki yabancı güç de Oyratları, unvanlarını hak eden eşit liderlere sahip doğudaki Moğollardan ayrı bir ulus olarak desteklemek istedi.

Ming Hanedanlığı'nın gücü azaldıkça ve Batı Moğolistan'la olan bağları idare etmek güçleştikçe, İpek Yolu'nun savaş beyleri de aynı şekilde doğudaki ve batıdaki Moğolları ayırma stratejisini izlemeye başladı ve daha başarılı oldu. *Esen* zamanına kadar *taishi* batılı bir Moğol'du ve hükümdarı olduğu halkın arasında yaşıyordu. *Esen*'in işlettiği cinayetten sonra, *Arslan Bek* ve *İsmail* gibi Türk savaş beyleri, İpek Yolu'ndaki ticaret vahalarına yakın kalmayı ve Oyratları dolaylı olarak uzaktan kontrol etmeyi tercih etseler de unvan ve Oyratları yönetme hakkı talep ettiler. *Taishi* unvanı ticaret mallarının Oyrat topraklarına gelmesini sağlamayı sürdürdükçe kimse umursamıyor görünüyordu.

Manduhai, Oyratlar üzerindeki kontrolü geri almaya, Moğolları birleştirmeye ve böylece *İsmail*'i ve gelecekteki savaş beylerini unvandan ve Oyrat'ı yönetecek güçten mahrum bırakmaya mecburdu. Henüz çölü geçecek ve savaş beylerinin gücü ellerinde tuttuğu ve Oyratların büyük kesiminin yaşadığı İpek Yolu vahalarını fethedecek kadar geniş bir orduya sahip değildi. Fakat Gobi'nin kuzeyinde yaşayan Oyratlara hükmetmek için *Arslan Bek* ve *İsmail*'e meydan okumaya hazırды. Tamamen fethedemeyecek olsa bile, savaş beylerini Oyratları kendisine karşı kullanma kabiliyetinden yoksun bırakmalıydı.

İlk büyük seferine hazırlanan *Manduhai*, koruyucu piyadelerin eşlik ettiği ve öküzler tarafından çekilen arabaların oluşturduğu bir teçhizat ve levazım konvoyu önden yola çıkarttı. *Manduhai* ve esas ordu daha sonra yola çıkacak ve piyadeleri ve konvoyu geçecekti. Ordunun örgütlenmesi, *Manduhai*'nin savaş çıkarma planlarının, teoride ve uygulamada önceki iki yüzyıl boyunca sıradan saldırı şeklinde karakterize edilen birçok bozkır savaşından çok öteye geçtiğini açıkça gösteriyordu. Bozkır liderlerine özgü

olmayan bir teşkilatta, *Manduhai* ikmal konvoylarının yanı sıra piyadeleri ve süvarileri de kullandı; ordusu göçebeden çok yerleşik gibiydi.

Üç gün sonra, genç kraliçe yola çıkmaya hazırды. Tarihçilerin bahsettiğine göre, (ok kılıfını) sadağını rahatça taşıyabilmek için saçlarını toplamıştı. O dönemdeki evli asil kadınların saç şekli savaşmayı ve diğer el uğraşlarını olanaksızlaştırıyordu. Barış zamanına ait saç süslerini çıkardı ve yerine savaşmış miğferini taktı.

Boqta olarak bilinen görkemli saç süsünü çıkararak giyimde kadını erkekten ayıran neredeyse yegane öğeyi ortadan kaldırmış oldu. *Boqta*, tarihteki en şatafatlı, dikkat çeken saç süsüydü, imparatorluğun kuruluşundan itibaren soylu Moğol kadınları tarafından son derece değerli görülmüştü. Aşağıdan yukarı doğru dairesinden kare şekline dönüşen, yaklaşık bir metre uzunluğunda dar bir sütun boyunca yükselen, yeşil keçeyle kaplı söğüt dalından yapılmış bir başlıktı. En tepeye iliştirilen tavus kuşu ya da yaban ördeği tüyü gibi birçok dekoratif öge vardı; gevşek bir şekilde tutturularak dik durmaları ve aynı zamanda kadının kafasının üzerinde dalgalanmalarını sağlanırdı. Rütbe ne kadar yüksekse, *boqta* o kadar özenle hazırlanmış ve ince işlenmiş olurdu ve *Manduhai* kraliçe olarak en ihtişamlı olanını takıyordu. *Boqta*'yı dengede tutmak için saçlarını başlığın altında topuz yapıyordu. Bu sistem, çoğu yabancıya tuhaf gelse de Moğol İmparatorluğu, başın üzerinde yükselmek yerine, koni şeklinde kafanın arkasına doğru uzanan *hennin* ile kendisini taklit eden Avrupa'nın ortaçağ kadınlarına karşı bu prestijinin keyfini çıkarmıştı. Tavus kuşunun tüylerinden mahrum oldukları için Avrupalı asil kadınlar genellikle tepelerine rüzgarda dalgalanan hafif şeritler yerleştirdi.

Çoğu savaşçı kültürde ok ve yay savaşın sadece esas silahı değil aynı zamanda da politik ve askeri simgeydi. Moğollar için, oku ve yayı *gere* asmak barışı ifade ediyordu, onları oradan almaksa savaş... *Dayan Han* gibi genç bir çocuk bile yayı ve sadağını kolaylıkla indirip, orduya önderlik etmeyi sembolize edecek şekilde takardı. Tarihçiler *Manduhai*'nin bunu yapmayı vurgulamakla açıkça orduya bizzat kendisinin komuta ettiğini belirtirler.

Altan Topçı'de bahsedildiği üzere, “*İyi Kraliçe Manduhai, eski zamanlardaki büyük hanlar gibi, sefere çıkıyor.*”

Bununla birlikte, genç çocuğu arkasında bırakmadı. O Han'dı ve kabiliyetli olsa da olmasa da *Manduhai*'nin ordusuna eşlik etmeliydi. *Altan Topçı*'deki ifadelerle göre, *Manduhai* genç hanı “*bir sandığa koydu ve yola çıktı.*” Diğer kaynaklar bu sandığı ata bağlanmış deri kılıf, dokuma bir

sepet ya da tahta bir kutu olarak tarif ettiler.

Moğol ebeveynler bir kamptan diğerine taşınırken, genellikle küçük çocuklarını özel yapım üstü açık bir sandığa koyup, devenin iki hörgücünün arasına yerleştirirlerdi. Bu güvenli yerde çocuklar kolaylıkla yolun dışında tutulurdu ve develer hareket ettikçe yerlerinden zıplayan çocukların kafalarını kutunun üzerinde hareket ederken görmek mümkündü.

Dayan Han yedi yaşına gelmeden önce ata binebilme konusunda ustalaşmış olmalıydı. Çocuklar üç ya da dört yaşlarında ata binmeye başlar ve beş yaşına geldiklerinde kızlar dahil çoğu yirmi beş kilometreden daha uzun mesafeli zorlu koşullarda yarışırldı. Şimdi Moğol dünyasının en yüksek makamına erişen bu erkek çocuğun, ata binemiyor olması özellikle tuhaftı. Aynı zamanda, tarihçiler onun sandığının bir deve tarafından değil bir at tarafından taşındığına değindiler; atlar yük hayvanı olarak kullanılmazdı, yani hayvan seçimi de olağan dışı bir durumu gösteriyordu.

Genç Han muhtemelen hâlâ çocukluğunda geçirdiği hastalıkların ızdırabını çekiyor ya da ata binmeyi bilmiyordu. Hayatı boyunca defalarca attan düştü, anlaşılan o ki *Manduhai* bu yüzden savaşa giderken genç Han'ın yaralanması ihtimalini ortadan kaldırmak istemişti. Çünkü askeri birliklere onun adına liderlik ediyordu, öyle ya da böyle onun varlığı meşruluk ve harekâtın başarısı açısından çok önemliydi. Kuşaklar boyunca, Büyük Han unvanını elinde tutan adamlar nadiren gerçek askeri seferlere cüret ettiler ancak *Manduhai* sakat bir çocuk olsa bile onun hâlâ Han olduğunu ve onunla savaşa geleceğini gösteriyordu. *Manduhai*'nin liderliği ve cesareti destekçilerine de ilham oldu.

Manduhai zamanındaki Moğol orduları hâlâ *Cengiz Han*'ın sol-sağ organizasyonlarından faydalanıyorlardı. Kampta da savaş alanında da lider her zaman korumalar tarafından oluşan çemberlerle çevrili bir merkezde dururdu. Ana birlik daha sonra iki geniş kanat gibi merkezden yanlara genişlerdi. Kırsal bölgelere ilerlerken bile, ordu tek sıra olmak yerine taburlar halinde yayılarak hareket ederdi. Bu yolla, Moğol ordusu savaşlarda devamlı düzen içinde kalırdı.

Bazı ordularda komutan birliklerin önünde giderdi. Ancak kanat oluşumunda komutan merkezdeyken, iki kanat, komutanın epeyce önünde ilerlerdi. Komutan geride kalarak tüm orduyu görebildiği ve karar ve emirlerini verebileceği çok daha iyi bir konumda olurdu. Komutan hücumlarda kullanabileceği ve sık sık değiştirerek düşmanın kafasını karıştırdığı bir dizi saldırı yapmak gibi pek çok farklı savaş yöntemini gerekli görebilirdi.

Moğol İmparatorluğu'nun başlangıcında, bundan habersiz rakipler ba-

zen savaşta ön cephede değil de arkalarda durduğu için *Cengiz Han*'la alay bile ettiler ancak bu Moğol stratejisi sadece istikrarlı zaferlerle değil, aynı zamanda savaşlarda komutanların çok nadiren hayatını kaybetmesiyle de etkisini kanıtladı. *Manduhai*, orduyu düzenlemedeki gelenek dışı yaklaşımına rağmen, bu ispatlanmış askeri tertipten daha iyisini biliyordu. Onun aldığı pozisyon da ordusunun merkezindeydi.

At sürüleri yalnızca, en küçük ve genç olanların koşabildiği hızda hareket edebilir. Atlar çoğu tehditkar unsurdan hızlı koşabilirlerken kurtlar süratli, çevik ve kurnazdır. Bir kurt sürüsü, yetişkin bir kurdu toynaklarıyla ciddi şekilde yaralayabilecek ya da öldürebilecek güçteki bir aygır için tehdit oluşturmaz; böyle bir aygır ise sürü bir bütünlük gibi mücadele ederken kurda büyük bir tehdit oluşturmaz. Dişiler savunmasız tayları korumak için onları dar bir çember şeklinde bir araya toplayarak sağlam bir koruma sağlarlar ve böylece saldıranlara karşı bir toynak duvarı meydana getirirler. Bu sayede korundukları bir şekilde kısıraklar onları kıştırabilecek kurtları toynaklarıyla kolaylıkla defederler. Atlar, kurtlar daha kolay bir av bulmak için uzaklaşınca dek bir arada kalırlar. Olgun bir aygır tek başına menzilinden kolayca çıkabilecek kurtların etrafında bir nöbetçi gibi beceriksizce dolaşp etkisiz hamleler yapabilir ancak.

Bozkırda binlerce yıl birlikte yaşayan bu iki hayvan birbirlerinin tehditlerini ve savunmalarını bilir. Kurtlar kısırakların savunmalarını kırma şanslarını denerler. Ancak bazen dişilerin sezgilerinden ve deneyimlerinden yoksun olan, kendine çok güvenen ve kolayca tahrik edilen genç erkekleri tuzağa düşürebilirler. Böyle bir erkek, bir kurdu takip eder ve kurt onu pusuda bekleyen diğer kurtların yanına çeker. Kurtlar, korkan genç erkeğe koşar, saldırır ve parçalarlar.

Manduhai, kısıraklardan ders çıkarmıştı ancak şimdi de kurttan bir şeyler öğrenmeliydi. Sahip çıkmayı ve korumayı zaten biliyordu. Avlamayı, sinice yaklaşmayı, geri çekilmeyi, tuzağa düşürmeyi, saldırmayı ve kazanmayı öğrenmeliydi. Öncelikle düşmanlarını sığındıkları yerden ayırmayı ve onlarla kendi seçtiği yerde karşı karşıya gelmeyi amaçladı.

Manduhai, savaş bölgesini dikkatle seçti. Ordusunu Hangay Dağları'nın batısı ve Altay'ın doğusundaki geniş açık alana gönderdi. Şimdi çoğunluğu modern Moğolistan'ın Zavkhan şehrinin olduğu yerde bulunan bu bölgeyi yöneten kişi batıda kontrol sağlamak için en iyi pozisyonda demekti. Çünkü geniş, açık bozkırları kapsayan bu bölge, at sürüleri için batıdaki en iyi

alandı. Bölgede çok sayıda küçük nehir, dağlardan eriyip akan buzların suyunu taşıırken kıvrılan verimli akarsular geniş çaplı otlatmaya uygun nemi sağlıyordu. Bu nemden yoksun bölgeler kumlu çöllere dönüşür, hareket eden kum tepeleri ve akıntının yakınında yeşil çayırların olduğu değişik manzaralar yaratırdı.

Verimli otlakları oluşturan bol miktardaki su ile ot birleşimi olmadığı takdirde batı çorak olurdu. Bu merkezi bölgeyi kontrol altında tutan kişi, atlar için en geniş otlaklara sahip olur, en büyük orduların beslenmesini ve ulaşımını sağlar ve Orta Moğolistan'dan Kazak bozkırlarına kadar tüm bölgeye hükmedebilirdi. *Kaydu Han* ve kızı *Kutulun* bu sebeplerden ötürü, Yuan Hanedanlığı'ndaki Moğol kuzenlerinin ordularıyla asıl mücadeleleri için bu bölgeye gelmişlerdi ve *Kaydu Han* burada ölmüştü.

Zavkhan, *İsmail*'in müstahkem mevki olan vahalardan Gobi'nin kuzeyine kadar uzanır. *İsmail* için bir orduyla bu denli büyük, kurak ve geniş bir alanı geçmek zordu. Ana karargâhından çok uzağa sefere çıkmak, Çin sınırları boyunca Ming ordusunun dikkatini çeker ve Mingler, hak iddia ettikleri ancak *İsmail*'in hükmettiği vahaları ele geçirebilirlerdi. *İsmail* vahaların hakimiyetini kaybederse, aynı zamanda İpek Yolu'nun kontrolünü de kaybetmiş olacak ve askeri veya ticari bir üsten yoksun kalacaktı.

İsmail, Oyrat toprakları üzerindeki hak taleplerine sahip çıkmak için geniş kuvvetlerini gönderemediğinden, Çin ve Ortadoğu'daki ticari mallara erişimlerini kontrol altında tutarak onlara hükmediyordu. *Manduhai*'nin Oyratları kandırmak için böyle maddi bir yaptırımı yoktu. Bütün bunlara rağmen, *Cengiz Han*'ın kızı *Çeçeygen* zamanından beri, Moğollar ve Oyratlar yakın sosyal ve evlilik bağlarını devam ettirmişlerdi. *Manduhai*, *Dayan Han*'ın büyük büyükbabası *Esen* gibi Oyratların Çoros boyundandı. Bunun yanında, *Dayan Han*'ın kadın atalarının çoğu da farklı Oyrat boylarından.

Tarihçiler *Manduhai*'nin bu bölgeyi nasıl seçtiğini ya da askeri kariyeri boyunca sergilediği kalıcı stratejik bilgileri nereden öğrendiğini açıklamıyorlar. Acaba *Kaydu Han* ve *Kutulun*'un savaşlarını biliyor muydu? *Cengiz Han*'ın tekniklerini mi öğrenmişti? En iyi ordu komutanı *Une-Bolod*'un talimatlarını mı izlemişti? Ya da yalnızca doğuştan bir çeşit stratejik düşünme yeteneğine mi sahipti?

Manduhai'nin fetih seferleri orta büyüklükte bazı çatışmalara ve birkaç büyük savaşa yol açtı. Batıda çok az bir direnişle karşılaştı. *Manduhai*, *Cengiz Han*'ın neslinden gerçek bir hanla birlikteydi; *taişinin* en ateşli destekçileri bile sadakat borçlu oldukları Büyük Han'ın mevki olarak daha üs-

tün olduğunu biliyorlardı. Oyratların bazıları başından beri *Manduhai*'nin tarafındaydı ve diğerleri de eninde sonunda onun tarafını tuttular.

Bir savaşın tam ortasında *Manduhai*'nin başındaki miğfer kaydı. Bu onun ilk askeri seferiydi ve savaş alanlarına henüz alışkın olmayabilirdi. Zanaatkârlar genellikle erkeklere uygun miğfer yaptıkları için, onun ki muhtemelen kafasına büyük gelmişti ve emniyetsizdi. Yerinden kayan miğfer tamamen düşmeden önce boynunda asılı kalıp sallandı ve ardından toprağa düştü.

Komutan veya herhangi bir savaşçı için, sadece atını kaybetmek, miğferi kaybetmesinden daha tehlikeli olabilirdi. Miğfer olmadan, başı onu vurmaya ya da kılıçla saldırmak isteyen bir Oyrat için açık bir hedefti. Ancak o ya da emrindekilerin miğferi geri almak için attan inmesi düşmanın ya da kendi askerlerinin atlarının toynakları altında çiğnenmek gibi daha tehlikeli bir olasılığa yol açacaktı.

Bu talihsiz kaybı ilk olarak bir Oyrat savaşçısı fark etti. "*Kraliçenin miğferi yok!*" diye bağırdı. Bu şekilde bir çığlık, yaralı bir geyiğe saldıran kurtlar gibi ona topluca saldırmak üzere yapılan bir çağrıya benziyordu. Ancak bu beklenmedik savunma zaafiyetini bir avantaja çevirmek yerine, Oyrat asker oradakilerden birine "*Başka bir tane getir*" diye bağırdı. Kimsenin ona verecek yedek miğferi olmadığı açıkça anlaşılınca, asker savaş sürmekteyken kendi miğferini çıkarıp ona sundu. Tarihçiler yüksek olasılıkla *Manduhai*'nin hayatını kurtarmış olan bu Oyrat'ın isminden bahsetmediler; sadece etnik kökenini belirttiler. Bu Oyrat ya *Manduhai* ile birlikte savaşan askeri birliktendi ya da centilmen bir düşman savaşçısıydı. *Manduhai*'nin tarafında ya da ona karşı savaşanlardan olması bir yana, bu olayın kayıtları *Manduhai*'nin Oyratlar tarafından hâlâ saygı gördüğünü gösteriyordu.

Manduhai miğferinin kaybını akıllıca avantaja çevirdi. Gökyüzü dünyanın şapkası olduğundan kişinin başlığının ruhla ve ilahi korumayla yakından ilişkisi vardı; Moğollar kimi zaman başlıklarını kaderlerini değiştirmenin bir yöntemi olarak bilerek atar ve yeni kaderleri için mücadele ederlerdi. Komutanlarının miğferini kaybettiğini görmek, destekçilerini savaşan kaçıracak kadar korkuturdu. *Manduhai* daha cesurca ve daha şiddetli bir şekilde hızla ilerledi, miğferini değiştirmesinin kesin zaferi müjdelediğini ispat etmeyi amaçladı. *Altan Topçî*'de söylenenlere bakılırsa düşmanları kalın bir toz bulutu gibi başına üşüşmüşlerdi. Fakat *Manduhai* onlara saldırdı ve "*tümünü kırıp geçirerek yok etti.*" Hesap edilenin ötesinde esir olarak ona ve *Dayan Han*'a hainlik edenlerin liderlerini öldürdü.

Galibiyete genellikle mağlup edilenlere verilen önemsiz fakat sembolik anlamlı cezalar damgasını vurur. Oyratların *Sarı Tarihi* (*Shira Tughji*), *Manduhai*'nin zaferinin ardından çıkardığı ceza niteliğindeki bu kanunların birkaçını listeledi. *Manduhai*, Oyratların miğferlerinin üst sınırını iki parmak uzunluğu olarak belirledi. Topraklarındaki hiçbir *gere*, Moğolcada saray anlamına gelen *ordon* kelimesiyle hitap edemeyeceklerdi ve Han'ın olduğu yerde dizlerinin üstüne çökmek zorundalardı.

Metnin orijinalinde ayrıca Oyratların yemek yerken bıçak kullanmak yerine eti kemirdiklerine dair bir kuraldan da bahsediliyordu. Böyle bir kural muhtemelen hiçbir zaman olmamıştı ancak *Manduhai* onların bıçaklarına güvenlik önlemi olarak el koymuş olmalıydı, dolayısıyla onları, yeniden izin verilene dek geçici bir süreliğine etlerini yerken kullandıkları bıçaklarından mahrum bırakmıştı.

Manduhai, Moğolları yeniden birleştirmiş ve şimdi batıda gücünü kanıtlamak için gerekli stratejik bölge olan Zavkhan'ın kontrolünü ele geçirmişti. Onu kontrol etmeden rakip kabileleri, yabancı savaş beylerini ve hatta yandaşlarını cezbeden zengin tüccarların olası tehlikeleriyle karşı karşıya olacaktı. *Une-Bolod* ona doğunun kontrolünü vermiş ve *Manduhai* buna şimdi batıyı da eklemişti.

Stratejik önemine ilaveten, Oyratlara karşı başlatılan batı seferi dikkate değer bir propaganda zaferiydi: *Manduhai*'nin *Başkraliçe'nin Tapınağı* ve *Sonsuz Mavi Gök* tarafından kutsandığı kanıtlanmıştı. *Manduhai* ülkesinin kendi denetiminde olduğunu gösterdi. Han, bir sandığın içindeki küçük bir çocuk olabilirdi ancak *Manduhai*'nin gücü ve kararlılığı güven doğurmuştu. Bir asırdan fazla süredir ilk defa, Moğolistan, birleşik ve güçlü bir merkezi hükümetin kontrolündeydi. *Manduhai*, neredeyse bir asır önce, *Elbeg Han*'ın 1399 yılında tavşanla karşılaşmasından beri ilk defa, doğu ve batı Moğolistan'ı Börçigin boyu altında birleştirmeyi başarmıştı.

Savaşa bir sandık içinde gitmek genç *Dayan Han*'ın gelişimi için tuhaf bir yoldu ancak geçmiş senelerin travmasını atlattuktan sonra *Manduhai* ona durağan ve güvenli fakat yine de sıra dışı bir çocukluk sağlamıştı. Önceki yüzyılların çoğunda, otoriter savaş beyleri çocuk hanları esir alıp sömürür, kötü emellerine alet eder ve aşağılardı. Savaş beyleri kuşkusuz bu çocukları eğitmekle ya da liderliğe hazırlamakla ilgilenmiyordu çünkü asla liderlik edemeyeceklerdi. Hükmeden bir han olmaları şöyle dursun, kimse bu çocukların iş görebilecek birer erişkin olabileceğini bile ummu-

yordu. Bir çocuğa olsa olsa gönderilmeden önce bir erkek varis için döl vermesi amacıyla gerek duyulabilir veya diğer erkek akrabalarından biri han ya da öncülü olarak yerine geçerdİ.

Manduhai'nin hareketleri başından itibaren *Dayan Han*'ı hükümdarlığa getirmeyi planladığını açıkça gösteriyordu. O sembolik bir lider değil, görevlerini tamamen yerine getiren ve egemen bir han olacaktı. *Manduhai*, onu görevlendirdiği bakıcılarla bırakabilir ya da onun için Altay Dağları veya Gobi'deki pek çok kanyondan birinde soyutlanmış, küçük bir kamp kurdurabilirdi. Onu ilk kocası *Manduul* ile yaşamış olduğu uzak bozkırlara gönderebilirdi. Bunların yerine, birlikte seferin zorluklarına katlandılar. Hayatının bu evresine ait *Dayan Han*'a ait hiçbir söz bilmesek de, en sadık destekçilerinden birine *Cengiz Han*'a ait şu sözleri pekala söylemiş olabilir: “*Hava yağmurluyken birlikte ıslandık; soğukken soğuğa birlikte katlandık.*”

Manduhai, savaşta, politikada ve hüküm sürmede bir dahi olan ancak babalık konusunda özellikle oğullarına karşı başarısız olan *Cengiz Han*'ın yapmış olduğu can sıkıcı hataya düşmemeye kararlı görünüyordu. Oğulları ondan korkarak ancak disiplinsiz şekilde yetişmişlerdi. Kaba, kavgacı ve içkiye düşkündüler. Hükümdarlığı öğrenmektense avcılığa, yarışlara, kumara ve çapkınlığa heves duyuyorlardı. *Cengiz Han*'ın baba olarak ihmalleri en sonunda imparatorluğunun sonunu getirmiş ve hayatı boyunca yaptıkları böylelikle boşa gitmişti.

Manduhai'nin daha fazla erkek çocuğa sahip olmakla ilgili ne lüksü ne de bir sıkıntısı vardı. Ancak sadece bu çocuğa sahipti ve onu savaşta ve barışta lider yapmaya kararlıydı.

Onu sürekli kendine yakın tuttu, gözetti ve bu sorumluluğu başkasına vermeksizin onu korudu. *Yarı Saydam Mücevher*'in sözlerine göre, *Manduhai* “*cevher gibi olan oğlunu korudu.*” Onun için kutsal bir dua aradı ve “*gerçekten ve şiddetle Sonsuz Mavi Gök'e dua etti: “Efendimiz! Gökyüzü Tanrısı! Günahkar ve şeytani düşünen insanlara dikkat etmelisin!” Devamlı fakat “korku içinde önemsemediği oğluna göz kulak oldu ve onun güvende olmasını sağladı.*” *Manduhai*, yaptıklarıyla *Cengiz Han*'ın soyunu korumuş, Budist tarihçilerin süslü anlatımıyla “*istekleri lütfeden, değerli Altın Börçigin Boyunun yayılmasını kolaylaştırmıştı.*” Bu suretle, “*güvenilir Dayan Han'ı koruyarak, Börçiginlerin ateşini yaktı.*”

Manduhai, Moğolları *Dayan Han*'ın yönetimi altında birleştirmiş ola-

bilirdi ancak Moğolistan dışındaki düşmanların tehditlerini azaltamamıştı. Çin'deki Ming Hanedanlığı, Moğolistan'ın güneydoğusu ve İpek Yolu'nun güneybatısındaki savaş beylerinin her biri Moğolları yönetme konusunda hak iddia etmiş ve her biri coşkulu bir şekilde bu hakkın arayışına girmişti. Moğollara egemen olan, aynı zamanda dünyanın herhangi bir yerindeki en zengin at stoğuna da ulaşmış oluyordu. Vahalardeki tüccarlar için böyle bir hazine ticaret açısından sonsuz bir mal varlığını vaat ediyordu. Ming askerleri için atlara erişmek, daha geniş ve daha güçlü bir süvari sınıfının temelini sağladı.

Manduhai'nin batıya yaptığı sefer iki rakibinin de dikkatini çekmişti. Bu rakipler Moğol bozkırlarında artan karışıklıkları hoş karşıladılar ancak *Manduhai*'nin zaferi ve birbirinden ayrılmış olan batı ve doğu Moğollarını birleştirme başarısı onlar için yeni bir endişe kaynağı oldu. Savaş beyleri de Çinliler de hâlâ, Moğolları neredeyse birleştiren *Esen*'in liderlerini esir almasının acısını çekiyorlardı. Her iki taraf da bu olayların tekrarlanmasını engellemek istiyorlardı.

Manduhai'nin zaferleri Moğollar üzerinde askeri kontrolünü güçlendirirken mevcut ticari bağlantıları tehlikeye soktu. Eğer sonucu ticaretin olmadığı تنها bir köşede kalmaksa Moğolistan'ın birleşmeye ihtiyacı yoktu. Metal gibi sadece birkaç ticari malzemeye ihtiyaç duyan ilk Moğolların aksine, 15. yüzyıl Moğolları kıyafet ve tütsüden çay ve ilaca kadar birçok malın ticaretini yaptılar. Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünden beri yaşanan politik karışıklıklar ve sosyal çalkantılar imparatorluğun zirvesindeyken öğrenmiş oldukları, daha fazla mal çeşidine karşı duyulan iştahı azaltmak konusunda hiçbir şey yapamamıştı.

Moğol bozkırlarının üretebildiği azımsanmayacak tek şey hayvanlardı. Moğollar birçok defa geçimlerini sağlamak için ihtiyaçları olan miktarda hayvan ürettiler ancak Çin dışında kimse bu alışverişi girmezdi. Orta Asya ve Avrupa uygarlıkları çok uzaktaydı ve Moğolların bu geniş ölçekli hayvan üretimini diğer mallara çevirebilmeleri için geriye yalnızca Çin kalıyordu.

Moğolistan Platosu'ndaki kabilelerin potansiyel tehdit oluşturan davranışlarına cevaben Pekin'deki Ming sarayı, Moğollarla ticareti sonlandırmayı ya da en azından katı bir şekilde kontrol etmeyi denedi. Ticaretten mahrum kalmak Moğollar için geniş çapta ve kalıcı bir şekilde lüks mal kıtlığı yaratacak ancak Çinliler için küçük fakat çok özgün bir sorun teşkil edecekti. Çinli çiftçiler kendilerini neredeyse mahsul veren tüm ekilebilir topraklara ve tarım toplumunun kırıntılarıyla yaşayan domuz, tavuk gibi

hayvanlara adanmışlardı. Böyle yapmakla atların otlayabileceği çayırları tarlaları ekip sulama amacıyla harap ettiler.

Çoğu Çinli, atların sayısının azalmasını umursamadı ancak askeri açıdan at vazgeçilmez bir unsurdur. Çin ordusu, Moğollardan alamadıkları zaman bu ihtiyacı gidermek için başka at tedarikçileri aradı. Atları bazen Kore, Japonya ve hatta Ryukyu Adaları gibi akıl almaz uzaklıktaki yerlerden ithal ediyorlardı. Yasak Şehir'deki yetkililerin Moğollarla ticareti engellemeyi ne kadar çok denediğinin önemi yoktu. Çinli askerler bunu sınırda sürdürdüler. At alımının sürekliliğini garantiye almak için Çin'in her yerinden gelen ticari malların sürekli dışarıya akışını sağlamak zorundaydılar.

At ticaretindeki dengesizlik fiyatları yukarı çekti. Bir Moğol tarafından ortalama bir atın satılması için yüksek kaliteli bir top ipek kumaş, sekiz top düşük kaliteli ipek kumaş ve düşük kaliteli iki top ipek kumaşa eşdeğer nakit para ödemek gerekliydi. Sınırdaki at pazarlarında orantısız koşullar etkisini sürdürdü. İyi bir at 120 chin (yaklaşık 60 kilo) ve zayıf bir at 50 chin (yaklaşık 23 kilo) çay ile ödeme yapılmasını gerektiriyordu. Çinliler sadece kalitesiz atlara para ödemek zorunda değillerdi, satılmak üzere getirilirken ölen atların parasını da haraç olarak ödemek zorundaydılar.

1470'ler civarında karaborsa at ticareti tüccarların, kendileri ile ortak olmaları yasaklanmış iktidar yetkililerinden daha yüksek kazanç elde etmelerini sağlayan etkin fakat gayri resmi bir yol olarak kalmıştı. Devlet yetkilileri iki kampa ayrıldı. Bir kısmı; silahlı, geniş Moğol konvoylarını haraç için başkente saldırmaktan alıkoyduğundan karaborsaya izin verilmemesinden yanaydı. Diğerleriye imparatorluğun gelirlerinin azalmasından ve atların kontrolünün kaybedilmesinden pişmanlık duyanlardı. 1490 itibarıyla resmi yetkililer de at ticaretinin önemini kabul ettiler ve Ming hükümdarlığı, kâr amacıyla bunu resmi politikaya uygun hale getirmek üzere yasallaştırdı.

Sarayın etkili haremağaları at ticaretinin barbarların vergi ödediği geleneksel ticaret sistemi ile sınırlanması yönünde mücadele etti. Çin sarayının resmi ideolojisine göre, saraya gelip dünyanın en gelişmiş ve bereketli uygarlığını gören barbarlar kendiliğinden yarı uygar hale gelirdi. Çinliler için gerçek uygarlık üç önemli kısımdan oluşurdu: Çin yazısının kabulü; kentsel ya da o değilse bile yerleşik bir yaşam ve imparatora sadakat. Barbarlar her üçünü muhtemelen benimseyemeseler de bunları yapmaya ne kadar yaklaşırlarsa Çinlilerin gözünde o kadar iyiydiler.

1. yüzyılda, Han Hanedanlığı sırasında stratejistler bu üç beklentiyi yaymak için barbarları mutlak surette cezbedecek beş çeşit tuzak önermek-

teydi. Bu stratejiler bin yıl sonra da Ming Hanedanlığıınca izlenmekteydi.

Bu tuzaklar: Gözlerini cezbetmek için lüks kıyafetleri; ağızlarını cezbetmek için nefis yemekleri; kulaklarını cezbetmek için güzel kadınları ve müziği; heveslerini cezbetmek için kocaman binaları, köleleri ve tahıl ambarlarını ve son olarak liderlerinin aklını cezbetmek için de şarabı ve ziyafetleri içeriyordu.

Moğollar, Çin'e ait üç hususu da reddettiler: Kendi yazıları vardı, göçebeliliği kabullenmişlerdi ve asla yabancı bir hükümdara boyun eğmezlerdi. *Manduhai*'nin ticaret yapması gerekiyordu ama kabul seremonilerini ve vergi ritüellerini reddetmiş ve beş tuzaktan hiçbiri onun aklını çelmemişti. Çinliler anlamaya çalıştı. Bu sadece bir hakareten daha fazlasıydı; Ming otoritelerinin esas dünya görüşüne kafa tutuyor ve eğer barbar kraliçeyi kendi üstünlüklerine ikna edemezlerse güçlerini sarsmakla tehdit ediyordu.

Manduhai, Gobi'nin güneyine ve Moğolistan Platosu'na baktığında her yanında düşmanlarını fakat aynı zamanda da vatanını görüyordu. Bu toprakları, burada doğduğu ve büyüdüğü için tanıyordu. Bu bilgi birikimi ve tecrübe ona *Cengiz Han* ve daha önceki fatihler ile ilgili avantajlar sağladı. Bin yıllık dönemde bozkır kabileleri şehirlere saldırmaya ve fethetmeye odaklanmıştı çünkü bolluk buralarda toplanmıştı. Bozkır kabileleri Çin'in kalabalığıyla kıyaslandığında çok düşük kalan nüfusları nedeniyle ordularını seyrek şekilde yaymadıklarında birkaç şehirden fazlasını nadiren fethedebiliyorlardı. En başarılı fatihler, arkalarında bölgesel sosyal hiyerarşinin zirvesindeki elit Moğolların ince bir tabakasını bırakarak hanedanlıklarını oluşturmuşlardı ancak bu rejim fazla uzun sürmedi. Çin'in muazzam nüfusu sonunda barbarları yuttu ya da onları tekrar kustu.

Hassaslık ve nostalji, kötü bir diplomasi ve hatta daha kötü bir askeri strateji yaratır. *Manduhai*'nin hareketlerinin ardında yatan duyguları anlamak zordur ancak belli askeri ve ticari hedefleri için net stratejileri vardı. İpek Yolu'nu kontrol eden ordu, ticareti de kontrol ederdi. *Manduhai*'nin savaş boyunca dayattığı doğu-batı Moğol halkları birliğini sağlamak için, ticari mal elde etmek amacıyla Gobi'nin güneyindeki Moğollarla işbirliği yapması gerekiyordu. Askeri güçle ya da daha barışçıl şekilde olması fark etmeksizin ticari mal akışını sağlayabilirse Moğolları bir arada tutabilirdi.

Dış amaçlara ve yabancı düşmanlara odaklanmaları geçimsiz Moğol kabilelerine düşmanlıklarını başkalarına yöneltmeleri için küçük bir fırsat sunmuştu. *Manduhai*, bu öfkeyi Müslümanlara ve Ming ordularına yönlendirerek hükümetini ve ulusunu koruyabileceğini anlamıştı.

Manduhai ilk kocasının yaptığı gibi yalnızca Gobi'nin kuzeyinde oturup

hangi malların gelişinin ertelendiğini, hangi fiyatların istenebileceğini göreceği ticari kervanların gelmesini beklemek konusunda isteksiz olduğunu kanıtladı. Kervanları ne tür mallar taşıdıklarını ve ne yöne gittiklerini saptamak için kaynaklarından itibaren kontrol etmeliydi. Çin'e karşı yaklaşımını olgunlaştırmalıydı. Gobi'nin kuzeyindeki Moğollarla güneyindekileri ortak bir çabayla bir araya getirmenin ne denli zor olduğunu *Altın Prens*'in olumsuz örneğinden biliyordu.

Bozkır fatihlerinin önceki kuşakları tarafından tercih edilen geniş toprakların aksine, *Manduhai* coğrafi netlik stratejisini izledi. Fethetmek, düzenlemek ve büyük imparatorluğun gönülsüz halkını yönetmekten sorumlu olmaktansa, doğru noktayı kontrol altına almak daha iyiydi. Tuul ve Orhun nehirleri arasındaki bölgenin kontrolü *Manduhai*'ye Moğolistan'ın merkezinde; Zevkhan'ın kontrolü ise batısında hakimiyet sağladı. Artık İpek Yolu'nun geniş ağını ya da Çin'in uçsuz bucaksız topraklarını fethedip ele geçirmeye çalışmaktansa sadece kontrol edebileceği stratejik bir noktayı fethetmenin peşindeydi.

12. Duvarla Yüzleşmek

Manduhai, Hatun; Batu Möngke ise Han olabilirlerdi ancak İsmail ve Arslan Bek gibi yabancılar hâlâ taişi makamı iddiasıyla Gobi'nin hakimiyetini ve dolayısıyla Çin'le yapılan tüm ticareti elinde tutarak Moğolistan'ı boğazından yakalamışlardı. Onlarla doğrudan çarpışmak için henüz yeteri kadar güçlü olmayan Manduhai otoritesini Gobi'nin kuzeyinde güçlendirdi. İstikrarlı şekilde gücünü artırmış olmasına rağmen, Moğollar Cengiz Han'ın zaferlerinden beri Gobi'nin kuzeyi yerine daha çok güneyinde yaşadılar. Moğolların büyük çoğunluğu Dayan Han ve Manduhai'den ziyade İsmail ve Arslan Bek'e sadık kaldı.

Unvanının vaat ettiği gibi Dayan Han'ı tüm ulusun hükümdarı yapmak için, Manduhai güneydeki Moğolların bağlılık duygusunu kazanmak zorundaydı. Gobi üzerindeki askeri saldırılara karşı koruyamayacak olan Manduhai, hassas ancak riskli bir planı seçti. Büyük Çin ordusunun Arslan Bek'le ve onun saldırganlığıyla olan çekişmelerine, onu ezmeleri umuduyla şimdilik izin verecekti. Asıl tehlike Çinlilerin onu mağlup edememesi halinde, Arslan Bek'in tüm Moğolların meşru hükümdarı olduğunu daha güçlü şekilde iddia ederek ortaya çıkabilmesiydi.

Arslan Bek ve İsmail dikkatlerini Moğolistan üzerinden çektiler çünkü Ming savunmasının dağılmaya devam etmesi onlara yeni saldırı imkânları sunmuştu. Arslan Bek'in kontrolü altında güney Moğol ordusu Çin sınırlarını yavaş yavaş deliyor, Ming kuvvetlerini geri püskürtüyordu. Ming Hanedanlığı, zayıf ve kafası karışan imparatorun himayesinde geriye doğru giden bir imparatorluk haline gelmişti. Arslan Bek Kansu Koridoru'na ve böylece Çin'e açılan kapının denetimi için Ming'e meydan okuyarak en büyük fethini şimdi gerçekleştirdiğini hissetti. Koridoru işgal etmek için,

modern Ningsia'nın en önemli şehri Yinghuan'daki Çin kalesine saldırması gerekiyordu. Burası, 1227'de *Cengiz Han* tarafından kuşatma altında tutulan son yerdi ve onun öldüğü yer buraya çok yakındı. Bu nedenle, ticarette baskın olmayı isteyen herkes için son derece stratejik ve ticari açıdan da oldukça yüksek bir değere sahip olması yanında tüm bölge Moğol kültürel ruhu için derin anlama sahip bir semboldü.

Arslan Bek, *Cengiz Han*'ın anılarıyla yakından ilgili bu bölgeye el koyabilirse, hizmetindeki Moğollara çok daha fazla hükmedebilirdi. *Manduhai*'nin meşruluk iddiaları *Dayan Han*'ın *Cengiz Han*'la olan kan bağından ileri geliyordu ancak bu pozisyonun kontrolü *Arslan Bek*'e geçerse bu onun *Cengiz Han* ve *Sonsuz Mavi Gök* tarafından desteklendiğini gösterecekti. Savaşta zafer herhangi bir meşruiyetten daima daha üstündür. *Arslan Bek*, Moğol tarihinden hak iddia edebilirdi.

Arslan Bek'in Turfan ve Hami vahalarındaki korunaklı sığınakları, Ningsia'nın fethi ve Kansu Koridoru'nun kontrolü için gereken üs olmak için çölden çok uzaktaydı. Askeri birliklerini hedefine, Sarı Irmak'taki büyük düğüm noktasına yaklaştırmıştı. Moğollar tarafından Siyah Irmak, Türki uluslar tarafından Yeşil Irmak ve dünyanın çoğunluğu tarafından Huang Ho ya da Sarı Irmak olarak bilinen engin nehir, denize doğru gerçekleştiği yaklaşık beş bin kilometrelik yolculuğuna Tibet'teki Kunlun Dağları'ndan başlar, Asya kıtası boyunca kuzeye doğru akar. İzlediği yol bir engel çıkmadan Moğolistan, Sibirya ve Arktik bölgesine doğru kuzeye devam eder. Ancak daha sonra devasa Gobi ile büyük Moğolistan Platosu yoluna çıkar. Doğuya dönmeden önce büyük bir çember biçimini alarak Arktik bölgesi yerine Pasifik'e yönelir.

Büyük Çember'in çevirdiği topraklar neredeyse Kore yarımadası kadar bir alanı kaplar. Nehir, kolları boyunca tarımsal sulama olanağı sağlar, ancak içerisinde kalan bölge yalnız otlakları destekleyebilir. Coğrafi yapısı ortalama yüksekliği yaklaşık 1000 metreyi aşan bir platodan meydana gelir.

Doğal manzara kuru çakıllar, tuzlu göller ve hareketli kumlardır. Çiftçiler ve yerleşimcilerin yabancı ve düşmanca buldukları bu manzara, Moğollara estetik algıları ve kırsal yaşamlarındaki faydalar açısından çekici ve rahat geliyordu. İç kesimlerin inanılmaz derecede sıcak çöllerinin ya da nemli ovaların aksine, iç taraftaki çember otlaklar açısından toprakların yeterince verimli olmasını sağlarken geniş çaplı tarıma elverişli değildi. Adeta minyatür bir Moğolistan'dı, sadece daha güneye uzanıyordu ve iklimi daha ılımandı. Kansu Koridoru'na tehdit oluşturacak kadar yakın olan bu

bölge Moğollar için ayrıca Çin uygarlığını ve ticaretini kolayca kalbinden vurabilecekleri ve stratejik açıdan ideal bir karakol konumundaydı.

Ming komutanı *Wang Yue*'nin elinden kurtulmayı başaran bir dizi düzenli cephe raporunda net bir görüntü ortaya çıkıyordu. Çinli askerlerin Moğolları bulmasının zor olduğu kanıtlandığı için *Wang Yue*, Moğolları ayartmak amacıyla ticaretten faydalanmak ve daha sonra da onlara saldırmak gibi alışılmamış bir taktik ortaya koymuştu. *Wang Yue* hükümet yetkililerine Moğollar tarafından izlenerek saldırımları için onları cezbedecek mal yüklü büyük bir kervan göndermelerini önerdi. Böylece Moğolları yakına çekecek ve bekleyen ordu onlara saldıracaktı. Bu politikalar Moğol saldırılarını tamamen engellemese de "*derinlemesine nüfuz etmeleri*" konusunda cesaretlerini kırabilirdi. *Wang Yue* 1470 yazında ve ardından 1471'de Moğollara karşı seferler yaparak politikasını uyguladı. Bir miktar kayba rağmen tansiyonu sınır boyunca yükseltmeyi başarmışlardı.

Komutan *Yu Zijun*, sınırdaki göreve başladıktan sadece yedi ay sonra *Wang*'ın saldırgan stratejisiyle ters düştü. *Yu*, eski ve uzun süredir ihmal edilmiş bir görüş olan duvar inşa etme yöntemiyle Moğolların sınırdaki yerleşim yeri Yulin'e saldırılarını engellemeyi umduğu alternatif bir rapor hazırladı. Bu öneriye göre, bu duvar yerden yaklaşık on metre yüksekliğinde olup önceki hanedanlıklarinkilerden daha uzun ve daha güçlü olmalıydı. Duvar, sadece belli başlı yerleşim yerlerini çevrelemekten ziyade, yaklaşan yağmacıları görebilmek için maksimum görüş alanına sahip olmalı ve bir yerden diğerine kolaylıkla işaret gönderilebilmesi amacıyla dağların yüksek sırtlarına dikilmeliydi. İşaret gönderme tek başına, eşi görülmemiş uzun mesafelerde iletişim ağı sağlarken haberlerin attan daha hızlı iletilmesine olanak veriyordu. Böylece uzun bir hat boyunca askeri hareketler koordinasyonunun saldıran süvarilerden daha hızlı şekilde koordine edilebiliyordu.

Yu, Çin gibi iyiliksever, uygar bir ulusa daha uygun olması bakımından Moğol sorununa daha insani bir çözüm getirmek üzere duvarı inşasını önermişti. Duvar, barbarların istilasını onlara zarar vermeden engelleyecekti. Tıpkı yüzlerce yıl boyunca kültürel dünyasının zirvesinde Çinli edebiyatçıların yer almasında olduğu gibi, kaçınılmaz bir biçimde, kendi doğal sürecinde bozkır savaşçıları pasifize edecek ve uygarlaştıracaktı. Böylelikle, Çinlilerle savaşmayı daha fazla sürdüremeyecek olan Moğollar uygarlığı benimseyeceklerdi.

Duvar, Moğolların Ordos olarak adlandırdığı *Büyük Çember*'in sınırlarını aşıyordu; neticede duvar Sarı Irmak'tan başlayıp yine orada bitiyordu ve

böylece çemberin içindeki tarım bakımından üretken topraklar da korunmuş oluyordu. Yu, üretken olmayan boş toprakları korumak için insan ve kaynak ayırmaya gerek görmedi.

Kıdemli askeri yetkililer Yu'nun planını çok masraflı buldukları için reddettiler, bunun üzerine o da 1472'nin sonunda amirlerine duvarın inşası edilmesinin uzun vadede tasarruf sağlayacağını gösteren başka bir maliyet-fayda analizi raporu yazdı. Finansal argümanı ayrıca belirtilmeyen ancak ima edilen bir de mesaj içeriyordu. Duvar, sınırda konumlanan ve mahsullerini Moğollara satan asker-çiftçileri hatta daha da kötüsü Moğollara kaçarak onlar için tarım yapanları da engelleyecekti. Sınırdan kaçışlar sürekli artıyor ve sınırın açık olması merkezi otoritenin bozkır kabileleri ve hatta kendi askerleri üzerinde gücünü sergilemesine engel oluyordu. Özenli bir şekilde yapılacak bir duvar Moğolları dışarıda, Çinlileri içeride tutacaktı. Muhafızlar duvardan ve duvardaki gözetleme kulelerinden, bozkırlardan yaklaşan olası düşmanlar kadar tarımla uğraşan askerleri de rahatça gözleyebilecekti.

Arslan Bek'in Çin topraklarının içlerine doğru giriştiği istilasının yarattığı korku, gerekli ve hızlı müdahale için değişik stratejilerin planlanması konusunda tartışmalar başlattı. Acil durumdaki mesele, duvarın inşası değil, Moğollara saldırmak ve savaşmak mı yoksa geri çekilip saldırdıkları toprakları onlara bırakmak mı gerektiği idi.

Komutan *Wang*, Ordos sınırlarında Moğol saldırısını bekledi. Saldırı yakında gelecek olmalıydı ancak zamanını öngöremiyordu; onu birlikle-rine cepheden saldırıp mı vuracaklardı yoksa onu aşmayı deneyip himayesindeki şehirlerden birine mi saldıracaklardı? Çöldeki toz fırtınalarına gizlenerek sessiz bir saldırıyla depolarını mı yağmalayacaklardı ya da tüm hiddetlerini doğrudan onun üzerinde yoğunlaştırıp onu bir gece öldürüp eğitimsiz ve donanımsız ordusuna zarar mı vereceklerdi?

Bu uzak noktaları binlerce yıl önce koruyan yalnız komutanlar gibi, Komutan *Wang* da muazzam bir imparatorluğun eşiğinde durmuş, gelecek saldırıyı bekliyor ve izliyordu. Gerçek bir toplu saldırıda, bezgin ve umutsuz adamlarının Moğolları durduramayacağını biliyordu. Muhtemelen tüm yapabilecekleri şehirlere alarm vermek, yerlerinde durmak ve birer birer ölmek olacaktı; saldırıları yavaşlatmak için birkaç gün boş yere çaba gösterecekler ve kent sakinlerinin kaçmalarına ya da acilen bir savunma stratejisi uydurmalarına olanak tanıyacaktı. Komutan *Wang* ve adamları

rı, hayattaki yegane işlevi doğru zamanda havlamak ve daha sonra ölmek olan bekçi köpeklerinden farksızlardı.

Kırk yedi yaşında, sevdiği ailesinden ve çok istediği hayatın konforundan uzak olan Komutan Wang bekledi. Zaman doldurmak için, hâlâ uygar yaşamın bir parçası olmayı umarak şiirler, mektuplar ve uzun raporlar yazdı. Bu ifadelerinden onun nasıl biri olduğunu ya da en azından Yasak Şehir'de bunları okuyacak masa başı bürokratlarını ve sayıları gerekenden çok fazla olan saray efradını nasıl resmetmek istediğini görebiliyoruz.

Ordu değil, yönetim hiyerarşisi üzerine eğitim alan Komutan Wang savaşacakları barbarlardan sadece bir kademe daha yukarıdaki askerlerin bulunduğu imparatorlukta yanlış yerde oluşuyla dikkat çekiyordu. Onun sınırdaki orduyu yönetme görevi, sarayın kendi ordusunun uyumsuzluğuna, sürgünlere ve ülkeyi korumak üzere gönderilen suçlulara olan güvensizliğinin bir sonucuydu. Onlara güvenemeyen saray, zaman zaman hizaya sokması ve düşmana katılmalarını önlemesi için sivil yöneticiler gönderiyordu. Wang'ın kendisi, görevlendirilen muhafızlardan çok daha iyi bir muhafızdı aslında.

Ming ordusunda yükselmenin yolunun silahlardan çok dili kullanma becerisinden geçtiğini bilen yetkililer, zafer için edebi askeri yazı stillerini, sembolik kelimeleri ve metaforları geliştirdiler. Başka bir yetkilinin yazdığı gibi: *"Saldırmak için kar fırtınasına göğüs gerdim. . . Kuru yemekler yedim, yolda bulduğum suyu içtim, kendimi ok ve kaya tehlikesi altına soktum ve çektiğim acıya sebep oldum. Çölde ileri-geri üç bin li boyunca ve kırk günden fazla yol aldım. Zırhımla uyudum. Öyle zamanlarda hayatta kalamayacağımı düşündüm."* Şans eseri, raporun yazarı askeri görevini yerine getirememesine karşın hayatta kalmış, imparatorluğun şerefini korumuş ve ileri yaşlarına kadar rahat bir emekli hayatı yaşamıştı. Tüm bunların ardından, resmi görevliyi Pekin'de rahata kavuşturan durum öyle bir savaş raporuna karşı koyabilir miydi?

Fakat Wang faaliyetleriyle tanınan biri olmayı sevmişti ve doğru konumlanan dramatik jestlerin değerini biliyordu. 1463'te ilk defa saraya geldiğinde, ellerini kapatan ve hareketlerini kısıtlayan uzun elbise kollarına katlanamıyordu; sarayın görgü kurallarını ciddi anlamda çiğnemeyerek, ellerini hareket ettirebilmek için elbisesinin kollarını kesmiş, neyse ki imparator onun bu yenilikçi tarzını onaylamış, onu böylece daima tetikte bekleyen haremağalarından ve onların genç yüksek memurları kontrol etme gayretlerinden korumuştur.

Moğollarla birlikte görevlendirildiğinde, sınırda taktiksel yetenekleri ve

askeri hünerleri, akıncı kabilelerle girdiği çatışmalarda defalarca elde ettiği başarılarla daha çok ortaya çıktı. Zamanı gelince, saray onun tüm idari sivil görevlerini azalttı ve böylece sadece askeri görevlerine odaklandı.

Komutan *Wang* 1472 yılının Şubat ayından itibaren yaklaşık 40.000 askeri ve Sarı Irmak'ın *Büyük Çember*'inin 480 kilometrelik sınırını kapsayan topraklarını yönetti. Buna rağmen muhtemelen *Arslan Bek*'in komutasındaki Moğol birliği saldırıp *Wang*'ın kötü eğitimli ordusunu kesin bir mağlubiyete uğrattı. Yenilgiden sonra, Pekin'deki saray *Büyük Çember*'deki Moğol tehdidinin hakkından nasıl gelineceğini tartışmak üzere Komutan *Wang*'ı başkente çağırdı. Kabilelerin Ordos bölgesinden tamamen kovulmalarını ve Sarı Irmak'ın kuzeyine sürülmelerini istiyorlardı.

Görüşmede *Wang* üstlerinin talepleri ile sahip olduğu kaynaklar ve askeri gerçeklerin arasında sıkıştı. Komutan *Wang* Moğolları bozguna nasıl uğratacağını gayet iyi biliyordu, 150.000 kişilik bir orduya ihtiyacı vardı: Şu an sahip olduğunun en azından üç, hatta dört katına. Lakin verimsiz ve düşmanca bir tutuma muhatap olan bu sınır bölgesinde böyle büyük bir orduyu kurmak zor olacaktı.

Wang yeni bir strateji akıl etti. Sınırlarını koruyacak ve Moğolların peşine düşecek, onları mağlup edecek ve *Büyük Çember*'den def edecek askerlerden mahrumdu ancak üst makamların onu göreve getirirken güvendikleri onun taktiksel yeteneğiydi. Onlar bulamazsa o bir yolunu bulacaktı. Bu şans ona 1473 yılının sonbaharında, *Arslan Bek* Ningşia'nın güneyine beklenmedik bir saldırı başlattığında geldi. Komutan *Wang*, o harabeye çevrilmiş şehre varana dek istilacıların bir başka şehri yağmalamakta olacaklarını ve Moğollara yetişemeyeceğini biliyordu. Onları savaş alanında mağlup edemese de savaşçıların güvende olacaklarını umdukları ailelerini ve hayvanlarını arkalarında bıraktıkları sivil kampa saldırmaya karar verdi. Eğer Moğol ordusunu Çin'i terk etmeye zorlayamazsa bile onları terk etmeyi istemeye nasıl zorlayacağını biliyordu.

Komutan *Wang*, *Büyük Çember*'deki çöllere keşif heyetleri gönderdi. Ekim ayında casuslarından ordunun aileleri bıraktığı Kırmızı Tuz Gölü yanındaki *Arslan Bek*'in ana kampının yerinin saptandığı bilgisini aldı.

Göl tarafından korunduklarını düşünen aileler kış boyunca bir yerden diğerine hücum eden ve malları kamplarına gönderen erkeklerini bekleyebiliyordu. Kışın sonlarında, Sarı Irmak donup dümdüz olduğunda, ordu buzların üzerinden bu korunaklı topraklara geri döner, bir sonraki sonbaharda kış baskınlarına yeniden başlayıncaya kadar yaz ve ilkbahar boyunca hayvanlarını otlatır ve sürüleriyle ilgilenirdi.

Moğolların, sembolik bir savunma kurmuş olmasından daha fazlasını ummayacağını bilen Komutan *Wang*, pasif durumdaki ilk planından vazgeçti; sivillerin kampına doğru yola çıktı. *Wang Yue* her birinde 1.000 süvari bulunan on birlikle yola koyuldu. İki gün iki gece boyunca yaklaşık yüz kilometre yürüdüler ve kampa yaklaştıklarında, on askeri birlik iki büyük kısıkaç şeklinde sivilleri çevreledi. Moğollara karşı eski savaşlarda Ming kuvvetlerinin kullandığı etkili bir stratejiyle kaçışlarını engelleme amaçlı olarak bir nehir ya da göl boyunca tuzağa düşürüldüler. Yüzme bilmeyen Moğollar boğularak ya da saldırganların ellerinde öleceklerdi.

Kamp, büyük ihtimalle az sayıda muhafızla korunmaktaydı ancak Moğollar kadınlarının, çocuklarının ve hayvanlarının hızla kaçabilme yeteneğine askeri güçten daha çok güveniyorlardı. Normal olarak, Moğol muhafızları kamptan belli uzaklıklarda istasyonlar bulundurur ve bu konumlardan yaklaşan bir ordunun çıkardığı tozu görebilir, sesini duyabilir ya da kulağın ve gözlerin menziline girmeden önce, en azından yerin titreşimini hissedebilirlerdi. Hemen alarma geçilir, nöbetçi askerlerden biri kampa geri gitme görevini üstlenerek kaçmaları için alarm verirdi. Kalan muhafızlar diğerlerine kaçmaları için daha fazla zaman tanıyabilmek amacıyla istilacıları oyalamaya çalışarak saldıırırlardı. *Wang Yue*'nin ordusunun Ekim ayındaki saldırısı yılın en rüzgârlı zamanına denk gelmişti. Sonbahar rüzgârları zaman zaman kuzey Asya'ya doğru şiddetle eser ve Gobi'yi geçerken büyük miktarlarda toz ve kum taşırdı.

Tam da böyle bir fırtına, Çinliler Kırmızı Tuz Gölü'ne yaklaşırlarken görüldü. Çinliler zaten korktukları yabancı ve düşman topraklardaki bu fırtınanın kötü şansı yüzünden strese girmiş ve tedirgin olmuşlardı. Yine de içlerinden biri ilerlerken kendilerini gizlemek için fırtınayı kullanabileceklerini akıl etti. *Wang Yue* bu adamı pratik zekâsı ve cesaretinden ötürü ödüllendirdi ve ordusuna ileri gitmeyi emretti.

Moğol kampını hiçbir uyarı olmaksızın iki tarafından vurdular. *Wang Yue*'nin ifadesine göre, adamları çoğunluğu kadın ve çocuk 350 Moğolu öldürdüler ya da esir aldılar. Kampı yağmadılar, hayvanları topladılar ve gerleri ateşe verdiler. Siviller üzerindeki zaferle canlanan askerler başka bir saldırı fırsatı beklediler. *Wang Yue* Moğol ordusunun yakında katliamı öğreneceğini ve kimlerin sağ kurtulduğunu anlamak ya da mümkünse esirleri kurtarmak için kampa geri döneceklerini tahmin ediyordu. Pusu kurup bekledi. Beklediği gibi, Çinli saldırganların peşindeki Moğol askerleri gelince *Yang Yue*'nin ordusu üzerlerine hücum etti. Stratejik önemi büyük bir savaş olmamasına rağmen, Moğollar moralman büyük yıkıma uğradı.

Sivil kampa saldırmak en azından kısa vadede Moğollar üzerinde istenen etkiyi bıraktı. *Wang*'ın gururla belirttiği gibi, "*Talihsiz Moğollar eşlerinin ve çocuklarının katledildiğini öğrenince gözyaşları içinde kaçtılar ve uzun süre Ho-t'ao'da görünmediler.*"

Bölgeden kaçabilmeyi başaran birkaç Moğol ile *Arslan Bek* ve emrindeki Moğol savaşçılar *Büyük Çember*'e geri çekilmeye zorlandı; Sarı Irmak'ı gerisin geri geçtiler ve geldikleri meçhul çöllerde geçici bir süre kayboldular. Moğolların yenilgisi ve Ordos'taki katliam, Ming sarayının Moğolları Sarı Irmak'ın kuzeyine geri çekme hedefini yerine getirdi ancak Moğolların eski topraklarını yeniden işgal etme ve geri alma arzularını ve azimlerini söndüremedi. Gobi'nin güneyindeki otlakları geri almak *Arslan Bek* himayesindeki Moğolların öncelikli hedefiydi ve bunun ardından Ordos'un kontrolünü geri kazanmak geliyordu. Moğollar tekrar çalılıklara kaçan ya da yaralarını yalamak için mağara arayan kurtlar gibi gitmişlerdi ancak kuşkusuz geri döneceklerdi.

Bu sırada Komutan *Wang* bir kahraman oldu ve zafer heyecanı Yasak Şehrin sarayında dalga dalga yayıldı. O, *Esen*'in 1449'da imparatoru esir almasından sonra Moğollara ilk Çin bozgununu tattırmıştı. *Wang*'ın kazanmış olduğu zaferdeki zekice hilesi zafere gölge düşürmek yerine parasal anlamda ucuza mal olmasından ve az sayıda askerle başarıldığından itibarını arttırmıştı. Komutan *Wang* Moğolları kovması için stratejik zekâsına güvenen üstlerinin ondan beklentilerini yerine getirmişti.

Çin askeri raporları Moğol kayıplarını yaşa ve cinsiyete göre sınıflandırdı ancak isme ya da kimliğe dair bilgi vermedi. Buna karşın Moğol tarihçiler, korkunç ve yüz kızartıcı kayıplarda yaptıkları gibi, katliamı ondan hiç bahsetmeyerek göz ardı etmişlerdi. Moğollar böyle olaylarda ölenlerin isimlerini hiçbir zaman kayda geçirmezlerdi.

Ming sarayı, zaferi çölde sürdürme arzusundan ya da iradesinden yoksundu. Moğollar geri çekildi ancak Çin ordusu tüm Ordos'u işgal edip geri alabilirdi. Sarı Irmak'ı geçebilir ve Moğolları Moğolistan Platosu'na ve Gobi'nin kuzeyine geri sürebilirlerdi. Bunun yerine, Ming kuvvetleri saldırı stratejilerinden vazgeçti ve duvarı yeniden inşa ederek eski savunma usulüne geri döndüler.

Manduhai Hatun için, Çin zaferinin yüreklendiren haberleri sadece sınırlı bir iyimserlik uyandırdı. Ming komutanı *Arslan Bek* ve *İsmail*'in ilerleyişini durdurmuş ancak onları öldürmemişti. Kırmızı Tuz Gölü'ndeki sivil katliamı Moğol ordusunu daha geriye çekilmeye zorlamış ancak *Arslan Bek* az sayıda asker kaybetmişti. Bir bakıma şimdi *Manduhai* için bu

bozgundan öncesine göre daha büyük tehdit oluştuyordu.

Çin zaferine rağmen Ming sarayı Moğolların Ordos'tan kovulmasının mücadelenin geçici olarak hafiflemesinden fazlası olmadığını farkındaydı. Bu ertelemenin kısa süreceğini bilen Ming yetkililerin uzun vadeli kararlar almaları gerekmekteydi.

Kalıcı bir çözüm için alternatif planları olmayan iktidar sonunda *Yu*'nun duvarı inşa etme taleplerine razı geldi. Sonbaharı beklemektense, *Wang* ve *Yu* eş zamanlı olarak duvarın farklı kısımlarının inşası için görevlendirildiler. 1474 yılının ilkbaharında *Yu* kırk bin kişilik inşaatçı birliğiyle derhal işe koyuldu. En yüksek tepelerdeki yapıların güvenilirliğine dair belirsizliklere rağmen *Yu*, yaklaşık 900 kilometre ya da 1.770 li boyunca uzanan duvarı tam olarak tasarladığı şekilde inşa etti. Toplam maliyet 1 milyon tael (1 tael 38 grama denk gelen bir uzakdoğu ağırlık ölçüsü ve bu ağırlıktaki Çin gümüş parasıdır) yani 1,7 milyon ons gümüşü aşmıştı. Son duvar sekiz yüz kale ile haberleşme ya da gözetleme kulelerinin birleşiminden oluşmuştu. Bağlantılar halindeki duvar boyunca yaklaşık her 1,2 kilometrede bir kule ya da başka bir tahkimat bulunuyordu.

Wang, 387 li ya da 200 kilometre uzunluğundaki kendi sorumluluğunda olan kısmı batıya doğru inşa etti. Yine de bu iki duvar birlikte etkileyici bir set oluştuyordu. Her ne kadar bu iki komutan, Moğollar pasifize edilip barış sağlanana kadar bu tahkimatları sadece geçici birer tedbir olarak görse de Ming ordusunda, sonuçları bir asırdan daha uzun bir süre sonra alınacak olan büyük prensip değişimini başlatmışlardı. Günümüzde uzun vadedeki etkileri belirlemek oldukça zordur.

Duvarın inşasının tamamlanmasına yakın, ikisi de terfi etti. 1474'te *Wang Yue* Pekin'de çalışmaya çağırıldı ve bir sonraki sene *Yu Zijun* yeni bir göreve atanıp 1489'da ölene dek kamu hizmetinde bulundu. Bu süre boyunca, duvarları ördürmeye ve imparatorluk için savunma tedbirleri almaya devam etti. Mühendislik yeteneklerini sadece hücumla yönelik bir icadı tasarlarken kullandı: Bir seferde on silahlı savaşçı taşıyan geniş bir savaş arabası. Tankın ya da zırhlı personel taşıyıcısının habercisi olan araç çok pahalı ve sıra dışı bulunmuştu ve bozkır savaşlarında asla önemli bir rol oynamadı.

Çin Seddi'nin inşası, *Manduhai*'nin, Çinlilerin onun rakiplerini ezmesi umuduyla mücadeleyi bekleme stratejisi için bir problem oluşturmuştu. Duvar inşa etme kararı, Ming sarayının Moğol savaş beylerinin izini bulup yakalama umutlarına son verdiği anlamına geliyordu. Bunun yerine, saray yeni bir savunma hattı belirlemiş ve duvarın ötesindeki her şeyi onlara bi-

rakmıştı. Çinliler *Arslan Bek*'i mağlup ettiler ve onu sınırın dışına sürdüler ancak *Manduhai*'nin onların desteği olmadan *Arslan Bek*'in hakkından gelmesi gerekiyordu.

1475'ten sonra *Wang Yue* sarayda göreve geldi, imparator saltanatıta on birinci yılına girmişti ve *Leydi Wan*'dan ya da hane halkından herhangi bir kadından bir varisi olmamıştı. Henüz otuzunda bile değildi ancak *Leydi Wan* elli beş yaşındaydı ve başka bir çocuk doğurabilmesi artık pek mümkün görünmüyordu.

Tahtından indirilen ve on yıl önce kıskançlık nedeniyle *Leydi Wan*'ı döven imparatoriçenin sarayında görevli haremağaları beş yaşındaki bir çocukla sarayda belirdi. Hikayeye göre, bir gün haremağası saçlarını tararken, aynaya bakan imparator, hiç oğlu olmamasının pişmanlığı ile iç çekmişti. Haremağası ona şaşırtıcı bir haber verdi: Onun aslında bir oğlu vardı ve gözden düşmüş ilk kansı İmparatoriçe *Wu*'nun sarayında gizli şekilde yaşıyordu.

Anlaşıldığına göre, imparator eski imparatoriçeyle karı koca ilişkisi yaşamamış olduğundan, haremağaları çocuğun imparatoriçenin 1467'de güneydeki Yao ulusundan esir alınan hizmetlilerinden birinin olduğunu iddia ettiler. Bu sıra dışı duruma rağmen, imparatorun bir varise ihtiyacı vardı ve çocuğu *Leydi Wan*'a götürdü. Çocuğu kabullendiler ve onu resmi olarak imparatorluk varisi yaptılar. Daha sonra çocuğun öz annesi açıklanmamış sebeplerden dolayı hayatını kaybetti. Ölümle ilgili şüpheler *Leydi Wan*'ın üzerinde toplandı ancak ölümle ilgili belge, çocuğu kontrol altında tutmayı ve böylece saraydaki etkinin ve gücün rotasını değiştirmeyi uman eski imparatoriçenin destekçileri tarafından kolayca düzenlenmiş de olabilir.

Leydi Wan ve harem ağaları heyeti imparatorun cinsel iştahını uyandırmak için çok çalıştılar, böylece daha çok çocuk babası olabilirdi. Merkezi depolarda görevli bir haremağası uyarıcı ilaçlar için ülkeyi karış karış gezdi ve bu süreçte üremeyle ilgili özel bir güç sağladığı düşünülen inciden bol miktarda elde etti. İmparatorluğun baş yayıncısı olmanın sağladığı imkanlarla topladığı pornografik ve cinsel kılavuzları imparatoru aydınlatmak ve motive etmek için çoğalttırdı. *Leydi Wan*, imparatora yardım edecek büyümlü yöntemler kullanmaları için büyücülere, Taoist ve Budist rahiplere ve çeşitli şarlatanlara paralar saçtı. İmparatorun neredeyse on yıl içinde beş kadından on yedi çocuk sahibi olması saray açısından büyük bir mutluluktı.

İmparator esas olarak, zamanını finansal konuları ve imparatorluğun ticaretini kontrol eden haremağalarını yöneterek geçiren *Leydi Wan* ile yaşamayı sürdürdü. Onların vasıtasıyla, tuz gibi, imparatorluğun tekelinde olan ürünleri güvenceye alırken vergi ve ticaretle ilişkili pek çok işlemi de yönetti. Fiilen “imparatorun karısı” olarak hizmet ettiği gibi imparatorluğun fiilen baş finansal yetkilisi de oydu.

Aniden beliren pek çok sorun ve skandal Ming yetkililerinin, sınırdeki Moğollarla ilgili uzun vadeli kaygılarının dağılmasına neden oldu. Mesele halledilmiş gibi görünüyordu. *Arslan Bek*'in saldırılarını geri püskürtmüşlerdi ve şimdi onu dışarıda tutmak için bir duvar örüyorlardı. Harcamalar sorun yaratıyordu ancak sarayın politik ve cinsel dramlarıyla kıyaslandığında bu mesele çok daha az ilgi uyandırıyordu.

Manduhai ise Gobi'nin ardında boş oturmuyordu. Bir sonraki hamlesi olarak ülkenin iki parçasının birleştirilmesine hazırlık için güneydeki Moğollarla bazı anlaşmalar yapmaya başlamıştı. Çin Seddi'nin güneyinden yukarısını kontrol altına almak için *Arslan Bek*'i ve *İsmail*'i başından bir şekilde atması gerekiyordu: Tercihen öldürerek ya da en azından bölgeden def ederek. İkisiyle tek seferde savaşmaktansa, birer birer halletmek daha kolay olacaktı. *İsmail*'i geçici bir ittifak için ayartıp ayartamayacağı ya da *Arslan Bek*'le çekişerek avantaj elde edip edemeyeceği belirsizdi. Hangi sebeple olursa olsun, *İsmail* kesin bir şekilde ortalıkta yokken, *Arslan Bek*'e karşı harekete geçmeye hazırlandı.

Çin sınırında yaşayan Moğolların Üç Muhafız olarak bilinen büyük bir grubunda eski boyların ve sülalelerin mensupları bir araya toplanmıştı. Bu Moğollar, 1368'de Moğol hanedanlığı kuzeye kaçarken geride kalanlardı, isimlerinden de anlaşılacağı gibi Ming Hanedanlığı'na sadakatlerini beyan etmişler ve sınır muhafızı olarak çalışmışlardı. Seksen yıllık sadık hizmetlerinin ardından isyan ettiler ve yaklaşık otuz yıl önce, *Manduhai*'nin doğduğu 1448 yılı civarında *Esen*'e katıldılar. *Esen*'in ölümünden beri, kendileri dışında kimseye bağlı olmadan önce bir lideri, sonra bir diğerini takip ederek yapabildiklerinde Çinlilere baskın yapıp haraç topladılar ve sadece kazanç gördüklerinde onlara geçici hizmetler verdiler.

Üç Muhafız'ın başlıca liderlerinden birinin oğlu, *Manduhai*'nin kızı olarak onlara hitap ettiği ve ilk kocası *Manduul*'la yakın akraba; muhtemelen onun kızları ya da yeğenleri olan iki Börçigin kadınından biriyle evlendi. Diğer kız *Arslan Bek* ile evlenmiş ancak *Altın Prens*'in kaçmasına yardım

ettikten sonra ortadan kaybolmuştu. Bu evliliği Üç Muhafız'la *Manduhai*'nin düzenleyip düzenlemediğine aldırmayan kız bu ilişkiyi bir avantaja çevirdi. Batıya doğru geri çekilen *Arslan Bek* kendini, coğrafi olarak doğuda kalan Üç Muhafız'ın oldukça uzağında bulmuştu. *Manduhai* ittifakını kurdu ve *Arslan Bek*'le anlaşmaya hazırlandı.

Moğol tarihçiler çoğunlukla geniş ölçekli olayları özetlerken kişisel hikayeleri benimsediğinden Üç Muhafız'ın *Arslan Bek*'ten kaçışı politik ifadelerden ziyade, kişisel bir hırs olarak sunuldu. *Arslan Bek* gaddarlığı ve bunun neden olduğu intikam duygusu yüzünden devrildi.

Hikayeye göre, Üç Muhafız'ın *Arslan Bek*'ten kopması oğlu *Manduhai*'nin kızı olarak bahsedilen kişi ile evli olan liderlerinin bir ziyaretinin arkasından meydana gelmişti. Komutan bir gün henüz soğumuş çorbasını yudumlayan *Arslan Bek*'in gerine uğradı. Geniş çorba kasesi ateşin üzerinde kaynarken zengin aromanın kokusu yoğun şekilde duyuluyordu. Ziyarete gelen komutan "*bu lezzet karşısında ağzının suyunun aktığını*" söyleyip biraz çorba rica etti.

Arslan Bek soğuk çorba kasesini bir kenara koydu ve kasten, ziyaretçi fark etmeden kaynayan çorbayı başka bir kâseye döküp ziyaretçiye uzattı. *Arslan Bek*'i çorbasını az önce zorluk çekmeden içerken gören ve kaselerin değiştirildiğini fark etmeyen karnı aç ziyaretçi neredeyse hâlâ kaynamakta olan yağlı sıvıyı ağzına doldurdu.

Moğollar, sıcak ve soğuk dayanıklılıklarıyla övünürler; yemeği çok sıcak diye reddetmek ya da az miktar almak erkekliğe yakışmayan bir zayıflık olarak algılanırdı. Yemeği tükürmek affedilemez bir hakaretti. *Carpini*'nin 13. yüzyılda Moğol sarayına yaptığı ziyaretine dair yazdığı rapora göre, "*Eğer birine bir miktar yemek verildiyse onu yiyemeyen ve geri tüküren adam acımadan çadırın altına kazılan bir çukura atılıp öldürülürdü.*"

Ziyaretçi komutan kendi kendine düşündü: "*Eğer çorbayı yutarsam, kalbim yanacak. Eğer tükürürsem, rezil olacağım.*" Her şey yolundaymış gibi davrandı. Kaynayan çorbayı ağzında tutarak soğumasını bekledi ve böyle yaptığı için "*damak derisi koparak düştü.*"

Komutan sessizce and içti: "*Ölene dek nefretimi unutmayacağım. Bir gün gerekeni yapacağım.*"

Arslan Bek'in acımasız saygısızlığının hikayesi dedikodular ve bozkır hikayeleriyle yayıldı. Üç Muhafız, *Manduhai Hatun* ve *Dayan Han*'a katıldı ve ilk icraatları, *Arslan Bek*'in Ordos'a saldırısında uğradığı hezimetin yarattığı boşluk yönünde ilerlemek oldu. Ordos'u kontrol eden müttefikleri sayesinde *Manduhai* ve *Dayan Han* nihayet Moğolistan Platosu'nun gü-

neyinde ihtiyaçları olan üsse sahip olmuşlardı. *Arslan Bek*'e karşı açıkça saldırıya girişebileceklerdi, *Manduhai*, *Dayan Han*'ı sefere liderlik etmesi için hazırlamıştı.

1479'da, *Dayan Han* on beş ya da on altı yaşlarındayken, *Manduhai* onu ilk kumandanlığına gönderdi. *Dayan Han* “*Çakar ve Tumed boylarını aldı ve onları Arslan Bek'e karşı yola çıkmak üzere bir araya topladı.*”

Öncelikle *Arslan Bek*'in yerini saptamak için batıya bir casus gönderdi. Seçilen adam, Üç Muhafız'ın damağı yanan komutanıyla aynı boydandı. Casus, hasta olduğu ve ilaca ihtiyacı olduğu bahanesiyle *Arslan Bek*'in gerine yaklaştı. *Arslan Bek*'e: “*Yazık! Bu zavallı bedenim ne zaman huzurlu olsa, bir düşman var; ne zaman sağlığı yerinde olsa, bir hastalık var.*” dedi. *Arslan Bek* küçük gümüş bir kaba biraz alkol koydu ve içmesi için uzattı.

Ziyaretçi içti ve sonra erkek akrabasının damağının yandığı eski hikâyeyi hatırlayarak gümüş kaseyi delinin içine koydu. “*Bu, içtiğim içkimin hatırası*” dedi, muhtemelen doğru kişiyi bulduğunun kanıtı olarak bu hatırayı yanında götürmek istemişti.

Adam gittikten sonra *Arslan Bek*'in içine bir şüphe düştü ve bir kahine danıştı ancak aldığı muğlak cevaplar, daha önce de olduğu gibi onu tereddütte bıraktı. Kahinden net olarak iyi bir işaret almaması ordusunu bir araya toplaması için yine de yeterli bir sebepti. Çünkü topraklar kuruydu, çok az bitki yetiştiğinden ordu geniş bir alana yayılmıştı ve *Arslan Bek*'in ani bir savunmaya ihtiyacı olduğunda zamanında gelemezlerdi.

Dayan Han'ın yaklaşan ordusunun tozunu gördüğünde, *Arslan Bek* atlarını hızla sürmeye başladı ve yanındaki bir avuç muhafızla kaçtı. *Dayan Han*'ın askerleri onu gördüler ve peşine düştüler. Ancak Moğollar onu yakalayamadan önce *Arslan Bek* miğferini çıkardı ve saldırganları oyuna getirmek için kendi adamlarından birine taktırıp kendi tam tersi yönde kaçmaya devam etti.

Moğol kuvvetleri *Arslan Bek*'in miğferini taşıyan adamı derhal yakaladılar ancak adam kurtulmak için *Arslan Bek*'in kaçtığı yönü onlara gösterdi. *Altan Topçı*'ye göre, “*Arslan Bek'e yetiştiler, onu yakaladılar ve Kil jir çukurunda onu öldürdüler.*” Sonunda tarihçi şöyle belirtti: “*Derler ki onun öldürüldüğü yere tuz serpildi.*”

Bozkır göçebelerinin, bir erkek çocuk ile kurdun hikaye edildiği antik bir masalı vardı. Hikayeye göre dişi bir kurt, ayakları kesilmiş ve bozkırda

ölüme terk edilmiş bir erkek çocuk buldu. Anne kurt, bebeğe baktı, iyileştirdi, onu korudu ve büyüttü. Çocuk büyüdüğünde, onu sevecek kimse yoktu, bu yüzden çocukla kurt bir çift oldular. Moğolistan'da yayılmış Türk kavimlerinin soyu onlardan geliyordu. Tarihte göze çarpan tüm Türk ulusları onlardan türemiştir.

Dayan Han, babası *Bayan Möngke* on dört yaşındayken doğmuş ancak *Dayan Han* 14., 15. ve 16. yaşlarını aktif bir evlilik ilişkisi olmaksızın geçmişti. *Manduhai* evlenmişti ya da onunla onu han yaptığında evlenmeye söz vermiş olma olasılığı daha yüksekti. Moğollar genellikle nişan ve evlilik arasında ayırım yapmazlardı. Nişanlı çift karı koca olarak anılır ancak evlilik, müstakbel damat geline karşı görevini yerine getirmeden resmi sayılmazdı. *Dayan Han*, geline karşı resmi görevlerinden muaf olduğu halde Büyük Han olarak kendini kanıtlamak suretiyle görevini yerine getiriyordu.

1480 yılı civarında, *Dayan Han* ve *Manduhai* evlilik yolunda son adımı da attılar ve karı koca olarak birlikte yaşamaya başladılar. Bu arada, *Dayan Han* yaklaşık on yedi, *Manduhai* otuz üç yaşındaydı. Planlanlı şekilde zaten on yıldır resmi bir ilişki içindeki bir çift idiler. İlişkilerinin ne zaman ve nasıl başladığına dair bir bilgi elbette bulunmuyor. Evlilik ve cinsel birlikteliğe birlikte adım atılan, iki olayın da aynı gün hatta birkaç saat içinde gerçekleştiği bazı toplumların aksine Moğolların böyle bir zamanlaması yoktu. Kızlar ve erkekler sosyal bir birleşmenin bir parçası olarak nişanlanır ya da evlenirdi ancak fiziksel yakınlıkları tamamen gizli kalırdı ve kendi arzularına ve takdirlerine bağlıydı.

Kadının yaşça büyük olduğu çoğu evlilikte, uygun zaman ve mekanı kadının belirlerdi. *Manduhai* ve *Dayan Han*'ın durumunda, gündemi belirleyen kesinlikle *Manduhai* gibi görünüyordu. Biyolojik olarak kadınlar kocalarından daha olgun olduklarından genellikle kocaları buluş çağını geçerken geçmez, çocuk doğurmaya hazır olurlar.

Dayan Han on dokuz yaşına kadar baba olamadı; muhtemelen onun yaşındaki genç savaşçıların büyük çoğunluğu şimdiye dek çocuk sahibi olmuşlardı. Kıyaslandığında, *Dayan Han* ve *Manduhai*'nin başlangıç tarihi çok da önemli olmayan evliliği pek aceleye gelmediğinden daha olgun bir evlilikti. 1482'de, evlenmelerinden iki sene sonra, çiftin ikiz bebekleri oldu. Sonraki on iki yıl boyunca, *Manduhai* üç defa ikiz olmak üzere, sekiz çocuk doğurdu.

Moğol anne, normalde olması gerekenin aksine doğum için ya da doğumdan sonra kendini toparlaması için yatamazdı, derhal ayaklanıp yeni

doğan bebekle ilgilenmesi beklenirdi. Hayvanlarına su ve ot bulmak ya da yırtıcı hayvanlardan kaçmak için sürekli hareket halinde olma mecburiyeti bulunan göçebe bir halk yeni anne bile olsa, hiç kimsenin hareketsiz kalmasına izin veremezdi. *Manduhai* doğumun hemen ardından bebeği temizlemek için onu yünle ovdu.

Bebeği temizleyince, anne genellikle bebeğin vücudunu dikkatle inceler, cildinde leke ya da bozukluk var mı diye bakardı. Aynı zamanda çocukta, Moğol ve Türk kabilelerinde doğanlara özgü *mavi lekeyi* arardı. Aileden olmayan birinin yaralanıp vücudunun çürümesiyle kolayca karıştırılabilen bu iz, bel kemiğinin üzerinde, kış sokumunun hemen üzerinde açık bir şekilde görünür ve birkaç sene sonra yok olurdu. Moğollar için bu leke, onları açıkça diğer insanlardan ayıran ve niteleyen, neredeyse kutsal sayılan bir öneme sahipti. Bu, çok beyaz tenlerinden damarlarındaki kanın görünmesinden kaynaklanıyor olabilirdi ya da belki de onlara öğretildiği gibi, *Mavi Leke* onları *Sonsuz Mavi Gök*'ün çocuğu olarak etiketlemişti. Diğer halklarla içinde bulundukları uzun süreli etkileşimden bu yana Moğollar ve Türk kavimleri çocuklardaki bu işareti, onları *Mavi Lekeli Halk* adıyla tanımlayan, kendine özgü bir ayırım şeklinde görmekteydi.

Yeni doğan bebeği temizleyen anne genellikle onu koyun postuyla sıkıca kundaklardı. Çoğu bebek ilk yılını bu kundakta güvenli bir şekilde geçirir, ardından ağaç kabuğundan, dallardan ya da deriden yapılmış *gerden* çıkması gereken annenin kollarına rahatça yerleştirilebilen beşiğe konurdu. Çocuk biraz daha büyüdüğünde, annesinin ve babasının önünde oturup onların kolları ve bacaklarıyla korunarak eyerli ata binerdi. Göçebe kabilelerin uzun yolculuklarında aileler diğer görevleri için iki kolunu da kullanmak zorundaydı ve küçük çocuğu atın ya da devenin yan tarafında bağlanan sepete koyarlardı; tıpkı *Manduhai*'nin bir zamanlar *Dayan Han*'ı taşıdığı gibi.

Kocasının hükümdarlık unvanı seçiminin *Manduhai*'nin politik gündemini göstermesi gibi, çocuklarının adları açıkça ifade ettikleri bu gündemi daha da netleştirdi. *Manduhai* her bir oğluna çelik anlamına gelen *Bolod* adını verdi. İlk ikisi "*Çelik Hükümet*" anlamına gelen *Toro Bolod* ve "*Çelik Ulus*" anlamındaki *Ulus Bolod*'du.

Manduhai ve *Dayan Han* şimdi Gobi'nin kuzeyindeki tüm Moğollara ve Oyratlara hükmediyorlardı ve Gobi'nin güneyinde de, doğulu ve merkezi boylarla ittifakları vardı. 1483'ten sonra *İsmail*, Moğol topraklarının yaşama elverişsiz en uzak köşesinden Hami vahasını geçti. Eski müttefiki ve rakibi *Arslan Bek*'in gitmesiyle, geride kalan çapulcu bir ordunun tartışma-

sız lideri olmuştu ve herhangi bir zamanda yeniden saldırıya geçebilirdi. Elbette boş oturmadı ve Hami’de kavun karpuz tarımı ile şarap üreticiliği yaptı. Eğer Moğollar zayıflar ya da dikkatleri dağılırsa geri dönecekti.

İsmail’in Hami’deki varlığı *Manduhai* ve *Dayan Han*’ın hükümdarlığına mutlak bir alternatif olarak görünüyordu. Güneydeki kabileler *İsmail*’e bağlanmaları tehdidiyle sürekli karşılaşırlarsa onlar üzerinde yetki iddia etmek kolay olmayacaktı. *İsmail* ortadan kaldırılmalıydı.

Kuşkusuz, *Dayan Han*’ın *İsmail*’in peşine düşmek için daha derin ve güçlü sebepleri de vardı. *Dayan Han*’ın yaklaşık yirmi yıl önce *İsmail* tarafından kaçırılan annesi *Seker* hâlâ onunlaydı. Hami, Gobi ile kum çölünün arasında, *İsmail*’in arkasından büyük orduyu göndermek için fazlasıyla uzakta kalan kurak bir şeritti. Güvenli şekilde gidip dönmek için hayvanlara yetecek otlakları yoktu. Ancak 1484 yılı civarında *Dayan Han*’ın annesini geri getirmek ve *İsmail*’i öldürmek veya esir almak için *Manduhai* ve *Dayan Han* bir grup adamı bir araya getirdi.

Bu ana dek *Dayan Han* kayıp annesini bulmaya pek meraklı değildi ancak içinde bir şeyler değişmekteydi. Artık tamamen büyümüş, baba olmuş ve doğumundan kısa bir süre sonra parçalanmış olan asıl ailesiyle yeniden bağlantı kurmak için içinde güçlü bir istek uyanmıştı.

13. Yenilenen Yeşim Krallığı

İsmail'e saldırmak için seçilen adamların çoğu *Manduhai*'nin Çoros boyundandı. Bu adamlar, bir zamanlar *Manduhai*'nin babası tarafından hükmedilen toprakları en iyi tanıyan kişilerdi ve *Manduhai* onlara güveniyordu. Uçsuz bucaksız çölde bir ordu ikmal etmenin ve konuşlandırmamanın zorluğu yüzünden, *Manduhai* küçük ancak çok yetenekli askerlerden oluşan 200-250 kişilik bir birlik gönderdi. *Togoçi Sigusi* adında bir adam, yanında deneyimli her biri ortalama onar kişilik bölüklere liderlik eden 22 subayın bulunduğu bir akıncı grubuna komuta etti.

İsmail hayatının sonuna kadar, göçebelerin gerlerinin ve atlarının bulunduğu, özgürce nefes alabildiği ve gerektiğinde de özgürce kaçabileceği, çölde açık ve temiz havada yaşadı. Tarihçilerin ortaya çıkardığı koşullar, onun, destekçilerinin çoğunu kaybetmiş olabileceğini gösteriyor. Bir zamanlar engin topraklara hükmeden *İsmail* şimdi, yerleşik halkını rahatsız ettiği Hami'nin uzak vahalarına kaçmaya zorlanmıştı. Vahaların ötesindeki çöl kuşkusuz büyük bir orduyu ayakta tutamazdı. Bu nedenle *İsmail*'in askeri birlikleri başka yerlere gönderilmiş ya da *İsmail*'i terk etmişti. Açıkça görülüyordu ki destekçileri çok azalmıştı artık onu gerekli şekilde koruyabilecek adamları yoktu.

Altan Topçı'nin tarihçisi, *İsmail*'in gerindeki hizmetçi kadının, nal seslerini net şekilde duymadan çok önce yaklaşmakta olan atların yeri titretmesini hissettiğini anlatmıştı. “*Yer neden sallanıyor?*” diye bağırdı kadın panik içinde. İçgüdüsel olarak gerden fırlayıp çıktı ve bir kaç atın daima hazır beklediği yere koşmaya başladı.

İsmail'in sesin kaynağını araştırmaya gitmesi için atlardan birini çözdü. *İsmail*, büyük ihtimalle onu terk eden adamlardan bazılarının geri döndü-

ğünü ya da ticaret amacıyla geldikleri düşüncesiyle tek başına yola çıktı. Kaygılı görünse bile herhangi bir korku belirtisi göstermiyordu ve kaçmaya hiç yeltenmedi.

İsmail, Moğol birliğine ulaştı. Liderleri *Togoçi Sigusi* okunu çoktan hazırlamıştı ancak yaklaşan *İsmail* olduğuna emin oluncaya dek bekledi. Atış mesafesine giren *İsmail* hiçbir tehlikeden şüphelenmemişti. *Togoçi Sigusi* yayını kaldırdı, *İsmail*'e nişan aldı ve oku fırlattı. Deneyimli bir nişancıydı. İlk ok hedefi vurdu ve *İsmail Taişhi*'nin ölüsü attan çölün sert zeminine düştü.

Ölümü rakipler arasında süregelen bir mücadeleden çok nihai bir hesaplaşma gibiydi. Kesinlikle *Altın Prens*'in Gobi'de öldürülmesine benziyordu.

İsmail'in öldürülmesi akınların başlıca iki hedefinden birini başarmıştı; diğer hedef *Dayan Han*'ın annesini geri getirmektir. Askerler, *İsmail*'in acı sonundan şüphelenenler kaçmadan kampa ulaşmak için hızla yola koyuldular. Sadece *İsmail*'in öldürüldüğünü değil, tüm mal varlığına ve gücüne muzaffer Moğollar tarafından el konup bölüşüldüğünü de açıkça belirterek her şeyi alacaklardı.

Togoçi Sigusi, *Seker*'i buldu. Kaçmaya yeltenmemiş, gerinde oturmuştu. Savaşmaya gönülsüzdü ve kurtarılmayı da reddetmişti. Aradan geçen yirmi yılda *Seker*, *İsmail*'i yalnızca kocası olarak kabul etmekle kalmamış, ondan *Babutay* ve *Burnay* adında iki de oğlu olmuştu. İlk oğlu *Dayan Han*'ı kaybetmişti, bu iki oğlunu da kaybetmek istemiyordu.

Bugünün er ya da geç muhakkak geleceğini biliyordu. Belki de zaman zaman bunu arzuluyor, zaman zaman da korkuyordu. Onu kurtaracak adamlar geldiğinde onları görmekten mutlu olmadı. Onları reddederse onu bırakacaklarını umuyormuş gibi görünüyordu.

Togoçi Sigusi, *Seker*'e gerden çıkmasını emretti, *Seker* ağlamaya başladı. *Togoçi* emri tekrarladı, ona bir ata binip kendisini takip etmesini söyledi ancak *Seker* inatla reddetti. İnadı *Togoçi*'yi sinirlendirse de ona şefkat duyuyor gibi bir hali vardı.

Seker'in kocasına ve hâlâ hayatta olan oğluna sadık bir asker olarak, *Altın Prens*'in onun için önemli olup olmadığını sordu, çünkü kocasını öldüren adamdan kurtulmasını kutlamayıp ağlamasının nedenini anlayamıyordu. "*Kocan, jinong kötü müydü?*" diye sordu.

Kadın cevap vermedi.

Ona oğluna bağlılığını ve oğlunun ne kadar önemli biri haline geldiğini

hatırlattı. “Oğlun Büyük Han senin için önem arz etmiyor mu?” diye sordu. “Halkına böyle bir saygısızlıkta mı bulunuyorsun?”

Seker hâlâ cevap vermiyordu. Söyleyecek bir şey bulamıyor gibiydi ve büyük ihtimalle o an içinde bulunduğu duyguları kendi de bilmiyordu.

Seker sessiz kalmaya ve gittikçe daha da sinirlenen *Togoçi*'ye itaat etmemeyi sürdürdü. Adam “Neden başka bir adam için ağlıyorsun?” diye ısrarla sormaya devam etti, “bu hain ve düşmanımız olan *İsmail* için?”

Togoçi Sigusi kılıcını çıkardı ve onunla *Seker*'i tehdit etti. Ona zarar vermeyecekti. *Togoçi*'ye ne kadar karşı çıksa da, kızdırsa da, *Seker* sonuçta Büyük Han'ın öz annesiydi ve *Togoçi* onu kurtarmakla görevliydi. Kendisiyle işbirliği yapmasa da görevini yerine getirmekle yükümlüydü.

Seker cevap vermeyip denileni yapmayı reddettikçe ona çok kızan subay adamlarına onu yakalayıp bir esir gibi zorla ata bindirmelerini emretti. *Seker*'in iki oğlu ve *İsmail*'in büyük kızı ya da genç karısı olan genç kadın dahil, kamptaki herkesin toplanıp tutuklanmasını emretti. *Togoçi Sigusi* daha sonra, bu başarılı baskının mükafatı olarak genç kadını eş olarak aldı.

Togoçi Sigusi dönüşte Han'a, “Sizi kıskanan adamı öldürdüm. Sizden nefret eden adamı etkisiz hale getirdim.” diye bilgi verdi.

Dayan Han'ı, yirmi yıldır görmediği ve hiçbir anısı olmadığı annesine takdim etti. *Seker*'in oğluna ne söylediğinden hiçbir tarihçi bahsetmiyor (ya da oğlunun annesine) ancak *Seker* onu gördüğüne katiiyen mutlu olmamıştı.

Aralarındaki anlaşılması güç ailevi, siyasal ve duygusal çizgi fazlasıyla karışık ve kimse böyle bir durumda nasıl davranacağını bilmiyordu. *Seker*, *Dayan Han*'ın öz annesi olsa bile, *Manduhai* onu büyütmüş ve onla evlenmişti. *Seker*, oğlunun bugününde ya da yarınında, geçmişte sahip olduğundan daha fazla yere sahip değildi.

Dayan Han'ın annesi ile uzlaşma çabaları başarısız oldu. O ve *Manduhai* daha önce de bulundukları ve duygusal olarak hep yalnız oldukları aynı yerlerinde kaldılar. *Manduhai* ve *Dayan Han* birbirlerine tümüyle bağlı kaldılar ve ikisi de onlara yardım edebilecek ailelerinden yoksundu.

İsmail'in mağlup edildiği sıralarda ve ilk iki oğlunu doğurduktan yalnızca iki yıl sonra *Manduhai*, *Toroltu* adını verdiği bir kız çocuk dünyaya getirdi. *Toroltu*, “Eyalet” ya da “Hükümet” anlamına gelen *Toro* ismine benziyordu ancak hayat vermek ya da doğurmak gibi daha özel anlamları

da vardı ve insanlık için kullanılan kelimenin bir parçasıydı. Sonraki on yıl boyunca *Manduhai* üç kez daha hamile kaldı ve beş erkek çocuk daha doğurdu. Tarihçiler hangilerinin ikiz olduğu konusunda tam uyuşmasalar da, genel olarak isimleri ve doğum sıralarında hemfikirlerdir. *Toroltu*'nun doğumundan sonra, *Manduhai*'nin iki oğlu olmuştu: "*Çelik Kaplan*" anlamındaki *Barsu Bolod* ve "*Çelik Aslan*" anlamındaki *Arsu Bolod*. *Alcu Bolod* ve *Oçir Bolod*'un doğumunu da, *Ara Bolod* takip etti.

İki erkek çocuğun doğumunun ardından *Dayan Han* ve *Manduhai*, ilişkilerini düpedüz bitirebilirler ya da birbirlerinden kurtulabilirlerdi. *Manduhai* bu varisler sayesinde, gücünü kimseyle paylaşmadan saltanat vekili olarak hüküm sürebilirdi. *Une-Bolod*'la yaşamak isterse örneğin, kolaylıkla kocasını def edip kimi isterse onu alabilirdi.

Dayan Han'ın da aynı şekilde, yaşı ilerledikçe *Manduhai*'nin yerine bir başka kadını alma seçeneği vardı; onu kolayca hizmetçileriyle birlikte ülkenin uzak bir köşesine gönderebilir ya da bu koşullar altında yapabileceklerinden korkup daha basiti, onu öldürebilirdi. Çoğu genç asker böyle bir işi yaparak, yargı karşısında kadının aleyhinde tanıklık etmekle ya da istenmeyen kraliçeden kurtulmak için yapılabilecek düzinelerce yöntemle yardımcı olmakla hükümdarın gözüne girmeyi çok isterdi. Hanların ve Hatun'ların öldürülmesi, *Cengiz Han*'ın kızlarına yapılan başarılı saldırılardan beri kuşaklardır Moğollar arasında sürekli yaşanıyordu. Birbirlerinden kurtulmak ve bambaşka hayatlar yaşamak için onca seçenekleri olmasına rağmen *Dayan Han* ve *Manduhai* birlikte sevgi ve mutluluk içinde yaşadılar. Sağlam bir evlilikleri ve politik birliktelikleri vardı.

Oğlanlar büyüdükçe *Manduhai* onları farklı kabilelerden müttefikleriyle yaşamaya gönderdi. Bu şekilde, hükümdarlık sıfatlarına hazırlık olarak ülkenin farklı bölgelerini tanımış oldular. Aynı zamanda, her bir çocuk yaşadığı kabile hakkında *Manduhai*'ye bilgi verdi ve onun oralaradaki yerli nüfusla bağlantısı şeklinde ona hizmet etti. *Manduhai* oğullarını, *Cengiz Han*'ın kızlarına yaptığı gibi "aracı" olarak kullanmaya başladı.

Çinliler, kendi aralarında savaş vermek için Moğollardan ayrılmışlardı ve barbarların gelişlerinin ve gidişlerinin zar zor farkına vardılar. Saray hiçbir zaman hareketli bir yer olmamıştı. Ancak yaşlanan *Leydi Wan* imparatoru gittikçe daha rahat ettirmeye çalışıp bir yandan da eski fakir akrabalarını daha zengin bir hale getirirken daha da sönük ve ruhsuz bir yer olmuştu.

Hamile kalmak, çocuk doğurmak ve onları büyütmek başlangıçta *Manduhai*'nin askeri harekâtlarını yavaşlatmamıştı. *Manduhai* ve *Dayan Han* göçebe savaşçı hayatlarına devam ettiler. *Cengiz Han* gibi, *Manduhai* at

sırtında fethedilen ulusun, at sırtında yönetilmesi gerektiğinin farkındaydı. *Cengiz Han* savaşmış olduğu bölgelerde aynı zamanda yaşamıştı ancak oğulları ve kızları şehirler kurmak için yerleşmişler ve sonuç olarak da *Cengiz Han*'ın onlar için kazanmış olduğu her şeyi kaybetmişlerdi.

Çift, sınırlarda çatışarak, Çin'e akınlar yaparak, İpek Yolu boyunca ticari faaliyetlerde bulunarak, ayaklanmaları bastırarak ve *Cengiz Han*'ın ölümünden itibaren geçen yüzyıllarda Moğolistan'ın keyfini sürdürdüğünden daha güçlü bir merkezî yönetim anlayışını dayatarak ülkeyi bir uçtan bir uca kat edip durmuştu. Savaşın ve doğumun bir arada olması *Manduhai* için daima zor olmuştu. Dördüncü kez hamile kaldığında kırk yaşındaydı. Son doğumunda ikiz çocukları olunca bu defa ne olacağını ve son savaşına ne zaman gireceğini bilmiyordu.

İlerlemiş hamileliğine rağmen *Manduhai* son on beş yıldır yaptığı gibi savaşta birliklere komutanlık etmek için ısrar etti. Oyratlara karşı ilk savaşında başından miğferinin düşmesini hatırlatan bir anda *Manduhai* beklenmedik bir şekilde eyerinde sarsıldı ve acemice kendi etrafında dönerek düşüp kalçasındaki ekleminden sakatlandı. Yaralanmış ya da bayılmış mıydı? Doğum mu başlamıştı? Yoksa sadece basit bir düşme miydi? Yaşıyor muydu yoksa ölmüş müydü?

En üst rütbeli komutanın savaş sırasında aniden düşmesi askerler için şok edici bir görüntü oluşturur ve bu talihsiz olay emir komuta zincirini parçalayarak ve savaşçıların kafasını karıştırarak mücadelenin en kritik anında onları umutsuzluğa düşürmek savaşın sonucunu değiştirebilir. Eğer düşman bu durumu görürse, kesinlikle cesaretlenecek ve yeniden canlanacaktı.

Bu tür bir olay aynı zamanda komutanın ordusunun olası rakiplerine de beklenmedik şekilde ileri atılıp kontrolü ele geçirme fırsatı sağlayabilir. 1488 Maymun Yılı'ydı; yeri göğü sarsan bu tür olayların beklendiği yanardöner hayvanın devriydi.

Hayatları at sırtında geçen göçebeler attan bu şekilde düşmenin ciddi yaralanmaya, felce ya da ölüme sebebiyet verebilecek olmasının yanı sıra, simgesel bir önem de taşıdığını çok iyi anlıyorlardı. Han ya da diğer liderler için, at ulusu simgeler ve onu kontrol etmek ulusu kontrol etmekle paraleldir; ata hakim olamayan bir binici kuşkusuz kabilenin ya da ulusun asi halkının üstesinden de gelemez. Böylece *Manduhai*'nin attan düşmesine daha derin ve art niyetli anlamlar da yüklendi. *Cengiz Han*'ın ölümü atından düşmesinden kısa bir süre sonra gerçekleşmişti. Moğolistan tarihçileri ve gözlemciler, hanların atlarından düşmelerini, yerleşik halkın büyük

önem yükleyebileceği evlilik, savaş ve diğer hadiselerden çok daha hevesli bir şekilde yazmışlardı.

Manduhai için düşmesi sadece savaştaki talihsiz bir an değil, aynı zamanda hayatının da en kahredici anıydı. Neredeyse yirmi yıllık mücadelelerin ardından, henüz başaramasa da neredeyse Cengiz Han'ın destekçisi tüm bozkır kabilelerini yeniden birleştirmek üzereydi. O gün birliklerini savaşa götürürken bu amacını gerçekleştirmeye yakındı ancak bu düşüş vermiş olduğu tüm mücadeleyi tehlikeye sokabilirdi.

Manduhai bundan böyle, gençliğindeki gibi fiziksel bir sağlamlık ve duygusal bir canlılık gösteremedi. Aralıklı olarak birçok savaşta yer almıştı; Moğol ulusunu yeniden birleştirmek ve hükmetmek gibi imkânsız görünen bir olasılık için mücadele vermişti. Bu mücadele, en coşkulu takipçileri ondan desteklerini çekebilecek veya hükümdarlığının ve liderliğinin daha ne kadar süreceğini sorgulayacak olsalar bile hayatının ancak bu evresinde mantıklı görülebilirdi.

Hâlâ yirmili yaşlarının başında olan kocası Büyük Han, *Arslan Bek* karşısında başarılı olmuş olsa da, gereken askerlik ve liderlik tecrübelerinden yoksundu. Enerjik ve bağımsız Moğol kabilelerinin kontrolünü sağlamak için komuta etmeye pek yatkın görünmüyordu. Ayrıca karısına karşı gelme ya da onunla yarışma belirtisi de göstermemişti. Buna karşılık, komutasında ona hizmet eden binlerce erkek gibi karısına sadakatle bağlı kaldı.

Eğer bu düşüş *Manduhai*'yi birkaç saat güçsüz düşürseydi, güçlü ya da sevilen generallerinden biri onu yerinden etmek için bir adım atabilirdi. Savaş meydanında öylece yatarken, imparatorluğu kolayca parçalanabilir ya da yıkılabilirdi. Hırslı yeni bir komutanın tüm yapması gereken, ardında küçük ancak kendini adanmış bir grup savaşçısı varsa, küçük erkek çocuklarından birini ele geçirip onu yeni hükümdar ilan etmektir.

Manduhai'ye en yakın dört savaşçı derhal koruyucu bir duvar gibi atlarını onun etrafında koşturmaya başladı. Bu manevra, avlanma ve savaşmanın yıllarca öğretildiği savaşçılar için alışıl gelmiş bir şeydi. Avlarda uyguladıkları bu koruyucu duvar, önlerindeki av hayvanının geniş alanını daraltmaya yarıyor ve sınırlanan alanda hayvanı kolayca vurabiliyorlardı. Kısırakların yavrularını koruması gibi, bu koruyucu manevra savaşta düşmana karşı sığınak görevi görüyordu. Koruyucu duvarın adamlarından biri *Manduhai*'yi kaldırmak için atından atladı. Etten duvarın arkasında, askerler onu başka bir ata çektiler ve yaralı kraliçeye refakat ettiler. Savaş alanından ayrılırken etrafı hala hareket halindeki adamların oluşturduğu duvarla çevriliydi.

Adamları sadece *Manduhai*'nin hayatını kurtarmakla kalmayıp kimse-nin hainlik yapmasına ya da destek vermekten ve savaşmaktan caymasına fırsat vermeden hükümdarlığını da korudular. Adamlarının sadakati sınanmış ve yıllarını verdiği askeri eğitiminin ve liderliğinin itibarı ve gücü kendini kanıtlamıştı.

Tarihçiler, onu emniyetli bir şekilde getiren sarı atı tarif ettikleri gibi, en kritik anında ona yardım eden adamlarının her birinin adlarını da kayıtlara geçtiler. Adamların isimlerinden daha da önemlisi, kabileleri ve boyları da ayrıca kayda geçirilmişti. Her biri başka bir kabiledendi ve hiçbiri *Manduhai*'nin ya da kocasının kabilesinden değildi. Tarihçiler, *Manduhai*'nin hayatta kalmış olmasının yanı sıra açıkça birbirine uzak bozkır kabileleri arasında hızlı ve güçlü bir bağlılık yaratmış olduğunu yazdılar. *Cengiz Han*'ın imparatorluğunun çökmesinden sonra ilk defa *Manduhai* kabileleri birleştirmeyi ve ulusu yeniden yapılandırmayı başarmıştı.

Manduhai'nin sadık savaşçıları o gün zafer için savaştı ve bir ay sonra *Manduhai*, *Oçir Bolod* ve *Alcu Bolod* isimlerini verdiği ikiz erkek bebeklerini dünyaya getirdi. Annelerinin hükmetmeleri için onlara doğudaki engin toprakları bırakması gibi günün birinde anneleri tarafından savaş alanında pekiştirilen gücü paylaşacaklardı. O gün onu korumaya ve kurtarmaya yardım eden her asker bunu yapmış oldukları için itibar ve unvan kazandı.

Leydi Wan 3 Şubat 1487'de, Pekin'in Yasak Şehri'nde, yaklaşık elli yedi yaşındayken öldü. O, imparatorun huzur bulduğu tek gerçek aşkıydı ve yokluğunda imparator yaşayamazdı. Yedi ay sonra, 9 Eylül 1487'de, imparator da otuz dokuz yaşındayken hayatını kaybetti.

İsmail'in yenilgisi ve Ming İmparatoru'nun bunu takip eden ölümü Moğollar ve Çin arasındaki ilişkilerin ilerlemesi ve ticaretin tesis edilmesi için yeni fırsatlar sundu. *Manduhai Hatun* ve *Dayan Han*, 1488'de ticaret temsilcilerini *Dayan Han*'ın kimliğini "*Yuan*'ın Büyük Han'ı" olarak belirttiği Moğol dilinde bir mektupla Pekin'e gönderdiler. Mektup Çince yazılmış olsaydı, Mingler büyük ihtimalle *Dayan Han*'ın iddia ettiği unvanı hoş görmezlerdi ancak Moğol dilinde yazılmış olması onu tolere edilebilir kılmişti ya da gözden kaçırmışlardı. Moğol yazısının kaba sabalığından biraz yakınlıkla da olsa Ming yetkilileri mektubu kabul etti ve ticarete izin verdi.

Yeni diploması iki tarafta da bazı esneklikler gösteriyordu, Moğol ve Çin hükümetleri birbirlerini idare ediyorlardı. Resmi duruşlarını ve düşünce

yapılarını tamamen değiştirmeyen Moğolların Çin'e artık hükmetmediklerini üstü kapalı olarak kabullenmeleri ve tekrar denemeyi planlamamaları gibi Çinli yetkililer de Çin Seddi'nin ötesindeki Moğolların kontrollerinde olmadıklarını anlamışlardı. Gelecekteki ilişkiler akınlar ve çatışmalarla bozulmaya devam edecekti, ancak iki ülke ticari ve siyasi ilişkilerinde birlikte ilerlemeye başlamıştı.

Manduhai, kariyerinin savaş sayfasını kapatmış, ancak görevini henüz tamamlayamamıştı. *Cengiz Han*'ın öğrettiği gibi, "*Bir şeyin iyi yanı, onu bitirmektir.*" *Cengiz Han*, *Manduhai*'den çok daha fazla başarı kazanmış ancak oğullarının ve erkek torunlarının açgözlülüğü onun hayatı boyunca yaptıklarını yıkıp geçmişti. *Manduhai*, hayatının geri kalanında başarmış olduklarını korumaya ve ölümünden sonra da ulusun ayakta kalmasını güvenceye almaya odaklandı. Tıpkı savaş meydanlarındaki çabaları ve Moğol ulusunu yeniden birleştirmeye kendini adanması gibi, *Manduhai* ve *Dayan Han* şimdi Moğol saltanatını yeniden düzenlemeye ve onun gelecekteki güvenliğini sağlamaya koyuldular.

Cengiz Han, küçük Moğol kabilesinin liderliğini devraldığında, Han olarak başa geçmişti. Yirmi yıl boyunca kabileleri birleştirmek için savaştıktan sonra, saltanatı yeniden düzenlemek ve tüm kabilelerin hükümdarı olduğunu onaylatmak üzere 1206'da Kurultay'a çağrıda bulundu. Aynı şekilde, *Manduhai*, *Batu Möngke*'yi yedi yaşındayken *Dayan Han* olarak başa geçirdiğinde çok küçük bir gruba hükmediyorlardı. Ülkeyi birleştirmek ve hanedanı yükseltmek adına otuz yıl mücadele verdikten sonra, onu han olarak tüm ulusun başına geçirmeye artık hazırlardı.

1206'da *Cengiz Han*'ın halkının çoğu Gobi'nin kuzeyinde yaşamışken 1500'den sonra, Moğolların çoğunluğu Gobi'nin güneyinde yaşıyordu. *Manduhai* ve *Dayan Han* Moğol ulusunu yeniden bir araya getirmek için en uygun bölgenin güneyde olacağına karar verdiler. *Cengiz Han*'ın Ordos sınırlarında ölmüş olması da burayı kutsal bir yer haline getiriyordu.

Manduhai ve *Dayan Han*, bölgede sağlam bir şekilde tutunabilmek amacıyla güneye geldiler ve muhtemelen başkentlerini buraya taşıdılar. Sonraki elli yıl içinde, gerler arabaların üzerine yerleştirildi ve *Cengiz Han*'ın Tapınağı olarak bilinen ger, *Cengiz Han*'ın yaklaşık üç yüz yıl önceki ölümünün ardından ilk defa Gobi'nin güneyine getirildi. Hükümdar çift, *Cengiz Han*'ın sancağı *sulde* ile birlikte tapınağı kontrol altında tutarken herkese *Cengiz Han* ve *Sonsuz Mavi Gök*'ün lütfuna eriştiklerini gösterdi.

Dayan Han unvanını *Cengiz Han'ın Tapınağı'nın* önünde almamıştı; *Manduhai* onun yerine *Başkraliçe'nin Tapınağı'nı* kullanmıştı. Şimdi 1490'larda, güçleri doruktayken, *Manduhai* ve *Dayan Han*, Moğol ulusunu *Cengiz Han'ın* 1206'da kurduğu şekilde yeniden kurmak istiyorlardı. Boyları yeniden yapılandırmayı, başlarına oğullarını geçirmeyi ve tüm kabilelerin hükümdarı olarak tanınması amacıyla *Dayan Han'ı* ikinci kez tahta geçirmeyi planladılar.

Bu merasimler *Manduhai'nin* mevkisini yenilemeyecekti ancak önemli olan Moğol ulusunun yenilemekti. Büyük Han'ın 1399'daki tavşan vakasından beri Moğol hanları ülkenin gerçek hükümdarları olamamıştı. Şimdi, neredeyse bir asır sonra, *Cengiz Han'ın* soyunun gücü yeniden canlanıyordu.

Hazırlık safhasında, hükümdarlar tapınak için, yeni lambaları ve geniş tütsü kapları içeren hediyeler getirdiler. Dokuz adet sığır ve koyun, kurban edilmek üzere *Cengiz Han'ın sultanesinin* önüne getirildi. Atlılar tamamen beyaz giyindiler, beyaz atlara bindiler; siyah giyinen ve siyah ata binen askerler şeref kıtasıydı. Davulcular devasa davullarını ve haberciler derin derin gürleyen, 1,5 metre uzunluğundaki geniş, pirinç borularını çaldılar. Muhteşem seremonilerin, ziyafetlerin ve Moğolların başlıca üç oyununun (binicilik, okçuluk ve güreş) arasında hükümdarlar yeni ulusu ilan etti.

Ezberinden okuyanlar sayesinde insanlar Moğol tarihini yeniden öğrendiler. *Cengiz Han* herkes için model olarak gösterilmişti: "*Bariş içinde yaşayanları koruyan, şiddete başvuranları yok eden Cengiz Han imparatorların hayırlısı olarak yüceltilmişti.*"

Cengiz Han'ın hükümdarlara ve vatandaşlarına görevlerini hatırlatan sözleri, halka tekrar edildi: "*Katı ve zorlu hükümleri kabul etmek, kötü insanları acımasız kanunlarla cezalandırmak, halkı şefkatle korumak, her yerde saygı gören bir isim elde edebilmek için çabalamak şarttır.*"

Halk, sunulduktan sonra büyük ziyafete katılanlar tarafından tüketilmek üzere tapınağa hediye olarak kımız, et, kurutulmuş süt ürünleri ve meyve getirdi. Ateşteki ardıcın tütsüsünden yayılan gevrek ve taze kokusu, insanların ve hediyelerinin üzerinde bir bulut gibi yükseliyordu. Şarkıcılar ve müzisyenler resmi her etkinliğin bir parçası olarak övgü ve hürmet dolu ağıtlar söylediler. Ziyafet ve alkolün ardından hızlı atların ve gerçek aşkların şerefine daha dünyevi temalı şarkılar söylendi. *Manduhai* ve *Dayan Han* ailelerinin gücünü pekiştirmek için hanedanlık ailesi dışındaki kişilere de verilen *chingsang* ve *taishi* dahil Yuan devrinin eski unvanlarının çoğunu ortadan kaldırdılar. Önceki yüzyılın büyük bölümünde, Moğol

iktidarı üzerindeki asıl güç olan savaş beyleri istediklerinde tutuklayabildikleri sözde Büyük Hanları kukla gibi tuttukları bir pozisyondaydılar. *İsmail*, Moğol hanlarını kontrol altında tutacak yabancı naiplerin sonuncusu olacaktı. Bundan böyle, Börçigin boyu Moğol topraklarındaki tüm politik makamları tek başına elinde tutacaktı.

Manduhai ve *Dayan Han* yeni devlet memurlarına cesaretlerinden dolayı ödüller bahsettiler, yeni evlilikler düzenlediler, unvanlar dağıttılar, yeni bir vergi sistemi kurdular ve yeni makam sahiplerine altın mühürler sundular. Kasıtlı ve dikkatli bir şekilde *Cengiz Han*'ın başarılarını hatırlattılar, ancak *Cengiz Han*'ın yarattığı saltanatın tam olarak aynısını geri getirmemeye karar verdiler. Son üç yüz yılda, ihtiyaçlar değişmişti ve ne *Manduhai* ne de *Dayan Han* Moğol bozkırlarının ötesinde bir imparatorluk yaratmaya niyetli değildiler.

Cengiz Han'ın ölümünden sonraki iki kuşak boyunca ailenin parçalanması gibi bir gelecekte kaçınmak çabasıyla, *Manduhai* ve *Dayan Han*, han unvanını kaldırmak ve sadece Büyük Han'ı korumak istedi. *Cengiz Han* çocuklarının han ve hatun ya da "kral" ve "kraliçe" unvanlarını kullanmalarına izin vermişti ancak şimdi ikisinden sadece biri olacaktı: *Dayan Han* ve *Manduhai Hatun*. En yüksek rütbeli erkek çocuk "veliaht prens" anlamına gelen jinong idi ve planlarına göre o, günün birinde ailenin han unvanını alacak olan tek üyesi olacaktı. Diğerleri "kraliyet lordu" anlamına gelen *taiji* olarak anılacaktı. Tek kız çocuğu *gunj*, yani "prens" unvanını alacaktı. *Manduhai* ve *Dayan Han*'ın "imparatorluğun damadı" anlamındaki eski *küregen* unvanına artık ihtiyaçları yoktu; bir tane kızları vardı ve onun için doğudaki Moğolların Kalk kabilesinin lideriyle stratejik bir evlilik düzenlemişlerdi.

Dayan Han ve *Manduhai*, hürmeten, Büyük Han'ın annesi *Seker* için "kocasından unvan kalmış dul imparatoriçe" anlamına gelen *taikhu* unvanını uygun gördüler. Ona saygıyla yaklaşırlar ve onu rahat ettirirlerse, kalbinin oğluna karşı gitgide yumuşayacağını düşündüler. Ancak *Seker* Gobi'nin güneyinde sıradan bir çoban kızı olarak büyümüş ve göçebe hayatı yaşamıştı. Şimdi bir imparatoriçe anne olarak yaşamak ona boş geliyordu ve kısa süre sonra hayata gözlerini yumdu.

Manduhai ve *Dayan Han*, *Cengiz Han* için zorluk yaratan sorunların benzerleriyle çok sık karşı karşıya geldiler. *Cengiz Han* kaç defa savaştığının veya Tatarlar gibi kaç kabileyi fethettiğinin önemi olmadan kısa süre sonra yine bir savaşa gireceklerini anlamıştı. Uzun süreli, kalıcı barış ve ittifak mümkün görünmüyordu. En sonunda kızlarını ve oğullarını

imparatorluğun yönetimi altındaki çeşitli ulusların başına geçirmeye karar veren *Cengiz Han* gibi, *Manduhai* ve *Dayan Han* da tüm düşman kabile liderlerini öldürerek ya da uzaklaştırarak onların yerlerine oğullarını başa geçirdiler.

Manduhai ve *Dayan Han* yenilgiye uğrayan kabileleri köleleştirmek ya da sürmek yerine Sağ ve Sol şeklinde, iki kanattan oluşan ve her kanadını üç kabileye ya da on bin kişilik tümene böldükleri, Moğol ulusunun eski ve yeni yapılarının bir birleşimini uyguladılar. Ana özelliğinden dolayı Moğollar bu sisteme aynı zamanda ülkenin diğer adı olarak da kullanılan *Altı Tümen* adını vermişti.

Yeni boy ve kabile sistemi, ülkede yaşayan herkesin birbirini kucaklaması için Moğol kavramını genişletti, önceki etnik yapılarının ne olduğunun bir önemi yoktu. Genellikle muhalif olan çeşitli grupları kapsıyordu: Ming sınırındaki Üç Muhafız; *Kubilay Han*'ın hükümdarlığından gelmiş Oset ve Kıpçak halkından eski imparatorluk muhafızları; Ongut ve Tankutlardan geriye kalanlar ve bazı Uygurlar gibi. Altı Tümen coğrafi olarak akraba olan yeni gruplardan oluşuyordu. Doğuda Çakarlar, Kalkler ve Korçinler ve batıda Ordoslar, Tumedler ve Yungşiyebular. Bunların her biri, bir çeşit eski boy gibi olan ancak daha ziyade mesleki kastları ya da coğrafi bir grubu andıran ve içlerinde sosyal bağlar oluşturan bazı temel sosyal birimleri barındıran *otogları* da kapsıyordu.

Cengiz Han'ın dört oğlunun soyundan gelen rakiplerin arasındaki bölünmeler Moğollar içinde bir daha asla görülmedi. Bundan böyle, hepsi Börçigin'in bir parçasıydı. *Cengiz Han*'ın kardeşlerinin soyundan gelenlerin bulunduğu ailenin diğer kolları, bir istisna dışında esas birliğin içine yerleşmişti. *Manduhai*'nin eski destekçisi ve generali olan *Une-Bolod*'un *Kasar* soyundan gelen halkının Börçigin boyu içinde bağımsız bir kimliğe sahip olmasına izin verilmişti.

Okumaya alışık olmayan Moğol halkı yeni düzeni şarkılar sayesinde kolayca öğrenecekti. Kabileleri listeleyen ve her bir grubun coğrafi konumunu ve birleşik Moğol ulusundaki sosyal işlevini anlatan "*Zurgaana Tumen Mongol*" (*Moğolların Altı Tümeni*) şarkısında olduğu gibi: Kalkler, "*yabancıardan koruyanlar, Hangay Dağları'nda yaşayanlar*" olarak tarif edilirken Uriyanghailer "*ceylan ve vahşi hayvan avcıları, hırsızlardan ve kuyu kazıcılarından koruyanlar*"dı. Bunlar ve buna benzer şarkılar sayesinde, insanlar onların kim olduklarını ya da en azından yeni ulusta onlardan ne olmalarının beklendiğini öğreneceklerdi.

İki hükümrân, oğulları *Yedi Çelik*'i İmparatorluğun uç bölgelerinde çe-

lik bir duvar gibi kalıcı bir şekilde korumaları konumlandırmak üzere bir plan yaptı ve Çin sınırlarına kamplar kurdurdular. Bu şekilde, Moğolların Çinlileri gözetleyebileceği ve Çin'e saldırılar düzenleyebileceği yaklaşık otuz adet üs oluşturuldu. Her bir yerleşim yerinde askeri kadroların yanı sıra daha büyük bir orduya yardım gönderilebilmesi için hayvan ve yiyecek depoları vardı.

Moğollar bu üsleri en az maliyetle kurmalıydılar. Kendi hayvan sürülerinden geçinmelerinin yanı sıra, askerlerin elinde yemek ve saklamak için yeterli miktarda antilop da vardı. Bu üsler yol açtıkları asıl tehlikeye uzak kalmış bulunan Ming sarayını korkutmuş ve endişelendirmiş gibiydi. Çinliler, kentsel ve tarımsal nüfus merkezleri ile bu Moğol üsleri arasında kalıcı bir koruma sağlanması amacıyla duvarı yeniden inşa ederek karşılık verdiler.

Yeni Moğol ulusu ya da *Altı Tümen*, dış dünyadaki Hristiyanlarla tüm iletişimi kesilen eski Hristiyan gruplar ve Budistlerle Müslümanların karışımını kapsıyordu. *Manduhai* ve *Dayan Han* bu dinler arasında seçim yapmayıp halkın istediğine inanmasına izin verdiler. Saltanat ve hükümrân aile yine de *Cengiz Han* ve tapınağının devlet kültürünün manevi odağı olmasını sürdürdüler.

Manduhai ve *Dayan Han*'ın çalışmalarıyla, “saltanat düzgün bir hale getirildi ve insanlık birleşti.” Bu dönemde, “barış, birlik ve refah tüm insanlara yayıldı.” Henüz reformların hepsi başarılı olmamıştı. Han unvanını engelleme çabası, oğullarının kendi bölgelerinde bu unvanı almak için kavgaları yüzünden başarısız olmuştu.

Kurultay'dan sonra *Manduhai Hatun* ve *Dayan Han*, Çin sınırı boyunca uzanan Gobi ve Moğolistan Platosu'nun güneyinde bulunan ve bugün İç Moğolistan olarak adlandırılan bölgedeki başkentlerini bakımlı durumda tuttular. *Manduhai*, ilk kocası *Manduul* tarafından başışlanan, kraliyet ailesinin kuzeydeki daha sakın otlak bölgelerini terk etti. Güneydeki bölge Çin'den çıkan ticari malların kaynağı ve güzergâhı görevini görüyordu ve Moğol baskınları için ideal bir üstü. Moğollar kamplarını genellikle Çin'e ve İpek Yolu'na birçok noktadan erişim imkanı sunan Ordos'ta kurdular. Sınırdaki varlıkları Çinli komutanları rahatsız etti ve onları Moğollara daha sık saldırmaya teşvik etti.

Savunma duvarı plandan gerçeğe dönüştü ve Ming yetkilileri topraklarını Moğol baskınlarına karşı hâlâ korumak zorundaydılar. Moğollara karşı sağlam hareketler düzenlemeye ya da büyük savaşlara girmeye gücü yetmeyen ya da isteksiz olan Çin ordusu, ara sıra küçük baskınlar düzenli-

yordu. 1501 yılında böyle bir baskında, sınırdaki yetkililer *Manduhai* ile *Dayan Han*'ın Ordos'ta yeterince korunmayan bir kamp kurduğunu öğrendiler. Düzenlenen baskından gece yarısı kaçmak zorunda kalan çift peşlerine düşenlerden zar zor kurtulabildi.

Ordos'ta neredeyse esir düşmek üzere olan *Manduhai* ve *Dayan Han*, konumlarının avantajlarına rağmen Sarı Irmak'ın güneyinde kendini korumanın her zaman zor olacağını çünkü oradan yalnızca kışın, nehir donduğunda geçebileceklerini anladılar. Bu defa kaçmışlardı ancak tuzağa düşmeleri ya da yakalanmaları ihtimali diğer Çinli komutanları harekete geçirmişti. Hükümdarlar başkentlerini Gobi'nin kuzeyine geri taşımaya karar verdiler.

Manduhai, güneyde doğduğu için bunu anlıyor ama orada yaşayan göçebeler için tehlikeleri de biliyordu. Sekiz yüz yıl önce, bilge bir Türk Hanı bozkır kabilelerini, şehirlere çok yakın oldukları konusunda ikaz etmişti. Kendi deyimiyse taşlara oyulmuş ve Karakurum yakınlarında yükselen bu bozkır dünya üzerinde yaşamak için en güzel yerd. Şehir insanları “*bize bolca altın gümüş ve ipek verir*” ve sözleri “*her zaman tatlıdır; Çin halkının malzemeleri her zaman yumuşak olmuştur.*” dedi ancak bu bölgeye yerleşirseniz “*öleceksiniz!*” diye de uyardı *Bilge Han*.*

Bilge Han'ın baş veziri ve başkomutanı *Tonyukuk* da benzer kelimelerle, bozkırın özgürlüklerini bırakıp tarım krallıklarına boyun eğmeleri yüzünden, tanrının ceza olarak onları öldüreceğine değindi. Bozkır halkını her zaman göçebe kalmaları, bina inşa etmemeleri ve ne pahasına olursa olsun yerleşik insanlara direnmeleri için teşvik etti. Eğer direnemeyecek kadar zayıf düşerlerse dağlara çekilmeliydiler ancak aksine bir koşul yokken bozkırda hüküm sürmeye devam etmeliydiler.

Bu adamların ruhu kuşkusuz bozkır kabilelerinin egemen tutumunu tanımıyor ve *Cengiz Han* tarafından da kabul görüyordu. Moğollar Moğolistan'ı terk ederlerse, ölürlerd. Moğol ulusu, hayvan gütmeyi bırakır ve şehirlere yerleşirse ölürdü. Kafalarında bu güçlü fikirler olan *Manduhai* ve *Dayan Han*, başkent için Karakurum'daki antik harabelere dönmediler.

* EN. Tonyukuk Yazıtı 731, Kült Tigin Yazıtı 732, Bilge Kağan Yazıtı ise 735 yılında Göktürkler tarafından dikilmiştir. Orhun Abideleri olarak da bilinir. Türk dilinin bilinen en eski yazılı eserleri olmanın dışında, ulusal duygu ve fikirlerin ifade edildiği ve teorileştirildiği en erken yazılı kayıtlardandır. Bilge Kağan Anıtı'nda şöyle denilmektedir:

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldattıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdı, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmış. Bir insan yalnız kabilesine, milletine, akrabasına kadar barındırmaz imiş. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin!”

Taş ve tahta duvarlarla inşa edilmiş bir şehirleri olmayacaktı; saray, pazar ve mabet olmayacaktı.

Manduhai Hatun ve *Dayan Han* imparatorluk tuzağını reddetti ve yerine *Cengiz Han*'ın büyüdüğü ve Börçigin boyunun ocağı olan *Kerlen Nehri* dolaylarına çekildiler. *Timuçin* bu kıyıları boyunca ilk defa soylu halkını toplamış, 1206 yılında kendi ulusunu kurmuş ve kendine *Cengiz Han* unvanını vermişti. Daha da önemlisi *Burhan Haldun*'un sessiz dünyasında gizli bir yere gömülmüştü. Karısının ve annesinin saray gerleri hâlâ buradaydı ve Moğollar dua etmek, *Cengiz Han*'ı ve onları hatırlamak için buraya gelirlerdi.

Burası, Moğol İmparatorluğu'nun değil, Moğolların ilk kabile başkentiydi. Burası *Cengiz Han*'ın imparatorluğunu kızları ve oğulları arasında paylaştırdığı yerd. Burası, *Alakay Beki*'ye Ongutlar için; *Al-Altun*'a Uygurlar için yetki verdiği ve onlara evlilik konuşması yaptığı, uluslarına karşı sorumluluklarını verdiği yerd. Burası, *Gizli Tarih*'in yazıldığı yerd. Belki de *Manduhai*'nin Moğol tarihine olan bağlılığını yaptığı her şeyden çok burayı seçmesi gösteriyordu. Halkı ve çocukları için, şehirlere ve yabancı topraklara sahip bir imparatorluğun değil, güven içinde ve korunaklı durumda bulunan çobanlardan oluşan bir Moğol ulusunun arayışındaydı.

Manduhai'nin ve *Dayan Han*'ın kuzeydeki yeni başkentlerinde geçen sadece birkaç yılın ardından, hükümdarlarından geri dönmelerini talep etmek için güney kabilelerinin yetkilileri Gobi'yi geçti. Güney kabileleri sürüp giden tartışmalardan yorulmuş ve bir kez daha İpek Yolu vahaları ve Çin'deki savaş beylerinin zalim akınlarına maruz kalmışlardı. *Manduhai* ve *Dayan Han*'ın himayesindeyken yeni savaş beylerine ödemek zorunda olduklarından daha düşük vergi ödediklerinden bilhassa bahsettiler.

Kendilerinin güneye gitmesinden, çift onları idare etmesi için bir oğlunu gönderdi. Birlikte hareket ettikleri son resmi olayda, *Manduhai Hatun* ve *Dayan Han* diğer oğulları *Ulus Bolod*'u yeni *jinong* olarak belirlediler. *Manduhai* inzivaya çekildi, imparatorluğun kontrolünü kocasına ve çocuklarına bıraktı.

Makamını, annesi ve babasının yeni ulusu kurdukları *Cengiz Han*'ın Tapınağı'nın önünde alacak olan *Ulus Bolod* 1508'de güneye doğru yola koyuldu. Gobi'yi geçerken küçük bir hizmetçi grubu ona refakat ederken, bir ordunun bunu yapmasına gerek görülmemiştir.

Başka bir savaş beyi bölgeye saldırmaya başlamıştı. *İhari* veya *İbrahim* bir zamanlar *Arslan Bek* ve *İsmail*'in sahip olduğu gücü elde etmek istiyordu. *İbrahim* ve müttefikleri Börçigin hükümdarlığına karşı hoşnutsuzluğu

körüklediler. “Ülkemizi yöneteceğini söylemeye geldi” diye yakındılar. “Kafalarımızı da yöneteceğini söylemeye mi geldi?”

Ulus Bolod, *Cengiz Han*’ın Tapınağı’na vardı ve aynı gün oradaki müttfikler tarafından *jinong* olarak yeni makamına atandı. Tapınağı yöneten rahipler, bu gelişmenin sadece kendi pozisyonlarını yükseltecek olmasından dolayı, *Cengiz Han*’ın soyundan birinin yaşadıkları toprakların hükümdarlığına gelmesine hevesli görünüyordular.

İkinci günde *Ulus Bolod*, *Cengiz Han* şerefine atalarından kalma uzun bir övgü hazırladı, böylelikle soyuyla direkt bağlantısını vurgulayıp ailesinin gücünü onaracaktı. Akrabalık bağı şüphesiz *Ulus Bolod*’u, Börçigin boyundan olmayan diğer yerel liderlerden ayırıyordu. *Ulus Bolod* ikinci sabah tapınağa giderken merasim için toplanan büyük bir kalabalığı görebildi.

Gerin girişine varmadan önce, kalabalıktan öne çıkan meçhul bir düşman onu durdurdu. Başka bir aile üyesi tarafından yapılan bir hata için kendisine bir at borçlu olduğunu iddia etti. *Ulus Bolod* atından vazgeçmeyi reddetti ancak adam geçmesine izin vermedi. *Ulus Bolod* öfkeyle kılıcını çekerek adamın kafasını biçti. En kutsal tapınağın önünde bu şekilde kan dökülmesi herkesi üzdü ve *Ulus Bolod*’la ilgili çok kötü alametlerin habercisi oldu.

Bu karşılaşmayı ayarlamış olan *İbrahim* ve adamları ileri atılıp kalabalığı *Ulus Bolod*’a karşı kışkırttı. Başka bir adam kaçması için *Ulus Bolod*’a atını vermek için fırladı. Ancak komplocuların hazır durumdaki askerleri kaçış yolunu tutuyorlardı. *Ulus Bolod* ve az sayıdaki adamı sığınmak için hızla kutsal çadıra koşular, rahipler onları korumaya çalıştı ancak düşman askerleri oklarını fırlatmaya başlamıştı. Bunu izleyen tapınaktaki çatışmada *Ulus Bolod*’un düşmanlardan birini öldürdüğü ve adamlarından birinin *İbrahim*’i yaraladığı söylendi ancak küçük grup, onlara saldıran geniş kuvvetlerin üstesinden gelemiyordu. Yeni *jinong Ulus Bolod*, makama geldikten sadece bir gün sonra öldürüldü.

Dayan Han, öldürülen oğlunun intikamı için and içti, *Sonsuz Mavi Gök*’e çağrıda bulundu ve *Cengiz Han*’ın ruhundan yardım istedi. “*Sen Gökyüzü ve sen Kutsal Efendi biliyorsunuz ki kan döküldü ve kemikler kurumaya terk edildi.*”

Dayan Han görev duygusuyla ordusunu çağırdı ve güneydeki kabileler

üzerindeki kontrolü eski durumuna getirmeleri, *İbrahim*'in peşine düşmeleri ve başka bir oğlunun *jinong* olması için onu güneye gönderdi. Bu andan itibaren Moğol boyu Çakarların önderi olarak Gobi'nin güneyindeki Moğol topraklarının orta kısmında, bugünkü İç Moğolistan'da konumlanmış üssünden hüküm sürecekti.

Artık altmışını geçmiş olan *Manduhai*, bir kez daha Gobi'yi at üzerinde geçerek savaşta görev alacak güçten mahrumdu. Otuz beş yıldan fazladır savaşlarda yer almaktaydı. *Manduhai* ve *Dayan Han* bu yıllarda hemen hemen hiç ayrı kalmamışlardı. Bir araya geldikleri günden beri tek bir hayatı paylaşmışlardı. Şimdi *Dayan Han* için, onsuz devam etme zamanı gelmişti. Kırklı yaşlarının başındaydı ve önünde hükmedecek daha çok yılı vardı. Ancak *Manduhai* yanında olup bunu göremeyecekti. Kendisini yerinden etmek isteyen bir isyancı ya da savaş beyi devrilir devrilmez, bir diğeri ortaya çıktığı için şiddetin sonu sanki hiç gelmeyecek gibi görünüyordu. *Manduhai*'nin ulusunu birleştirmek için verdiği uzun mücadele sonuçsuz kalmış gibi görünüyordu.

Manduhai bir daha *Dayan Han*'ı göremeyecekti; büyük çizmeler giydirdiği ve *Başkraliçe'nin Tapınağı*'nin önünde onu han yapması için önünde bekleyen sakat çocuk, sepete koyup savaşa götürdüğü çocuk, evlendiği ve sekiz çocuğunu büyüttüğü adamı göremeyecekti. *Dayan Han* ve oğulları, *Manduhai*'nin gerinden güneye doğru giderlerken *Alakay Beki*'nin annesi *Börte*'nin önünde beklemesi ve annesinin onu Ongutların hükümdarlığını üzerine alması için yanaklarını koklayıp güneye göndermesinin üzerinden tam üç yüz yıl geçmişti. *Kerlen Nehri*'nin yanında, aynı bölgede *Manduhai* oğullarını ve kocasını, hayatı boyunca peşini bırakmadığı işi tamamlamaları için uğurladı.

Manduhai'nin oğullarının iki yanağını da koklayıp koklamadığını bilemiyoruz ancak belki de gelişi güzel bir şekilde ikinci yanağa itiraz etmiş, "*Diğerini döndüğünde koklayacağım.*" demişti. Şüphesiz ki ağlamayacaktı. *Dayan Han* ve oğulları güneşin doğrultusunda güneye ilerlerken, kovanı kaldırıp sütü *tsatsal* ile havaya saçacaktı. Dönüp ona bakmayacaklardı, ufuk çizgisinde gözden kaybolana dek *Manduhai* orada süt saçacaktı. Hayatının son yıllarında gücü yettiğince sabahları kalkıp, yanında olmayan kocası ve çocukları için süt serpmeye devam edecekti. Belki ara sıra atını تنها bozkıra sürerek *Tabiat Ana*'yla acısını paylaşacaktı.

Manduhai geride ölüme terk edilmiş, ancak yeniden dirilttiği ulus ölme-

mişti. Moğolları kurtarmış, onları kuşaklar boyunca koruyacak saltanatı oluşturmuştu. Yeşim Krallığı şimdi kuzeyde Sibiry tundraşı ve Baykal Gölü'nden, Gobi'yi geçerek Sarı Irmak'ın ucuna ve güneyinde Ordos'a kadar uzanmıştı. Topraklar doğuda Mançurya'nın ormanlarından Altay Dağları'nın ötesine ve Orta Asya'daki bozkırlara kadar genişlemişti.

Cengiz Han'ın ölümünden iki asır sonra, *Kraliçe Manduhai* ölmekte olan hanedanlığı yaşama döndürdü, yeniledi ve hareketlendirdi. Düşmanlarını yenemediğinde de onlardan kaçıp kurtuldu, kayıplarından ders çıkardı ve sonraki savaşa hazırlandı. Moğollardan gelen tembihlere uyarak yedi seferde yenemediğini sekizincide yenecekti. *Manduhai*, çüretkar bir biçimde tüm felaketlerden, engellerden ve korkutucu durumlardan sağ çıktı. Tıpkı hayatının kontrolünü hiçbir erkeğe vermediği gibi, ordusunu da hiçbir düşmana teslim etmedi ve halkını da yabancı uluslara bırakmadı. Tanrı ona harika bir kader bağışlamamış ama Moğol tarihçilerinin ifadelerine göre, "*kaderini kendi seçimleriyle*" şekillendirmesine izin verilmişti. Tarihte, koşulların sunduğu seçenekleri reddeden kişilerin sonları felaket olmuştu. Hayatın sunduklarını reddedip kendi doğrularını izleyen birkaçı ise kahraman olarak anılmışlardı. *Manduhai* kendi kaderini yaratırken, aynı zamanda ulusunun kaderini de seçmişti.

Dayan Han, yaşamını idame ettirmeye ve halkına aydınlık beyaz yolda liderlik etmeye devam etti. Güneye dair vermiş olduğu emri yeniledi ve birleşik Moğolistan'ı aksayan başka bir durum olmadan yönetti. İki kadınla daha evlendi ve dört oğlu daha oldu. Sayısız seferlere öncülük etti. Tarihçiler anlamsız bir gizem yarattılar: Saltanatı *Manduhai*'nin ölümünden sadece birkaç sene sonra 1517'de sona ermişti; yine de yetmiş dokuz yaşındaki ölümü *Manduhai*'nin ölümünden otuz yıl sonra bile, 1543 yılına kadar kayıtlara geçmemişti.

16. yüzyılda, Moğollar Budizm'e inanmaya başladılar. Tibetli rahip *Sonam Gyatso* tarafından "deniz" ya da "okyanus" anlamına gelen ve ilk defa *Cengiz Han*'ın oğlu *Ögeday* için "*Güç Denizi*" anlamına gelen *Dalay Han* şeklinde kullanılmış olan *dalai* unvanı, 1578'de *Manduhai* ve *Dayan Han*'ın soyundan gelen *Altan Han* ve *Kraliçe Noyanchu Junggen*'e, bağışlandı. Bundan böyle, *lama* (Budist rahip) ve gelecekteki reenkarnasyonları "*Bilgi Denizi*" anlamına gelen *Dalay Lama* unvanını taşıyacaktı. Çok geçmeden, 1592'de, yine *Kraliçe Manduhai* ve *Dayan Han*'ın soyundan biri yeni *Dalay Lama* olarak gösterildi. O, IV. *Dalay Lama* unvanıyla hüküm sürerek bu makamı elinde tutan tek Moğoldu.

Budizm Moğolistan'ı edebiyatta, sanatta ve mimaride doruğa çıkarmıştı.

Moğol ve Çin uluslarını ayıran Çin Seddi barışı garantilememişti ancak bölgeye yeni bir durağanlık getirmişti. Kendi ticaretlerini yapmak ve ticari ilişkiler kurmak üzere Moğolları ve komşularını terk eden yabancı savaş beyleri dönmediler.

Manduhai ve *Dayan Han*'ın soyu, ülkeyi 17. yüzyılda Mançular tarafından fethedilene kadar bağımsız tutmayı başarmıştı. Hanedanlık ailesinin çoğu, Mançuların himayesinde büyüyüp gelişmeye devam etti ve 1644'te Qing Hanedanlığı kuruldu. Ancak tüm ülke ve sıradan insanlar 1911'de elde edilen özgürlüğe kadar sefalet içinde yaşadı.

Manduhai ve *Dayan Han*'ın soyları, 20. yüzyıla kadar güçlerini korudular. İkinci Dünya Savaşı'nın politik karmaşasında ya da ondan önce Moğolistan'da 1920'lerde yaşanan devrim süresince veya ardından 1940'larda Çin'de, *Manduhai* ve *Dayan Han*'ın tespit edilebilen varisleri farklı sebeplerden ötürü bu soyu yok etmek isteyen çeşitli gruplar tarafından kasıtlı olarak öldürüldü.

Neredeyse tüm Moğollar, sekiz asırlık Moğol tarihinde *Bilge Kraliçe Manduhai* ve *Dayan Han*'ın, *Cengiz Han*'dan sonraki en mükemmel iki hükümdar olduklarını kabul ederler. Moğollar için, *Manduhai*, ulusunu kurtarmak ve onu korumak için her şeyini feda eden bir kişiyi sembolize eder ve bu yüzden ona açık ve samimi bir şekilde *Bilge Kraliçe Manduhai* derler. Önceki kraliçeler halkın hafızasından silinirken onların hikayelerinin birçok ögesi *Manduhai*'nin özellikleri içinde toplanmıştı, bu yüzden *Manduhai Hatun* diğerlerinininkini tek bir kişide, bir ömürde birleştirerek örnek bir kraliçe haline geldi.

Asırlarca sansür uygulayanların kayıtlardan ısrarla Moğol kraliçelerini nasıl çıkarıp metinleri değiştirmeyi sürdürdüklerinin veya kaç yabancıların onların tarihleriyle alay etmiş olabileceğinin bir önemi yoktu, insanlar unutmayacaklardı. Moğollar şarkılarında, şiirlerinde, sanatlarında, çocuklarına verdikleri isimlerde ve gece ateşin etrafında otururlarken anlattıkları hikayelerde *Bilge Kraliçe Manduhai*'nin anısını hâlâ korumaktadırlar.

Sonsöz: Tarihin Gizemleri

1492 yazında *Kristof Kolomb*, İspanyol Hükümdarlar *Isabella* ve *Ferdinand*'ın, adını bilmedikleri ve vardığında katip tarafından doldurulmak üzere isim kısmı boş bırakılmış bir mektubu Moğol Han'ına gönderecekleri gemilerle Atlantik Okyanusu'na açıldı.

Dört destansı deniz yolculuğu sırasında *Kolomb*, Küba, Porto Riko, Venezuela, Honduras ve Karayipler boyunca sıralanan küçük adalarda Moğol Hanı'nı aradı. Buralardaki hiçbir yerli Ulu Han'ın adını söyleyemedi ve *Kolomb* 1506'da ölünceye dek Moğol sarayının yerini veya hükümdarının adını bulmaya yaklaşamamıştı bile. Aradığı kişiler ise *Manduhai Hatun* ile *Dayan Han* idi.

Kolomb, kendisinin ve çağdaşlarının Moğolların tarihini nasıl ciddiye aldıklarını göstermişti. O, Moğolları araştırmaya giden ilk kişi değildi. Yüz yıl önce yani 14. yüzyılda *Geoffrey Chaucer*, *Canterbury Hikayeleri* ile hem İngiliz dilinde ilk kitabı kaleme almış hem de az bilinen *Cengiz Han* ve kızı hakkındaki literatürü başlatmış oldu. *Chaucer*, diplomatik görevi sebebiyle Avrupa'ya yaptığı seyahatlerde *Kambuyskan* adıyla da söz ettiği *Cengiz Han* hakkında bilgi edinmiş oldu. *Squire*'ın *Hikayeleri*'nde, *Cengiz Han*'ın kızı, hayali *Kanas* insanlar ve hayvanlar üzerinde sonradan elde ettiği bir büyü gücüne sahipti; kuşlarla iletişim kurabiliyor ve her bitkinin nasıl kullanılacağını biliyordu. *Chaucer* bu hikayesini hiçbir zaman tamamlayamadı. Öykünün yazıldığı kısım Moğollarla ilgili olmaktan çok bir Avrupa romansı görüntüsü çiziyordu. Ama hikâyenin nerede biteceğini hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz.

Tatar Hikayesi, *Chaucer*'ın bitirmeden bıraktığı tek öyküsüdür ve yüzyıllar boyunca diğer yazarlar tarafından bitirilmeye çalışılmıştır. İngiliz şair

John Milton, Chaucer'ın "kulağın işittiğinden fazlasını söyleyen" bitmemiş hikayesini "bilgece ve önemli" olarak tanımlamıştı. Kendi yazdığı "*Il Penseroso*" şiirinde *Milton*, şiir ve müziğin Yunanlı kahramanı *Orfeus*'u, *Chaucer*'ın cesur *Cengiz Han* ve onun hayvanlarla iletişim kurabilen kızının mücadelelerini, ganimetlerini ve gelişimlerini anlattığı hikayesini tamamlamak için yardıma çağırıyordu. *Chaucer* ve *Milton* kadar biliyor olsalar da diğer şairler de bu benzersiz Moğol kadının hikayesini tamamlayamadılar. Onların şiirleri bizlere tarihimizde neleri kaybettiğimizi sürekli hatırlatır. Sansürcülerin yok ettiklerini şairler muhafaza etmişlerdir.

Moğol kraliçelerin hatıraları mermer yapılar da olduğu gibi edebiyatta da yaşamaktadır. 1631 yılında, *Mümtaz Mahal*'in 14. çocuğunun doğumu sırasında hayatını kaybetmesinden sonra Moğol İmparatoru *Şah Cihan* karısı için muhteşem bir kabir yaptırmaya başlamıştı. Dönemin en yetenekli Müslüman ve Hindu sanatçıları birçok motif ve kültürel tarz getirmiş olsalar da tüm bunların yanında yapı Moğol gerinin basit kubbeli biçimini almıştı. İmparator, *Cengiz Han* ve *Börte*'nin uzaktan varisiydi. Ataları, Börçigin kabilesinden kızlarla evlenmiş *küregen*lerdi ve *Çağatay Han*'ın soyundan olan bu kadınlardan geliyordu. Tıpkı eski bir Moğol hatırasının rehberliğinde gibi, her Moğol gerinin güneşe doğru yerleştirilmesinde olduğu gibi Taç Mahal'in girişini güneye bakan kısma yerleştirmişti. İnşa edilmiş en güzel yapı olarak Moğol Kraliçesini onurlandırmak için yapılan Taç Mahal' tüm Moğol kadınlarının ruhunu yansıtmaktaydı.

1710'da Fransız bilgin *François Petis de La Croix*, *Cengiz Han*'ın ilk biyografisini yazarken içinde İran, Türk, Moğol ve Arap konulu öyküler ve fabllar bulunan bir kitap yayınladı. Onun en uzun ve en iyi hikayelerinden biri savaşta at süren, babasıyla birlikte savaşan ve kendisine güreşte yenilen erkeklerin evlilik tekliflerini reddeden *Kutulun*'ın hayatından esinlenerek yazdığı hikayedir. Onun yazdığı versiyonda bahsi geçen, Çin İmparatoru *Altun Han*'ın 19 yaşındaki kızı *Turandot*, yani "Türk Kızı"dır ve hikaye ağırlıklı olarak *Timurtaş*'ın yine 19 yaşındaki oğlu *Kalaf*'ın azimli bir şekilde kızın sevgisini kazanma çabasına odaklanır. *Petis de La Croix*, onu elde etmek için yapılan yarışta ona talip olan güreşçileri hikayesinde üç bilmece ile karşı karşıya getirmektedir. Yalnızca at için iddiaya girmeyen talipler soruya doğru yanıt veremediklerinde bunu hayatlarıyla ödemeye de

* EN. Tac Mahal'i yapanlar Hindistan'da kurulan Babürlü Devleti'dir. Devletin kurucusu *Babür Şah*, *Timur*'un torunudur, *Timur* da *Cengiz Han*'ın "küregen"lerinden olduğu için *Cengiz Han*'ın da soyu ile bağlantılıdır. *Babür*, yazdığı şiirlerinde ve anılarında kendisini doğrudan Türk olarak adlandırmıştır. "*Mughal*" olan isimleri Batılılar tarafından "Moğol" olarak yanlış telaffuz edilmektedir.

razı olmaktadırlar.

Petis de La Croix'nın *Turandot*'unda "O, büyüleyici güzelliğini öyle geliştirmiş bir akıl ile birleştirmişti ki yalnızca onun geleneksel mevkinde bulunan kişilere öğretilenleri değil sadece erkeklere öğretilen bilimsel konuları, farklı dillerde yazmayı, aritmetiği, coğrafyayı, felsefeyi, matematiği ve hepsinin üzerinde ilahiyatı da aynı zamanda öğrenmişti."

Elli yıl sonra meşhur İtalyan oyun yazarı *Carlo Gozzi*, hikayenin o dramatik potansiyelini sezip 1761'de *Marco Polo*'nun memleketi Venedik'te "*Turandotte Venedikte*" isimli oyunun ilk temsilini gerçekleştirdi. Onun sunduğu oyunda en büyük günahı boyun eğmeyen gururu olan kaplansı bir kadın tasvir edilmişti. Dönemin en iyi iki edebiyatçısının ortak çabası ile *Friedrich von Schiller* "*Turandot, Prinzessin von China*" ismiyle bu oyunu Almanca'ya çevirmiş ve *Wolfgang von Goethe* de 1802'de *Wiemar*'da sahnede bu oyunu yönetmişti.

İtalyan besteci *Giancomo Puccini*, 1924'te ölünceye dek "*Turandot*" isimli operası üzerinde çalıştı. Eseri daha sonra bir meslektaşını tamamlayabildi. "*Sanskritçe, Çince ya da Moğolca haykırmak faydasız!*" diye yazmıştı *Puccini* evlenmeyi reddeden kadın kahramanın ağzından. O, "ses-sizce ve saf bir mutluluk içinde, nefret edilesi erkek egemenliğine karşı çıkarak, sadakatle ve şüpheye yer bırakmadan hükmetmiş olan" kadın atalarına yanlış yaptıkları için erkeklere azimle ve güçlü bir biçimde meydan okumuştur. Genç kraliçenin saltanatı "*Tatarların kralı yedi sancağı açtığında*" ve "*o korkunç gecede o genç sesi kesildiğinde*" aniden sona ermişti. Moğol kraliçesinin operası, *Puccini*'nin bir diğer eserinde anlattığı, aşkı için yaşayan ve ölen bir diğer Asyalı kadın kahramanı *Madame Butterfly*'ın popülerliğine erişemedi.

Sıradışı insanların hatıraları bazen beklenmedik ama belirgin bir şekilde yaşamaya devam eder. Günümüzün Moğol güreşçileri uzun kolu onlara özgü, sırt kısmı ufak, omuzları ve önü tamamen açık özel bir giysi giyerler. Edindiğimiz bilgilere göre bunu *Kutulun*'dan korktukları ve onu onurlandırmak istedikleri için giyiyorlar. Ön kısmı açık bu giysi bir başka kadına yenilmenin önüne geçilmesi amacıyla her iki güreşçinin birbirlerini inceleyip rakibin göğsünü görerek onun erkek olduğundan emin olma imkanı verir.

Her karşılaşmanın sonunda kazanan güreşçi göğsünü rakibine ve izleyicilere göstermek için gerilir ve etrafındaki herkesin görmesi için çevresinde dönerek kollarını bir kuşun kanat çırpması gibi havada yavaşça hareket ettirir. Kazanan için bu bir zafer dansıdır. Bu hiçbir erkek güreşçi

tarafından yenilemeyen Moğol prensesin hatırasına duyulan saygının bir göstergesidir.

Bu ve bunun gibi hikayeler doğru olsun veya olmasın geçmişin bazı yırtılıp atılmış, kaybolmuş ve sansürlenmiş belgelerini aşarak kültürel gerçekleri bize ulaştırır. Tarih, Moğol kraliçelerine sırtını dönmüş olabilir ama halk onların kahramanlıklarını asla unutamaz.

Manduhai'nin ismini ilk olarak *Cengiz Han*'ın ulusunu kurduğu, kızı *Alakay*'ı Ongutların, *Al-Altun*'u Uygurlar'ın başına getirdiği, *Gizli Tarih*'in yazıldığı, *Börte*'nin sarayının yapıldığı, *Manduhai* ve *Dayan Han*'ların güneyi fethettikten sonra geri geldikleri, Moğol steplerindeki *Avarga*'da 1998 yılında duymuştum. Oraya, Moğol İmparatorluğu'nu araştırmak üzere gitmiştim. Çalışmalarım sırasında sık sık olduğu gibi bana bilgi vermek, soru sormak ya da sadece yeni elde ettikleri tarih, din, seks veya başka bir konuda konuşma özgürlüğünün tadını çıkarmak üzere bir araya gelmiş bir grupla bulunuyorduk.

Alim olmadığı için özür dilermiş gibi "*Ben sadece bir çobanım*" demişti yaşlı bir kadın. Yıpranmış, kırışık yüzü ziyaret için giydiği düzgün, geniş mavi *del* ile katı bir şekilde çelişiyordu. "*Cengiz Han'ın yeniden dünyaya gelmiş halinin bir kadın olduğunu bilmelisin*" demişti. Çekinse bile dinleyicilerin sorularına emin olmamakla birlikte inandığı gibi cevaplar vermeye çalışıyordu. "*O, bizim kraliçemiz Manduhai idi.*"

Biraz mahcup bir halde orada bulunan diğer insanlar bana *Cengiz Han*'ın yeniden doğmadığını ve bunun bir kadın şeklinde gerçekleşmesinin onun için asla doğru bir şey olmayacağı konusunda beni temin ettiler. Konu kapandı ve kendi işimize döndük.

Gecenin ilerleyen saatlerinde şarkılar coşkuyla söylenirken ve büyük porselen kâselerden saatlerdir kırmızı içilirken insanlar beni ağırlarken *Manduhai*'nin hikayesinin değişik versiyonlarını anlattılar. Anlattıkları çoğunlukla fazla romantik veya boş olduğundan araştırmalarımdaya kullanılmaya uygun değildi. İçmekten, şarkı söylemekten ve hikayelerden çabucak sıkılmışım.

Hızlıca oluşmuş kanaatime göre *Manduhai*, her ülkede milliyetçi bilgilere popülerlik katan ve o ülke halkının hayal gücüne sihirli bir dokunuşla katkıda bulunan mistik bir figürden biraz daha fazlasıydı ve yabancılar için fazla cazip sayılmazdı. Törene katılanlar *Manduhai*'nin ulusuna sunduğu hizmetler ve kendisini kurban etmesi hakkında duygusal şarkılar söylemeye başladıklarında onların duygularının yoğunluğu beni etkilese de onu hâlâ bu şekilde kabul etmiş değildim. *Manduhai* onlar için açıkça birçok

şeyi ifade etse de benim açımdan çok da büyük bir anlam taşımıyordu. Daha önemli tarihi avların peşindeydim. *Cengiz Han*'ın hayali reenkarnasyonundan ziyade gerçek hayatı ile ilgili araştırmalar yapmaktaydım.

Yıllar boyunca *Manduhai*'nin izinden Moğolistan'da seyahatlerimi sürdürürken onu Asya tarihindeki asıl muhteşem öykülerin yanında daha sönük bir karakter olduğu fikriyle ısrarla görmezden gelerek çevresinde doluşmakta ısrar ettim. *Manduhai* hakkındaki fikirlerim *Gizli Tarih*'in *Cengiz Han*'ın kızı ile ilgili sansürlü bölümleriyle uğraşmaya başlayana kadar değişmemişti. *Kolomb*'un taşıdığı mektuptaki eksik isim ve *Gizli Tarih*'ten çıkarılan isimler arasında ortaya çıkan bir bağlantıyı yavaş yavaş görmeye başladım. Fark ettim ki onların hikayeleri *Manduhai*'ninkini oluşturuyordu. Ancak hâlâ bilemediğim kısımlar vardı. Bu kayıtların Moğol tarihinde dipnotlar olabileceğini düşünerek bu hikayelerin küçük boşluklarını ben doldurmak istedim. Ancak bir şeyleri keşfettikçe eksik olanların daha fazla olduğunu fark ettim ve bu böyle sürdü.

Sona yaklaştığımı hissettikçe belgelerden çıkartılmış başka bir bölüm, yanlış bir isim, yırtılmış sayfa, tahrif edilmiş bir metin, değiştirilmiş ya da kayıp bir tarih ile karşılaştım. Rahipler, politik düşünürler ve devlet bürokratlarının tarihi değiştirme hakları yoktur. Gerçeği bulmak zor olabilir ancak o daima oralarda bir yerdedir. Biz çalışmaya devam etmezsek o gerçek asla açığa çıkamaz, araştırmaya devam etmezsek sansüre yenilmiş oluruz.

Çalışmamın başında bu Moğol kraliçelerinin rolünü anlatan veya hatta benim yazdığım kitabın kendisi elime geçse gene de şüpheyle yaklaştırdım. *Cengiz Han*'ın kızları ve *Bilge Kraliçe Manduhai*'nin hikayesi etrafımı çevreleyen toz bulutundan isteksiz bir şekilde ve parçalar halinde ortaya çıkarken tereddütle ve biraz da gönülsüzce kabul ettim ki okulda üzerinde hiç çalışmadığım ya da herhangi bir kitapta okumadığım bu kişiler tarihsel önem açısından gerçekte muazzam figürler olabilirlerdi.

Barbar bir erkek veya kadın hanın, Asya'nın telaffuzu zor bir isime sahip olan ve unutulmuş bir noktasında yer alan bir topluluğun liderliğini bir diğerinden devralmasının ne gibi bir önemi olabilir? Onlar, dünyamızın bizim görmediğimiz yönlerden şekillenmesine yardımcı oldular. Etkileri günümüzün ülke sınırlarında da görülmektedir. Günümüz Budizmini ve tarihi İpek Yolu'nun mirası aracılığıyla modern dünya sisteminin bir prototipini oluşturmuşlardı. Bu Moğol kraliçelerinin hikâyeleri, modern dünyanın bir nevi gizli kalmış tarihiydi ve bu kendi öykümüzün farkına varamadığımız önemli bir parçasıdır. Sonuçta onların hikayelerini yeniden keşfetmemiz, üzerimizde yaratmış oldukları bilinmeyen etkilerinin ve bugün hâlâ mev-

cut olan bağların önemini anlama amacını taşıyor.

Moğolistan'ın muhteşem kraliçeleri hayatları boyunca ailelerini korumuşlardır. *Cengiz Han* bir ulus yaratmış ve ona ilham vermişken kraliçeler ona hayat vermişlerdi. Bu adanmış kraliçeler babaları gibi, anıtlar yapmak için zamanlarını çabalarını, duygularını boşa harcamamışlar, bir ulusu inşa etmişlerdi. Hayatlarının kanıtları tıpkı geçmiş çağlardan uzanan ayak izleri ve fosiller gibi hâlâ ayaktadır. Yeter ki biz araştırmak ve bulduklarımızı görmek için istekli olalım.

Sayfaları imha eden sansür uygulayıcıları tarihe zarar veremedi, sadece bunu görmemizi zorlaştırdılar. Güç bela gizlenmiş deliller farkına varmamış olsak da etrafımızdalar. Taç Mahal ve Çin Seddi gibi yapılarda bu kadınların yaşamlarına ve önemlerine atfedilen mimari yöntemlerle sergilenen övgüler bulunmaktadır. *Puccini*'nin müziği, *Schiller*'in oyunları, *Chaucer*'ın şiirleri, hatta Moğol güreşçilerin dansları bu hikayeyi günümüzde de canlı kılıyorlar.

Kolomb'un Amerika'ya doğru yola çıktığında üzerinde araştırma yaptığı Moğol hükümdarının adını bilmemesi anlaşılabilir bir şeydir. O, bilinmeyen bir dünyada, sınırlı bilginin var olduğu bir çağda yaşamaktaydı. Bugünse bizim *Chaucer*'ın bilmediklerini bilme ve tamamlayamadığı hikayesini tamamlama şansımız var.

Özenle sansürlenmiş belgelerin içinde, işe yarar durumdaki kayıp elyazmaları ve üzücü şekilde yarım kalmış şiirler, dikkat çekici sırların ortaya çıkması için bekliyorlar. Tıpkı bir arkeoloğun antik bir mozağin kırık parçalarını toplaması gibi biz de orijinal portrenin yalnızca bir bölümünü bir araya getirerek birbirinden ayrı parçaların soluk renklerinde bile muhteşem tarihimizin görüntüsü sayesinde onların ve böylece kendimizin de kim olduğunu bulabiliriz. *Kolomb*'un o önemli deniz yolculuğunda yerine ulaşamayan mektubunu belki de hiçbir zaman bulamayacağız ancak tarihteki eksik bir ismi doldurmak için asla geç değil.

Ulan Batur, Moğolistan

Öküz Yılı, 2009

Teşekkür

Moğolistan'ın görkeminin kıymeti en iyi, Moğollara getirdiği büyük keyif ve gurur veren üç değerli şeyle anlaşıldı: Manzara-
larının güzelliği, tarihlerinin ihtişamı ve müziklerinin heybeti. Bu kitabı yazarken, eşim *Walker Pearce* ile birlikte elimden geldiğince Moğolistan kırsalında vakit geçirmeye çalıştım. Orada olamadığımızda, manzarayı gözümün önüne getirmek ve geçmişe yolculuk etmek için kendimi müziğe verdim.

Kitabın yazımında sürekli, *Manduhai* hakkında yazılan şarkılardan ve daha önemlisi zamanın en iyi bestekârlarından *N. Jantsannorov*'un yazdığı senfoniden ilham aldım. Proje için araştırmalar yaparken, belgelerin tarihi sansürlemesine rağmen, Moğol halkının tarihini şarkılarla ne ölçüde koruduğunu idrak ettim. Bazen, şarkıların açıkça icra edilmesine izin verilmiyordu, 1970'lerde besteci ve müzisyen *D. Jargalsaikhan*'ın *Manduhai Hatun*'a yaptığı güzel şarkının başına gelenler gibi. Çoğu müzisyenin mesleğini sansür altında icra etmesi gibi, o da *Manduhai*'nin ismini kullanmamış ve şarkının ana konusunu gizleyerek kelimeleri küçük oranlarda değiştirmişti.

Shurankhai'nin seslerinden müthiş ilham aldım: *B. Nomin-Erden*, *D. Uriintuya* ve *G. Erdenchimeg*, ve *D. Odsuren* ve *T. Batbayasgalan*'ın performanslarından da yararlandım.

Kitabın kapağındaki *Kraliçe Manduhai*'nin portresi *Kikutake Yuji* tarafından yapıldı. Kitabı yazarken bu portreyi ekran koruyucu olarak kullandım, çünkü *Manduhai*'nin dinamik doğası bana, bir sanatçı gibi, benim de Moğol kültürünü canlandırmaya çalışan bir yabancı olduğumu hatırlatıyordu.

Moğol kraliçelerinin yazılı tarihindeki birçok sansürle birlikte, yaşadıkları zamandan kalan portrelerinin bilinmiyor olması şaşırtıcı değildi. Moğollar için yine de, kişinin özü, pek de söylenen ismin sesi ve yazılan

ismin görüntüsü gibi fiziksel özelliklerle devamlılık göstermezdi. Bu esas tabiatlarını kişilerin isimlerini ve genel suretlerini aynı anda gösteren süslü çizimlerle kayıt altına alarak topladılar. Sanatçı *N. Bat-Erdene* bu kitabı resmeden isimlerin çizimlerini yaptı. Birinci bölümün başlangıcında *Börte* boy gösteriyor, İkinci bölümde *Sorkoktani* ve Üçüncü bölümde *Kraliçe Manduhai*.

Epigrafi sayfasındaki sembol bir tamga; aynı zamanda damga olarak bir metale de işleyen *Z. Purev* tarafından dizayn ve hediye edildi. Bu, aynı zamanda, Moğol kaligrafisinin özel bir formu ve ismimim üç ana harfini temsil ediyor. Kitapta kullanılan tüm şekiller ve semboller *Leonard Henderson*'un yaratıcı tasarımlarının bir ürünü.

Moğolistan'da zaman zaman yaşadığım kötü şartlarda desteklerini esirgemeyen kız kardeşim *Walker Buxton* ve oğlum *Roy Maybank*'ın yanı sıra, hayat arkadaşları *J. Edward Buxton* ve *Amanda R. Maybank*'a ve torunum *Walker Buxton*'a minnettarım. Bir gün Moğolistan'a, torunlarım *Pearce Buxton*, *Lavinia Maybank*, *Edward Buxton*, *Roy Maybank* ve *Rhett Maybank* ile beraber seyahat etmeyi dört gözle bekliyorum.

Macalester Koleji'nde, Profesör *Sonia Patten*, bu projenin başlangıcından itibaren mütemadiyen yardımcı olan ve destekçileri yüreklendirenlerden biriydi. Çalışma arkadaşlarım *Naran Bilik*, *Dianna Shandy*, *Arjun Guneratne*, *Martin Gunderson*, *David McCurdy*, *Mahnaz Kousha*, *Karen Nakamura*, *Olga Gonzalez*, *David Lanegran*, *Ahmed Samatar*, *Mary Lou Byrne*, *Juanita Garcigodoy*, *Wang Ping* ve *Lee Olson* kadar, DeWitt Wallace Kütüphanesi çalışanlarının bitmek tükenmek bilmeyen hizmetlerinden olağanüstü yardım aldım.

Moğolistan'da, Kh. *Lkhagvasuren* yönetimindeki Cengiz Han Üniversitesi, fakültesi ve personeli özenle ve sebat ederek çalışmalarım da yardımcı oldular. Profesörler *T. Bold*, *D. Bold-Erdene*, *Davaadulam*, *O. Sukhbataar*, *B. Baljinnyam*, *Oi. Daghadorj*, *T. Namjil*, *Kh. Shagdar*, *A. Shagdarsuren*, *J. Saruulbuyan* ve Güney Gobi'den *Mr. Barudas*'ın aydınlatıcı bilgilerinden yardım aldım. Ayrıca Moğolistan'da, *O. Batnairamdal*, *Lauren Bonilla*, *Roger Chilton*, *Martha Crunkleton*, *E. Enerelt*, *D. Enkhchuluun*, *S. Erdenebold*, *B. Erdenesanaa*, *B. Ganhuyag*, *U. Gereltod*, *Tjalling Halbertsma*, *D. Javkhlan*, *William Kennedy*, *Bijani Mizell*, *A. Mungunzul*, *Susan Murphy*, *B. Narankhuu*, *Axel Odelberg*, *Catherine Sepulveda*, *S. Soyoljin*, *E. Soyombo*, *Robert Stroozas*, *Rochelle* ve *Rebecca Tschida*'dan aldığım destek ve teşvikleri göz ardı edemem. Yalnızca isimlerini sıralamak, minnettarlığımı ve her biriyle paylaştığım duygusal bağları ifade etmeye yetmez.

Bir kitabı ortaya çıkarmak, yazmaktan çok daha fazlasına dayanır. Mühim kısımlarda düzinelerce insanın katkı sağladığı bir grup çalışmasıdır, ancak sonunda, adaletsiz bir şekilde övgüyü yazar alır. Birlikte otuz yıllık çalışmalarımız süresince yardımcım *Lois Wallace*, daima işlerimde bana yol gösterdi ve beni yüreklendirdi. Neredeyse *Lois Wallace* ile olduğum zaman boyunca Crown Yayınları ile çalıştım. Kariyerim süresince en iyi yeteneklerle çalışmanın faydasını gördüm. Bu süreçte, çoğu evlendi, çocukları oldu ya da evlat edindiler ve bazıları emekli oldu ya da başka işlere geçtiler. Buna rağmen hepsi hâlâ işimin bir parçası. *Rachel Klayman* bu kitabı baskıya verme riskini göze aldı ve *Lucinda Bartley* düzenlemesini yaparak harika bir iş çıkardı. Onların çabaları ve şevkleri bu projeyi tamamlayabilmemi mümkün kıldı.

Alan Goa'nın, *Cengiz Han*'ın, *Manduhai Hatun*'un ve *Dayan Han*'ın ulusları, bugün halen yaşamaktadır. Her demokraside olduğu gibi, farklı bakış açıları ve ideolojileri var ancak hepsi Moğol atalarının tarihinin ve kültürünün onuruyla bir aradalar. Yapabilecekleri her yolu deneyerek bana yardımcı oldular. Kapı güvenliklerinden parlamento vekillerine, taşradaki öğretmenlerden Ulan Batur'daki bakanlara, kütüphane katiplerinden başbakan, devlet başkanı ve eşine kadar herkes altı yıl süren bu projede desteklerini ve yardımlarını esirgemedi. Bu işin başarılı olmasına olanak sağlamalarının yanı sıra, daha da önemlisi anlam kattılar.

Çobanlardan parlamento üyelerine kadar hiçbir Moğol, bana kültürlerini ve Moğolistan bünyesindeki doğdukları yer *torson nutag*'ı anlatmaktan yorulmadı. Araştırmalarımın konusu yüzünden sık sık bazı kraliçelerin, kahramanların ya da ilahların hikayelerini anlatmamı ve bazen Moğol kadınlarının yaşayan en gerçek örneği olan büyükanneleriyle tanışmamı istediler. Yaşadıkları bölgenin ya da devenin özel oluşumunun ihmal edilen faziletlerini ya da şarkı söyleme yöntemlerinin önemini vurgulamamı istediler. İsimleri hecelemeyi ya da telaffuz etmeyi tercih ettiklerini ya da topraklarının bolluğunu ve geçmişte doktorların zorlu hastalıklarda tedavi olarak kullandığı güzel tatları anlatabileceğimi umuyorlardı. Sonunda bu kitabın bünyesine hepsini katamasam da, her biri anılarımda birer hazine olarak kalacak.

Araştırmalarım süresince, hiç tanışmadığım ve hak ettikleri iltifatları ve şerefi veremediğim bilim adamlarına ve anonimliğe itimat ettim. Moğol hayatı, tarihi ve kültürüyle ilgili bilgilerin araştırılmasında, tarihsel ve dil bilimsel alanlarda gerekenleri topladılar. Çalıştılar, tercüme ettiler, düzenlediler ve geçmişin parçalanmış belgelerini ve el yazmalarını muhafaza

ettiler. Antik yazıları analiz ettiler, yazılışlarını karşılaştırdılar ve etimolojik ek kombinasyonlarını çözümlediler. Derin bilgilerine sonsuz hayranlık ve minnet duyuyorum.

Umuyorum ki bu kitabı okuyanlar Moğolistan hakkında daha çok araştıracak, onların harika sanatçılarının müziğini dinleyecek ve belki de bir gün onları bu güzel topraklara götürecek beyaz yolu bulacak ve Moğolistan'ın saf sularından içecekler.

Notlar

Giriş – Kayıp Bölüm

15 “*Kız çocuklarımızı ödüllendirelim.*” Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), §. 214-15.

16 “*Bir çağdan diğerine...*” Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah’s *Jami’u’t-Tawarikh: Compendium of Chronicles*, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998), p. 18.

17 “*Cengiz Han onu diğer tüm kızlarından daha çok sevdi.*” Ibid., p. 148.

17 “*büyük bir ihtişam*” Francois Petis de la Croix, *The History of Gengizcan the Great* (Calcutta, 1816), p. 270.

1. Bölüm

22 “*Han’ın bir kızı var*” Nicholas Poppe, trans., *Tsongol Folklore: The Language and Collective Farm Poetry of the Buriat Mongols of the Selenga River* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978), p. 135.

1. Kısım

25 *Hain Tatar* Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 214. (Adı Qargıl Sira ya da Khargıl Shira; hikayenin alternatif şekli Rashid al-Din’de bulunmaktadır.) *Rashiduddin Fazullah’s Jameu’t-Tawarikh: Compendium of Chronicles*, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998).

30 *baatuud* Kahramanlar *baatuud* olarak bilinirdi.

31 “*beyaz şeytanlara çok benziyorlardı.*” N. Elias and E. Denisson Ross, *A History of the Moguls of Central Asia: Being the Tarikhi-I-Rashidi of Mirza Muhammad Haidar Dughlat* (London: Curzon, 1895), p. 81.

32 *Birkaç Çinli eleştirmen*, Peter Olbricht ve Elisabeth Pinks, Meng-Ta Pei-Lu ve Hei-Ta Shih-Lieh: *Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980), p. 3.

32 “*gözleri çok kısık*” *A History of the Moguls*, p. 81.

32 *Kraliçe Gurbesu Secret History*, § 189.

34 “*Eğer biri evliliğe bitirirse.*” Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan* (Oxford, UK: Blackwell, 1991), p. 155.

35 *Ong Han’ın erkek torunuyla evlenen büyük kızı Secret History*, § 165.

37 “*gider, onları hayvan gübresi misali eteklere sarar ve buraya getiririz!*” *Secret History*, § 174.

37 “*Kızın kurbağaya benziyor.*” Franz von Erdmann, *Temudschin der Unerschütterliche: Nebst einer geographisch-ethnographischen Einleitung unter erforderlichen besondern Anmerkungen und Beilagen* (Leipzig: F. A. Brochhaus, 1862), p. 199.

38 *Cengiz Han onu öldürdü*, Shir Muhammad Mirab Munis and Muhammad Riza Mirab Agahi, *Firdaws al-Iqbal: History of Khorezm, Çeviri: Yuri Bregel* (Leiden, Netherlands: Brill, 1999), pp. 395-96.

38 *Hassan Secret History*, § 182.

39 “*Cennetin ve Yeryüzünün arttırdığı güç*” *Ibid.*, § 113.

39 “*Toprak Ana sayesinde başarıya ulaşıyordu.*” Comments of D. Bold-Erdene ve B. Baljin-nyam’ın yorumu, Chinggis Khaan’dan alıntı, Düzenleme: Enkhbaatar Naidansod (Ulaanbaatar: Ungut Hevlel, 2006), pp. 114-17.

2. Kısım

44 “*Kötü bir karakterin olduğunu söylemedim.*” Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 208.

45 *Her eş yönetebilirdi* Hidehiro Okada, “Mongol Chronicles and Chinggisid Genealogies,” *Journal of Asian and African Studies* 27 (1984):

147.

46 *Üç kızını evlendirdi* Franz von Erdmann, Trnudschin der Unerschiitterliche (Leipzig: F. A. Brochkaus, 1862), p. 200; Isaac Jacob Schmidt, "Die Volkstamme der Mongolien," Jahrblicher der Literature, vol. 77 (Vienna: Carl Gerold, 1837), p. 22.

46 *Tumelun kızı; Temulun kız kardeşiydi.*

47 *"Bu ziyafetler nadiren kavgasız biterdi.."* Francois Petis de la Croix, The History of Gengizcan the Great (Calcutta, 1816), p. 270.

47 *"Siz ikinizin hele de bu yatakta sevişmenizi nasıl izleyebilirim ki?"* Hidehiro Okada, "Outer Mongolia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," Journal of Asian and African Studies 5 (1972): 70.

48 *Cengiz Han sadece Borogul'u ayırıyordu.* Secret History, § 214.

49 *"iki şaftlı araba..."* Ibid., §177. 33 "The management of the man's fortune" Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998), p. 63.

49 *Tek arabayı çekmek* Secret History, §§ 186, 200.

49 *"Her kim ki evinde düzeni sağlayabilirse.."* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh, p. 294.

50 *Ögeday güreşçiye yanına çağırdı* Ibid., p. 343.

50 *"Ejderha mavi bulutların arasında gürler.."* Walther Heissig "A Contribution to the Knowledge of Eastmongolian Folkpoetry," Folklore Studies 9 (1950): 161.

52 *"arabulucu"* Secret History, § 64.

52 *Urug aynı zamanda "tohum" anlamına gelir, Moğollar tohumu bitkinin rahmi olarak nitelendirirlerdi.*

52 *"Bu oldu.."* Secret History, § 254.

53 *"Eşlerim, gelinlerim ve kızlarım kızıl bir ateş misali renkli ve parlak.."* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh-1, pp. 298-99.

54 *"Cengiz Han oğullarını test ettikten sonra.."* Ibid., p. 303.

3. Kısım

61 *Cengiz Han Oyratları kabul etti.* Igor de Rachewiltz, The Secret

History of the Mongols (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 239.

61 *Çeçeygen* aynı zamanda Tsetseikhen olarak da kayıtlara geçmişti.

61 “*Çünkü sen kızsın*” ve *Çeçeygen* hakkındaki söylemler. George Qingzhi Zhao, *Marriage as Political Strategy and Cultural Expression: Mongolian Royal Marriages from World Empire to Yuan Dynasty* (New York: Peter Lang, 2008), p. 39.

64 “*kraliçeler koruma kalkanımızdır*” *Secret History*, § 64.

65 “*Azimli olmalısın*” Zhao, *Marriage as Political Strategy*, p. 37.

65 “*Çoğu insan olabileceği halde*” *Ibid.*, P. 37.

66 *Beyaz keçe* halı Hansgerd Gockenjan and James R. Sweeney, *Der Mongolensturm: Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250* (Graz, Austria: Verlag Styria, 1985), p. 113.

66 *Annenin kanı* Alena Oberfalzova, *Metaphors and Nomad*, Çeviri: Derek Paton (Prague: Charles University, 2006), pp. 57-58.

66 *Bir kova süt* *Ibid.*, P. 103

71 “*Bana gökyüzü gibi göründü*” Rashid al-Din, *Rashiduddin Fazlullah's Jami'at-Tal*, varikh: *Compendium of Chronicles*, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998p. 205.

71 “*beşinci erkek çocuk*” *Secret History*, § 238.

71 *Bir köleyi bir soyluya* Rashid al-Din, *Rashiduddin Fazlullah's jami'ut-Tawarikh*, p. 213.

71 “*Mademki, Sonsuz Cennetin Korunmasıyla,*” Francis Woodman Cleaves, “The Sino-Mongolian Inscription of 1362 in Memory of Prince Hindu,” *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12, no. 1/2 (June 1949): 31.

72 *Ulus* ilk kocasıydı Zhao, *Marriage as Political Strategy*, p. 39.

73 “*Bölge hiç yağmur ya da kar almıyor*” D. Sinor, Geng Shimin, and Y. I. Kychanov, “The Uighurs, Kyrgyz and the Tangut (Eighth to the Thirteenth Century),” in *History of Civilizations of Central Asia*, vol. 4, Düzenleme: M. S. Asimov and C. E. Bosworth (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1999), p. 203.

74 *Arkeolojik kazılar kuru şartlarda iyi korunmuş dokuma kumaşları gün yüzüne çıkardı.* Adam T. Kessler, *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan* (Los Angeles: Natural History Museum of Los Angeles County, 1993), pp. 160-61.

Karluk aynı zamanda *Qarlu-ut*, *Qarluq*, and *Karluqs* olarak da bilinirdi.

75 “*Ona nasıl Arslan Han diye hitap edilebilir?*” Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah’s Jami’u’t-Tawarikh, p. 78.

75 Tolay B. Baljinnyam, Mongolchhuudin Buren Tuukhiin Tovchoon, vol. 1 (Ulaanbaatar, Mongolia: Admon, 2006), p. 494.

4. Kısım

79 *Ala-Kuş’un öldürülmesi* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah’s Jami’u’t-Tawarikh: Compendium of Chronicles, çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998), p. 71.

81 *Jingue* aynı zamanda Zhenguo, Jinkhuu, ya da Jinkhui olarak da adlandırılırdı.

84 “*Eğlenceden başka hiçbir işi yok.*” Ata-Malik Juvaini, Genghis Khan: The History of the World-Conqueror, Çeviri: J. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), p. 379.

85 “*Baştan çıkarıcı şeytan ..*” Ibid., p. 173.

85 *Tokuçar Ebtılgaı Bahadır Han*, The Shajrat Ul Atrak: Or, Genealogical Tree of the Turks and Tatars, çeviri: William Miles (London: Wm. H. Allen, 1838), p. 155.

86 “*Hiç iz bırakmadı*” Ghiyas ad-Din Muhammad Khwān-damir, Khwandamir Habibu’s Siyar: The Reign of the Mongol and the Turk, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü, 1994), p. 23.

86 “*yaşanan yerler tozla kaplandı. . gül bahçeleri kazan ocaklarına döndü.*” Juvaini, Genghis Khan, pp. 177-78.

89 “*söz bilimle ilgili olarak gösterişli, kafiyeli kelimeler ve gizemli açıklamalar*” Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah’s Jami’u’t-Tawarikh, p. 180.

90 *Cengiz Han Boyaohe’yi kişisel müfrezesi için yanına almıştı.* Nami Egami, “Olon-Sume: The Remains of the Royal Capital I the Yuan. Period Ongut Tribe,” Orient: The Reports of the Society Jr Near Eastern Studies in Japan 30131 (1995): 2.

90 “*her zaman Cengiz Han’ın kızlarından ya da ailesindeki diğer prenseslerden birini eş olarak alıyorlar.*” Marco Polo, The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition, vol. 1, Çeviri: I. Icnry Yule (New York: Dover, 1993), pp. 284-95.

91 “*Beş Rengin ve Dört Yabancı Toprağın insanları*” Charles Bawden, trans., *The Mongol Chronicle* Altan Titei (Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1955), § 43.

91 “*çölde su*” Altan Tobci, § 46.

91 “*Size dünyanın en muhteşem imparatorluğunu bırakıyorum.*” Francois Petis de la Croix, *The History of Gengizcan the Great* (Calcutta, 1816), p. 279.

93 *Topraklarını dört dul kraliçesi yönetiyordu* Hidchiro Okada, “Mongol Chronicles and Chinggisid Genealogies,” *Journal of Asian and African Studies* 27 (1984): 147.

2. Bölüm

98 “*Yıllar eskidikçe,*” Hidehiro Okada, “Dayan Khan as Yuan Emperor: The Political Legitimacy in 15th Century Mongolia,” *Bulletin de l'Ecole française d'Extreme-Orient* 81(1994): 51.

5. Kısım

99 *Oyrat kızları* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü, 1998), p. 345. Rashid al-Din kızları Oyrat olarak belirtir ancak Cüveyni (Genghis Khan: The History of the World-Conqueror, Çeviri: J. Boyle [Seattle: University of Washington Press, 1997]) kabilenin adını boş bırakmıştır. Gizli Tarih (Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols I* Leiden, Netherlands: Brill, 2004) onları amca Ötçigen'e ait olarak belirtir ancak Ögeday baba tarafından akrabası olan bu kadınlarla evlenmenin yollarını aramaktaydı.

100 “*Moğollarla alay ettiler*” Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, Çeviri: John Andrew Boyle (New York: Columbia University Press, 1971), pp. 35-38.

100 “*yıldız gibi, erkeğin kalbini başka şekillerde etkileyen bakireler*” Juvaini, *Genghis Khan*, p. 235.

102 *yeke hatun* Igor de Rachewiltz, “Thregene's Edict of 1240,” *Papers on Par Ecc, tern History* 23 (March 1981): 38-63.

103 “*ağlamaya çok alışıktı.*” Rashid al-Din, *Successors of Genghis*

Khan, p. 199.

104 “*ortak oldu*” Juvaini, Genghis Khan, p. 245.

104 “*Ve rüzgar halatları ve direkler olmaksızın başımızın üzerine kar çadırı düşürdü. Oldukça güçlü biri tarafından fırlatılan bir ok gibi kıyafetlerimizin içine işledi.*” Ibid., p. 614.

105 “*Cengiz Han'ın, diğer tüm çocuklarından daha çok sevdiği en küçük kızını öldürdüler. . . Hiçbir suçu olmamasına rağmen.*” Rashid al-Din, Successors of Genghis Khan, p. 121.

105 *Babasını (Ögeday'ı), ordusu Macaristan'dayken zehirledi ve ordunun bu ülkelerden geri çekilmesinin sebebi buydu. O (Al-Alun) ve diğer birçokları yargılandı ve öldürüldü.*” Giovanni DiPlano Carpini, The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars, Çeviri: Erik Hildinger (Boston: Branden, 1996), p.111.

105 *Onu neden öldürdüler* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh, p. 39.

105 *1229'daki Kurultay* Igor de Rachewiltz, trans., The Secret History of the Mongols (Leiden, Netherlands, 2004), § 269.

107 “*bizi saltanatını kutsal tutan annesine götürdü ve oraya vardığımızda, beyaz kumaştan yapılmış çadır öyle büyüktü ki, iki bin kişiden daha fazlası sığacak gibi görünüyordu.*” Carpini, Story of the Mongols, p. 107.

107 “*eşlerinin başka çadırları olsa da, beyaz keçeden olan oldukça geniş ve güzeldi.*” Ibid., p. 111.

107 “*Devlet ilişkilerinde hiç yer almadı ve Töregene Hatun imparatorlukta hüküm sürmeye devam etti.*” Juvaini, Genghis Khan, p.244.

108 “*Hatunu Ögeday'la birleşmek ve oğlunu hükümdarlık için yetiştirdi, fakat tanrı gerçeği biliyordu. Töregene kadının usulünü gözler önüne sermişti; zeka eksikliği ve duygusal aşırılık.*” Abu-Umar-1-Usman, Tabakat-I-Nasirir A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia, vol. 2, Çeviri: H. G. Raverty (London: Gilbert & Rivington, 1881), p. 1144.

108 “*Ve sonra hatunlarına gönderildiler, itiraf etmeleri için parça parça yakılıp kamçılandılar. Ve itiraf ettiklerinde, öldürüldüler.*” William Woodville Rockhill, trans., The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253-55 as Narrated by Himself (London: Hakylut Society, 1900), p. 164.

108 “*Dünya ilişkileri; namus, ticari kontroller ve adil muamelelerin patikasından, dürüstlük ana yoluna saptı.*” Juvaini, Genghis Khan, P. 556.

109 “*Sen bir kadınsın,*” Rashid al-Din, Successors of Genghis Khan, P. 1.55.

110 “*Siz barışa sahip olamazsınız,*” Christopher Dawson, The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries (New York: Sheed and Ward, 1955), p. xx.

110 “*Savaş ve barıştaki olaylara bakılınca, bu kadın ne istedi, köpekten başka alçak bunları bilebilir?*” Rockhill, Journey of William of Rubruck, p. 250.

110 *çoşkuyla övdükleri:* Morris Rossabi, Khubilai Khan: His Life and Times (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1988), p. 12.

111 “*ve Oğul Gaymiş ile oğulları arasındaki ilişkiler, birbirlerinden farklı olmaları ve kendilerinden kıdemli yakınlarıyla çekişmelerinden dolayı kontrolden çıktı; nasihatleri ve planları dürüstlükten sapıyordu.*” Juvaini, Genghis Khan, pp. 264-65.

111 *Vergileri yükseltmek* Thomas T. Allsen, “The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China,” in The Cambridge History of China, vol. 6, edited by Herbert Franke and Denis Twitchett (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1994), P. 391.

112 “*Cengiz Han'ın eşlerine, Ögeday Han'ın eşlerine ve oğullarına, Toluy Han'ın eşi Sorkoktani Beki'ye ve sağda soldaki tüm diğer prenslere ve reislerle haberciler gönderdi.*” Rashid al-Din, Successors of Genghis Khan, p. 202.

112 *Yetkililerden biri* Ibid., p. 211. 106 Tanggis George Qingzhi Zhao, Marriage as Political Strategy and Cultural Expression (New York: Peter Lang, 2008), p. 135.

113 *üç yüz aile* George Lane, Early Mongol Rule in Thirteenth Century Iran: A Persian Renaissance (New York: Routledge Curzon, 2003), p. 67.

113 “*bacaklarının çürüyene dek tekmelenmesini emretti.*” Rashid al-Din, Successors of Genghis Khan, p. 213; also recorded in Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jamlu't-Tawarikh, p. 408.

114 “*Ve kendi karısını ölüme terk edebilirdi ancak ondan olan çocuklarına bunu yapamadı.*” Rockhill, Journey of William of Rubruck, p. 245.

114 *Menggeser Noyan* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jamu'u't-Tawarikh, p. 40; see also Christopher P. Atwood, Encyclopedia of

Mongolia and the Mongol Empire (New York: Facts on File, 2004), p. 346.

114 *Tüm topraklar üzerinde hak iddia etmişti* Hidehiro Okada, "The Chakhar shrine of Lshi Khatun," in Aspects of Altaic Civilization III, edited by Denis Sinor (Bloomington: Indiana University Research Institute for Asian Studies) 1990), p. 178.

115 *"Tatsız Tatar dayağından bir yudum alınca,"* Juvaini, Genghis Khan, pp. 52-53.

116 *"Görmeleri gerekenleri görecekler."* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh, p. 409.

116 *"Şehrinin kadınları iyi dövüşçüler,"* Abu-Umar-I-Uzman, Tabakat-1-Nasirir, p. 1100.

117 *"kuzey sınırları koruma ve Kurulan İmparatorluğun 'Dört Büyük Ordo' sunu, askeri kuvvetleri, Moğolları ve ana yurdu yönetme"* Gombojab Hangin, "The Mongolian Titles Jinong and Sigejin," Journal of the American Oriental Society 100, no. 3 (1980); 259.

118 *siyah sulde* Charles Bawden, trans., The Mongol Chronicle Altan Tobci (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), § 85.

6. Kısım

120 *Ergene Hatun* Rene Grousset, The Empire of the Steppes, Çeviri: Naomi Walford (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1997), p. 331.

120 *Saltanatlarını ele geçirdi* Rashid al-Din, The Successors of Genghis Khan, Çeviri: John Andrew Boyle (New York: Columbia University Press), p. 311.

121 *"Zarif ve güzel ketenle işlenmiş, altın ve gümüş kaplı geniş bir çadırdı."* Ata-Malik Juvaini, Genghis Khan: The History of the World-Conqueror, Çeviri: J. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), p. 616.

121 *"Usta esnafılar birbirlerine akıl danışarlardı ve sonunda çadırın iki yüzeyli tek bir örtüyle yapılması gerektiğine karar verirlerdi,"* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü, 1998), p. 310. Rashid al-Din, Rashiduddin

123 *"erkek gibi dolaşıyordu,"* Fazullah's Jami'u't-Tawarikh, p. 309.

123 “*düşmanın konakladığı yere saldırıyor ve bir şahinin ustaca bir kuşa aniden saldırmaması gibi, bazı adamları oradan ele geçiriyor ve onları babasına getiriyordu; ve bunu hep yapıyordu.*” Marco Polo, *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*, vol. 1, Çeviri: Henry Yule (New York: Dover, 1993), P. 465.

123 “*İnsanlar atlarının başka renkte olmasını tercih ediyor, böylece kanları atların üzerinde görünmüyor ve düşman böylece cesaretlendirilmemiş oluyor.*” Rashid al-Din, *Successors of Genghis Khan*, p. 162.

124 “*Birçok adam orada öldü,*” *Travels of Marco Polo*, pp. 461-62.

125 *Erkek gibi davrandı* Hansgerd Gockenjan and James R. Sweeney, *Der Mongolensturm: Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235-1250* (Graz: Verlag Styria, 1985), P. 101.

125 *Moğol prenses* Gian Andri Bezzola, *Die Mongolen in Abendlandischer Sicht: 1220-1270* (Bern, Switzerland: Francke Verlag, 1974), p. 45.

125 *Çoğu kadın savaştı* Ibid., p.246.

126 “*genç ve yakışıklı, her konuda korkusuz ve güçlüydü, o kadar ki babasının krallığındaki hiçbir adam onunla aşık atamazdı.*” *Travels of Marco Polo*, p. 464.

126 “*İkisi de meydanın ortasında yerlerini aldı ve birbirlerini kollarından yakalayıp güreşmeye başladılar, ancak uzun süre kimse bir diğerine üstün gelememi. Sonunda, yine de, genç kız prensi cesurca sarayın zeminine çarptı. Kendini fırlatılmış ve kız üzerine çıkmış halde bulan prens için bu büyük bir utanç ve yenilgi olmuştu.*” Ibid., p. 464.

126 *Ensest ilişki* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazul-lah's Jami'u't-Tawarikh, p. 309.

126 “*Kutulun kocası olarak onu kendi seçti.*” Ibid., p. 309.

127 “*Bu galibiyetten sonra Kaydu Han sindirim bozukluğu rahatsızlığına yakalandı.*” Ibid.

127 *gö müldü* Ibid., p. 310.

128 *roman* Walther Heissig, “Tracing Some Oral Mongol Motifs in a Chinese Prosimetric Ming Novel of 1478,” *Asian Folklore Studies* 53 (1996): 238. The novel was titled *Hua Guan Suo zhuan* (The Story of Hua Guan Suo).

129 “*En büyük atamız Cengiz Han sekiz yönü idare ettiğinde. . . Göğün altında buna itaat etmeyecek kimse yoktu. Kore, diğerlerinin arasında gerçek kardeşler gibi yakın olarak bize en dostça yaklaşan ulustu.*” Hi-

dehiro Okada, "Dayan Khan as Yiian Emperor: The Political Legitimacy in 15th Century Mongolia, Bulletin de l'Ecole franoise d'Extreme-Orient 81(1994): 51.

131 *Dans Eden Dişi Şeytanlar* place full of obscenity George Qingzhi Zhao, Marriage as Political Strategy and Cultural Expression (New York: Peter Lang, 2008), pp. 89-90.

131 *Erdeniyin Topçi* Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Farstenhauses, verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi der Ordus, Çeviri: Isaac Jacob Schmidt (Saint Petersburg, Russia, 1820).

7. Kısım

134 *Altan Topçi* Bu kitapta sıkça kullanılan versiyon Moğolca-İngilizce dillerinde düzenlenmiştir. Charles Bawden, trans., The Mongol Chronicle Altan Tobci (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955).

134 *Erdeniyin Topçi* Bu kitapta sıkça kullanılan versiyonu, Rus Çarı II. Alexander'ın emriyle 1827'de Moğolca ve Almanca dillerinde hazırlandı ve iki yıl sonra Avrupa diline çevrilen ilk Moğol kitabı olarak piyasaya çıkarıldı. Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Furstenhauses, verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi der Ordus, Çeviri: Isaac Jacob Schmidt (Saint Petersburg, Russia, 1829).

136 *Kubilay Han'ın soyundan son kalanları da öldürdüğünde* Hidehiro Okada, "Mongol Chronicles and Chinggisid Genealogies," Journal of Asian and African Studies 27 (1984): 151.

137 *Seremoni* Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah's Jami'u't-Tawarikh: Compendium of Chronicles, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Uygarlıkları Bölümü, 1998), p. 260.

138 "Oğlunuzun karısı," Altan Topçi oğlanın karısı olarak tanımlanmış olsa da, Erdeneyin Topçi onu Elbeg'in erkek kardeşinin karısı olarak belirtmiştir. "oğlan" ve "erkek kardeş" genelde aynı kabile içinde yaşça küçük erkekler için birbirinin yerine kullanılabilir olduğundan, iki belge de yanlış olarak kabul edilmez. Ancak burada kullanılan belgede, iki metnin karışımıdır.

138 *yaşça büyük kadına arkadaşça yaklaşp* Lawrence Krader, Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads (Bloomington: Indiana University Press, 1963), p. 56.

138 *süt ya da yiyecek getirmiş olsa dahi*, Hidehiro Okada, "Outer Mon-

golia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," Journal of Asian and African Studies 5 (1972): 70.

138 *Ölü tavşan* Tibet tarihinde, Han'ın problemi onu yoldan çıkaran maymun ruhudur. Hikaye açıkça onları seven kadınları ve erkekleri ifşa etmiştir. Georg Huth, trans., Geschichte des Buddhismus in der Mongolei: Aus dem Tibetischen des Jigs-med nam-mk'a (Strassburg. Karl J. Trubner, 1892), pp. 42-43.

138 "bir han, avam gibi davrandığında, Moğol halkına zarar verir." Hidehiro Okada, "The Bilig Literature in Chinggis Qaran-u Cadig," Mongolica 6 (1995): 459.

138 *Elbeg Han, küçülen ama ayakta kalan Moğol ulusunu yıkıma uğratacak bir suç işlemek üzereydi.* Karışıklık Büyük Han'ın korkunç davranışlarının sonucuydu. Burada verilen alıntılar Altan Topçi § 3-65, ve the Erdeniyyin Topçi, pp. 139-143 'den yapılmıştır.

144 "Söylendi." W. M. Thackson, trans., Mirza Haydar Dugh-lat's Tarikh-I-Rashide: A History of the Khans of MOgulistan (Cam-bridge, MA: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1996), p. 36. 1

144 *Önemli ünvanlar* Frederick W Mote, "The T'u-mu Incident of 1449," Chinese Ways in Warfare, edited by Frank A. Kierman Jr. and John K. Fairbank (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974), p. 252.

147 "Eğer kızsız, saçlarını tarayın, Eğer erkekse, ümüğünü sıkın." "O bir kız," Altan Tobci § 95.

148 "Şimdiden korkmaya mı başladın," Henry H. Howorth, History of the Mongols from the 9th to the 19th Century (London: Longmans, Green, 1876), p. 364.

149 *bedenini Kugei Han Dağındaki bir ağaca astı.* Ibid., p. 366. Esen'in ölümü Erdeniyyin Topçi'de 1452, Ming kayıtlarındaysa 1454 olarak kayda geçmiştir.

8. Kısım

153 *Arslan Bek* (Beg-Arslan) aynı zamanda Begeristin, Birirsen, Begersen, Begersiin, Bigirsen, and Pai-chia-ssu-lan olarak da bilinirdi.

154 "ondan uzak durdu" Charles Bawden, trans., The Mongol Chronicle Altan Tolki (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), § 93.

157 *Büyük erkek kardeşi* Altan Tobci, § 85.

160 *Altın ve sincap kürkü ile süslenmiş, sırmalı del giyiyordu ve kesta-ne rengi atlar sürdüğünden güçlü bir üstünlük sahibiydi.* Ibid., § 100.

160 *"Sizin altın kemerinizden yapılan bir yüzük bile alsam, beşinci oğ-lunuz olur ve size hizmet ederim."* Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 238.

160 *"Üzerimizdeki mavi gökte güneş ve ay var. Ve altımızdaki yeryü-zünde, Han ve Jinong."* Bu alıntı Gombojab Hangin'in "The Mongoli-an Titles linong and Sigejin" *Journal of the American Oriental Society* 100 (1980): 256., "in çevirisinden uyarlanmıştır.

160 *"barış ve uyum"* Erdeni-yin Toba as compiled by Isaac Jacob Sch-midt in *Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fursten-hauses*, verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi der Ordus (Saint Petersburg, Russia, 1829), p. 175.

161 *"Kendilerini ezeli arkadaşlar ilan eder ve birbirlerini severler-di."* Secret History, § 117.

166 *Moğol haydutları gibi gizlenen* Frederick W. Mote, "The Ch'eng-hua and Hung-chih Reigns, 1465-1505," in *The Cambridge History of Chi-na*, vol. 7, *The Ming Dynasty, 1368-1644, Part I*, edited by Frederick W. Mote and Denis Twitchett (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988), p. 399.

9. Kısım

169 *"Ard arda üvey anneleriyle, ölmüş genç amcalarının ve ağabeyle-rinin eşleriyle evleniyorlar."* Henry Ser-ruys, *The Mongols and Ming Chi-na: Customs and History* (London: Variourum Reprints, 1987), p. 180.

170 *"Tatarların evleri iki cinsle de rastgele cinsel ilişkide bulunan gençliğe soğuk ve kirli bir yaşam alanı sağlayan, oval formda küçük çadır-lardan fazlası değil."* Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire* (London: J. M. Dent & Sons, 1910), p. 6.

172 *Aileye dışarıdan girenler onun için kıdemliydi* Lawrence Krader, *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads* (Bloomington: Indiana University Press, 1963), p. 23.

173 *İsmail Büyük Han'la karşı karşıya geldi* Erdeni-yin Tobci, pp. 175-79.

174 *"Benim, kendi sağlığım iyi değil,"* Charles Bawden, trans., *The Mongol Chronicle Altan Tob6* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), §

98.

175 *Camuka* Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 201.

176 “*bana karşı olmanın sebepleri nelerdir?*” Altan Tobci, § 98.

178 *prens kendine Büyük Han gibi şekil vermeye başlamıştı* Çinli raporlar Bayan Mongke’nin bu defa Bolkhui Jinong yerine Bayan Mangke Han ünvanını talep ettiğini ileri sürdü, ancak az kişi bu unvan değişikliğini kabul etti. Erdeniyin Topçı’ye göre, bu unvanı iki yıldan fazla süredir elinde tutuyordu ancak Büyük Han’a dair Moğol kayıtları bu ismi nadiren içerir.

178 *kaçabileceğine dair bir düşüncesi var gibiydi* Altan Tobci, §§, 99-100.

181 “*Sana gelmeyeceğim.*” Altan Tobci, § 102.

3. Bölüm

10. Kısım

188 *Hastalık* Charles Bawden, trans., *The Mongol Chronicle* Altan Tobci (Wiesbaden: Harrassowitz, 1955), § 101; hunchback-like growth: Erdeniyin Tobci, p. 179.

192 “*acı veren*” Johan Elverskog, *The Jewel Translucent Sutra: Altan Khan and the Mongols in the Sixteenth Century* (Leiden, Netherlands: Brill, 2003), lines 45-48.

193 “*Oh Tanrı! Oh Gökyüzü! Oh Yeryüzü! Yeminimize kulak verin. İşte erkek hayvanlar. Eğer biz yeminimizi tutmaz ve sözlerimizi çiğnersek, bu hayvanlar gibi olalım.*” Rashid al-Din, Rashiduddin Fazullah’s *Jami’u’t-Tawarikh: Compendium of Chronicles*, Çeviri: W. M. Thackson (Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998), p. 180.

11. Kısım

205 “*İyi Kraliçe Manduhai, eski zamanlardaki büyük hanlar gibi, sefere çıkıyor.*” Charles Bawden, trans., *The Mongol Chronicle* Altan Tobci (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), § 101.

209 “*Kraliçenin miğferi yok!*” *Ibid.*, § 102.

211 “Hava yağmurlu olduğunda, birlikte ıslandık; soğuk olduğunda, soğuğa birlikte katlandık.” Igor de Rachewiltz, trans., *The Secret History of the Mongols* (Leiden, Netherlands: Brill, 2004), § 214.

211 “cevher gibi olan oğlunu korudu.” Johan Liverkog, *The Jewel Translucent Sutra: Altan Khan and the Mongols in the Sixteenth Century* (Leiden, Netherlands: Brill, 2003), lines 45-64.

213 *Atları bazen ithal ediyorlardı* Denis Twitchett and Tilemann Grimm, “The Cheng-t’ung, Ching t’ai, and JinJj Reigns, 1436-1464,” *The Cambridge History of China*, vol. 7, *The Ming Dynasty, 1368-1644*, Part I, *Düzenleme: Frederick W. Mote ve Denis Twitchett* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1988), p.319.

213 *At ticaretindeki dengesizlik* Morris Rossabi, “The Ming and Inner Asia,” in *ibid.*, Part II, p. 254-55.

213 *Çinliler için gerçek uygarlık* Hidehiro Okada, “China as a Successor State to the Mongol Empire,” in *The Mongol Empire and Its Legacy*, edited by Reuven Amitai-Preiss and David O. Morgan (Leiden, Netherlands: Brill, 1999), p. 261.

213 *beş çeşit tuzak* Ying-shih Yu, *Trade and Expansion in Han China* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1967), p. 37.

12. Kısım

219 “*derin bir şekilde içine işleme*” *Ibid.*, p. 220.

221 “*Saldırmak için kar fırtınasına göğüs gerdim. . . Kuru yemekler yedim, yolda bulunan suyu içtim, kendimi ok ve kaya tehlikesi altına soktum ve acı çekmeme sebep oldum. Çölde ileri geri üç bin li boyunca ve kırk günden fazla yol aldım. Zırhımla uyudum. O zamanlarda, hayatta kalamayacağımı düşündüm.*” Yuan-Chu Lam, “Memoir on the Campaign Against Turfan: An Annotated Translation of Hsi Chin’s ing-fan shih-mo written in 1503,” *Journal of Asian History* 42 (1990): 159.

224 “*Talihsiz Moğollar eşlerinin ve çocuklarının katledildiğini öğrenince gözlerinde yaşlarla kaçtılar ve devamında uzun süre Ho-t’ao’da görünmediler.*” Dimitrii Pokotilov, *History of the Eastern Mongols During the Ming Dynasty from 1368-1634*, Çeviri: Rudolf Leowenthal (Chengtu: Chinese Cultural Studies Research Institute, West China Union University, 1947), p. 77.

226 *hiç oğlu olmamasının pişmanlığı içinde iç çekti.* Denis Twitchett and Frederick W. Mote, eds., *The Cambridge History of China*, vol. 7, *The*

Ming Dynasty, 1368-1644, Part 1 (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press) 1988), p. 347.

226 *Pornografik* Ibid., p. 348.

228 “*bu lezzet için ağzının suyunun aktığını*” Yağlı çorbahikayesi: Charles Bawden, trans., *The Mongol Chronicle* Altan Tobci (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), §§ 109-10. ‘den alıntıdır.

228 “*Eğer birine bir miktar yemek verildiyse ve onu yiyemezse ve ağzından geri tükürürse, çadırın altına bir çukur kazılır ve o adam acımadan çukura atılıp öldürülürdü.*” Giovanni DiPlano Carpinì, *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars*, Çeviri: Erik Hildinger (Boston: Branden, 1996), p. 45.

13. Kısım

233 “*Yer neden sallanıyor?*” Bu bölümdeki materyallerin çoğu Charles Bawden’den alındı, trans., *The Mongol Chronicle* Altan Tobci (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955), §§ 107-88.

241 *tütsü kapları* Erdeni-yin Tobci, *Derleme: Isaac Jacob Schmidt in Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fursten-hauses, verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi der Ordus*, (Saint Petersburg, Rusya, 1829), p. 185.

241 “*Katı ve zahmetli hükümleri kabul etmek, kötü insanları acımasız kanunlarla cezalandırmak, halkı kibarca korumak, her yerde müşerref olarak iyi bir ismin peşinden koşmak kaçınılmazdır.*” Walther Heissig, “A Contribution to the Knowledge of Eastmongolian Folkpoetry,” *Folklore Studies* 9 (1950): 158.

242 *Seker kısa süre sonra Seremeger’de öldü.* Altan Tobci, § 109.

244 “*hükümet doğrultuldu ve insanlık birleşti.*” Altan Tobci, §123.

244 “*barış, birliktelik ve refah tüm insanlara yayıldı.*” Erdeni-yin Tobci. 195.

245 “*bize bolca altın gümüş ve ipek verir,*” Talat Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic, Uralic and Altaic Series*, vol. 69 (Bloomington: Indiana University Press, 1968), pp. 261-73.

245 *Tonyukuk* Talat Tekin, Ibid., pp. 283-290.

247 “*Ülkemizi yöneteceğini söylemeye geldi,*” §113.

247 “*Sen Gökyüzü, ve sıradaki, sen Kutsal Efendi biliyorsunuz ki kan döküldü ve kemikleri kurumaya terk etti.*” Altan Tobci, §114.

Bibliyografya

Abu-Umar-I-Uzman, Maulana Minhaj-ud-din. *Tabakat-I-Nasirir: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*. Çeviri: H. G. Raverty. London: Gilbert & Rivington, 1881.

Al-Din, Rashid. Rashiduddin Fazullah's Jami' u't-Tawarikh: *Compendium of Chronicles*. Çeviri: W. M. Thackson. Cambridge, MA: Harvard University Department of Eastern Languages and Civilizations, 1998.

---*The Successors of Genghis Khan*. Çeviri: John Andrew Boyle. New York: Columbia University Press, 1971.

Andrews, Peter Alford. *Felt Tents and Pavilions: The Nomadic Tradition and Its Interaction with Princely Tentage*. London: Melisende, 1999.

Atwood, Christopher P. *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. New York: Facts on File, 2004.

Baljinnyam, B. *Mongolchuudin Buren Tuukhiin Tovchoon*. Ulaanbaatar, Mongolia: Admon, 2006.

Barfield, Thomas J. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China 221 BC to AD 1757*. Cambridge, MA: Blackwell, 1989.

Bawden, Charles, trans. *The Mongol Chronicle Altan Tobci*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955.

Bira, Sh. *The Mongols and Their State in the Twelfth to the Thirteenth Century*. In *History of Civilizations of Central Asia*, vol. 4, part 1, Düzenleme: M. S. Asimov and C. E. Bosworth. Paris: UNESCO, 243-59.

Biran Michal. *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History: Between China and the Islamic World*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005.

---*Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*. Richmond, UK: Curzon, 1997.

Bold, Bat-Ochir. *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia*. New York: St. Martin's, 2001.

Bretschneider, E. *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*. New York: Barnes

& Noble, 1967.

Carpini, Giovanni DiPlano. *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars*. Çeviri: Erik Hildinger. Boston: Branden, 1996.

Cleaves, Francis Woodman. *The Secret History of the Mongols*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

Elverskog, Johan, trans. *The Jewel Translucent Sūtra: Altan Khan and the Mongols in the Sixteenth Century*. Leiden, Netherlands: Brill, 2003.

Enkhbaatar, N. *Chinggis Khaan*. Ulaanbaatar: Ungut Hevlel, 2006.

Enkhsetseg, D. *Mongolin Nuuts Tobchoo ba Emegteichuud*. Ulaanbaatar, Mongolia: Admon, 2008.

Frank, Wolfgang. *History of the Eastern Mongols During the Ming Dynasty from 1368 to 1634*. Part 2, Addenda and Corrigenda. Chengtu, China: Chinese Cultural Studies Research Institute of West China Union University, 1949.

Goodrich, L. Carrington, ed. *Dictionary of Ming Biography: 1368-1644*. New York: Columbia University Press, 1976.

Halbertsma, Tjalling H. F. *Early Christian Remains of Inner Mongolia: Discovery, Reconstruction and Appropriation*. Leiden, Netherlands: Brill, 2008.

Holmgren, J. "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol History." *Journal of Asian History* 20 (1986): 127-92.

Howorth, Henry H. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*. London: Longmans, Green, 1876.

Humphrey, Caroline. "Chiefly and Shamanist Landscapes in Mongolia." In *The Anthropology of Landscapes*, Düzenleme: Eric Hirsch and Michael O'Hanlon, 135-62. Oxford: Clarendon Press, 1995.

Jagchid, Sechin, and Van Jan Symons. *Peace, War, and Trade Along the Great Wall: Nomadic-Chinese Interaction Through Two Millennia*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.

Juvaini, Ata-Malik. *Genghis Khan: The History of the World-Conqueror*. Çeviri: J. Boyle. Seattle: University of Washington Press, 1997.

Krader, Lawrence. *Social Organization of the Mongol-Turkic Pastoral Nomads*. Bloomington: Indiana University Press, 1963.

Lam, Yuan-Chu. "Mémorial on the Campaign Against Turfan: An Annotated Translation of Hsü Chin's P'ing-fan shih-mo written in 1503." *Journal of Asian History* 42 (1990): 105-60.

Linduff, Kathryn M., and Karen Sydney Robinson. *Are All Warriors Male? Gender Roles on the Ancient Eurasian Steppe*. Plymouth, UK: Rowman & Littlefield, 2008.

Linka, Gudulda. "Nöhör (Gefahrten)—Geschlechterverhältnisse bei den Mongolen im 13/14. Jahrhundert." In *Die Mongolen in Asien und Europa*, Düzenleme: Stephan Conermann and Jan Kusber, 179-205. Frankfurt: Peter Lang, 1997.

May, Timothy. *The Mongol Art of War: Chinggis Khan and the Mongol Military System*. Yardley, PA: Westholme, 2007.

Munis, Shir Muhammad Mirab and Muhammad Riza Mirab Agahi. *Firdaws al-Iqbal: History of Khorezm*. Çeviri: Yuri Bregel. Leiden, Netherlands: Brill, 1999.

Nyamaa, Badarch. *The Coins of Mongol Empire and Clan Tamgha of Khans*. Ulaanbaatar, Mongolia: private printing, 2005.

Okado, Hidehiro. "The Chakhar Shrine of Eshi Khatun." In *Aspects of Altaic Civilization III*, Düzenleme: Denis Sinor, 176-86. Bloomington: Indiana University Research Institute for Asian Studies, 1990.

--- "Dayan Khan as Yüan Emperor: The Political Legitimacy in 15th Century Mongolia." *Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient* 81 (1994): 51-58.

--- "Dayan Khan in the Battle of Dalan Terigün." In *Gedanke und Wirkung: Festschrift zum 90. Geburtstag von Nikolaus Poppe*, Düzenleme: Walther Heissig and Klaus Sagaster. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1989.

--- "Dayan Khan in the Biography of Altan Khan." In *Altaica Osloensia: Proceedings from the 32nd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference*, Düzenleme: Bernt Brendemoen. Oslo: Norwegian University Press, 1990.

--- "Life of Dayan Qayan." *Acta Asiatica* 11(1966): 46-55.

Olbricht, Peter, and Elisabeth Pinks. *Meng-Tu Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.

Onon, Urgunee, trans. *The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan*. Richmond, UK: Curzon, 2001.

Pokotilov, Dimitrii. *History of the Eastern Mongols During the Ming Dynasty from 1368 to 1634*. Çeviri: Rudolf Loewenthal. Chengtu, China: Chinese Cultural Studies Research Institute of West China Union University, 1947.

Polo, Marco. *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*. Çeviri: Henry Yule. New York: Dover, 1993.

Rachewiltz, Igor de, trans. *The Secret History of the Mongols*. Leiden, Netherlands: Brill, 2004.

Robinson, David M. "Banditry and the Subversion of State Authority in China: The Capital Region During the Middle Ming Period (1450-1525)." *Journal of Social History* 33 (2000): 527-63.

--- "Images of Subject Mongols Under the Ming Dynasty." *Late Imperial China* 25 (2004): 59-123.

Rockhill, William Woodville. *William of Rubruck's Account of the Mongols*. Maryland: Rana Sada, 2005.

Rossabi, Morris. *Khubilai Khan: His Life and Times*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1988.

Rybatzki, Volker. "Female Personal Names in Middle Mongolian Sources." In *The Role of Women in the Altaic World*, ed. Veronika Veit, 211-29. Wiesbaden: Harrassowitz, 2007.

Sagang Sechen. *Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fürstenhauses, verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi der Ordus*. Çeviri: Isaac Jacob Schmidt. St. Petersburg, Russia: 1827.

--- *History of the Eastern Mongols to 1662: The Bejeweled Summary of the Origin of the Khans (Qad-un-ü ündüsün-ü Erdeni-yin Tobci)*. Çeviri: John R. Krueger. Bloomington, IN: Mongolia Society, 1967.

Serruys, Henry. *The Mongols and Ming China: Customs and History*. London: Variorum Reprints, 1987.

--- "Notes on a Few Mongolian Rulers of the 15th Century." *Journal of the American Oriental Society* 76 (1956): 82-90.

--- "The Office of Tayisi in Mongolia in the Fifteenth Century." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 37 (1977): 353-80.

Thackson, W. M., trans. *Khwandamir Habibu's Siyar: The Reign of the Mongol and the Turk*. Part 1. Cambridge, MA: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1994.

---, trans. *Mirza Haydar Dughlat's Tarikh-I-Rashide: A History of the Khans of Mogulistan*. Cambridge, MA: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1996.

Togan, İsenbike. *Flexibility and Limitation in Steppe Formation: The Kerait Khanate and Chinggis Khan*. Leiden, Netherlands: Brill, 1998.

Urangua, J., and D. Enkhsetseg. *Mongol Khatad*. Ulaanbaatar, Mongolia: private printing, 2000.

Wada, Sei. "A Study of Dayan Khan." *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 19(1960): 1-42.

Waldron, Arthur. *The Great Wall of China: From History to Myth*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990.

Weirs, Michael, ed. *Die Mongolen: Beiträge zu ihrer Geschichte und Kultur*. Darmstadt, Germany: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986.

Zamcarano, C. Z. *The Mongol Chronicles of the Seventeenth Century*. Çeviri: Rudolf Loewenthal. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955.

Zhao, George Qingzhi. *Marriage as Political Strategy and Cultural Expression: Mongolian Royal Marriages from World Empire to Yuan Dynasty*. New York: Peter Lang, 2008.

Jack Weatherford, Minnesota Macalester College'da DeWitt Wallace Antropoloji Kürsüsü başkanlığı görevini yürütmektedir ve Moğolistan'daki Cengiz Han Üniversitesi'nde fahri doktora unvanına sahiptir. Moğol Ulusu'na yüksek hizmetlerinden ötürü 2007 yılında, Kutup Yıldızı Nişanı'na layık görülmüştür.

Baştan çıkarıcı... Elinizden düşüremeyeceksiniz.

Associated Press

Kötü şöhretli Han'ın kavminin kadın cephesindeki sürükleyici mücadeleler.

Booklist

Neşelendiren, eğlendiren tarih.

Kirkus Reviews

Tarihin derinliklerini önemli ve dolaysız sergileyebilen çağdaş yazarlardan pek azı Weatherford kadar yeteneklidir.

Washington Post

Cengiz Han'ın dizginlemeyen yabani görünüşünü aydınlatmak için gereken düzeltici, güzel bir kitap... Karşı konulamaz.

National Review

KIZ ÇOCUKLARIMIZI ÖDÜLLENDİRELİM.

CENGİZ HAN

JACK
WEATHERFORD

Cengiz Han'ın imparatorluğunu kızları ile birlikte yönettiğini, ölürken imparatorluğunun idaresini oğulları yerine yine kızlarına bıraktığını, bu kızların yüzyıllarca orduların başında savaştığını, imparatorluğu ayakta tuttuğunu biliyor muydunuz?

Antropolog, tarihçi ve Moğol tarihi ve kültürü konusundaki otorite Jack Weatherford, Cengiz Han'ın Kızları'nın 800 yıldır gizlenen hikayesini ortaya çıkartıyor.

Hatun, Moğol dilinde en otoriter ve görkemli kelimedir. Saltanatı, ihtişamı ve muazzam gücü temsil eder.

Bir şeye ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın direnç gösterip kırılmıyorsa ona hatun denirdi.

Cengiz-Han'dan kızı Al-Altun'a:

“ İlk kocan milletindir. İkinci kocan, itibarındır. Evlendiğin adam ancak üçüncü kocandır. Eğer milletini kocan olarak görürsen ve ona özenle hizmet edersen itibarını kazanırsın. Eğer itibarını kocan olarak görür ve onu özenle korursan evlendiğin adam seni nasıl terk edebilir ki? ”

9 786059 833370